

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

DİVRİĞİ KALESİ KAZISI METAL BULUNTULARI
(2006-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Derya ACAR

SIVAS
Temmuz 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

DİVRİĞİ KALESİ KAZISI METAL BULUNTULARI
(2006-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Derya ACAR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER

SİVAS
Temmuz 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sanat Tarihi
Tezin Başlığı : Divriği Kalesi Kazısı Metal Buluntuları (2006-2018)
Savunma Tarihi : 04.07.2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Erdal ESER

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Derya ACAR tarafından hazırlanan Divriği Kalesi Kazısı Metal Buluntuları
(2006-2018) başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

18.07/2019

Derya ACAR

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusunu, Divriği Kalesi kazılarında 2006-2018 yılları arasında ele geçen metal buluntular oluşturmaktadır. Metal buluntular, arkeolojik kazı çalışmalarında karşılaşılan her bir buluntu grubu gibi, belirli bir dönemde ve yerde yaşayan insanların sosyal, kültürel, ekonomik, dinsel yaşamlarının, düşünce sistemlerinin ve bir bütün olarak yaşam biçimlerinin anlaşılabilmesi açısından önemli veriler sunar.

Öncelikle tez danışmanım, değerli hocam Dr. Meryem ACARA ESER'e teşekkür ve saygılarımı sunmak istiyorum. Bu çalışmanın konu seçim aşamasında bana inandığı, destek olduğu, sabrı ve anlayışıyla çalışmanın her sayfasını titizlikle okuduğu, deneyimleriyle beni usanmadan yönlendirdiği ve beni yetiştirdiği için kendilerine minnettarım.

Danışmanım, maden sanatına olan ilgimi bildiğinden, tez çalışma konumu önerdiğinde, Divriği Kalesi kazı başkanı, hocam Prof. Dr. Erdal ESER'e, bu zevkli konuyu çalışmama onay verdiği için teşekkür ederim.

Metalleri temizleyen restoratör Müberra ŞAHİN'e, çizimleri yapan Esranur KOCA ve Oktay YERLİ'ye, fotoğrafları baskı kalitesinde hazırlayan Onur GÜNEŞ ve Müberra ŞAHİN'e ve Divriği Kalesi kazı ekibine, emeği geçenlere teşekkür ederim.

Bu çalışmanın her aşamasında destekleri için aileme; sevgileri ile beni büyüten ve daima destekçim olan canım babama, en değerli varlığım anneme ve kardeşlerime teşekkür etmek için kelimeler yetmeyecek. İyi ki varsınız.

Derya ACAR

Sivas 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
DİVRİĞİ’NİN KONUMU VE TARİHÇESİ	3
1.1. Divriği’nin Coğrafyası ve Tarihsel Süreci.....	3
1.2. Divriği Kalesi Kazı Çalışmaları (2006-2018).....	8
İKİNCİ BÖLÜM	13
ANADOLU’DA VE DİVRİĞİ’DE MADENCİLİK	13
2.1. Anadolu’da ve Divriği’de Madencilik ve Metal İşçiliği.....	13
2.2. Maden Yapımı ve Süsleme Teknikleri	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	25
DİVRİĞİ KALESİ KAZISI METAL BULUNTULARI	25
3.1. Kişisel Kullanım Eşyaları (A).....	27
3.1.1. Yüzükler	27
3.1.2. Bilezikler	31
3.1.3. Madalyon.....	32
3.1.4. Toka/Kemer Tokaları.....	34
3.2. Aydınlatma Araçları (B)	39
3.2.1. Kandil	39
3.2.2. Şamdan	40
3.3. Mutfak Eşyaları (C)	41
3.3.1. Açık Kaplar.....	42
3.3.2. Bıçaklar.....	42
3.3.3. Kaşık.....	43
3.4. Terzi Dikiş Araç Gereçleri (D).....	44
3.4.1. Yüksükler.....	44

3.4.2. Makas.....	46
3.4.3. Makara.....	46
3.4.4. Düğmeler.....	46
3.5. Çanlar ve Çingiraklar (E).....	46
3.5.1. Çanlar.....	47
3.5.2. Çingiraklar.....	47
3.6. Ölçü-Tartı Araçları (F).....	48
3.6.1. Terazî Kefeleri.....	48
3.6.2. Cep Terazîsi.....	49
3.6.3. Ağırîklar.....	50
3.7. Mimari Aksamlar (G).....	51
3.7.1. Kenetler.....	52
3.7.2. Kapî Mil Yuvasî.....	52
3.8. Kapî ve Pencere Aksamlarî (H).....	53
3.8.1. Kilit Aynasî.....	53
3.8.2. Anahtarlar.....	53
3.8.3. Filise ve Halkalar.....	55
3.8.4. Mentesheler.....	56
3.9. Mobilya Aksamlarî (I).....	57
3.9.1. Aplikler.....	57
3.9.2. Kenet.....	57
3.10. Çiviler (J).....	58
3.10.1. Yapî Çivileri.....	58
3.10.2. Tegula Mammate Çivileri.....	59
3.10.3. Mobilya Çivileri.....	60
3.11. Savaş Araçları (K).....	60
3.11.1.Ok Uçları.....	61
3.11.2. Kama.....	62
3.11.3. Kalkan Göbeği.....	63
3.11.4. Barutluk.....	64
3.11.5. Kurşun Kalıbî.....	64
3.12. Diğer Buluntular (L).....	65

3.12.1. Haç	65
3.12.2. Kitap Cildi Bağlayıcı Halka.....	66
3.12.3. Mühür	66
3.12.4. Spatula	67
3.12.5. Ejder Başı	67
3.12.6. Kulplar	68
3.12.7. Zırh Zincirleri.....	68
3.12.8. Askı Parçası	69
3.12.9. Kanca.....	69
3.12.10. Nallar	69
3.12.11. Çift Yüzlü Kazma/Balta	69
3.12.12. Tanımlanamayan Objeler.....	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	71
DEĞERLENDİRME	71
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	141
Ek 1. Türlerle Göre Buluntu Yerleri ve Tarih Önerileri.....	141
Ek 2. Sultan Kapısı Buluntuları	147
Ek 3. Mağara Bölgesi Buluntuları.....	149
Ek 4. Ana Kapı Buluntuları	151
Ek 5. Bayrak Bölgesi Buluntuları	152
Ek 6. Sarnıç Bölgesi, III. Burç, Hamam, Sur Dibi, Yukarı Kilise, Sur Dışı, İç Sur ve 2009 Açması-Kale Cami Yakını Buluntuları.....	153
Ek 7. Metal Buluntuların Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı	155
Ek 8. Metal Buluntuların Buluntu Yerlerine Göre Dağılımı	155
Ek 9. Metal Buluntuların Malzemeye Göre Dağılımı	155
Ek 10. Metal Buluntuların Dönemlerine Göre Dağılımı	156
Ek 11. Katalog.....	157
Ek 12. Levha Listesi.....	247
Ek 13. Levhalar	251
ÖZGEÇMİŞ	305

KISALTMALAR

ađ.	: ağırlık
AKMED	: Suna & İnan Kıracı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi
cm	: santimetre
ç	: çap
d	: derinlik
g	: genişlik
gr.	: gram
k	: kalınlık
(k)	: kırık
Kat. No.	: Katalog Numarası
Kazı Env. No	: Kazı Envanter Numarası
Lat.	: Latince
Lev.	: Levha
Müze Env. No	: Müze Envanter Numarası
p	: page
Pl.	: Plate
s	: sayfa
şek.	: şekil
Taf.	: Tafel
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
u	: uzunluk
VKV	: Vehbi Koç Vakfı
y	: yükseklik
yak.	: yaklaşık

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1.** Geç Roma ve Bizans Dönemlerine Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı 122
- Şekil 2.** Beylikler/Selçuklu ve Selçuklu Dönemlerine Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı..... 123
- Şekil 3.** Orta Çağ'a Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı 124
- Şekil 4.** Osmanlı Dönemine Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı 125

ÖZET

Divriği Kalesi'nde, 2006-2018 yılları arasındaki kazılarda bulunan metal eserlerin incelenmesine yönelik bu çalışmada, çoğu günlük yaşamda kullanılmış ve çivi, nal gibi yerel atölyelerin ürünü olan buluntuların değerlendirilmesi ve maden sanatı içerisindeki yerinin saptanması hedeflenmiştir. Her grup önce genel özellikleri ve işlevleri açısından ayrı başlıklar altında tanıtılmıştır. Kalenin jeolojik ve coğrafi durumu nedeniyle alanda stratigrafik bir kazı yapmak güç olduğundan, buluntuların tarihlendirilmesi benzer örnekler ile karşılaştırarak ve Kalenin tarihçesi, Kalede egemen olan gruplar göz önüne alınarak yapılmıştır. Özellikle, benzerleri Anadolu'da tespit edilemeyen buluntularla ilgili soru işaretlerinin çözülmesi amaçlanmıştır. Günlük sosyal yaşamı dolduran birçok metal eserin yaşantımızda ne kadar önemli oldukları, işlevleri değişmeden günümüze ulaşmış örneklerle ortaya çıkmaktadır.

Buluntuların niteliği ve tarihlendirmeleriyle ilgili yapılan genel değerlendirmede çoğunluğu bakır alaşım malzemenin yapıldıkları, Kalede yapılan kazı çalışmalarında tüm alanlardan metal objelerin geldiği ve Geç Roma-Erken Bizans döneminden itibaren Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kişisel kullanıma ve günlük yaşama ait eşyaların olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Divriği Kalesi, Metal, Bizans, Mengücekliler, Selçuklu, Osmanlı.

ABSTRACT

In this study that has been intended examination of metal objects, which were found in excavations carrying out in Divrigi Castle between 2006 and 2018, it has been targeted firstly the evaluation of findings in which most of them were used in daily life and which they were products of local workshops like nail and horseshoe and the determination of place of these findings in metal works secondly. Each group was firstly introduced under separate headings in terms of their general characteristics and functions. Since it is difficult to carry out a stratigraphic excavation in the area due to the geological and geographical situation of the castle, the dating of the findings was made by comparing with similar examples while history of the castle was generated by taking into consideration of the dominant groups in the castle. In particular, it was aimed to solve the question marks about the findings whose similarities could not be detected in Anatolia. By means of examples, it emerges the importance of many metal objects, which occupy daily social life, in our life and the fact that these metal objects have reached today with their unchanged functions.

In the general evaluation that has been made about the characteristics and the dating of the findings, it has been detected that most of the findings were made from copper alloy material. In the excavation works that were carried out in the castle, it was observed that metal objects were obtained from all part of the excavation area. The findings, which were parts of mostly individual usage and daily life pertain to the period from Late-Roman and Early-Byzantine to periods of Beyliks, Seljuk and Ottoman.

Key Words: Divrigi Castle, Metal, Byzantine, Mengucheks, Seljuk, Ottoman.

GİRİŞ

Tezimizin konusu, Divriği Kalesi'nde 2006-2018 yılları arasında sürdürülen arkeolojik kazılarda ele geçen metal buluntuların incelenmesidir. Söz konusu buluntuların büyük bir kısmını, bölge halkının günlük yaşamında ve ticarete kullandığı eşyalar ile kapı, pencere, mobilya gibi ahşap bölümlerin veya farklı malzemelerden üretilen eşyaların yapımında ve süslemesinde kullanılmış metal aksamlar ile özellikle mimaride kullanılmış çiviler oluşturmaktadır. Bu eşya ve aksamların üretiminde gümüş, bakır alaşım, bronz ve demir kullanılmıştır. Metal buluntular içerisinde farklı bir alan olması ve tez kapsamında incelenen metal objelerin yoğunluğu nedeni ile sikkeler tez kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışma yöntemi ile içindekiler bölümü oluşturulurken ve benzer örnekler araştırılırken, konuyla ilgili Anadolu'da yapılmış Orta Çağ kazıları ile Osmanlıların Balkanlarda hüküm sürdüğü Balkan bölgesi kazılarının yayınlandığı bilimsel çalışmalardan sıkça yararlanılmıştır.

Birinci bölümde, Divriği ile ilgili araştırmaların bulunduğu kaynaklardan ve Prof. Dr. Erdal Eser tarafından yürütülen kazı çalışmalarının sonuç raporlarından yararlanılarak, Divriği'nin cağrafyası ve tarihsel süreci ve Kalede 2006-2018 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Anadolu'da ve Divriği'de madencilik faaliyetlerine yönelik belge ve bulgular incelenmiştir ve Anadolu'da maden ve metalurji ile ilgili yararlanılabilecek başlıca kaynaklar verilmiştir. Ülker Erginsoy'un "İslam Maden Sanatının Gelişmesi" isimli kitabından yararlanılarak, maden yapımı ve süsleme teknikleri hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, "Divriği Kalesi Kazısı I" isimli kitaptan yararlanılarak, buluntu konumlarıyla ilgili bilgiler aktarılmıştır. Daha sonra buluntular işlevlerine göre gruplandırılarak on iki başlık altında genel özellikleri ile tanıtılmış ve katalogda ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Toplam 716 metal buluntu içinde, ait olduğu grubu en iyi anlatan ve tekil eserlerden oluşan 176 metal obje kataloga alınmıştır. İşlevlerine göre olabildiğince kronolojik biçimde sıralanan buluntular, kendi aralarında alfabetik sıra gözetilerek numaralandırılmıştır. Bu bağlamda, (A) Kişisel Kullanım Eşyaları (Yüzük, Bilezik, Madalyon, Toka/Kemer Tokası), (B) Aydınlatma Araçları (Kandil,

Şamdan), (C) Mutfak Eşyaları (Açık Kaplar, Bıçak, Kaşık), (D) Terzi Dikiş Araç Gereçleri (Yüksük, Makas, Makara, Düğme), (E) Çanlar ve Çingiraklar (Çan, Çingirak), (F) Ölçü-Tartı Araçları (Terazi Kefesi, Cep Terazisi, Ağırlıklar), (G) Mimari Aksamlar (Kenet, Kapı Mil Yuvası), (H) Kapı ve Pencere Aksamları (Kilit Aynası, Anahtar, Filise ve Halkalar, Menteşe), (I) Mobilya Aksamları (Aplikler, Kenet), (J) Çiviler (Yapı Çivileri, Tegula Mammate Çivileri, Mobilya Çivileri), (K) Savaş Araçları (Ok Ucu, Kama, Kalkan Göbeği, Barutluk, Kurşun Kalıbı) ile tekil ya da az sayıda ele geçmiş herhangi bir sınıflandırmaya dahil olmayan ve tanımlanamayan buluntular ise (L) Diğer Buluntular (Haç, Kitap Cildi Bağlayıcı Halka, Mühür, Spatula, Ejder Başı, Kulp, Zırh Zinciri, Askı Parçası, Kanca, Nal, Çift Yüzlü Kazma/Balta, Tanımlanamayan Objeler) başlıkları altında incelenmiştir. Buluntu gruplarının anlatımında, öncelikle grubun olabildiğince antik dönemdeki kullanım alanları, işlevleri ve formları hakkında bilinen genel veriler sunulmuştur.

Değerlendirme bölümünde, buluntular tek tek benzer örneklerle karşılaştırılmış ve tarih önerileri yapılırken benzerlerin tarihlendiği dönemlerin yanı sıra Kalede egemen olan gruplar da dikkate alınmıştır. Buluntuların kronolojik dağılımı, buluntu konumu/alandaki dağılımı üzerinde durulmuş, işlev ve tarihlendirme ile ilgili gözlemler aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde, elde edilen bulgu ve veriler sayısal ve dönemselsel olarak şekiller yardımı ile anlatılmıştır.

Buluntuların kullanım alanlarına, buluntu yerlerine, malzemelerine ve dönemlerine göre istatistiksel dağılımları grafikler ve tablolar ile sunulmuştur.

Katalog bölümünde, metin içindeki sıralama ve alfabetik kodlama sistemiyle verilen buluntular; “kazı envanter numarası”, “inceleme tarihi”, “buluntu yeri ve yılı”, “malzeme”, “ölçüler”, “yapım ve süsleme tekniği”, “tanım”, “tarihlendirme” ve karşılaştırma yapılan “benzer örnekler” alt başlıkları kullanılarak değerlendirilmiştir. Buluntuların tamamı, tablolarda ve levhalarda katalog numaraları ile belirtilmiştir. Kullanılan ölçekler cm cinsinden birimini ifade etmektedir.

Çalışma konusu, en açık ve net şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Buluntuların katalog bölümünde eseri her yönüyle en iyi açıklayan görseller ön plana çıkartılmış, ayrıntılı levhalar ve çizim ile desteklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİVRİĞİ'NİN KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. Divriği'nin Coğrafyası ve Tarihsel Süreci

Divriği,¹ Sivas'ın güneydoğusunda, Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünün İç Anadolu sınırına yakın kesiminde, denizden 1250 m yükseklikte, Fırat nehrinin kollarından biri olan Çaltı ırmağı ile birleşen derenin vadi tabanında ve yamaçlarında yer alır. Şehrin ilk kurulduğu yer ise kuzeydoğu kısmında Çaltı vadisine dik yamaçlarla inen bir tepe üzerinde bulunan kale civarı ve etekleridir (Balgalmış 1994: 452).

Divriği ile ilgili tarihi bilgiler, bölgenin Sasani-Bizans mücadelesine sahne olması ile birlikte başlamaktadır. Sasanilerin, tarih sahnesinden çekilmeleri sonrası bölgede Arap-Bizans çatışmaları söz konusudur. III. Mihail'in, 9. yüzyıl ortalarında gerçekleşen Anadolu seferi sonucu, Divriği, Bizans güçlerinin eline geçer (Ostrogorsky 2008: 212). Bölgede Bizans hakimiyeti söz konusu olmakla birlikte, Divriği, Pavlikanlar'ın² merkezi durumundadır.³ Zaman zaman farklı güçlerin

¹ Kasabanın Bizans dönemindeki adı Tephrike'dir. "Bol su, gür su" anlamındaki Anadolu sözcüğün Abra, Aphra, Ebra, İbra gibi çeşitlemeleriyle karşılaştığımız için Tephrike adındaki ephr(a) bölümünün de o çeşitlemelerden birini yansıttığı görülür. Aynı yerleşimin adı, Arap kaynaklarında Aprike biçiminde kullanıldığı için adın Ermeni ağzında, baştaki D-'si ihmal edilen Aprig yani Apr(a)-ig diye bir çeşitlemesi olduğu da görülmektedir. Bk. Bilge Umar, "Türkiye'deki Tarihsel Adlar", İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 218. İbn Bîbî *Selçüknâme*'de burayı Difrigi, XV. yy. Osmanlı kaynakları Divrîk veya bugünkü kullanımına yakın bir şekilde Divrigi şeklinde yazarlar. XVII. yüzyıldan itibaren bu sonuncusu tercih edilerek yerleşmiş ve bugüne ulaşmıştır. Bk. Abdülkadir Balgalmış, "Divriği", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 452. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s. 94-95; Clive F. W. Foss, "Tephrike", (Ed. Alexander P. Kazhdan), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, Oxford University Press, New York 1991, s. 2025.

² Bizans kaynaklarında *Paulician*, İslam kaynaklarında *Bayalika* olarak tanımlanan Pavlikanlar VII.-IX. yüzyıllar arasında Bizans siyasi ve dini tarihinde önemli bir yere sahip Hıristiyanlığın bir mezhebidir. Söz konusu yüzyıllarda Bizans devletine karşı Müslüman Arap ordularının yanında yer almaları, farklı din ve anlayışları ile Anadolu inanç coğrafyasında iz bırakmaları bağlamında, Türk ve İslam Tarihi bakımından da ayrı bir öneme sahip bulunmaktadır. Pavlikanların dini kimliği hakkında farklı görüşler ortaya konulmakla beraber genel görüş Hıristiyanlığın heretik (kâfir) bir kolu olduğu yolunda yoğunlaşmaktadır. Hıristiyanlık, tarihsel süreçte diğer dinlerde olduğu gibi muhtelif cemaat, kilise ve mezheplere ayrılmıştır. Söz konusu ayrışmanın temelinde dini inançların farklı yorumlanması, ibadet uygulamalarının farklı olması, cemaatler arasındaki siyasi rekabet ve temsil yetkisi gibi nedenler etkili olmuştur. Hıristiyanlık, ilk yüzyıl içinde havariler arasındaki tartışmalardan kaynaklanan bölünmelere uğrar. Ardından sonraki yüzyıllarda Roma, İstanbul ve Antakya olmak üzere üç büyük gruba ayrılır. Bununla birlikte Pavlikanlar ve Marcionlar gibi Hıristiyanlığın temel inanışlarına ters düşen ve büyük mezhepler tarafından heretik kabul edilip sürekli dışlanan ve her yerde zulme uğrayan Hıristiyan cemaatlerde zaman zaman kendini

yanında yer alan Pavlikanlar'ın, Divriği'deki hakimiyetlerinin ne kadar devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir (Eser 2008: 190).

Bölgede ve Divriği'de kesin Türk hakimiyetinin ne zaman başladığı bilinmemekle beraber, 1071 Malazgirt Savaşı'nı izleyen yıllarda Mengücek Gazi ya da oğulları tarafından ele geçirildiği düşünülmektedir (Turan 2004: 73). Yukarı Fırat ve Çaltı nehirleri vadilerinin Mengücek Gazi'ye verildiği, onun da Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar yöresine hâkim olduğu bilinmektedir. Mengüceklî⁴ Beyi İshak'ın ölümünden (1142) sonra Mengücekler biri Kemah-Erzincan diğeri Divriği olmak üzere iki kola ayrılmış ve İshak'ın oğullarından Süleyman Divriği kolunun başına geçmiştir (Balgalmış 1994: 452). 13. yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde

---

göstermiştir. Pavlikanların itikat olarak ortaya çıkışının dayanaklarından biri, Antakya Patriği Samsatlı Paulus'un fikirleridir. 206 yılında Antakya'da Patrik seçilen Paulus, zamanın en iyi Hıristiyan teologlarından biriydi. Zamanla doğu kiliselerinin İsa ve Teslis anlayışına ters düşen fikirlerini sergilemesi ve büyük bir taraftar topluluğu edinmesi sonucu diğer doğu kiliseleri tarafından düşman ilan edildi. III. yüzyılda Paulus'un fikirlerinin Doğu Anadolu'da hızla yayılması üzerine Doğu kiliseleri tarafından Paulus taraftarları büyük bir baskı ve işkenceye maruz bırakıldı ve Anadolu'nun farklı yerlerine sürüldüler. VI. yüzyılda Maniheizmin ve ilk dönem Hıristiyanlığın farklı yansımalarından biri olan Marcionizm etkisiyle de yeni bir kimliğe kavuşan Pavlikanlar, Bizans toplumunda Paulus taraftarları anlamında Paulician adını almışlardır. Zamanla Maniheist ve Marcionist inançların etkisiyle de yeni bir kimliğe bürünerek, VII. yüzyıldan itibaren Bizans siyasi tarihi ve Hıristiyan teolojik tartışmalarında sürekli gündeme geldiği görülmektedir. Pavlikanların etnik görüşleri ve kökenleri hakkında bir netlik söz konusu değildir. Liderlerinin Rumca (Karbeas) isminden hareketle Rum kökenli olduğunun yanı sıra, Ermeni kökenli olduğu da ileri sürülen görüşler vardır. İslam kaynakları ise Pavlikanların inançları ve kökenlerinden çok, Müslümanlar ve yeni feodal beylerle olan mücadelelerinden bahsetmektedir. Bk. Mehmet Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", *KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2: 2008, s. 73-87. Pavlikanlar için ayrıca bk. Leon Arpee, "Armenian Paulicianism and the Key of Truth", *The Armenian Journal Of Theology*, 10/2: 1906, s. 267-285; Nina G. Garsoïan, "Byzantine Heresy. A Reinterpretation", *Dumbarton Oaks Papers*, 25: 1971, s. 85-113.

³ Pavlikanlar, VII. yüzyıl sonları ve VIII. yüzyıl başlarında Doğu kilisesi tarafından gördükleri baskı ve işkenceler sonucu yüz bin civarında Pavlikan'ın imha edilmesi üzerine daha iç bölgelere, Bizans kuvvetlerinin ulaşamayacağı yüksek ve engebeli arazilere göç etmeye başladılar. Divriği civarında yoğunlaşarak Divriği'de bir kale inşa edip burayı merkez edindiler. VIII. yüzyılın başlarında İslam ordularının da bölgeye nüfuz etmesiyle birlikte, Müslümanlar tarafından desteklendiler ve Bizans'a karşı saldırılarda Arapların yanında yer aldılar. IX. yüzyıla kadar burada bir taraftan toparlandılar bir taraftan da intikam hırsı ile beklemeye başladılar. Dini yaşamlarında Müslümanlar tarafından hoşgörü ile karşılanmaları aralarındaki ittifakı daha da ilerletti. Bahsedilen bu iyi ilişkileri ilerleyen zamanlarda Türk fetihlerinde de kendini hissettirmiştir. Gerek Anadolu'nun fethi esnasında Selçuklulara gerek Balkanlarda Osmanlı'nın ilerlemesine yardımcı yerli unsurlardan biri de Pavlikan kalıntısı toplumlar olmuştur. Bk. Mehmet Çoğ, *agm.*, s. 80.

⁴ Kaynaklarda çeşitli kullanımlarının olduğu görülen kelime için Sakaoğlu: "Arap harfleriyle yazılış 'Mengücek', 'Mengüçük', 'Mengüçük' okunabilen, fakat yaygın olarak Mengücek imlasiyle yerleşen adın kökü ve eki (Mengü+cük) kurucusunun Türk/Oğuz kökenli olduğunun ilk kanıtıdır." diyerek açıklamıştır. Bk. Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, YKY, İstanbul 2005, s. 44). Mengücekliler, Selçuklu devrinde XI.-XIII. yüzyıllarda Erzincan, Kemah, Divriği ve Karahisar şehirlerinin bulunduğu bölgeyi yönetmiş olan bir Türk hanedanıdır. Mengüceklilerin, hangi Oğuz boyundan geldikleri hakkında bilgi yoktur. Bk. Faruk Sümer, 'Mengücekler' TDV İslam Ansiklopedisi, C: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 138.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyet alanı içerisinde yer alan Divriği, 1243'teki Köseadağ Savaşı'nı izleyen günlerde Moğol baskısına karşı koyamamıştır (Turan 2004: 87). 1277 (H.676) yılında Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu seferi dolayısıyla ülkeye gelen Moğol hükümdarı Abaka, Divriği'ye uğramış, surlarını yıktırmıştır ve şehir 1300 (H.700) yılına doğru İlhanlılara tabi bulunan son Selçuklu hükümdarı III. Keykubad'ın akıncıları tarafından yağmalanmıştır⁵ (Darkot 1988: 597).

14. yüzyıl başlarından sonlarına kadar Divriği'nin tarihine dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzyılda Sivas, İlhanlılara sonra da Eretnaoğulları'na tabi olmasına rağmen, Divriği Memlüklüler'in elindedir. 14. yüzyıl sonlarında Yıldırım Beyazıd'ın bölgedeki seferleri sırasında Osmanlı topraklarına katılan Divriği, yaklaşan Timur tehlikesinden dolayı Memlüklülerle yapılan ittifakla tekrar Memlüklüler'e bırakılmıştır. Divriği, ancak Mercidabık Zaferi (1516) sonrası kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Darkot 1988: 597; Eken 1993: 2).

Divriği Kalesi şehrin kuzeyinde ırmağa bakan yüksek bir kayalığın üzerindedir. Kuzeyi ile doğuda kalan bir kısmı derin uçurumlar ile çevrili olduğundan bu bölümde sur yoktur. Menşei çok eski olan kalenin bugün kalan kısımları Orta Çağ'ın öncesine ait değildir⁶ (Darkot 1988: 596-597). Türkler Divriği'yi fethettikleri sırada (11. yüzyılın sonu 12. yüzyılın başı), Bizanslılarca bir sınır kalesi olarak güçlendirilmiş eski kale, tepenin yukarısında, daha dar bir alanı çeviren alçak surlardan ibaretti. Kentin Mengücekoğulları hakimiyetine geçişinden, Ahmed Şah zamanına kadar, bu eski Pavlikan-Bizans kalesinin korunduğu tahmin edilebilir (Sakaoğlu 2005: 190). Kale surunun batı yüzünde iki kapı açılmıştır. Biri bugün tamamen duvarla örülmüş, güneyde bulunan diğer kapının bir kısmı yıkık halde ve yüksekliğin dörtte üçü toprakla dolmuştur. Bu kapı, kırık bir kemerle sonlanan çok yüksek bir kapı boşluğuna açılır (Berchem, Edhem 1917: 87). Bu

⁵ Bu emrin yerine getirilip getirilmediği bilinmemekle birlikte, güneybatı köşede yer alan kapının (bugün Sultan Kapısı olarak adlandırılan) bu dönemde iptal edilmiş olma olasılığı güçlüdür. Bk. Erdal Eser "Divriği Kalesi Yüzey Araştırması 2006", 25. Uluslararası Kazı Sonuçları Toplantısı (28 Mayıs-1 Haziran 2007), Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösim Basımevi, Ankara 2008, s. 191 not. 9.

⁶ Kaledeki kitabeleri okuyan Grenard; "Divriği'ye oldukça eski bir kale hakimdir. Bu kalenin inşası Roma devrine atfedilse de duvar kalıntıları Orta Çağ'dan kaldığını göstermektedir." diyerek, kalenin Orta Çağ öncesine gidemeyeceğini belirtmiştir. Bk. Fernand Grenard, "Notes Sur les monuments du Moyen âge Malatia, Divrighi, Siwas, Darendeh, Amasia et Tokat", *Societe Asiatique ou Recueil de Memories d'extraits et de notices. Relatifs à la Philosophie aux langues et à la littérature des Peuples orientaux Neuvieme serie*, XVII, Paris MDCCCXI, s. 549-553.

kapılar üzerindeki 634/1236-37, 640/1242 tarihli kitabeler ile iç kalede bulunan Arslanburç üzerindeki 650/1252 tarihli kitabeden Divriği kalesinin Mengücekoğulları'ndan Ahmedşah b. Süleymanşah ile oğlu Melik Salih tarafından inşa ve tamir edildiği anlaşılmaktadır⁷ (Eser 2009: 38).

17. yüzyılda Divriği'ye gelen Evliya Çelebi hem Divriği'den hem de kaleden bahsetmektedir.⁸ Kalenin burç ve duvarlarının taştan, sağlam ve güzel olduğunu anlatır. 1830'larda Divriği'ye uğrayan başka bir seyyah Ainsworth ise; "Kayalık tepede büyük ve eski bir kalenin kalıntıları vardır. Surlar iki sıralı, Sarazen (Arap-İslam) karakterinde olup Batı Asya'da görülen bu tarz kalelerin en mükemmellerindendir. Karşıdaki Mescittepeleri'nde de küçük bir kale (Kestoğan) görülmektedir." sözleriyle kale açısından kısa ancak ilgi çekici bir bilgi vermiştir (Ainsworth 1839: 8).⁹ Verilen bu bilgiden, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde kalenin artık kullanılmıyor olduğu anlaşılmaktadır (Eser 2009: 39).

⁷ Kitabe Metinleri: "Bu kutlu kapının yapımını, bilgin ve adaletli melik, güçlü, muzaffer, (Tanrı'nın) yardım ettiği, devletin ve dinin kılıcı, zaferleri çok Süleymanşah oğlu Ahmed Şah, -Rabb'in bağışlamasına muhtaçtır-634 yılında buyurdu (M.1237)."; Adaletli melik, dünyanın ve dinin keskin kılıcı, zaferleri çok, Şahinşah oğlu Süleymanşah oğlu Ahmed Şah'ın saltanatında. (O) halifenin yardımcısıdır. Tarihi 640 yılıdır. (M. 1242)."; Bu burcun yapılmasını bilgin ve adaletli melik, devletin ve dinin keskin kılıcı İslam'ın ve Müslümanların şerefli, Mengücekoğullarının tacı, çok güçlü, Şahinşah oğlu Süleyman Şah oğlu Ahmed Şah'ın oğlu Melik Salih -Halifenin yardımcısıdır-buyurdu. Şaban başı 650 (M. 7 Ekim 1252)." Bk. Necdet Sakaoğlu, *age.*, s. 204-205.

⁸ "Fırat Nehri kenarında göğe başkaldırmış yalçın kaya üzerinde eski tarz bir kale olup Van, Mekû, Mardin kalelerinden sonra bu Divriği kalesi gelir. Öyle bir yüksek kaledir ki ancak kuşatıp aman verdirerek fethi mümkün olur. Yoksa hiçbir suretle bir tarafından lağım ve metris etmek mümkün değildir. Meğer kale içinde kıtlık ola! Ne olursa olsun ahalisi yine suya hasret çekmezler. Zira yukarı iç kale kayasının tepesinden iki bin kademe kesme taş merdiven ile Fırat nehrine inilir. Bir çeşit sanatlı su yolu vardır ki, diller ile tâbir, kalemler ile tahrir olunamaz (yazılamaz). Suyu gidenin başka yolu olduğu gibi su getirenlerinde başkaca yolu vardır. Bunlardan başka, kale içinde yağmur suyu sarnıçları, buğday ambarları, cebehâneleri üç yüz adet toprakla örtülü ev ve bir câmi olup kalenin batıya bakan ve aşağı şehre açık bir demir kapısı vardır. Kale yuvarlak olup taş binadır. Burç ve duvarları sağlam olup güzeldir. Yeniçeri ocağından kale ağası, kale neferleri vardır. Gerçi iç il olup serhad olmamakla emin yer değilse de celâli korkusundan kâfi miktarda cebehânesi, şahâne lâtif topları olup bayram günü ve mübârek gecelerde atılıp şehri velveleye verir. Ama kale içinde imâretten eser yoktur. Bu sûrun dibindeki cirid meydanından köprü ile Fırat nehrini geçip Divriği'nin (Kestifan) kalesine gelinir. Bu da Divriği'ye benzer seyre değer sağlam bir kaledir. Kayserin kızlarından (Kestifan) adlı açılmamış bir kız binâ etmiştir. Fırat nehrinin karşı tarafında verimli bir temiz topraktır. Buradan akan Fırat'ın bir kolu, buradan Eğin kalesine, oradan Arapkir'e, Çemişkezek kalesine varıp buralarda (Çat) denilen yerde Fırat nehrine karışır. Bu su o kadar büyük olmayıp temmuzda at ile geçilmesi mümkündür. Divriği halkı dahi bu sudan içerler." Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatname, V. Kitap*, Çev.: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul 1970, s. 100-101.

⁹ Divriği Kalesi'ne gelen diğer seyyahların notları için bk. Fred Burnaby, *On Horseback Through Asia Minor*, London 1877, s. 50-58; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chanque Province de L'Asie-Mineure*, Vol. 1, Paris 1892, s. 685-689. Divriği ile ilgili bilgi içeren ilk araştırmalardan bazıları şunlardır: Carl Ritter, *Die*

Erken dönem için kayıtlar az olmakla birlikte yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi Osmanlı dönemi içerisinde Divriği Kalesine ait yazışmalar mevcuttur.¹⁰ Bu belgelerin varlığından hareketle, Divriği Kalesinin 19. yüzyıl sonlarına kadar yerleşime sahne olduğu ve sonra terk edildiği anlaşılmaktadır (Eser 2009: 39).

1228-29 tarihli Ulu Cami, Darüşşifa ve Bani Türbesi'nden oluşan külliye¹¹ ile anılan ilçe, Kalesi ve içerisinde yer alan Kale Camisi ile de dikkat çekicidir. Erken dönemden itibaren yerleşimin olduğu, kayaya oyulmuş mimari verilerle anlaşılan kale, Bizans döneminde, tepenin üst bölümünde surla çevrili bir yerleşmeye dönuşmüştür. Bölgeye Türk akınlarının gerçekleşmesi sonucunda da kale ve yerleşme el değişirmiştir. İki surlu bir kurguya sahip olan kalenin; tepedeki camiye de içine alan ilk surunun Bizans dönemi yapımı olduğu anlaşılmaktadır. Güneyden, batı ve kuzeye doğru uzanan dış sur ise Mengücekoğulları döneminde inşa edilmiş olup, bu durum sur üzerindeki kitabelerle de sabittir (Eser 2009: 40).

Divriği ve Kale ile ilgili verilen bu kısa bilgilerden sonra, Divriği üzerine yapılan incelemelerin daha çok sanat tarihi ağırlıklı olduğunu söylemek yanlış olmaz. 20. yüzyıl başlarında, M. Van Berchem ile Halil Edhem'in birlikte hazırladıkları "Corpus" ve 1934 tarihli, Albert Gabriel'in yazdığı "Monuments Turcs D'Anatolie" isimli kitaplarda Divriği'deki tarihi eserler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Divriği'nin tarihine ait dilimizde yapılmış ilk çalışmalar ve yayınlar ise Necdet Sakaoğlu tarafından yapılmıştır. Araştırmacının Divriği ile ilgili ilk çalışması olan

---

Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen, X, Berlin 1843, s. 795-797; Vincent W. Yorke, "A Journey in the Valley of the Upper Euphrates", *The Geographical Journal*, 8/4: 1896, s. 317-335; William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafiyası*, ev.: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1961; Strabon, *Antik Anadolu Coğrafiyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, ev.: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları IV. Baskı, İstanbul 2000.

¹⁰ Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nden ve Divriği şer'ine sicillerinden seçilen belge ve bilgiler için bk. Necdet Sakaoğlu, *age.*, s. 209-213.

¹¹ Divriği Ulu Cami ve Darüşşifa hakkında yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından epeyce araştırma yapılmıştır. Yapıyla ilgili yayınlanan makaleler "Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası" isimli eserde derlenmiştir. Bk. Yılmaz Önge, İbrahim Ateş, Sadi Bayram, *Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1978. Ayrıca bk. Aynur Durukan, Mehlika Sultan Ünal, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994. En yeni yayın için bk. Erdal Eser, *Divriği Yapı Topluluğu. Bir Aşk Hikayesi*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.

“Türk Anadolu’da Mengücekoğulları” adlı kitabında Mengücekliler dönemi Divriği’sinin siyasi, sanat ve kültür tarihi üzerinde durulmaktadır.¹²

1.2. Divriği Kalesi Kazı Çalışmaları (2006-2018)

Divriği Kalesi’nde 2006 yılında yüzey araştırması ile başlayan çalışma, 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın izni ve Bakanlar Kurulu Kararı ile kazı statüsü kazanmıştır. Prof. Dr. Erdal Eser başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları halen sürdürülmektedir.¹³

2006 yılında yürütülen yüzey araştırmasıyla Kale Cami ve çevresi dolaşarak alan durum tespiti yapılmıştır. Caminin batısındaki ilk platformda, üst bölümde cami ve daha çok kuzeyinde olmak üzere kaya mimarisi kalıntılarının izine rastlanmıştır, kalıntılar; mezar odası, sarnıç, dibek ve mağaralardan oluşmaktadır. Kale Cami’nin batısında kalan ve ikinci platform olarak nitelendirilen, güneyde Aslanlı Burçtan başlayarak kuzeye doğru gelişen ikinci bölümde yapılan araştırmada camiye yakın konumlanmış olma ihtimali bulunan bir saray yapısının burada aranması söz konusu olmuştur. Ayrıca, kale girişi olarak kullanılan, güney köşedeki kapının, külliye yakın konumlanmış olması nedeni ile kalenin “Sultan Kapısı” olma ihtimali söz konusudur (Eser 2008: 193-194).

2007 yılında kazı çalışmaları, “Yukarı Kilise” adı ile anılan yapıda sürdürülmüş ve surlar incelenmiştir.¹⁴ Günümüze harap bir şekilde ulaşan, Doğu’da

¹² Bahsedilen yayınlar için bk. Max Van Berchem ve Halil Edhem, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Siwas, Divriği, Le Caire* 1917; Albert Gabriel, *Monuments Turcs D’Anatolie*, II. Cilt, Paris 1934; Necdet Sakaoglu, *age*. Ayrıca, 2009 yılında Muhammed Lütfü Kındığılı yüksek lisans tezinde, Divriği merkez ilçe ve köylerindeki eserleri; malzeme-teknik, süsleme, plan ve mimari özellikleri ile değerlendirmiştir. Bk. Muhammed Lütfü Kındığılı, *Divriği ve Çevresindeki Kültür Varlıkları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019. Ayrıca bk. Not. 9, 11.

¹³ Kazı çalışmaları, rapor sonuçlarının yanı sıra alan tanıtımı, kazı sezonları ve buluntuları ile detaylı olarak “Divriği Kalesi Kazısı I” isimli kitapta toplanmıştır. Bk. Erdal Eser ve Meryem Acara Eser, *Divriği Kalesi Kazısı-I 2006-2017*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Middletown 2018. Ayrıca bk. Erdal Eser, “Divriği Kalesi”, *ARKHE Arkeoloji, Gezi, Kültür ve Sanat Dergisi*, 3: Kasım-Aralık 2017, s. 6-11.

¹⁴ Divriği’de, Kale eteğinde Gregorian Ermenilere ait iki kilisenin varlığı bilinmektedir. Günümüzde “Yukarı Kilise ve “Aşağı Kilise” adları ile bilinen bu kiliselerin özgün isimleri *Surp Asdvadzadzin/Aziz Meryem Ana* (1259/1843) ve *Surp Yerrortutyun/Aziz Üçlü-baba, oğul, kutsal ruh* (1268/1851)’tur. Bk. Tatevos Hagopyan, *Badmağan Hayasdani Kağakneri (Tarihi Ermenistan Şehirleri)*, Yerevan 1987; Boğos Natanyan, *Sivas 1877*, Haz.: Arsen Yarman, Bırzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2008. Aktaran; Erdal Eser, “Divriği Kalesi 2007”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34/1: 2009, s. 40.

yamaca yaslanmış olarak inşa edilen kilisenin içerisi, yıkılan örtü ve yamaçtan akan moloz ile dolmuştur. Öncelikle; yapı içerisinde, son dönemde oluşan moloz tabakası kaldırılmış ve örtü sisteminin çökmesi ile oluşan dolgu tabakaya ulaşılmıştır. Kilise içerisinde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarının ardından, doğuda “C2” olarak adlandırılan, ilk açmada kazı çalışmaları başlamıştır. Kazı ve temizlik çalışmalarının sonunda yapıya ait röleve çizimleri ile kale alanının haritası için ölçümler yapılmıştır. Surlar, 2008 çalışma sezonu ve sonrası için genel bir değerlendirme amacı taşımak amacıyla incelenmiştir (Eser 2009: 40-41).

2008 yılında kazı çalışmaları, bir önceki sezonda çalışılmaya başlanan Yukarı Kilise’de sürdürülmüştür. Kilisede yapılan yüzey temizliğinin ardından doğu apsis ve C2 açmasının güneyinde seviye inme çalışmaları başlamıştır. Doğu apsis, apsis yarım dairesini kaplayan, yer yer tahrip olmuş kireç harcı zemin ortaya çıkarılmıştır. Doğu nefte, C2 açmasının güneyinde yapılan çalışmalarda yaklaşık 1.10 m kalınlığındaki moloz toprağın büyük bölümü kaldırılmış ve 0.63 m çapında, 1.63 m uzunluğunda bir sütun gövde parçası ortaya çıkarılmıştır.¹⁵

2009 yılı kazı sezonunda Yukarı Kilise’de, önceki yıllarda yapılan çalışmaların ardından apsislerin içi ve apsisler ile nefleri ayıran yükseltinin önü boşaltılmış burada kemerli bir açıklığın varlığı tespit edilmiş ve apsislerin içinde asıl tabana ulaşılmıştır. Kilisedeki çalışmaların yanı sıra daha önce yapılmış olan jeofizik çalışmalarına sağlama yapmak amacıyla, Kale Cami’nin batısında 2009 açması olarak adlandırılan bölümde yapılan jeofizik taramalar sonucu fark edilen ve imalathane olabileceği değerlendirilen mekân grubu açığa çıkarılmıştır.¹⁶

2010 yılı sur içi alanda çalışmaların başladığı sezondur. Kazı çalışmaları, Ana Kapı DK. P 35-36 ve DK. R 34-35-36 açmaları ile Sultan Kapısı DK. S41-42-43-44 ve DK. Ş 42 açmalarında yürütülmüştür. Açmalarda çeşitli moloz taş kuru örgülü, düzgün kesme taş örgülü, yüzeyi sıvalı duvarların varlığı saptanarak seviye inme çalışmaları başlamıştır. Ana kapıdan kaleye çıkışı sağlayan toprak basamakların düzeltilmesi sırasında kapının kuzey duvarında dört satırdan oluşan bir kitabeye rastlanmıştır (Eser, Akay 2012: 437-439).

¹⁵ 2008 yılı kazı sezonunda sadece 10 gün çalışıldığı için bildiri verilmemiştir.

¹⁶ Aydın Büyüksaraç, Erdal Eser vd., “Surface Geophysical Investigations And Preliminary Excavations At The Divriği Citadel, Sivas (Turkey)” *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 12/1: 2011, pp. 117-128.

2011 yılında, daha önceki çalışmalara ek olarak Kale Camii Güneyi, Bayrak Bölgesi ve Anonim Yapı açmalarında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kale Camii güneyindeki açmada boyutları ve özellikleri birbirine benzeyen duvarlar açığa çıkarılmış hem alçı hem de taş süsleme parçalarına rastlanmıştır. Kale alanı içerisinde en yüksek noktada yer alan Bayrak Bölgesi “F-40” açmasında kesme taş zemin döşemesi ile iki pişmiş toprak ocak-tandır açığa çıkarılmıştır. Sultan Kapısı ve Ana Kapıda önceki yılları takip eden çalışmalar devam etmiştir. Anonim Yapı¹⁷ olarak adlandırılan mekânın işlevi henüz anlaşılamamıştır. Mekândaki molozun boşaltılması sonucu çok sayıda tuğla malzemeye rastlanılmıştır (Eser, Akay 2013: 415-416).

2012 yılında, önceki yıllarda yürütülen çalışmalara ek olarak Ana Kapı’dan Divriği Külliyesi’ne doğru bir yolun açılmasına başlanmıştır. Bayrak Bölgesi’nde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş mekanlar açığa çıkmaya başlamıştır. Ana Kapı’nın doğusunda 2011 yılında güneybatı köşede açığa çıkarılan mekânın açılması çalışmalarına başlanmıştır. Sultan Kapısı çalışmalarında, kapının iç bölümü kazılmaya başlanmış ve Anonim Yapı’da da çalışmalara devam edilmiştir (Eser 2014: 166-169)

2013 kazı sezonunda bilinen alanlara, Ana Kapı kuzeyinde yer alan 3. Burç olarak adlandırılan bölüm de eklenmiştir. Alanda temizlik çalışması sonrası seviye inme çalışmaları başlamıştır. Açmanın doğu-batı yönünde uzanan iki ve kuzey-güney yönünde uzanan bir mekân temizlenerek açığa çıkarılmıştır. Bilinen diğer alanlarda da kazı çalışmalarına devam edilmiştir (Eser, Görür 2015: 525-528).

2014 sezonunda¹⁸ yeni açılan alan, Kale Camii kuzeyidir. Alanda yapılan çalışmalar sonrası burada görülen düzenleme, Mengücekoğullarının alandaki faaliyetlerine ilişkin ilk ve önemli veriyi oluşturur. Yapının güneydoğu köşesinde, kayalık alan kemerlerle düzeltilerek üzerine duvar örtülmüştür. Bu düzenleme ile cami inşa edilirken, zeminin tamamen düzeltilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Divriği Kalesi çift surla çevrili bir yerleşimdir. Bizans dönemine tarihlenen surun çok az bir bölümü günümüze gelebilmiş durumdadır. Burada, İç Kale’ye geçişi sağlayacak bir kapının bulunabilmesi için, sur üzerinde çalışmalar başlamıştır. Alanın kuzeyinde,

¹⁷ Mekânın işlevi ve dönemi henüz tespit edilememiştir.

¹⁸ 2014, metal buluntuların en yoğun ele geçirildiği sezondur.

sonradan depo/konut işlevi ile kullanıldığı düşünülen iki kaya mezar odası bulunmaktadır. Bu bölümde yapılan değerlendirmeler sonucu, kuzey-güney doğrultusunda dört kaya platformun varlığı ortaya çıkmıştır. Sultan Kapısı'nda ortaya çıkan önemli veri, içte, kuzeyde varlığı anlaşılan iç kapıdır. Böylece Sultan Kapısı'nın hemen arkasında bir koridor olduğu ve koridorun bir başka kapı ile alanın içine kuzeye açıldığı anlaşılmıştır.¹⁹

2015 yılı çalışmaları Sultan Kapısı, Ana Kapı ve Kaya Mezar bölgelerinde yoğunluk kazanmış ayrıca kazı evinin yanındaki bedestenin²⁰ temizlenmesine başlanmıştır (Eser, Görür, Acara Eser 2017: 223-226).

2016 yılında Kaya Mezar Bölgesi, Mağara Bölgesinde temizlik, kazı ve onarım çalışmaları yürütülmüştür. Kazı sezonu boyunca ayrıca depo çalışmaları da devam etmiştir (Eser, Görür, Acara Eser 2018: 345-349).

2017 Mağara Bölgesinde daha önceki yıllarda başlanmış olan çalışmalara devam edilmiş ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Hamamlı Köşk olarak adlandırılan mekânın tüm duvarlarında sıva güçlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı deposunun düzenlenmesi ve buluntuların belgelenmesi çalışmaları bu yıl da sürdürülmüştür.²¹

2018 yılı kazı sezonu Mağara Bölgesi, Ana Kapı ve Bayrak Bölgesi temizlik çalışmaları ile başlamıştır. Mağara Bölgesi'nde yapılan çalışmalarda kaya zemin üzerindeki moloz ve toprak tabakaları kaldırılmıştır. Üst seviyede yapılan çalışmalar ilerledikçe üç mekândan oluştuğu anlaşılan bir yapının açığa çıkmaya başladığı görülmüştür. Şimdilik anonim olarak tanımlanacak yapının açılan bölümü yaklaşık olarak 5.45x12.15 m ölçülerindedir ve görülebildiği kadarı ile yan yana üç dikdörtgen birimden oluşmaktadır. Alan açısından en önemli onarım ve dondurma işlemi, Kale Camisi güneyinde yer alan Bayrak Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir.

---

¹⁹ 2014 yılında Sivas'ta yapılan Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda, 2006-2012 yılları arasında yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi sunulmuştur. Bk. Erdal Eser, "Divriği Kalesi Kazısı: 2006-2012", (Ed. Meryem Acara Eser, Ebru Bilget Fataha, Gülseren Koyun Esen), *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Ekim 2012/*Proceedings of the Symposium of Medieval-Turkish Era Excavations and Art History Researches*, 18-20th October 2012, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2014, s. 405-420.

²⁰ Yapının mülkiyeti Divriği Belediyesine aittir. Depo olarak kullanıldığı anlaşılan mekanları günümüzde bakımsız haldedir.

²¹ Prof. Dr. Erdal Eser tarafından sunulan bildiri baskıdadır.

2018 Çalışma sezonunda alanda yapılan son alışma, Mağara Bölgesi'nde açığa çıkmaya başlayan Anonim yapının duvarlarının dondurulma işlemidir. Hem 2018 yılı buluntuları hem de depoda bulunan ve daha önce çıkarılmış olan eserlerle ilgili onarım çalışmalarına bu sezon da devam edilmiştir. Ayrıca, Divriği Kalesi Kazısı'na yeni bir kazı evi tahsisi gerçekleştirilmiştir.²²

---

²² 2018 yılı kazı sonuç raporu, Haziran 2019'da sunulacağından, Prof. Dr. Erdal Eser tarafından T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı için hazırlanan yıl sonu raporundan yararlanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA VE DİVRİĞİ'DE MADENCİLİK

2.1. Anadolu'da ve Divriği'de Madencilik ve Metal İşçiliği²³

Maden sanatı; çeşitli madenlerden, çeşitli teknikler uygulayarak ürünler yapma ve bezeme sanatı, metal işçiliğidir.²⁴ (Erginsoy 1997: 1138).

Metalurji ve maden sanatı Yakın ve Orta Doğu'da M.Ö. 7. binden itibaren bilinmektedir. İslam dünyasında tanınması ise M.S. 7. yüzyıla rastlar. Bu tarihten itibaren metal işçiliği merkezleri kurularak devamlı gelişen tekniklerle üretime hız kazandırılmış ve zengin süslemelerle bezeli maden eserler, İslam dünyasında olduğu kadar diğer ülkelerde de ilgi ve istekle karşılanmıştır (Bodur 1987: 11).

Anadolu madenleri konusunda en çok bilgi veren Strabon'dur.²⁵ M.S. 1. yüzyılda yazan, Anadolu'daki madencilik bölgelerinin varlığını kayıt eden Strabon'un yazdığına göre; Trabzon'un güneydoğusunda oldukça uzakta Kaballa yakınında Syspirtis'te altın madenleri mevcuttu. Aynı zamanda Trabzon'un batısındaki Pharnaki (Giresun)'de demir madeni, Trabzon'un güneybatısındaki Cabira (Niksar)'da ve Sinop'un güneyindeki Sandarakurgium dağında madenler vardı. Strabon, Kıbrıs'taki bakır madenlerden de söz etmektedir. Böylece M.S. 1. yüzyılda Anadolu, Kıbrıs ve Doğu Pontus bölgesinde altın, bakır ve demir madenlerinin varlığı anlaşılmaktadır²⁶ (Atasoy 1982: 31-32).

²³ Anadolu'da neolitik çağdan beri madenlerin işlendiği bilinmektedir. Özellikle klasik çağlar öncesiyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Metalurjik bir araştırmanın, ilk kez bir arada araştırmaya yönelik bu çalışmanın konusu olmaması; tez kapsamındaki eserlerin büyük bölümünün Osmanlı dönemine ait olmaları; kişisel kullanım eşyaları, kapı ve pencere aksamaları, çiviler gibi yoğun buluntu gruplarının basit düzenekli yerel ocaklarda üretilmiş olmaları gibi nedenlerle, ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Dolayısıyla geçmişten günümüze Anadolu madenlerinin metalurjik özellikleri yinelenmemiştir ve bu başlık ilgili kaynaklardan en önemlilerinin notları ile sınırlandırılmıştır.

²⁴ Maden; yer altında bulunan ve topraktan ayrı olarak ekonomik değer taşıyan madenleri veya böyle madenler içeren yeri (maden ocağını/yatağını) ifade eder. Bk. Hamza Aktan, "Maden", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 306-310. İlgili madde için ayrıca bk. Alice-Mary Talbot ve Alexander Kazhdan, "Metallurgy", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, New York 1991, s. 1351.

²⁵ Strabo, *Geography*, C. V, Çev.: Horace Leonard Jones, Harvard University Press, Cambridge 1928.

²⁶ Anadolu'daki altın madenlerinden ilk defa 370 yılında ve daha sonra 392 yılında Theodosius Kodeksinde bahsedilir. Bu iki emirden ilki İmparator Valentianus, Valens ve Gratian tarafından Probus'a gönderilmiştir. "Ekselans Valens'in buyruğuna göre bütün Doğuda altın arayanlar, sahipli

Doğu Anadolu ve Bizans hakkındaki madenler Müslüman coğrafyacı ve seyyahlardan öğrenilmektedir. İstahrî,²⁷ Taron (Muş) çevresindeki altın, gümüş, bakır ve demir madeninden söz eder. Buradaki sözü edilen bakır madeninin Siirt'in doğusunda yer alan bugünkü Madenköy'de zengin olarak bulunan bakır madeni olduğu anlaşılmaktadır. 10. yüzyılın Arap coğrafyacılarından El-Mukaddesi,²⁸ Doğu Anadolu'da bakır madenlerinden söz ederek, Meyyafarikin'den (Silvan) Muş'a giden yolda ise *Sinn Nuhas* yani bakır adlı bir konaklama yerinden bahseder. Aynı yazar son olarak Doğu Anadolu bölgesinde bakır üretilen yerleşim merkezlerinde Müslüman nüfusun varlığından söz etmektedir. Ancak bu yerleşim merkezlerinin adları belirtilmemiştir (Belli, Kayaoğlu 1993: 12-13). 13. yüzyılın ilk çeyreğinde ünlü coğrafyacı Yakut²⁹ isimli, Anadolulu bir köle, Doğu Anadolu'da, Ahlat bölgesinde bakır, Abul Féda³⁰ ise Amasya'da gümüş madenleri olduğundan söz eder. Marko Polo,³¹ 13. yüzyılda Çin'e giderken geçtiği Anadolu'da Bayburt ve Gümüşhane'de zengin gümüş madenleri görmüştür. 1333'de Anadolu'yu dolaşan Kuzey Afrikalı seyyah İbn Battuta,³² Anadolu'daki seyahatlerinde Gümüşhane madenlerini ziyaret etmiş ve burada Suriye ile Irak'tan gümüş almak için gelmiş birçok tüccara rastlamıştır. Ayrıca Erzincan'da bakır madeninin bulunduğundan da bahsetmektedir. Osmanlı hakimiyetinden önce Anadolu madenleri hakkında detaylı bilgiyi Arap coğrafyacı Al-Umari³³ vermektedir. Yazarın anlattığına göre Anadolu'da bir demir, dört gümüş madeni vardı. Gümüş madenleri Ulukışla yakınında, Gümüşhane'de, Bayburt'ta ve Kütahya civarındaydı. Demir madeni ise Ermenek yakınında bulunuyordu (Atasoy 1982: 33).

---

arazilerden uzak durmalıydılar.” denilmektedir. İkinci emir İmparator Valentinianus, Theodosius ve Arkadius tarafından Romulus'a gönderilmiştir. Bu emre göre o zamanlar Batı Anadolu'da yoğun bir madencilik yapıyordu. Bk. Sümer Atasoy, “Bizans ve Osmanlı Devrinde Madenler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, XI, 1981, s. 31-36, 32.

²⁷ Al-Fārisī Al-Işahrī, “*Viae Regnorum: descriptio dittonis moslemicae*”, (Ed. Michael Jan de Goeje), *Bibliotheca Geographorum Arabicorum I*, Leiden Brill 1927, s. 190.

²⁸ Ahmad Mukaddesi, “*Descriptio imperii moslemici*”, (Ed. Michael Jan de Goeje), *Bibliotheca Geographorum Arabicorum III*, Leiden Brill 1877, s. 148.

²⁹ Yâkût Al-Hamawî, *Jacut's geographisches Wörterbuch*, C. IV, Çev.: H. Ferdinand Wüstenfeld, Leipzig 1899, s. 92-93.

³⁰ Abul Féda, *Géographie d'Aboulféda*, Çev.: J. Toussaint Reinaud, Paris 1840, s. 383.

³¹ Marco Polo, *The Description of the World I*, Ed. Paul Pelliot, A. Christopher Moule, London 1938, s. 96-97.

³² İbn Battuta, *Voyage d'Ibn Batoutah II*, Ed. C. Defremery, B. R. Sanguinetti, Paris 1877, s. 293.

³³ Al-Umari, Al-Umari's *Bericht über Anatolien in seinem Werke Masalik al-abşar fi mamalik al-amşar*, Ed. Franz Taeschner, Leipzig 1929, s. 20.

Anadolu Selçuklularına ve bölgeye mal edilen maden eserlerin sayısı İran, Mezopotamya ve Suriye örneklerine kıyasla daha azdır³⁴ (Erginsoy 1992: 193). 13.-14. yüzyıllara ait tarihi kaynaklarda Selçuklu döneminde Anadolu'da değerli madenlerden yapılmış eserlerin kullanıldığından bahsedilmektedir. 13. yüzyıl tarihçisi İbni Bibi, İzzeddin Keykavus'un (1211-1219) düğününde altın ve gümüş tabaklardan yemek yenildiğine ve Anadolu Selçuklu sultanlarının hazinelerinin altın eserlerle dolu olduğuna değinmektedir. 14. yüzyılda Anadolu'yu dolaşan gezgin İbn Battuta da Anadolu beylerinin saraylarında altın eserlerin kullanıldığını belirtmektedir. Ne yazık ki sözü edilen altın ve gümüş eserlerden günümüze gelebilmiş örnekler mevcut değildir. Birkaç ufak ziynet eşyası dışında Anadolu'ya mal edebileceğimiz Selçuklu dönemi maden eserlerinin hemen hemen hepsi bronz ve pirinçten, bir örnek ise çeliktendir³⁵ (Erginsoy 1978: 307).

Anadolu'da Beylikler döneminde Candaroğulları Beyliği'nin asıl topraklarını meydana getiren Kastamonu bölgesindeki zengin bakır madeni, Küre'de bulunmaktaydı. Küre'de bulunan bakır madeni, günlük hayatta kullanılan bakırdan yapılmış kap-kacak için duyulan ihtiyacı karşılamasının yanında, askeri alandaki savaş malzemelerinin de ihtiyacını karşılamıştır. Selçuklu, Beylik ve Erken Osmanlı döneminde bakır, askeri alandan çok sosyal alanda daha yaygın olarak kendini göstermiştir (Belli, Kayaoğlu 1993: 14-16).

Osmanlıya gelinceye kadar her türlü maden ve süsleme teknikleri denenmiş, çeşitli formlar geliştirilmiş, Osmanlıya hazır bir maden sanatı miras kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla Anadolu ve Balkanlardaki madenlerde yoğun bir faaliyet başlamış ve bunun sonucunda Osmanlı dönemi maden sanatı doruk noktasına ulaşmıştır. Öncelikle bakır, pirinç, gümüş ve altın madenleri ön plana çıkmıştır. Bakır madeni, savaş sanayi, darphane ve sosyal hayattaki ihtiyaçları karşılamak için maden sanatı atölyelerinde bolca kullanılmış ve bakır yatakları 19. yüzyıl ortalarına kadar kesintisiz işletilmiştir. Dini binalarda ve günlük yaşantıda kullanılmak üzere, çeşitli madenlerden pek çok eser meydana getirilmiştir. Anadolu'da Sivas, Gaziantep, Maraş, Konya, Mardin, Erzurum, Siirt, Malatya, Van,

---

³⁴ Bahsedilen örnekler için bk. Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, s. 142-303.

³⁵ Örnekler için bk. *age.*, s. 309-337.

Trabzon, Ordu, Tokat, Diyarbakır, Kayseri, Çorum, Amasya, Afyon eskinin maden geleneğini sürdüren merkezlerden bazılarıdır.³⁶ Balıkesir, Bursa ve Edirne’de maden sanatı gelişmiş ama en önemli merkez hiç şüphesiz İstanbul olmuştur. İstanbul 16.-17. yüzyıllarda bu alandaki ününü 18.-19. yüzyıllardaki gümüş işçiliğiyle devam ettirmiştir (Bodur 1987: 36).

Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas, Orta Anadolu bölgesinin en büyük kültür ve ticaret şehirlerinden biriydi. Burada bulunan atölyeleri, Orta Çağ’dan beri geleneksel olarak çeşitli bakır eşya ve mutfak kaplarını başarılı bir şekilde üretmekteydiler. Atölyelerin bakır ihtiyacı hem Orta Karadeniz bölgesinden hem de Sivas’ın doğusunda bulunan bakır yataklarından temin edilmiştir. Demircilik ve bıçakçılık gibi el zanaatlarının yanı sıra, bakırcı ve kazancıların 16. yüzyılın ikinci yarısında üretimde oldukları bilinmektedir. Osmanlı döneminde burada üretilen bakır eşya ve mutfak kaplarının, Orta Karadeniz ve Orta Anadolu bölgesinde bulunan birçok kültür ve ticaret şehrinde üretilen eşyalarla sanatsal bir bütünlük içinde olduğu görülmektedir. Bakraç, kazan, güğüm ve ibrikler Sivas atölyelerinin kendine has özelliğini yansıtmaktadır (Belli, Kayaoğlu 1993: 152-153).

13. yüzyılda Anadolu’da gümüş, kalay, bakır madenleri; Sivas’a yakın Divriği’de demir madeni ocakları işletiliyordu. Divriği melikleri dört yöne de kapalı topraklarının sağladığı doğal güvenli ortamda egemenliklerini savaşız sürdürürken bir yandan da demir ocaklarını çalıştırarak yüksek gelir elde ediyorlardı. Ahmet Şah’ın Divriği’nin bayındırlığına harcadığı hazinelerin kaynağı da herhalde demir yataklarıydı. O dönemdeki demir ocaklarının işletme ve ihracat koşulları bilinmese de nal-mıh üretimi ve satışının sonraki yüzyıllarda da devam ettiği belgelenmiştir. Olasılıkla Mengücekler zamanında da Ortadoğu ve Anadolu pazarlarına, başta nal ve mıh olmak üzere işlenmiş demir satılıyordu. Divriği’de

---

³⁶ 14.-15. yüzyıllarda Pontus madenleri çok verimliydi. Bu madenler daha ziyade bakır olup, Kastamonu, Samsun, Canik, Osmancık ve Sinop yakınlarındaydı. I. Beyazıt kendi idaresi zamanında bakır madenlerini Osmanlı kontrolü altına almıştır. 15. yüzyıldan sonra Osmanlı arşivleri ile kaynaklar, Anadolu ve Balkan madenleri hakkında oldukça fazla bilgi verirler. Osmanlılar çalışır durumda buldukları madenleri olduğu gibi muhafaza etmişler, ölçü, tartı ve geleneklerine dokunmamışlardır. Bunun yanı sıra yeni madenler bulmak için bir devlet teşkilatı kurmuşlar ve araştırmalar yapmışlardır. Rum madenciler Gümüşhane bölgesinde yaşamışlar ve Osmanlı döneminde zaman zaman güneydeki madenlere çalışmaya gönderilmişlerdir. Buralarda Keban kurşun ve gümüş madenleri ile Ergani bakır madenleri vardı. Ayrıca XV. yüzyılda Artvin’de altın, Çoruh vadisinde bakır, kurşun ve demir, Kars’ın doğusunda altın ve bakır madenleri işletiliyordu. Bk. Sümer Atasoy, *agm.*, s. 34.

üretilen nal ve mihın kaçak olarak İran'a satıldığına dair 16. yüzyıla ait belgeler, Divriği demirlerinin Doğu ülkeleri için ne denli önemli olduğunu gösteriyor. Bunun Mengücekliler döneminde de farklı olduğu söylenemez (Sakaoğlu 2005: 456).

Ocaklarda izabe (maden ergitme ocağı) edilerek külçe haline getirilen demirler, *Sûk-i Sultanî* denilen Divriği çarşısında, demirciler arastasındaki nalbant ve demirci dükkanlarında işleniyordu. Demircilik zanaati başlıca işkolu ve geçim kaynağıydı. Bu arastadaki ustalar, Anadolu'nun birinci sınıf demircileriydi. Divriği'deki demir madeni üretimine yeni bir canlılık getirmek isteyen ve Keban'daki maden emniği deneyimini memleketine aktarmayı amaçlayan Vezir Köse Mustafa Paşa'nın 1790'larda, köylülerin Dumluca, Ziniski, Kilisecik yörelerindeki ocaklardan çıkarıp ilkel yöntemlerle izabe ettikleri demirlerin işlenmesi için demirciler Çarşısını canlandırdığı ve kendisine ait mihçı dükkanlarını da vakfettiği saptanmıştır. Şer'iyeye Sicilleri'nde de Divriği'den veya yakınından geçen serdarlara nal ve mih verilmesine, Şark Ordusuna nal ve mih gönderilmesine, nalbant ve demirci esnafının sorunlarına ilişkin ilam ve kayıtlar vardır (Sakaoğlu 2005: 456-457).

2.2. Maden Yapımı ve Süsleme Teknikleri

Maden sanatı teknikleri, bu sanatın malzemesi olan madenlerin keşfedilmesine ve madenlerin kendilerine has özelliklerinin anlaşılmasına bağılı olarak gelişmiştir. Maden sanatı ustası, üzerinde çalışacağı malzemeyi çok iyi tanımak, kullanacağı maddenin özelliklerine göre uygulayacağı teknikleri seçmek veya uygulamak istediği tekniğe göre malzemesini seçmek zorundadır. İslam maden sanatında kullanılan başlıca madenler altın, gümüş, bakır, bakır-kalay karışımı olan bronz ve bakır-çinko alaşımı olan pirinçtir. Demir ve çelik, daha çok silah ve alet yapımında; kurşun, lehim alaşımlarında ve soy madenlerin (altın-gümüş) saflaştırılmasında; cıva ise yıldızlamada kullanılır.³⁷ Madenler doğada ya doğrudan

³⁷ Doğada yaygın olarak bulunan altın, Yakın Doğu'da ilk keşfedilen ve işlenen madenlerden biridir. Altın, dağ ırmaklarının yataklarında, alüvyon birikintilerin arasında, ufak külçecikler veya kırıntılar halinde bulunur. Pas tutmayan altın, parlaklığı ve rengiyle hemen göze çarpar. Altın saf bir maden değildir, altının içinde daima doğal olarak gümüş, bakır ve demir gibi madenler bulunur. Yumuşak, kolay işlenebilen bir maden olan altın, soğukken de çekiçlenebilir. İlk kullanılan gümüş, doğal gümüş olmuştur. Altın gibi dere yataklarından toplanır veya bazı kayaların içinde damar halinde bulunur. Gümüş de altın gibi yumuşak bir madendir ve soğukken çekiçlenebilir. Cevher gümüş; bir

metalik halde veya cevher olarak mevcuttur. Metalik halde bulunan madenlere “doğal madenler”; içinde kimyasal bileşikler halinde madenlerin bulunduğu kayalara ise “cevher” denir. Altın doğal bir madendir. Gümüş, bakır ve demir hem doğal maden hem de cevher olarak mevcuttur. Kurşun, kalay, çinko ve cıva ise ancak cevherin ısıtılmasıyla elde edilebilen madenlerdir (Erginsoy 1978: 7-8).

Maden eserlerin yapım teknikleri dövme (çökertme ve yükseltme yöntemleri), döküm (içi dolu -masif- döküm, içi boş döküm ve cire perdure -balmumu- döküm yöntemleri), tornada çekme ve birleştirme yöntemleri (perçin, lehim, kaynak yöntemleri) olarak dört başlık altında toplanabilir.

Dövme,³⁸ ince bir levhanın kütük ya da örs üzerinde çekiçle dövülerek biçimlendirilmesidir. Daire biçimindeki tek parça bir levhadan dövme tekniği ile “çökertme” veya “yükseltme” yöntemleri uygulanarak herhangi bir şekil yapılabilir. Dövme tekniği için sert ve sağlam bir kütük, bu kütüğe saplanacak çeşitli biçim ve

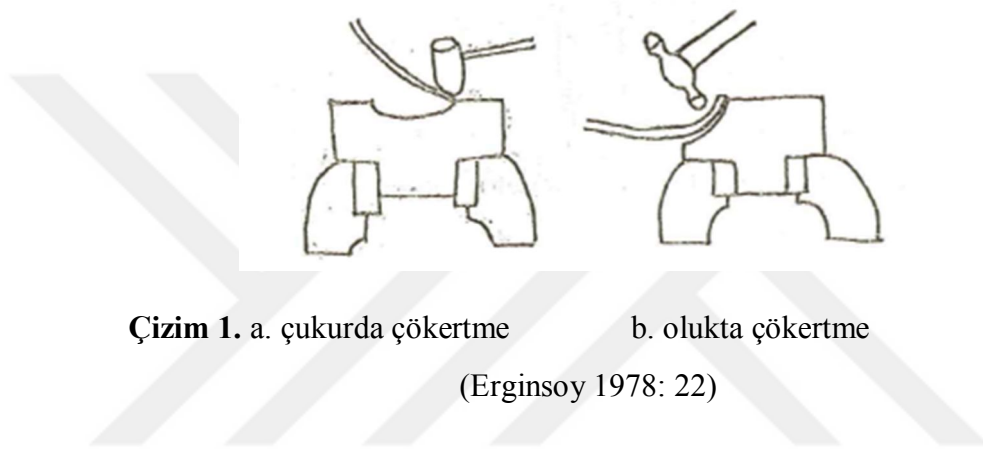
---

kurşun-kükürt bileşimi olan, parlak ve madenimsi görümlü galen cevherinin içinde hem gümüş hem de kurşun madenleri bulunur. Galenin erime noktası düşük olduğundan bu cevher diğer cevherlerden farklı olarak uzun bir süre ateşte bırakılmak kaydıyla üstü açık bir ocakta tasfiye (ısı kullanımı) edilebilir. Galenin tasfiyesi sonucu, gümüş-kurşun karışımı bir alaşım elde edilir. Bu alaşım ısıtılarak kurşunun oksidasyonla ayrılması ve geride saf gümüşün kalması sağlanır. Doğal bakır parçalarına dere yataklarında veya bakır cevherlerinin aşınmış üst tabakalarında rastlanır. Bakır okside olan bir madendir. Doğal bakır parçalarının yüzeyi okside olduğundan rengi morumsu yeşildir. Bakır altından ve gümüşten daha sert bir madendir; soğuk halde dövülürse büsbütün sertleşir ve işlenemez hale gelir. Bakır soğukken uzun süre çekiçlenirse madenin üzerinde çatlaklar oluşur ve sertleşen bakır dağılabilir. Dövülürken sertleşen bakır ancak ısıtıldığında tekrar yumuşar ve işlenmesi mümkün olur. Doğal bakır az miktarlarda bulunur; bakır cevherleri ise daha bol ve yaygındır. Bir bakır madeninin cevherden ayrılabilmesi için 800 °C ısı verebilecek kapalı bir fırın gereklidir. Tasfiye edilen bakır, saf olarak elde edilmediği için, ikinci bir işlem ile saflaştırılır. Kurşun saf bir maden olarak bulunmaz, kurşun sülfürü olan galen cevherinden tasfiye yolu ile elde edilir. Bronz, içinde bir miktar kalay olan bir alaşımdır. Saf bakır, altın ve gümüşten daha sert bir maden olmakla birlikte sağlamlık bakımından üstün bir malzeme değildir. Pirinç içinde çinko olan bir alaşımdır. Bakır ile çinko cevheri kalamın (tutya) birlikte tasfiye edilerek bronz kadar sert ve sağlam, rengi altın gibi sarı ve parlak olan pirinç madeni elde edilir. Altına en çok benzeyen pirinç alaşımı, içinde %20 oranında bakır olan bir alaşımdır. Pirincin içindeki çinko oranı %40'a kadar artırılabilir ancak pirincin çinkosu çoğaldıkça madenin rengi beyazlaşır ve parlaklığını kaybeder. Doğal demir, içinde bol miktarda (%5-26 oranında) nikel bulunan meteorik demirdir. Demir cevherleri doğada bol miktarda ve yaygın olarak mevcuttur. Demirin cevherinden ayrılabilmesi için çok yüksek sıcaklık veren tasfiye fırınları gerekir. İşlenebilir demir en az 1100-1150 °C ısıda, yakıt olarak odun-kömürün (karbon) kullanıldığı bir fırında tasfiye edilen ve tasfiye edildikten sonra tekrar tekrar ısıtılıp, tekrar tekrar çekiçlenmek suretiyle elde edilen demirdir. Demirin kalitesi yani sertliği ve işlenebilirliği içindeki karbon miktarına bağlıdır. Karbon miktarı yükseldikçe demir sertleşir ve dayanıklılığı artar. Cıva, bir cıva-kükürt bileşiği olan sinabar (zincifre) cevherinden elde edilir. Cıvanın en önemli özelliği, altın ve gümüşle malgama olabilesidir, yani bu madenler cıvanın içinde çözünerek cıva alaşımları oluştururlar. Malgamalar, cıva oranına göre sıvı, yarı sıvı veya katı halde olabilirler. Bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 8-16.

³⁸ Dövme, doğal madenlerin Yakın Doğu'da keşfedilmesinden itibaren kullanılan en eski maden sanatı tekniğidir. M.Ö. 7. binde, Anadolu'da ufak ve yassı biçimlerdeki bakır parçalarından dövme tekniği uygulanarak iğne, biz, kanca gibi aletler ve bazı süs eşyaları yapılıyordu. Bk. *age.*, s. 18.

boylarda örsler ve madeni dövecek çeşitli boy ve şekillerde çekiçler gereklidir (Erginsoy 1978: 19).

Sığ ve ağzı geniş tabak, sini, sahan, tas gibi kaplar genellikle içten çekişlenerek, çökertme yöntemi ile yapılır. Çökertmede en kolay yöntem, levhayı kütüğün üzerindeki çukurun üzerine bir tokmak veya küre yüzlü çökertme çekici kullanarak çekişlemek veya kütüğün kenarındaki oluk üzerine çökertme yapmaktır. (Çizim 1).

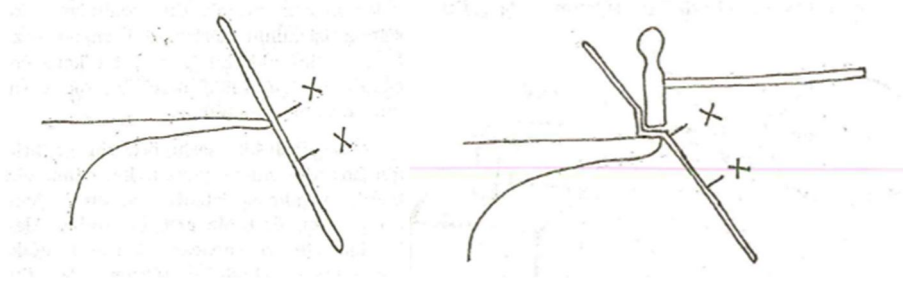

Çizim 1. a. çukurda çökertme

b. olukta çökertme

(Erginsoy 1978: 22)

Yüksek ve derin kaplar genellikle dıştan çekişleme uygulanarak yükseltme yöntemi ile yapılır. Yükseltmeye başlanırken önce yapılacak kabın kaidesi, levhanın ortasına pergelle işaretlenir. Kaidenin merkezi ve çevresi hafifçe çizilerek belirtildikten sonra usta levhayı örsün kendine doğru uzanan kolunun uç kısmına - kaidenin çevre çizgisi örsün ucuna rast gelecek şekilde- yerleştirir. Levha sol el ile sıkıca tutulur ve sağ eldeki çekicinin düz yüzüyle kaide çizgisinin biraz dışına sertçe bir darbe vurulur. Bu darbeye kabın yan kenarlarını oluşturacak kısım bir köşe yaparak döner ve örsün yüzeyine paralel olur. (Çizim 2. a-b). Sonra levha örs üzerinde biraz döndürülerek aynı şekilde çekişlemeye devam edilir. Böylece kaideyi oluşturan dairenin kenarları çepeçevre çekişlenir ve kabın yan duvarları ortaya çıkmaya başlar. Yan duvarların alt kısmından başlanarak ve levha devamlı döndürülerek, ikinci, üçüncü, dördüncü sıralar çekişlenir. Böylece aşağıdan yukarı doğru, konsantrik daireler üzerinde çalışılarak kabın ağzı istenilen çapa yaklaşmaya ve yan duvarlar arzu edilen yüksekliğe ulaşmaya kadar çekişlemeye devam edilir.

Çizim 2. a-b. Yükseltme
(Erginsoy 1978: 22-23)

Döküm, potada eritilen madenlerin istenilen biçimde hazırlanmış kalıplara dökülerek dondurulması yöntemidir.³⁹ Döküm tekniği, içi dolu (masif) döküm, içi boş döküm ve cire perdue (balmumu tekniği) olarak üç şekilde yapılabilir.

İçi dolu (masif) döküm için genellikle kil kalıplar tercih edilmiştir. Kil ıslakken kolayca şekillendirilebilen bir malzemedir. Yüksek ısıda fırınlanmış kilin erime noktası, madenlerin erime noktasından daha yüksek olduğundan döküm için çok uygun bir malzeme olmuştur. İçi dolu (masif) eserler hem ağır hem de çok maden harcandığı için masraflı olduğundan bu teknikle büyük boy eserler yapılabildiği halde, küçük boyutlu eserler yapılması tercih edilmiştir (Erginsoy 1978: 25-26).

İçi boş döküm yönteminde kil kalıbın içerisine yine kilden hazırlanmış bir çekirdek yerleştirilir ve döküm çekirdek ile dış kalıbın arasında yapılır (Erginsoy 1978: 25-26).

M.Ö. 3000'in ikinci çeyreğinde, cire perdue denilen diğer bir döküm tekniği icat edilmiştir. Balmumunun kullanıldığı bu teknikte dökülecek eser küçük ise içi dolu döküm; büyük ise içi boş döküm yöntemi ile yapılır (Erginsoy 1978: 26).

Diğer bir maden yapım tekniği ise tornada çekme tekniğidir.⁴⁰ Çömlekçi çarkında, eksenini etrafında dönme hareketinden faydalanılarak ıslak kilden eserler

³⁹ Kalkolitik Çağ'dan beri bilinen ve yüzyıllar boyu çeşitli teknik gelişmeler gösteren döküm tekniği, İslam eserlerinde dövme tekniğinin yanı sıra kullanılmıştır. Havan, mangal, buhurdan, ayna, şamdan gibi eserler genellikle bu teknikle yapılmıştır. Bk. *age.*, 25.

yapılabildiği gibi, aynı prensiple çalışan torna tezgahında da yuvarlak madeni levhalar kullanılarak yuvarlak gövdeli içi boş eserler yapılabilir. Madeni eserler tornada iki ayrı yöntem ile şekillendirilir. Birincisinde; istenilen kabın şeklinde hazırlanmış tahta bir kalıp torna tezgahına yerleştirilir ve kabın yapılacağı disk biçimindeki madeni levha tavlanıp, bu kalıbın üzerine orta yerinden çivi ile tutturulur. Sonra torna tezgahı çalıştırılarak çelik bir alet yardımı ile levhaya dıştan bastırılarak, levhanın kalıbın şeklini alması sağlanır. İkincisinde ise; bir tahta bloğun içine istenilen kabın şeklinde bir çukur oyularak kalıp hazırlanır ve torna tezgahına yerleştirilir. Torna çalıştırılıp kalıp dönmeye başlayınca bir alet ile levha bastırılarak levhanın oyuğun içine girmesi ve oyuğun şeklini alması ile elde edilir (Erginsoy 1978: 28).

Dövme veya döküm tekniği uygulanarak birkaç parça halinde yapılan madeni eserler perçin, lehim veya kaynak ile birleştirilir. Perçin çivi ile birleştirme yöntemidir.⁴¹ Birleşmesi istenen parçaların kenarları yan yana getirilerek, ek yeri üzerine erime noktası alçak olan lehim sürülür. Daha sonra bu kısım ateşe tutularak lehimin sıvılaşması ve ekin içine akması ile iki kenarı birleştirmesi sağlanır.⁴² Kaynak maden parçalarını çok yüksek ısı veya basınç (çekiçleme) kullanarak birleştirme usulüdür (Erginsoy 1978: 29).

Madeni eserleri süsleme teknikleri; çalma ve kazıma, kabartma (repoussé), kalıpla kabartma (stampa basma), delik işi (kesme-ajur), telkâri (filigre) ve granüle, kakma, niello (savatlama), değerli bir taş, renkli cam ve mine ile süsleme, kaplama ve yıldız olmak üzere dokuz grupta incelenebilir.

Madenlerin üzerine yivler (derin çizgiler) iki şekilde yapılabilir. Çalma yönteminde ucu küt çelik kalemlere hafif bir çekiçle vurulur. Kazıma yönteminde ise açılan yivlerin içindeki maden, çalma usulünde olduğu gibi yanlara itilmez, kesilerek

---

⁴⁰ M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren madeni eserlerin yapımında kullanılan teknik, İslam eserlerinde de uygulanmış, fakat tornada şekillendirme daha çok seri halinde imal edilen örneklerin yapımında kullanılmıştır. Bk. *age.*, 28.

⁴¹ İslam maden sanatında perçin, bakraç ve kazan gibi eserlerin, hareketli kulplarının gövdeye takılmasında veya mangal gibi büyük boy eserlerin ayrı parçalar halinde dökülen kısımlarının birleştirilmesinde kullanılmıştır. Bk. *age.*, s. 29.

⁴² Arkeolojik veriler lehim tekniğinin Yakın Doğu'da M.Ö. 3000'den itibaren bilindiği ve keşfedilen lehimlerin altın lehimler olduğunu göstermektedir. İslam maden ustaları lehim alaşımlarını kendileri yapmışlardır. Bakraç ve kazan gibi eserlerin ayak, kulp, emzik gibi kısımları daima lehim ile birleştirilmiştir. Bk. *age.*, s. 29-31.

dışarı çıkarılır. İslam maden sanatında kakma tekniği ile süslenecek eserlerin üzerine açılan yivler bu tekniklerle hazırlanmıştır (Erginsoy 1978: 32-33).

Madeni eserlerin üzerine kabartma aletleri ve çekiç kullanılarak, kabartma süslemelerin yapıldığı tekniğe repoussé adı verilir. Kabartma desenlerin alçak kabartma olarak işlenmesi isteniyorsa “dıştan çekiçleme”, yüksek kabartma isteniyorsa “içten çekiçleme” yöntemi uygulanır (Erginsoy 1978: 34).

Kabartma desenler ile süslenecek bir eserde, aynı desenin tekrarlanması isteniyorsa kalıpla kabartma yöntemi uygulanır. Kalın bir tunç çubuğun ucuna kabartılması istenen desenin negatifi çelik aletler kullanılarak oyulur. Sonra bu uç madenin üzerinde kabartmanın yapılacağı yere konularak çubuğa arkadan çekiçle vurulur. Böylece çubuğun ucundaki desenin negatifi olan oyuk desenin pozitif olarak kabartma şeklinde çıkar (Erginsoy 1978: 37).

Madeni eserlerin üzerine kesici ve delici aletler kullanılarak, delikli süslemelerin yapıldığı tekniğe delik işi (ajur) tekniği denir. Bu teknik ile süslemeler yapılırken bazen maden tabakasının üzerine çizilen desenin zemin kısımları kesilerek çıkartılır, bazen de zemin bırakılarak desenler kesilerek çıkartılır (Erginsoy 1978: 37).

Altın veya gümüş gibi telleri eğip, bükerek bezeme yapmaya ve bu tel motifleri lehim kullanarak birbirine veya madeni bir zemin üzerine tutturmaya telkâri (filigre) tekniği adı verilir. Telkâri tekniği ile bezenen eserlerin üzerine küçük toprak, yassı pullar veya konik parçalar lehimlenerek süsleme zenginleştirilebilir. Çeşitli şekillerde hazırlanmış altın veya gümüş taneciklerinin yan yana lehimlenmesiyle elde edilen süslemeye granüle tekniği adı verilir (Erginsoy 1978: 37-39).

Madeni eserlerin üzerine açılan yivlerin veya yuvaların içine başka bir cins ve renkte maden kakılarak elde edilen süslemeye kakma tekniği denir. Dolgu olarak yivlerin içine tel, çukurların içine ise ince varaklardan istenen şekillerde kesilmiş parçalar kakılır (Erginsoy 1978: 39).

Niello, Latince “siyah” demek olan “nigellus” kelimesinden gelir. Özellikle gümüş eserlerin üzerine uygulanan niello (savatlama) belirli oranlarda kükürt ile gümüş ve bakır veya kükürt ile kurşun ve bakır madenleri karıştırılarak hazırlanır.

Madeni eserlerin üzerine açılan yivlere ve yuvalara niello (savat) doldurularak, eser üzerinde renk kontrastı elde edilir (Erginsoy 1978: 43).

Madeni eserler değerli bir taş, renkli cam veya mine dolgularla süslenebilir. Bu renkli maddeler eser üzerine çökertilerek veya oyularak açılan yuvalara ya da eserin zeminine lehim ile tutturulan tel hücrelerin içine doldurulur. Maden üzerine tel lehimleyerek üstü açık hücreler yapmaya “cloisonné”, madenin zemini çökertilerek ya da oyarak yuvalar hazırlamaya “champlevé” tekniği denir. Mine; toz cam ve maden oksidi karışımından yapılır. Bu tozun içine renk vermesi için bir miktar da maden oksidi karıştırılarak bileşim potada eritilir. Sonra bu karışım 10-12 cm boyutlarında tabakalar halinde dökülerek soğutulur. Karışım soğuduktan sonra kırılarak parçalara ayrılır ve parçalar dövülerek toz haline getirilir. Bu toz iyice yıkanarak, eserin üzerindeki “cloisonné” veya “champlevé” teknikleri ile hazırlanmış yuvalara doldurulur. Toz kuruduktan sonra eser fırınlanır, ısı ile eriyen cam madde, madene yapışarak parlak ve renkli mine dolguyu meydana getirir (Erginsoy 1978: 43-44).

Bakır, bronz ve gümüş eserler, mekanik veya kimyasal usuller uygulanarak altınla kaplanabilir. Altın kaplama, eserin bazen bütün yüzeyine bazen de yalnızca belirli kısımlarına uygulanır. Maden eserler mekanik yöntemler ile ya üzerlerine çok ince altın levhalar çekiçlenerek ya da zar gibi ince altın varaklar bir yapıştırıcı ile yapıştırılarak kaplanabilir. Kaplama kimyasal yöntemler ile de yapılabilir. Bir cıva altın alaşımı olan malgama ve ısının kullanıldığı kaplama usulüne “yaldız” adı verilir (Erginsoy 1978: 47-48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVRİĞİ KALESİ KAZISI METAL BULUNTULARI

Divriği Kalesi kazısı metal buluntuları; Bayrak Bölgesi, Sarnıç Bölgesi, Sultan Kapısı, Ana Kapı, Mağara Bölgesi, Yukarı Kilise, III. Burç, III. Teras, Hamam, Sur Dışı, Sur Dibi, İç Sur ve 2009 Yılı Açması-Kale Camii Yakını alanlarında ele geçirilmiştir.

Bayrak Bölgesi: Bayrak Direği nedeni ile Bayrak Bölgesi olarak adlandırılan alan, yaklaşık olarak 25 x 80 m ölçülerindedir (Eser, Acara Eser 2018: 29).

Bayrak Bölgesi'nde 10 metal ele geçirilmiştir. Buluntuları; 3 yüzük (A1, A11, A18), 1 bilezik (A21), 1 kemer tokası (A30), 1 haç (L1), 1 yüksük (D3), 1 halka (H13), ve birlikte ele geçirilen 1 kenet (I5) ile 1 çivi (J19) oluşturmaktadır.

Sarnıç Bölgesi: Kale Camisinin yaklaşık olarak 40 m kuzeyinde yer alan, bir kayaya oyulmuş, beşik tonoz örtülü sarnıç nedeni ile alanın bu bölümü Sarnıç Bölgesi olarak adlandırılmıştır (Eser, Acara Eser 2018: 31).

Sarnıç Bölgesi'nde 4 metal ele geçirilmiştir. Buluntuları; 1 yüksük (D4), 1 anahtar (H8), 1 aplik (I2) ve 1 nal (L12) oluşturmaktadır.

Sultan Kapısı: Surların güneybatı köşesinde yer alan kapı, Divriği Ulu Camisi'ne olan yakınlığı ve olası bir yolla bağlı olması nedeni ile bu isimle anılmaktadır. Bilinmeyen bir tarihte doldurularak kapatılan kapıya, çıkışın nasıl gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Çalışmalarla açığa çıkan en önemli detaylardan biri, kapının en az iki evreli olduğunu gösteren izlerdir. İlk kapının, doğu-batı doğrultusunda ve Divriği Ulu Camisine bakar vaziyette konumlandığı anlaşılmaktadır. Daha sonra ise kapının önüne, bugün üzerinde aslan kabartmasının bulunduğu uzun duvar parçası inşa edilerek gözlerden gizlenmiştir. Doğuya doğru girilen kapının arkasında, kuzey-güney doğrultusunda bir koridor bulunmaktadır. Koridorun kuzeyinde, kuzey-güney doğrultusunda atılmış basık kemerli iç kapı yer almaktadır. Bu kapının arkasında 4,00x4,00 m boyutlarında bir mekân bulunduğu görülmüştür. Üst seviyede açığa çıkan mekânlara ait duvarların, bu alt yapı üzerine

inşa edilmiş oldukları da ortaya çıkan veriler arasındadır. Üstte bulunan, ikinci evre duvarlar kendi içinde düzgün bir şemaya sahiptir ve birimlerden en az birisi ocak verisi nedeni ile kesinlikle mutfak olmalıdır. Diğer birimlerin işlevlerine ait kesin bir şey söylemek mümkün değildir ancak konut olduğu kesindir (Eser, Acara Eser 2018: 34-36).

Divriği Kalesi kazılarında, 56 metal ile en çok buluntu, Sultan Kapısı'nda ele geçirilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen; 5 yüzük (A2, A7, A14, A19, A20), 2 bilezik (A24, A25), 1 madalyon (A26), 9 kemer tokası (A28, A31, A33, A34, A35, A36, A37, A38, A39), 5 çingirak (E3, E4, E5, E6, E7), 1 kulp (L6), 1 zırh zinciri (L14), 1 terazi kefesini (F1), 1 ağırlık (F5), 1 yüksük (D7), 1 makara (D12), birlikte ele geçirilen 5 düğme (D14, D15, D16, D17, D18), 3 anahtar (H5, H2, H6), 4 halka (H10, H14, H20, H21), 3 çivi (J6, J7, J20), 1 kenet (G1), 1 kase (C2) ve 1 ağız parçası (C3), 2 bıçak (C10, C11) 5 ok ucu (K1, K2, K3, K4, K5) ve bir tanımlanamayan obje (L16) Sultan Kapısı'nda ele geçen metal buluntulardır.

Ana Kapı: Ana Kapı kaleye geçiş için kullanılmaktaydı. Konumu nedeni ile ilk bakışta kontrol işlevi olduğu değerlendirilmiş ve bir karakol olarak adlandırılmıştır. Ancak çalışmalar ilerledikçe bir mescit olduğu anlaşılmıştır. Kalede günümüze gelebilen tek dini yapı olan Kale Camisi'nin, konumu nedeni ile genel kullanıma açık olmadığı kesindir (Eser, Acara Eser 2018: 37-38).

Ana Kapı'da 25 metal ele geçirilmiştir. Alanda ele geçen; 5 yüzük (A5, A6, A12, A15, A17), 2 bilezik (A22, A23), 1 toka (A46), 1 çan (E2), 1 mühür (L3), 1 ejder başı (L15), 1 askı parçası (L10), 1 ağız parçası (C5), 1 kalkan göbeği (K7), 2 yüksük (D5, D10), 1 düğme (D13), 2 halka (H12, H16), 2 aplik (I1, I3), 4 çivi (J9, J14, J16, J21) çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Mağara Bölgesi: Mağara Bölgesi, 43 metal ile, Sultan Kapısı'ndan sonra en çok metal buluntunun ele geçirildiği alandır. Çalışma kapsamında incelenen; 3 yüzük (A3, A10, A16), 4 kemer tokası (A32, A42, A44, A47), 1 kandil (B1), 2 şamdan (B2, B3), 1 çingirak/zil/düğme? (E10), 1 spatula (L4), 2 ağırlık (F6, F7), 3 yüksük (D1, D6, D9), 1 makas (D11), 2 anahtar (H3, H4), 1 filise çivisi (H9), 3 halka (H15, H17, H19), 1 menteşe (H23), 1 aplik (I4), 2 mlh çivisi (J2, J3), 6 çivi (J8, J10, J11, J12, J13, J15), 2 tegula mammate çivisi (J17, J18), 2 kenet (G2, G3), 1 kapı mil yuvası

(G4), 3 bıçak (C7, C8, C9) ve 1 kurşun kalıbı (K9) Mağara Bölgesi'nde ele geçen buluntulardır.

Yukarı Kilise: Adı konusu henüz açıklığa kavuşmamış olan yapının, apsisi kuzeydedir. Duvarlarının çok az bir yerinde kalan izlerden içinin alçı süslemeli olduğu anlaşılmaktadır (Eser, Acara Eser 2018: 46).

Yukarı Kilise'de ele geçen 3 metal çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Buluntuları; 1 çingirak (E8), 1 bıçak (C6) ve 1 kanca (L11) oluşturmaktadır.

Mağara Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan, **III. Burç** ve **III. Teras** alanlarında toplam 6 metal ele geçirilmiştir. Alanlarda ele geçen buluntuları; 1 kemer tokası (A41), 1 menteşe (H22), 1 çivi (J5), 1 terazi kefesi (F2), 1 halka (H18) ve 1 çift yüzlü kazma/balta (L15) oluşturmaktadır.

Hamam'da; 1 yüzük (A8), 1 zırh zinciri (L8) ve 1 barutluk (K8) olmak üzere 3 metal buluntu ele geçirilmiştir.

Sur Dışı'nda, 1 kulp (L7), 1 nal (L13); **Sur Dibi**'nde 1 kemer tokası (A29), 1 ağız parçası (C4), 1 anahtar (H7), 1 halka (H11); **moloz temizliği** sırasında 1 yüzük (A13), 1 çingirak (E9), 1 çivi (J4); **2009 Açması-Kale Camii Yakını**'nda 1 kaşık (C12); **İç Sur** alanında 1 kemer tokası (A43); **yüzeyde** 1 yüzük (A4), 2 kemer tokası (A27, A45), 1 çan (E1), 1 kitap cildi bağlayıcı halka (L2), 1 yüksük (D8), 1 kilit aynası (H1) ve 1 tanımlanamayan obje (L17) olmak üzere 19 metal ele geçirilmiştir.

3.1. Kişisel Kullanım Eşyaları (A)

Bu başlık altında, kadınların ve erkeklerin günlük yaşamlarında ve kıyafetlerinde kullandıkları yüzük, bilezik, madalyon ve toka/kemer tokası gibi süs eşyaları incelenmiştir.

3.1.1. Yüzükler

Tarihin ilk dönemlerinden beri takılar arasında önemli bir yere sahip olan yüzükler kadın, erkek ve çocuklar tarafından kullanılmıştır. Süs ögesi olmanın dışında mühür, asalet ve rütbe belirtme, tılsım-nazarlık, anahtar yüzükler ve zehir taşıma gibi işlevsel amaçlarla kullanılan yüzükler insan yaşamının her alanında varlığını sürdürerek günümüze kadar kullanılagelmiştir.

Araştırmacı G. Davidson, yüzüklerin iç çap ölçüsünün; bunları kullananların cinsiyeti ya da hangi parmağa takıldığı hakkında her zaman doğru bir fikir vermeyeceğini düşünür. Çünkü yüzüklerin bazen baş veya işaret parmağına bazen de parmakların ikinci ve üçüncü eklem yerlerine takılarak kullanılması dolayısıyla büyük yüzüklerin erkekler, küçük olanların ise kadınlar ya da çocuklar tarafından kullanıldığı şeklinde kesin bir varsayımda bulunmanın mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁴³

Divriği kazılarında 20 yüzük ele geçmiştir. 14'ünün malzemesi bakır alaşımdır, 6'sında ise bakır alaşım halkanın kaş kısmında renkli cam veya yarı değerli taş kullanılmıştır. Yüzükler; Sultan Kapısı (A2, A7, A14, A19, A20), Ana Kapı (A5, A6, A12, A17), Bayrak Bölgesi (A1, A11, A18), Mağara Bölgesi (A4, A10, A16), Hamam (A8) alanlarında, yüzeyde (A3) ve moloz temizliği (A13) sırasında ele geçirilmiştir. Yüzükler 4 grup altında incelenmiştir; (1) düz halka biçimli (A1), (2) kaş kısmının halka üzerinde şekillendirilmesiyle yapılmış kendinden kaşlı yüzükler (A2, A3, A4, A5), (3) halka üzerinde metal kaş yüzeyi düz (bezemesiz)-bezemeli yüzükler (A6, A7, A8, A9, A10) ve (4) yüzük halkasının üzerinde bulunan daire ya da oval biçimli kaşın içerisine cam veya yarı değerli taş yerleştirilmiş yüzükler (A11, A12, A13, A14, A15, A16, A17, A18, A19). Tamamı süs eşyası olarak kullanılmıştır, farklı işlevli tek örnek ok yüzüğüdür (A20). Ok atışı sırasında parmağın zarar görmesini engellemek amacıyla kullanılan bu yüzük türü, işlevsel olarak diğerlerinden ayrıldığı için gruplara dahil edilmemiştir ve tekil örnek olarak kataloğa alınmıştır.

Birinci grup olan düz halka biçimli yüzüklerde tek örnek bulunmaktadır (A1). 1.8 cm çapında dikdörtgen kesitli, yivli halkadan oluşan yüzüğün malzemesi bakır alaşımdır. Dikdörtgen kesitli ve yivli halka formları, M.S. 1. yüzyıl sonrası Roma

---

⁴³ Bk. Gladys R. Davidson, *Corinth Results of Excavations The Minor Objects*, Vol. XII, New Jersey 1952, s. 227.

döneminde ve Akdeniz çevresinde yaygın olarak görülmektedir.⁴⁴ Aynı formun 6-7. yüzyıllara ait örnekleri de bulunmaktadır.⁴⁵

İkinci grup kendinden kaşlı yüzüklerdir (A2, A3, A4, A5). Tamamının malzemesi bakır alaşım olan bu grupta; 4 yüzüğün halka çapları 1.7 cm ile 2.3 cm, kaş boyutları 0.9x1.2 cm ile 1x1.5 cm arasındadır. Halkaları dikdörtgen (A2, A3, A5) ve yassı (A4) kesitlidir. Kaş kısmı, halkanın oval biçimde düzleştirilmesi ile yapılabildiği gibi (A2), oval biçimde yükseltilmesiyle de yapılabilir (A3, A4, A5). Kaş yüzeyleri düz veya bezemelidir. Bu tip, erken ve orta Bizans dönemi yüzüklerinde yaygındır, ancak daha çok gümüş gibi değerli metallere yapılmış örnekler karşımıza çıkar (Acara Eser 2019: 82). Bu grup yüzüklerin kaş yüzeyleri; düz (A2, A3), şeritlere ayrılarak geometrik motifler ile bezeli (A4) ve oval profilli (A5)'dir.

Üçüncü grubu, halka üzerine metal kaşın (lehim veya kaynak ile) birleştirilmesi ile yapılmış yüzükler oluşturur (A6, A7, A8, A9, A10). Tamamı bakır alaşım olan bu gruptaki 5 yüzüğün halka çapları 1.7-2.1 cm, kaş boyutları 1.1-1.7/1.8 cm arasındadır. Halkaları dikdörtgen kesitlidir. Kaş kısımları oval (A6, A7) ya da daire (A8, A9, A10) biçimli, üzeri düz ve bezemelidir. Bir örneğin (A6) kaş yüzeyinde görülen içi noktalı daire motifleri, Bizans dönemi 4-6. yüzyıllar arasında yoğun olarak kullanılmakla birlikte, 10-12. yüzyıllar arasında da kendini tekrar eder.⁴⁶ Aynı tipin Selçuklu dönemine tarihlenen örneği de bulunmaktadır.⁴⁷ Kaş yüzeyi birbirini kesen içi noktalı daire ile bezeli (A7) ve kaş yüzeyi düz (A8, A9, A10) yüzükler bu grubun diğer örnekleridir. (A8) kaş kısmının ince bir levha

⁴⁴ Nadine Dieudonné-Glad, Michel Feugère, Mehmet Önal, *Zeugma V: Les Objets*, Lyon 2013, p. 350, Pl. 6, 103; Deniz Berk Tokbudak, *Zeugma Konutlarında Bulunan Bronz Eserleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, Lev. III, 9.

⁴⁵ N. V. Zhilina, "Comparative Analysis of the Khazar And Slavic-Russian Attire of Adornments", *Povolzhskaya Arkheologiya*, 2/20: 2017, s. 140, 1, 2.

⁴⁶ Orta Bizans dönemine tarihlenen, yüzeyi noktalı daire motifleri ile bezeli yüzükler için bk. Demetra Papanikola-Bakirtzi, *Everyday Life in Byzantium*, Athens 2002, s. 450-451; Dominique Collon ve Dorit Symington, "Metalwork", (Ed. Nicholas Postgate, David Thomas), *Excavations at Kilise Tepe 1994-98*, Vol. 1, British Institute, Ankara 2007, s. 520, Fig. 306, 2271.

⁴⁷ Bk. Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 237, 1. Ayrıca içi noktalı daire motifleri, İran Selçuklularına mal edilmiş, stilize hayvan biçimli tunç kilitlerin yüzeyinde de görülmektedir. Bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 347, Res. 183.a.

biçiminde olması ile diğerlerinden ayrılır. Birbirine benzeyen iki yüzük (A9, A10) geç dönem Balkan örnekleri ile benzerlik gösterir.⁴⁸

Dördüncü grup, halka üzerinde bulunan daire ya da oval biçimli kaşın içerisine renkli cam veya yarı değerli taş yerleştirilmiş yüzüklerdir (A11, A12, A13, A14, A15). Kaş yuvasında taşı korunamamış (A16), halkası korunamamış renkli cam dolgulu yüzük kaşı (A17) ve halka üzerinde yer alan kaş kısımları korunamamış (A18, 19) örnekler bu grup içerisinde incelenir. Malzemeleri bakır alaşım-cam olan 5 yüzüğün (A11-A14 arası) halka çapları 1.8 cm ile 2.1 cm, kaş boyutları 0.8-1.1/1.3 cm arasındadır. Halkaları dikdörtgen (A11, A15) ve yassı (A12, A13, A14) kesitlidir. Kaş kısımları daire (A11, A12, A13, A14) ya da oval spiral yivli (A15)'dir. Kaş yuvalarında daire biçimli (A11, A12, A14), üçgen prizmal (A13) ve altıgen prizmal (A15) formlu renkli cam bulunur.

Kaş çapı 0.8 cm olan yüzük (A11), diğer örneklerden form ve boyut olarak farklılık gösterir. Yüzüğün Roma ve Bizans döneminde benzerleri bulunmaktadır.⁴⁹ Diğer üç örnek (A12, A13, A14), halka ile kaşın birleştiği yerde içi boş üçgen motifinin bulunması ile benzerlik içindedir.

Kaş yuvasında taşı korunamamış (A16), dikdörtgen kesitli halka ve spiral yivli kaş kısmından oluşur. Halka çapı 2 cm, kaş kısmı 1.3x1.4 cm'dir. Malzemesi bakır alaşım olan yüzüğün kaş kısmı A15 ile benzerlik gösterir. Halkası korunamamış turuncu renkli yüzük kaşı (A17), 1.7x2.3 cm boyutunda oval formlu, renkli camı tutmak için yükseltilmiş bakır alaşım kenar zikzak biçimlidir. Yüzük kaşı, diğer örneklerden daha büyük boyutlu olması ile farklılık gösterir. Bu grup içinde incelenen yüzüklerin (A18, A19), açık halka uçları üzerinde günümüze gelemeyen kaş kısmı bulunmaktaydı. Bakır alaşım halkaların çapları 2 cm'dir ve

⁴⁸ IoanVailius, "Cimitirul Medieval de la IsacceaBiserica Sf. Gheorghe", *Peuce*, XI: 1995, s. 405, Pl. II, 4, 6; IoanVailius, "Obiecte de Podoabasi Accesorii Vestimentare Medievala din Colectiile Muzeului de Arheologie din Tulcea", *Peuce*, XII: 1996, s. 242, Pl. VI, 2.

⁴⁹ Jane C. Waldbaum, *Metalwork From Sardis: The Findings Through 1974*, Harvard University Press, London 1983, Pl. 49, 848; Meryem Acara Eser, "Objects from Daily Life at Komana: Jewelry", (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), *Komana Small Finds*, Ege Yayınları, İstanbul 2019, s. 96, Cat. No. 36; İlky Kaydu Akbudak vd., "Kırşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Yüzüklerin Arkeogemolojik ve Jeoarkeolojik İncelemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52: 2017, s. 532, Şek. 23, Env. No: 2008/54(A), s. 533, Şek. 25, Env. No: 2008/53(A); Nina Crummy, *Colchester Archaeological Report 5: The post-Roman small finds from excavations in Colchester 1971-85*, Widly Press, Hunstanton 1988, s. 10, Fig. 7, 1393.

dikdörtgen kesitlidirler. Çeşitli kazılarda ele geçen yüzüklerde görülen halkaların benzerleri 9-12. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁵⁰

Ok yüzükleri,⁵¹ ok atışı sırasında parmak boğumunu yaralanmalardan korumak amacıyla sağ elin başparmağına takılan atış yüzüğüdür. Divriği'de ele geçen tekil örnek (A20), 2 cm çapında, dikdörtgen kesitli halka ve üçgen biçimli kaş kısmından oluşur. Bakır alaşım ok yüzüğünün kaş yüzeyi, orta kısımdan çıkan rumi motifi ile bezelidir.⁵²

3.1.2. Bilezikler

Divriği'de 5 bilezik ele geçmiştir (A21, A22, A23, A24, 25). Tamamı bakır alaşım olan bilezikler, Bayrak Bölgesi (A21), Ana Kapı (A22, A23) ve Sultan Kapısı (A24, A25) buluntularıdır. Çapları 4 cm ile 6 cm arasında olan bileziklerin tamamı, halkası açık uçlu tiptedir. Bilezikler, M.S. 4. yüzyıldan başlayarak uçları tamamıyla açık olarak üretilmiştir. Bu türdeki örneklerin dış yüzeyinde, kazıma tekniğiyle yapılan daire, nokta, çizgi gibi çeşitli bezemeler bulunmaktadır (Oransay 2006: 71).

Açık halka uçları; stilize yılanbaşı (A21, A22), protomlu (A23), oval form (A25) ve halkası iki telin bükülmesiyle oluşturulmuştur (A24).

⁵⁰ Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 103, 1837, 1838, Pl. 106, 1961; Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 49, 855.

⁵¹ Osmanlıca, zingir zehgir veya şast olarak anılan ok yüzükleri, Arap kaynaklarında küştiban, İran kaynaklarında engüştvane olarak da geçmektedir. Okçulukta okun fırlatılma gücüne ulaşması için gereken gerilim yüksek olduğundan yayın çıplak elle kontrol altında tutulması olanaksızdır. Bu nedenle, okçunun sağ elinin baş parmağına geçirilen özel bir yüzüğe ihtiyaç duyulmuştur. Önceleri deri, kemik ya da geyik boynuzundan yapılan ve işleve yönelik olarak takılan bu yüzükler, zaman içerisinde üst rütbeli okçulara atfedilen bir onur nişanına dönüşmüş ve yapımında giderek maden, taş ya da fildişi gibi değerli malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Filiz Nurhan Ölmez ve Ali Kılınç, "Isparta Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar", *ARIŞ Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, Aralık: 2015, s. 53-72, 67. Ayrıca bk. Filiz Nurhan Ölmez ve Halit Özdamar, "Bir Yüzüğün Öyküsü: Zihgir", *İdil Dergisi*, 6/33: 2017, s.1555-1579. Ok yüzükleri Osmanlı resim sanatında da görülmektedir. Minyatürlerde Osmanlı padişahlarının baş parmaklarına taktıkları ok yüzükleri için bk. Serpil Bağcı, Filiz Çağman vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Yayınları, İstanbul 2006, s. 39, 15, s. 89, 53.

⁵² Rumi'nin kelime anlamı "Anadolulu" demektir. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan alınmasından dolayı, Anadolu'ya, "Diyar'ı Rum", burayı fethedenlere de "Rum Selçukluları" denmektedir. Bu sebepten Selçuklularda sevilerek kullanılmış olan bu motife, "rumi" denilmiştir. Motif, Selçuklulardan önce Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve diğer İslam sanatlarında da kullanılmıştır. Menşei Orta Asya hayvan üslubuna dayanan motif, çeşitli hayvan formlarının ayak, kanat, ağız ve kuyruk hareketlerinin stilize edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Rumi motifi, dairevi bir çizgiye "S" kıvrımı yapan çizginin birleşmesi ve tabanına da bir sap eklenmesi ile oluşturulur. Taş, maden, ahşap, tezhip, çini gibi birçok malzeme üzerinde çeşitli rumi örnekleri yapılmıştır. Bk. Zekeriya Şimşir, *Konya Selçuklu Medreseleri Çinilerinde Kullanılan Motifler*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1990, s. 7-8.

Halka uçları stilize yılanbaşı biçiminde olan bileziklere (A21, A22), halka uçları yassılaştırılarak (A21) ya da ovalleştirilerek (A22) stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir. $\frac{3}{4}$ 'ü kırık olan halkaların çapları 5 cm'dir. İlk örnek (A21), halka iç ve üst yüzeyi düz, yan yüzleri basık yarım daire kesitlidir. Diğer örnek ise (A22), halka iç kısmı düz, üst kısmı spiral yivli kare kesitlidir. Bileziklere stilize yılanbaşı biçimin verilmesi Urartu sanatının bilinen bir özelliğidir.⁵³

Protomu çokgen bilezik (A23), 5 cm çapındadır ve $\frac{3}{4}$ 'ü kırıktır. Dikdörtgen kesitli halkasının üzeri yüzeysel spiral yivlidir.

Halkası iki telin kendi ekseninde bükülmesiyle oluşturulmuş bilezik (A24), 5 cm çapındadır ve $\frac{3}{4}$ 'ü kırıktır. Bileziğin, 10-12. yüzyıllara tarihlenen benzerleri bulunmaktadır.⁵⁴

Halka ucu oval, yassı kesitli, ince cidarlı bilezik (A25), 6 cm çapındadır ve $\frac{3}{4}$ 'ü kırıktır. Üst yüzeyinde okunamayan yazı, yan yüzünde kazıma geometrik motifler bulunmaktadır.

3.1.3. Madalyon

Orijinalinde sikke⁵⁵ olan, sonradan üzerine bir zincir deliği açılarak imparator tasvirli olan yüzün kolye olarak kullanıldığı anlaşılan madalyon (A26), Divriği Kalesi'nin erken dönem (6. yüzyıl) buluntularındandır. Sikkelerin yaygınlaşması ve kültürün içinde kendine yer bulmasıyla beraber sosyal, politik, dinsel ve bireysel sebeplerden dolayı zaman zaman asıl işlevlerini yitirdiği ve farklı amaçlara hizmet ettiği görülmeye başlanır. Antikçağda yuvarlak metallerin özellikle de altın ve gümüş

⁵³ Açık halka uçları yılanbaşı biçimli Urartu örnekleri için bk. Vedat Timur, *Van Müzesi'ndeki Urartu Dönemi Bilezikleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2011, s. 33-37. Aynı tipin Geç Roma-Erken Bizans'a tarihlenen örnekleri için bk. Cengiz Çetin, "Isparta Müzesi'nden Bir Grup Takı", *CEDRUS III*, 2015, s. 14-16.

⁵⁴ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, p. 561, 777; Joachim Henning, *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium Vol. 2 Byzantium, Pliska, and the Balkans*, Berlin 2007, Taf. 17, 218; Beate Böhlendorf-Arslan, "Das bewegliche Inventar eines mittelbyzantinischen Dorfes: Kleinfunde aus Boğazköy," (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 365, Abb. 13, 2, 3.

⁵⁵ Bizans sikkeleriyle ilgili seçilmiş yayınlar için bk. Oğuz Tekin, *Bizans Sikkeleri. Byzantine Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999; Kenneth W. Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber. Bizans (M.S. 498-1282)*, Çev.: Burçak Delikan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002; Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009; Ceren Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2012.

gibi parlak olanlarının kötü ruhları uzak tuttuğuna, kemden, kötünden ve beladan koruduğuna duyulan inanç bu özellikteki sikkenin amulet olarak kullanılmasının yolunu açmıştır. Kimi sikkeler ise ön ya da arka yüzlerinde taşıdıkları ikonografyanın ve lejandın koruyucu olacağı düşüncesiyle amulete dönüştürülmüştür. Amulet veya talismana dönüştürülen sikkelerin genellikle tedavülden kalkmış, alım gücü olmayan ya da sahte olanlarından seçildiği görülür. Söz konusu delikli ya da kulüp takılmış sikkeler kolye ucu, küpe, bileklik veya halhal olarak beden üzerinde taşınarak koruyucu özelliklerinden fayda sağlanmaya çalışılır.⁵⁶ Değerli madenden üretilmiş sikkeler söz konusu olduğunda ise yine aynı beklentiden dolayı soylu ve elit tabaka için mücevhere dönüştürülüp üstte taşındığı görülmektedir (Lenger 2018: 318-319).

Bronz madalyon (A26), Sultan Kapısı buluntusudur. 3.5 cm çapında, ön yüzündeki imparator büstü ve yazı okunamasa da arka yüzde 40 *nummi* değerini gösteren “M” harfi, her iki yanında birer yıldız, üstte bir haç ve altta şubeyi gösteren “ε” harfi bulunmaktadır. Başkent üretimi olan madalyon tipik 6. yüzyıl Bizans sikkesidir.⁵⁷

⁵⁶ Delinerek amulete dönüştürülmüş sikkeler sadece yaşayanların dünyasına ait bir olgu değildir. Antik dünyanın ölü gömme adetleri içerisinde özellikle de çocuk mezarlarında ölü hediyesi olarak bırakılmış olan delikli sikkelerden beklenen çoğu zaman mezar sahibini korumasıdır. Delikli sikkeler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar delik sayısının da kullanım şekliyle bağlantılı olarak değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre tek delikli sikkeler üç gruba ayrılmaktadır: Sikkenin kolye ucu olacak şekilde görülmesi arzulan imajın yukarisından delinenler, bileklikte ve halhalda ya da küpe ucu olarak kullanılmak üzere imajın duruşu göz ardı edilerek delinenler (ki burada söz konusu olan çoğu zaman sikkenin ya da sikke pulunun zarar göreceği kaygısıyla uygun alanın delinmesidir) ve son olarak da tam ortasından delinen sikkeler. İki delikli sikkeler; örneklerini sıklıkla Geç Antik Çağ’da Batı Avrupa’daki barbar kavimlerde görülmektedir. Sikkenin iki kenarında karşılıklı açılan iki delik objenin bileklik olarak taşınmasına olanak vermek içindir. Kolye ucu takılmasına rağmen hemen altına açılan yan yana iki deliğin imajın düz durması için olduğu düşünülmektedir. Bu iki delik sayesinde sikke elbiseye dikilip sabitleniyor ve böylece kolye ucunun ters dönmesi engelleniyordu. Üç delikli sikkeler ise özellikle Tuna boyundaki Panionia ve Moesia gibi Roma imparatorluğunun Balkanlardaki sınır bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu gruba dahil olan sikkelerden Carnuntun (Panionia Superiore) ve Viminacium’da (Moesia Superiore) bulunanlarda deliklerin kare ya da dikdörtgen oldukları göze çarpar. Limitli bir coğrafyada karşımıza çıkan yuvarlak olmayan üç deliğe sahip sikkelerin neyi ifade ettiği şimdilik bilinmemektedir. Üçten fazla delikli sikkeler; dört, beş ve altı delikli örnekleri bilinmesine rağmen nadiren karşımıza çıkmaktadırlar. Bk. Dinçer Savaş Lenger, “Antikçağ’da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/3: 2018, s. 319, 322. Konuyla ilgili kapsamlı yayın için bk. Jean-Marc Doyen, “Entre Amulettes et Talismans, les Monnaies Trouées: ce qui se Cache Sous les Apparences”, *The Journal of Archaeological Numismatics*, 3: 2013, s. I-XXXIX.

⁵⁷ Erken Bizans dönemi sikkeleri için bk. Ceren Ünal, “İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu-8. Yüzyıl Ortası”, (Ed. Aslıhan Erkmn), *Bilim Eşiği 2 Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 155-168.

3.1.4. Toka/Kemer Tokaları

Kemer tokaları özel bir giyim kuşam biçimini yansıtan; çoğunlukla askeri etkinliklerle ilgili sayılan ve daha çok “pantolon” giyildiğini gösteren buluntulardır. Pantolon ve beraberinde kemer tokası kullanımı Barbar kavimler ya da Roma ordusu içindeki Barbar unsurlarla ilişkilendirilmektedir (Erten 2013: 114). Antik dönemde pantolonları tutmak için kemerler kullanılmaya başlanmış ve bunlar deriden imal edilmiştir. Pantolon giyimi geç antik dönemde yaygınlaşınca yeni ve farklı tip tokaları üretme ihtiyacı duyulmuştur. Tokalar, elbise üzerinde giyen kişilerin zenginliğini, sosyal seviyelerini veya dini inanışlarını gösteren bir süs eşyası halini almıştır (Lightfoot 2003: 120).

Üretim ve kullanım pratikliği gibi özellikleriyle geç Helenistik dönemden başlayarak fibula ve broşların yerini almaya başlayan tokalar, sadece giysiler üzerinde kullanılan kemerlerde değil, zırhlarda, koşum süslerinde ve silah tesisatlarındaki kayışlarda da kullanılmışlardır. Genellikle bir kenarı –deri kemerin kıvrılarak veya perçinlenerek sabitlenmesi için– düz, yarım daire ya da oval formu bir halka ve bu halkaya geçirilmiş bir toka dilinden oluşan düzenek, günümüzde de giysi, kemer, çanta ve aksesuarlarda en yaygın kullanılan metal eşyalardan birini oluşturmaktadır.⁵⁸

Anemurium’da bulunan kemer tokalarını konu edinen çalışmada, J. Russell tokaları yapım tekniklerine göre; sadece toka halkası ve dilden oluşanlar, toka halkası ve levha tek parça olarak üretilenler, toka halkası ve levha ayrı üretilen tokalar olmak üzere üç ana grup altında incelemiştir.⁵⁹ M. Lightfoot, Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium kazılarında bulunan Bizans kemer tokalarını, yapım tekniklerine göre; tek parça olarak döküm tekniğiyle yapılmış kemer tokaları, iki parçadan oluşan menteşeli kemer tokaları, basit halkalı kemer tokaları ve geçirmeli tokalara ait kemer tokaları olmak üzere dört ana grup altında incelemiştir.⁶⁰

⁵⁸ Bu konudaki değerlendirme için bk. Ünal Demirel, *Kibyra Metal Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2013, s. 37.

⁵⁹ James Russell, “Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: The Significance of Context”, (Ed. R. L. Hohfelder), *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, New York 1982, s. 138-140.

⁶⁰ Mücahide Lightfoot, “Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 3: 2003, s. 120-127.

Divriği kazılarında 21 toka/kemer tokası ele geçmiştir (A27-A47). Kişisel kullanım eşyaları arasında en yoğun grubu oluşturan tokalar; Sultan Kapısı (A28, A31, A33, A34, A35, A36, A37, A38, A39), Mağara Bölgesi (A32, A42, A44, A47), Ana Kapı (A46), Sur Dibi (A29), Bayrak Bölgesi (A30), III. Burç (A41), İç Sur (A43) ve yüzey (A27, A45) buluntularıdır. Tokalardan 1'inin malzemesi gümüş (A47), diğerlerinin ise bakır alaşımıdır.

Divriği Kalesi kemer tokalarında ilk örnek, stilize edilmiş insan yüzü biçimindeki tokadır (A27). Toka üzerinde korunamamış olan dilin oturacağı yuva görülmektedir. Mask biçimli tokalar, erken Bizans döneminde sıkça karşımıza çıkmaktadır.⁶¹ İkinci örnek (A28), toka bölümü oval formlu, levha bölümü ise kemere/kayışa geçirilebilmesi için içi boş bırakılmış dikdörtgen bir çerçeveden oluşmaktadır. Yassı bir toka diline sahiptir. Benzer formdaki örnekler Roma İmparatorluk döneminden itibaren bilinmektedir.⁶² Anadolu Orta Çağ kazılarında da rastladığımız benzer tokalar, formun geniş bir coğrafyada kullanıldığını gösterir niteliktedir.⁶³ Benzer formdaki (A29), oval formlu toka halkası ve kemere geçirilen dikdörtgen çerçeveli levhadan oluşur. Dil bölümü korunamamıştır. Benzer biçimli tokaların, 10-12. yüzyıllara ve geç Bizans'a tarihlenen örnekleri görülmektedir.⁶⁴ İçi boş, içbükey kavisli dikdörtgen bir çerçeve ve halkadan oluşan tokanın (A30), tıpkı benzerlerine bakıldığında iki farklı kullanım şekli görülür. İlkinde; aynı forma sahip karşılığı olan diğer tokaya, uçları ejder motifiyle biten "S" biçimli kanca yardımı ile

⁶¹ Mask biçimli kemer tokaları için bk. Sardis: Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 44, 693, 694, 695, 696; Anemurium: James Russel, *age.*, s. 160, Fig. 6, 13; British Museum: Chris Entwistle, "Notes On Selected Recent Acquisitions Of Byzantine Jewellery At The British Museum" (Ed. Chris Entwistle, Noël Adams), *'Intelligible Beauty' Recent Research on Byzantine Jewellery*, British Museum Research Publication, Oxford 2010, p. 22, 8, 9; Efes: Andrea M. Pülz ve Feride Kat, "Ephesos Bizans Dönemi Küçük Buluntuları-Malzemeye Genel Bakış", (Ed. Falko Daim ve Sabine Ladstätter), *Bizans Döneminde Ephesos*, Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 202, Res. 9; Kibyra: Ünal Demirer, *agt.*, Lev. VI, B9, B10, B11; Olympos: Zeliha Demirel Gökalp vd., "Olympos Kazısı Madeni Buluntular", (Ed. B. Yelda Olcay Uçkan), *Olympos I 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, AKMED, İstanbul 2017, s. 189, Lev. V, 13.

⁶² Gisela M. A. Richter, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York 1915, s. 333, Kat. No. 1088.

⁶³ Kibyra buluntusu için bk. Ünal Demirer, *agt.*, Lev. VI, B16; Patara buluntusu için bk. Feyzullah Şahin, *Patara Metal Buluntuları V.2*, Ege Yayınları, İstanbul 2018, Lev. 11, 29, B40. Kadıkalesi/Anaia buluntusu için bk. Feride İmrana Altun, *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2015, Lev. 41, 136.

⁶⁴ Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 114, 2204; Wolfgang Gaitzsch, *Eisenfunde aus Pergamon Greäte, Werkzeuge und Waffen*, New York 2005, Taf. 51, SN 10, SN 16.

tutturularak kullanılmıştır.⁶⁵ İkincisinde ise; karşılığı olan diğer tokenın, halka kısmı kanca biçiminde yapılır ve halkaya geçirilir.⁶⁶ Tıpkı benzeri üç örnek Orta Çağ, Selçuklu ve 16. yüzyıl ile erken 18. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir.⁶⁷ Beşgen formlu, delik işi tokenın (A31), bezemesini, orta kısımda yer alan düz bölüm etrafında şekillenen delik işi kıvrık dallar oluşturur. Toka, arka yüzünde bulunan iki şerit yardımı ile kemere/kayışa geçirilerek kullanılmıştır. Form olarak benzerlerine rastlanılmasa da delik işi tekniği ile oluşturulan eserler Selçuklu madenlerinde sıkça görülmektedir.⁶⁸ Diğer örnek (A32), bir kenarı içbükey kavisli, diğer kenarı yarım daire dışbükey formlu kemer tokasıdır. Düz kenarlarının birisinde diğer toka ile bağlantısını sağlayan halka, arka yüzünde ise tokenın kemere geçirilmesini sağlayan şerit bulunmaktadır. Yüzeyinde görülen dışbükey profil 13. yüzyıl Selçuklu havanlarında görülür.⁶⁹

Grubun diğer kemer tokalarını, Osmanlı dönemi içinde incelediğimiz örnekler oluşturur (A33-A42). İlk örneğin (A33), bir kısa kenarı düz, diğer kısa kenarı dışbükey sekiz dilimlidir ve ortasında lale biçimli bir çiçek bulunur. Arka yüzeyinde kemere geçirilmesini sağlayan şeritler korunamamış ancak şeritlerin izleri belirgin olarak görülmektedir. Tokenın Türk dönemine tarihlendirilen tıpkı benzerleri bulunmaktadır.⁷⁰ Dikdörtgen, iki kısa kenarında yaprak motifleri görülen tokenın kenarları daire motifleri ile bezenmiştir (A34).⁷¹ İki toka (A35 ve A36) bitkisel

⁶⁵ Bk. Meydan Palalı, *Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazısı 2011-2014 Yılları Kazı Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015, Lev. 21, 61.

⁶⁶ Bk. Volodymyr Prokopenko, “Saber Belt Hanger With A Hook-Clasp. Eastern Europe, Ottoman Empire From 16– To The Early 18th Centuries”, (Ed. M. Dmytriienko), *History of Antique Arms. Researches 2014*, Ukrayna 2014, s. 182, Şek. 1, b.

⁶⁷ Meryem Acara Eser 2019, *age.*, p. 98, Cat. No. 43; Meydan Palalı, *agt.*, s. 58, Kat. No. 61, Lev. 21, 61; Volodymyr Prokopenko, *age.*, p. 182, Şek. 1, b.

⁶⁸ Anadolu Selçuklularına mal edilen delik işi bazı eserler için bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 313, Res. 165 (pirinç, sekizgen fener veya kandil zarfı), s. 331, Res. 175, 176.a-b (mangal ve mangal parçaları), s. 398, Res. 195a (tunç, buhurdan veya kandil zarfı), s. 416, Res. 196.d.

⁶⁹ Bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 185, Res. 94, s. 186, Res. 95, s. 187, Res. 96; Fulya Bodur, *Türk Maden Sanatı. The Art of Metalworking*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları: 2, İstanbul 1987, s. 90-91, A18, A19, A20, A21.

⁷⁰ Bk. Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 116, 2252. Christopher S. Lightfoot, “Amorium Hisarcık’ın Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait Yerleşim ve Arkeolojisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, IX: 1998, s. 79, Şek. 3, AM93/SF2578 Kazı Env. No. 17.

⁷¹ Bitki kaynaklı motifler ele alınırken yapraklar ihmal edilmemiş ve çeşitli üsluplarda yapraklar meydana getirilmiştir. Yaprak ve diğer hatai grubundaki üsluplar Osmanlı döneminde altın çağını yaşamıştır. Osmanlı süsleme sanatının son dönemine kadar kıvrık, birbirini delerek geçmiş ve bol dilimli yaprak şekillerinin bütün bezeme alanında kullanıldığı görülür. Çiçek ve diğer motiflerin katkısı olmaksızın sadece yaprak motiflerinden oluşan düzenlemelere “sadberk” denilmektedir.

motifler ile bezelidir. Merkezdeki sekiz yapraklı çiçekten çıkan ve tüm yüzeyi kuşatan çiçek motifleri ile birbirlerine benzerlik göstermektedirler. Yaprak formu tokanın (A35) bezemesini, dalları yapraklı, gonca çiçekler oluşturur. Diğer örnek (A36), yaklaşık daire biçimli, yüzeyi stilize çiçekler ile bezelidir.⁷² Her iki tokanın da kemere geçirilmesini sağlayan şeritleri korunamamıştır ancak şerit izleri belirgindir. Kare formu, yüzeyi üç çiçek ile bezeli tokanın (A37), arka yüzünde tokanın kemer bağlantısını sağlayan şerit yer almaktadır. Diğer örneklerde (A35, A36) görüldüğü gibi tokanın tüm yüzeyi bitkisel motifler ile bezenmiştir. Toka üzerindeki benzer çiçek motifleri Selçuklu döneminde,⁷³ form ve süsleme benzerleri Osmanlı Balkan örneklerinde görülmektedir.⁷⁴

Daire biçimli tokanın merkezi yarım küre formudur (A38). Arka yüzde, tokanın kemere geçirilmesini sağlayan şerit yer almaktadır. Benzer form ve süslemeye sahip tokalar, geç Bizans dönemi kemer tokalarında⁷⁵ ve 17.-18. yüzyıl Balkan örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ Bir ucu üç yapraklı çiçek motifi ile sonlanan daire biçimli, kenarlarına çentikler ile dilimli bir görünüm kazandırılan tokanın (A39), arka yüzünde kemere bağlantısını sağlayan şerit bulunmaktadır. Tıpkı benzeri 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁷⁷

Yaprak motifleri ve çizimleri için bk. K. Zeynep Güney, A. Nihan Güney, *Osmanlı Süsleme Sanatı*, Ankara 2000, s.49-51.

⁷² 15. yüzyıl sonlarından itibaren eserlerdeki süslemelerde görülen bitkisel motifler 16. yüzyıl Kanuni döneminde tabiatçı bir üslubun etkisi ile çok daha natüralist bir tarzda işlenmeye başlanmıştır. Diğer motiflerde olduğu gibi yarı stilize, yarı natüralist bir üslup içinde ele alınan bu motifler de ilk olarak yazma eserlerde uygulanmıştır. Daha sonra bütün süsleme alanına yayılmış özellikle çinide çok sık ve çeşitli olarak kullanılmıştır. Stilize edilmelerine rağmen karakterini korudukları için desen içinde tek tek fark edilmektedirler. Yarı stilize çiçeklerle sade bir kompozisyon oluşturulabildiği gibi hatayı, rumi gibi klasik motiflerle birlikte kullanılmış ve Osmanlı sanatının son dönemine kadar süregelmiştir. Stilize çiçek motifleri, gonca çiçek çizimleri için bk. *Age.*, s. 46-48.

⁷³ Selçuklulara ait (13. yüzyıl) ongen gövdeli tunç havan üzerinde alçak kabartma çiçek motifleri görülmektedir. Bk. Fulya Bodur, *age.*, s. 89, A16.

⁷⁴ Ioan Vasilius 1996, *agm.*, s. 241, Pl. V, 1.

⁷⁵ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 396, 488.

⁷⁶ Gabriel Custurea, *Raport de Cercetare. Cercetările Arheologice din Necropola Așezării Medievale Ester Târgușor*, Materiale, Vaslui 1982, București 1986, p. 302, Fig. 2, 2; Ioan Vailiu 1995, *agm.*, p. 408, Pl. V, 1; Rositsa Hristova, "Medieval Buckles from The Karnobat Area", *Trakiya and Khemimont IV-XIV Centuries*, Vol. 1, Varna 2006, p. 109, Fig. 3; Ekaterina Abyzova ve Svetlana Ryabtseva, "Buckles from the collection of the National Museum of Archeology and History of Moldova", *Tyragetia Vol. 1 No. 2*, Kişinev 2007, s. 101, 2; Inga. A. Druzhinina, "A Burial with Paft Buckles from The Adygei Burial-Ground Gruzinka Xa", *Kratkiye Soobshcheniya Instituta Arkheologii*, Vol. 232: 2014, s. 85, Fig. 3, 3, 4, 5; Aurel Mototolea, "Catarama – Pafta de Influență Orientală din Colectiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța", (Ed. Ada-Adina Marcul vd.), *Pontica XLVIII-XLIX*, Romania 2016, s. 318, 321, 323, 1, 7, 10.

⁷⁷ Aurel Mototolea, *age.*, s. 345, 45.

Karşılıklı iki parçası da mevcut olan kemer tokası (A40/A-B), kareye yakın dikdörtgen formlu, bir ucu dilimlidir. Yüzeyi kazıma tekniği ile yapılmış, yan yana dizilmiş stilize üç servi ağacı ile bezelidir.⁷⁸ Aynı kompozisyon 18. yüzyıla ait, Victoria and Albert Museum'da yer alan bir kumaş üzerinde de görülmektedir.⁷⁹ Tokanın arka yüzünde, tokanın kemer ile bağlantısını sağlayan şeritler günümüze gelememiştir ancak şeritlerin izi toka üzerinde belirgindir. Kare biçimli, bir ucu dilimli toka formu, geç Bizans döneminde⁸⁰ de karşımıza çıkmaktadır. Kemer tokasının, iki servi ağacı ile bezeli tıpkı benzeri 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁸¹

Bu grup diğer örnek (A41), daire biçimli, yüzeyi bitkisel ve geometrik motifler ile bezeli kemer tokasıdır. Arka yüzde, tokanın kemere tutturulmasını sağlayan şeritler korunamamıştır.

Yarım daire biçimli, yüzeyi bezemesiz (A42), kare prizmal formlu, bezemesiz (A43), kenarları yuvarlatılmış kare biçimli, bezemesiz A44), daire biçimli, yüzeyi şeritlere ayrılarak geometrik motifler ile süslü (A45) Kalenin diğer kemer tokalarıdır.

Dikdörtgen formlu, yüzeyi “S” profilli (A46), diğer kemer tokalarında görülen, tokanın kemere/kayışa geçirilmesini sağlayan şerit düzeni, bu örnekte görülmediğinden toka olarak incelenmiştir.

⁷⁸ Servi ağacı motifinin İslam dininde önemli bir yeri vardır. Motif gerek naturalist tarzda gerekse de stilize edilerek çeşitli sanat dallarında kendini göstermiştir. Mezar taşlarını süsleyen servi ebediyetin sembolüdür. Örnekleri için bk. Ertan Daş, “Bozdoğan Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XIX/2: 2010, s. 124, Foto. 10, s. 125, Foto. 11. Topkapı Sarayı'ndaki servi ağaçlı çini-kalem işi örnekleri için bk. Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, EPOCH Yayınları, İstanbul 1985, s. 38, 57; Özlem İnay Erten ve Oğuz Erten, *Turkish Tiles*, Silk Road Publications 2013, s. 84, 88. Servi ağacı motifli dokuma örneği için bk. Sultan Yurteri ve Filiz Nurhan Ölmez, “Türk Dokumalarında Ağaç Motifi”, (Ed. Zeki Dilek vd.), *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi III. Cilt*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 1469, Şek. 22. Sivil mimari örneği olan çeşme cephelerinde de servi ağacına rastlanmaktadır. Bk. Burak Muhammet Gökler, *Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler*, (Ed. Haluk Selvi vd.) *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri*, Cilt III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2018, s. 2123, Foto. 5, s. 2124, s. Foto. 8. Ayrıca serviler ile ilgili detaylı bilgi için bk. Cevdet Çulpan, *Serviler I-II*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1961.

⁷⁹ Bk. H. Feriha Akpınarlı ve Zeynep Balkanal, “16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1: 2012, s. 203, Şek. 51.

⁸⁰ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 396, 489.

⁸¹ Donskoy Kazanchy, Костюм «Женки» Низового Донского Казака Второй Половины XVII. Начала XVIII Веков, 2012, p. 24, Fig. 38. Tokanın yüzeyi stilize çiçekler ile bezeli olan form benzeri için bk. Aurel Mototolea, “Between Art and Handicraft Buckles (*Pafta*) Of Oriental Influence From Dobrudja”, (Ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer), *Osmanlı Dönemi Balkanlarda Kültürel ve Sosyal Hayat. Cultural And Social Life In The Balkans In The Ottoman Empire Era*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 29, 16.

Gümüş, dikdörtgen formlu tokenın (A47), üzeri kabara biçiminde üç rozet ile süslenmiştir. Delik işi, telkâri, granüle ve kazıma ile yapılan toka üzerindeki bezemelerin benzer teknikle yapılmış örnekleri bulunmaktadır.⁸²

3.2. Aydınlatma Araçları (B)

Günlük yaşamda mekanların aydınlatılmasında, kandil, şamdan, polykandilion,⁸³ meşale ve benzerleri aydınlatma aracı olarak kullanılmıştır.⁸⁴ Boyut ve işlevlerine göre; masa üzerinde, elde taşınarak ya da duvara/tavana asılarak kullanılmışlardır.

Divriği’de ele geçen aydınlatma araçları arasında, bir kandil (B1) ve şamdana ait iki parça (B1, B2) bulunmaktadır. Aydınlatma araçlarının tümü Mağara Bölgesi’nde ele geçmiştir.

3.2.1. Kandil

Taşınabilir gündelik eşya olan kandiller, içine sıvı (akıcı) yağ konularak bir fitil yardımıyla yakılan aydınlatma araçlarıdır.⁸⁵ Bilinen ilk kandiller çanak şeklinde yapılmıştır ve Mezopotamya’daki yerleşimlerde bulunmuştur. Mısır, Suriye, Kıbrıs, Filistin, Anadolu ve Ege Adaları üzerinden Helenistan ve Avrupa’ya yayılan

⁸² Bk. Meral Erkan Büyükyazıcı, *Trabzon İlinde Altın ve Gümüş İşlemeciliği*, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 154, Şek. 4, 125; ⁸² Feriha Akpınarlı ve Meral Büyükyazıcı, “Şanlıurfa Kadın Takılarında Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15.09.2007 Ankara, 1. Cilt, Ankara 2008, s. 72, Şek. 32; Semiha Aydın, Hatice Harmankaya ve Asuman Yılmaz, *An Ethnographic Survey of Belt Examples of Beypazarı Traditional Accessories*, *Procedia Chemistry* 8: 2013, p. 153, Fig. 1.

⁸³ Polykandilionlar için bk. Meryem Acara, “Bizans Döneminde Maden Aydınlatma Araçlarının Kullanımı ve Orta Bizans Dönemi Polykandilionları”, (Ed. Nermin Şaman Doğan), *Ortaçağ’da Anadolu. Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 2002, s. 23-37. Ayrıca Bizans dönemi aydınlatma düzeni hakkında bk. Meryem Acara ve B. Yelda Olcay, “Bizans Dönemi Aydınlatma Düzeni ve Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri”, *Adalya*, 2: 1998, s. 249-266.

⁸⁴ Bizans dönemine ait kandil, polykandilion, şamdan gibi aydınlatma araçlarının malzeme-teknik, atölye ve Türkiye müzelerindeki örnekleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Zeliha Demirel Gökalp, *Türkiye Müzelerindeki Bizans Dönemine Ait Maden Aydınlatma Araçları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

⁸⁵ Kandil, Latince "aydınlatici: mum, lamba" anlamındaki "candela" kelimesinden Arapça "kındil"’in, Türkçe’ye geçmiş şeklidir. Selçuklular ile Osmanlılar’ın daha çok Farsça “çerağ”, Araplar’ın ise “sirile” ve “misbah” kelimelerini kullandıkları görülür. Bk. Nebi Bozkurt, “Kandil”, TDV İslam Ansiklopedisi, C: 24, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 299.

kandillerde zamanla gövde kapanmış, burun⁸⁶ ve diskus⁸⁷ eklenerek bilinen formu almışlardır (Demirer 2013: 41).

Divriği kazılarında ele geçen Mağara Bölgesi buluntusu bakır kandil (B1), konik formudur. Gövde, altı dikdörtgen levhaya ayrılmış, delik işi bitkisel motifler ile bezenmiştir.⁸⁸ Kandille birlikte ele geçen dört parça boru şeklindeki fitil yuvası/haznesi, birbirinin içine geçerek omuz kısmının merkezine yerleştirilmiş olmalıdır. Kandil, altta (kaide) dışa doğru bükülerek yapılmış bir oturma çıkıntısına sahip daireseldir. Gövdenin (hazne) delik işi olması ile -süslemenin yanı sıra- burada yanan fitilden çıkan ışığın daha geniş bir alanı aydınlatılmasının sağlandığı söylenebilir. Kandil gövdesinin alt ucunda görülen geçme motiflerinin benzerleri Selçuklu şamdanlarının gövdelerinde de görülmektedir.⁸⁹

3.2.2. Şamdan Parçası

En yalın anlamıyla üzerine mum yerleştirilen aydınlatma araçları şamdanlar⁹⁰ esas olarak; kaide, gövde, boyun gibi çeşitli bölümlerden oluşmaktadır ve makas/külâh, mumluk/hokka, pul, sofr/kaide tablası gibi yardımcı elemanlar ile birlikte kullanılmaktadır. Biçim ve kullanım alanlarına bağlı olarak mihrap şamdanı, ayaklı şamdan, el-duvar şamdanı gibi çeşitleri bulunmaktadır (Çetinaslan 2016: 332).

Birbirine ait oldukları kırılma yerlerinin profillerinden anlaşılan bronz iki şamdan parçasından (B2), Mağara Bölgesi buluntusudur. (A) içi boş, uzun silindirik, boru biçimindedir ve yüzeyi düz, bezemesizdir. (B), daha kısadır, kırık kısımdan dışa

⁸⁶ Burun, gövdeden uzayarak çıkan ve fitilin yerleştirilebilmesi için, içinde bir boşluk bulunan fitilin yakıldığı bölümdür. Fitil kandilin yağ haznesinden burun ucuna uzatılarak burun deliğinden dışarı çıkarılır ve ateşle yakılır. Bk. Anıl Doğruluk, *Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki Roma ve Doğu Roma Dönemi Bronz Kandiller*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s. 7.

⁸⁷ Diskus (yağ deliği) özellikle Roma dönemi kandillerinin, süslemeli ya da süslemesiz parçalarıdır. Discus, Latince bir kelime olup disk anlamına gelmektedir. Süslemeli olan diskuslarda Tanrı ve Tanrıçalara ait mitolojik öğeler, günlük hayattan sahneler, hayvan betimleri ve bitkisel motifler yer almaktadır. Bk. Anıl Doğruluk, *agt.*, s. 9.

⁸⁸ Anadolu Selçuklularına ait delik işi kandiller için bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 311, Res. 164, s. 392, Res. 194.a.

⁸⁹ Çan gövdeli Selçuklu şamdanlarının alt kısmında görülen geçme motifleri için bk. Lutfiye Göktaş Kaya, *13.-14. Yüzyıllara Ait Çan Gövdeli Şamdanların İncelenmesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2001, Levhalar, 1 a. Konya 388 env.no.lu şamdan, 17 a. Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TİEM) 107 env.no.lu şamdan, 46. TİEM 2958 env. no.lu şamdan, 60. Konya 389 env. no.lu şamdan, 67 a. Bursa 635 env. no.lu şamdan.

⁹⁰ Şamdan; Arapça “şem” (mum) kelimesinden Farsça “-dân” ekiyle yapılan şem‘dân/şamdan “mum taşıyıcı aydınlatma aracı” demektir. Bk. Nebi Bozkurt, “Şamdan”, TDV İslam Ansiklopedisi, C: 38, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 328.

kavis yapar, tekrar içbükey kavis yaptığı yerde profilli bir bilezik bulunur ve yukarı doğru tekrar kavis yaparak genişler. Üzerinde yer alan 3 cm. uzunluğundaki vidalı kısım ile olasılıkla şamdan tabağı ya da kaideye geçirilmesi sağlamıştır. Şamdan formları genel olarak içbükey ve dışbükey kavislerden (boğum) oluşmuştur ve birbirlerine benzerlik gösterirler.⁹¹ Ancak (B) parçası, 6. yüzyıl Bizans şamdanları ile büyük benzerlik göstermektedir.⁹²

Mağara Bölgesi buluntusu, bronz şamdana ait diğer parça (B3), daire ve konik kesitlidir. Üç boğumlu kısım altı yüzlü kırık parça ile birleşmektedir.

3.3. Mutfak Eşyaları (C)

Metal eşya üretiminde önemli uzmanlık alanlarından birini, farklı form ve işlevlere sahip kaplar oluşturmaktadır. Madeni kap üretimi, antik çağda genel madeni eşya üretiminden ayrıdır. Metal kapların yapımında altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılan kaplar toplumda gelir seviyesi yüksek kişilerce tercih edilmiştir. Bronzun daha ucuz olması, aynı yöntemler ile yapılan bu grubun toplumun diğer kesimleri tarafından da hem bir moda hem de sağlam ve kullanışlı bir mal olarak tercih edilmesini sağlamıştır. Talebi karşılamaya çalışan üreticiler zamanla, birçok kap formunu bronzdan üretmiş ve antik dünyanın her tarafına satmışlardır. Bu nedenle antik çağ buluntuları arasında farklı bölgelerde birbirine yakın form ve süsleme özelliklerine sahip kaplar görmek mümkündür (Oransay 2006: 36-37).

Metal kapların yapımında kullanılan en eski teknik, dövme tekniğidir. Kaide, kulp, ağız gibi parçaların döküm tekniği ile yapılıp, dövme tekniği ile şekillendirilmiş kap gövdesine birleştirilmesi ise M.Ö. 600-575 tarihleri arasında başlamış olmalıdır. Helenistik dönemde piyasada gümüş oranının artmasıyla birlikte metal kap üretiminde de gümüş daha yoğun kullanılmaya başlanmıştır. Denizaşırı ticaretin hızla büyümesi sonucunda hareketlenen ekonomik hayata paralel olarak zenginleşen tüccar sınıfının lüks gümüş eşyalara olan talebi, üretimi de arttırmış olmalıdır. M.S. 3-4. yüzyıllara tarihlendirilen ve genelde mutfak kaplarının ağırlıklı

⁹¹ Mustafa Çetinaslan, “Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi’nde Sergilen Vakıf Şamdanlar”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15: 2016, s. 329-359.

⁹² Benzer örnek için bk. Ayşe Mina Esen Koleksiyonu, Necdet Bezmen Seçkisi, *Hayat Ağacı. Tree of Life*, Boyut Matbaacılık, İstanbul. Koleksiyon No. 904.

olduğu örneklerin üzerinde atölye/usta mühürlerinin çok sık görülmemesi, bu süreç içinde kapsamlı üretim yapan atölyelerin azalmaya başladığını göstermektedir (Şahin 2018: 17-18).

Divriği’de ele geçen bakır alaşımdan yapılmış iki kâse (C1, C2) çalışmada açık kaplar olarak ele alınmıştır. Ağız parçaları günümüze gelen bakır alaşım metal kaplar (C5, C6, C7), demir bıçaklar (C8, C9, C10, C11) ve bakır alaşım bir kaşık (C12) bu başlık altında incelenmiştir.

3.3.1. Açık Kaplar

Divriği kazılarında bulunan açık kaplardan ilk örnek (C1), 3.4 cm yüksekliğinde ve 9.6 cm çapında sığ bir kâsedir. Ağız kısmı hafif dışa dönük kâsenin kaidesinde, tornada çekilerek şekillendirildiğini gösteren eş merkezli daireler ve yine gövde kısmında kazıma ince çizgiler bulunmaktadır.

Bu grup diğer örnek (C2), Sultan Kapısı buluntusudur. Gövdesinin büyük kısmı kırık ve eksik olan kâse düz kaideli ve silindirik gövdelidir. Ağıza doğru genişleyen formu ile (C1)’e benzerlik göstermesinin yanı sıra daha ince cidarlıdır ve ağız kenarında daire biçimli delik bulunmaktadır. Olasılıkla asılarak kullanılması için yapılmış delik, buhurdan ya da kandil olabilecek türde bir kap olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

3.3.2. Bıçaklar

Günlük hayatta et kesmekten tıraş olmaya kadar çok değişik alanlarda kullanılan bıçaklar, temel olarak bir kesici, saplama ve tutamaktan oluşur. Genellikle demir ve bronzdan yapılan kesici kısmın tutamağa sıkıca bağlanması için arka kısmı uzatılarak bir saplama formu verilir. Bıçağa güç uygulanması için tutamağın rahat kavranacak ve kaymayacak bir malzemedan yapılması önem taşır. Bu nedenle törensel amaçlı olanların dışında bıçak tutamaklarının genellikle ahşap ve kemikten yapıldığı görülür (Oransay 2006: 102).

Bıçaklar hem biçim özelliklerine hem de fonksiyonlarına göre ayrı ayrı sınıflandırılmışlardır. Antik çağ bıçakları üzerine yapılan tek kapsamlı çalışma, W. H.

Manning tarafından British Museum koleksiyonundaki bıçaklar üzerine yapılmıştır.⁹³ Biçim özelliklerine dayanan sınıflamada, bıçağın ağız ve sırt kısmı, tutamak veya dayama kısmı, sap ve sapın girdiği iğne kısımları ile objelerin boyutları aynı anda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Fonksiyonlarına göre yapılan sınıflamada “deri bıçağı” veya “ustura” gibi tipler ve isimlendirmeler yapılmıştır.⁹⁴

Divriği kazılarında 6 bıçak ele geçmiştir (C6, C7, C8, C9, C10, C11). Tamamı demirden olan örnekler Kilise (C6), Mağara Bölgesi (C7, C8, C9) ve Sultan Kapısı (C10, C11) buluntularıdır. Bıçakların tamamı yoğun korozyon ile kaplıdır ve sapa bağlanan kısımları korunamamıştır. Örneklerin tamamının sırt kısımları düzdür ve korozyon nedeni ile kesici ağız kısımları aşınmıştır. Bıçakların mevcut uzunlukları 7.9 cm ile 15.3 cm, genişlikleri 2 cm ile 2.7 cm arasındadır.

Bıçakların; 4-6. yüzyıllar (C6)⁹⁵, Roma, geç Bizans/Osmanlı dönemleri (C7)⁹⁶, 5-7. yüzyıllar ile Bizans ve Osmanlı dönemlerine (C8, C9)⁹⁷ ve Orta Çağ’a (C10, C11)⁹⁸ tarihlenen benzerleri bulunmaktadır.

3.3.3. Kaşık

Kaşıklar tarih boyunca sadece yemek için değil, bunun yanı sıra tıp ve kozmetik alanlarında da kullanılmıştır. Farklı boyut ve biçimlerde örnekleri bulunmaktadır.⁹⁹

Divriği’de ele geçen tek örnek olan bakır alaşım kaşık (C12), Kale Caminin yakınında bulunmuştur. Sap kısmı kırık olan kaşığın mevcut uzunluğu 15 cm’dir.

⁹³ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 31-37; Manning Roma dönemi bıçaklarını 16 form altında incelemiştir. Bk. William Harry Manning, *Catalogue of the Romano-British Iron Tools, Fittings and Weapons in the British Museum*, British Museum Press, İngiltere 1985, s. 108-123.

⁹⁴ Bıçaklarla ilgili genel değerlendirme, tipoloji ve örnekler için bk. Alptekin Yavaş, “Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Metal Eserler (Bıçaklar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 198: 2012, s. 125-142.

⁹⁵ Ersin Çelikbaş, “VII. Parion Tiyatrosu Metal Eserleri”, (Ed. Cevat Başaran, H. Ertuğ Ergürer), *Parion Roma Tiyatrosu 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*, İçdaş A.Ş. Yayınları, Ankara 2016, s. 231, Fig. 1b, 6

⁹⁶ William Harry Manning, *age.*, Pl. 54, Q27, Pl. 55, Q43; Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 33, M71.

⁹⁷ Zeliha Demirel Gökalp 2017, *age.*, Lev. V, 16; Ünal Demirel, *agt.*, Lev. XIV, D18, Çiz. X, D18; Meydan Palalı, *agt.*, Lev. 18, 38.

⁹⁸ Alptekin Yavaş 2012, *agm.*, s. 137, Res. 4.

⁹⁹ Tıp ve kozmetik alanında kullanılan kaşık örnekleri için bk. Elsbeth B. Dusenbery, *Samothrace. The Necropoleis Catalogues of Objects by Categories*, Princeton University Press, New Jersey 1998, p. 1145, Fig. S143-21; B. S. Alptekin Oransay, *Arykanda Antik Kentinde 1971- 2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, Lev. XIII, C8, C10; Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 17, G11.

Genişliği 5 cm olan haznesi sığ ve oval formlu, sap ile birleştiği yer “S” profillidir. Günümüz kaşıkları ile aynı özelliğe sahip kaşığın geç Osmanlı dönemine tarihlenen benzerleri tespit edilmiştir.¹⁰⁰

3.4. Terzi Dikiş Araç Gereçleri (D)

Bu başlık altında, terzilere ait, dikiş yaparken kullandıkları objeler incelenmiştir. Divriği kazılarında ele geçen terzi dikiş araç gereçlerini; 10 yüksük (D1-D10), 1 makas (D11), 1 makara (D12) ve 6 düğme (D13-D18) oluşturmaktadır.

3.4.1. Yüksükler

Yüksükler, dikiş sırasında parmağın ucuna takılarak, iğnenin parmağa zarar vermeden itilmesini sağlayan, silindirik biçimli, terzilerin vazgeçilmez metal dikiş aparatlarıdır. Çoğunlukla bronz ve bakır alaşım malzemeden yapılan yüksüklerin yüzeyinde, iğnenin kaymasını önlemek amacıyla yapılmış küçük nokta biçimli çukurlar, çentikler görölmektedir.

Yüksükler, Bizans döneminde iki farklı tipte üretilmiştir; (I) parmak ucuna oturan kısmı kapalı yüksükler ve (II) parmak ucuna oturan kısmı açık yüksükler. Bizans dönemi içinde incelenen, ucu açık yüksüklerin yayınlanmış örneklerinin, kapalı uçlu yüksüklere göre sayıca daha fazla olduğu görölmektedir.¹⁰¹

Yüksüklerle ilgili ayrıntılı bilgiyi M. C. Beaudry vermektedir.¹⁰² Beaudry, İslam tipi yüksüklerin; Türk-Slav, İspanyol-Fas ve Abbasi-Levanten olmak üzere üç tipte üretildiğinden söz eder. **Türk-Slav tipi yüksükler**, büyük ve soğanımsı tepeleriyle karakteristiktir. Sarığa benzedikleri için Pers ve Türk etkisi taşıdıkları düşünölmüştür. Bulgaristan, Romanya ve Macaristan’ın yanı sıra Doğu Akdeniz’de 13-18. yüzyıllar arasına tarihlenen yerleşimlerde bulunmuştur. **İspanyol-Fas tipi**

¹⁰⁰ Ercan alış, *Kars Müzesinde Bulunan Türk Devri Metal Mutfak Eşyaları (18. Yüzyıldan Günüümüze Kadar)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2011, Lev. CXX, Res. 127; Emine Kızılaslan, *Yozgat N. Zamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’ndeki Maden Mutfak Eşyaları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2013, s. 343, Kat. No. 96, Foto. 283.

¹⁰¹ Bizans dönemi ucu açık yüksük örnekleri için bk. Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 79, 1285-1298; Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 17, 240; Papanikola-Bakirtzi, *age.*, p. 371, 452, p. 373; Feride İmrana Altun, *agt.*, Lev. 119, 507, Lev. 120, 508, 510, 512. Bizans dönemi ucu kapalı yüksük örnekleri için bk. Zeynep akmakı, “şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu’ndaki Bizans Dönemi Madeni Eserleri”, *TÜBA-KED*, 15: 2017, s. 57, Kat. No. 1, Foto. 1; Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 371, 449 a-b-c.

¹⁰² Mary C. Beaudry, *Findings The Material Culture of Needlework and Sewing*, Yale University Press, London 2006.

yüksükler, sivri tepelidir. Bu tipte, yüksük üzerinde çukurlar, yüksüğün dökümünde kullanılan balmumu kalıbın içinde oyulurlar. Üzerleri çoğunlukla geometrik ya da bitkisel motifli bir şeritle bezenir. 10-15. yüzyıllar arasına tarihlenen bu yüksükler, başta Kuzey Afrika'nın batısı ve İspanya'da bulunmuştur. Fransa ve Danimarka'ya kadar uzanan Viking yerleşimlerinde de ele geçmiştir. **Abbasi-Levanten tipi yüksükler**, kubbe biçimindeki üst kısmından dışarıya doğru çıkıntı yapan tepe kısımlarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu görünümüleriyle miğferi andıran örnekler, genelde içinde nokta şeklinde çukurlar içeren "V" şekilli motif dizileri ya da düz şeritlerle süslenir. Bu tip yüksükler, Anadolu'daki yerleşimlerde, İsrail, Suriye, Ürdün, Irak ve İran'da bulunmuş, 9-13. yüzyıllar arasına tarihlendirilmişlerdir. Nispeten daha az görülen bu tip örneklerin, erkekler tarafından kalın kumaşların dikiminde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu tarz yüksüklerin Haçlıların dönüşüyle birlikte Avrupa'ya getirildiği ve burada ilk batılı yüksük ustaları tarafından üretildiğine inanılır. Abbasi-Levanten tipi yüksükler, 13. yüzyıla kadar ince kumaşların dikiminde yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁰³

Divriği kazılarında 10 yüksük ele geçirilmiştir (D1-D10). Malzemesi bakır alaşım olan yüksükler, Mağara Bölgesi (D1, D5, D8), Bayrak Bölgesi (D2, D3), Sarnıç Bölgesi (D4), Sultan Kapısı (D6), Ana Kapı (D9, D10) ve yüzey (D7) buluntularıdır. Tamamı ucu kapalı tipteki yüksüklerin yükseklikleri 1.6 cm ile 2.3 cm arasında değişmektedir.

Yüksükler içerisinde üç örnek; (D1) üst kısmının gövdeye geçişte genişlemesi ile; (D2) gövde üzerinin kabartma üçgen motifleriyle bezeli olması ile, (D10) gövdenin alt ucunda, madalyon içerisinde Malta haçı tasvirinin bulunması ile diğer örneklerden farklıdır. Diğer yüksük gövdeleri çentikli (D3-D6), nokta şeklinde çukurlar ile (D7, D8) ya da eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile (D9) bezenmiştir.

---

¹⁰³ Mary C. Beaudry, *age.*, p. 92-93.

3.4.2. Makas

Terzilerin sık kullandığı diğer metal eşya makaslardır.¹⁰⁴ Mağara Bölgesi buluntusu bakır alaşım makasın (D11) diğer yarısı eksiktir. Ortası ve kenarları profilli olan boğumlu göbekten uzanan iki koldan biri kıvrılarak yarım daire biçimli parmakların gireceği bölüm oluşturulmuştur. Uç kısmında ise, makasın diğer yarısının birleştiği daire biçimli yuva bulunan makasın tıpkı benzeri Roma (?) dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁰⁵

3.4.3. Makara

İpliğin sarıldığı makaralar da terzilerin kullandığı aletlerdendir. Sultan Kapısı'nda bulunan, bakır alaşım, silindirik makaranın, uç kısımları sivrilen yarım küre biçiminde sonlanır (D12). Bu formu ile yüzyıllarca değişmeden kullanılmış hem kemik hem metal malzemeden üretilmiştir.¹⁰⁶

3.4.4. Düğmeler

Divriği kazılarında ele geçen düğmeleri iki tip altında incelemek mümkündür. (I) küresel formlu, üzerinde düğmenin kumaşa dikilmesini sağlayan halkanın bulunduğu örnekler¹⁰⁷ (D13); (II) aplik olarak kullanılmış, boyut, biçim, süsleme (üzerinde kazıma çizgilerin bulunduğu örnekler) ve arkasında bulunan saplama kısmıyla ele geçen düğmeler¹⁰⁸ (D14-D18). Bu tip düğmeler, kumaş veya deri gibi yumuşak bir eşya üzerinde kullanılmış olmalıdır. Toplu halde ele geçen, Sultan Kapısı buluntusu, bu bakır alaşım düğmelerin çapları 1.3 cm ile 1.6 cm arasındadır. 4 örneğin (D15, D16, D17, D18) arka kısmında kare kesitli saplama bulunmaktadır.

3.5. Çanlar ve Çıngıraklar (E)

Çan ve çıngıraklar (Lat. *tintinnabula*), arkeolojik kazılarda sıklıkla karşımıza çıkan nesnelere aittir. Genellikle bronzdan yapılmış konik ya da dikdörtgen formlu

¹⁰⁴ Makaslar, terzi dikiş araç gereçleri dışında antik tıpta da sıkça kullanılmıştır. Tıpta kullanılan makas örnekleri için bk. Daniş Baykan, *Allianoi Tıp Aletleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, Kat. No. 324-336; Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 17, G12, G13.

¹⁰⁵ Bk. Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 17, 239.

¹⁰⁶ Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 79, 1276, 1277; Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 366, 436.

¹⁰⁷ Bu tip düğmelerin bazı örnekleri için bk. Korint: Gladys R. Davidson *age.*, Pl. 111, 2124; Sardis: Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 46, 779; Kadıkalesi/Anaia: Feride İmrana Altun, *agt.*, Lev. 39, 120, 128.

¹⁰⁸ Bu tip düğme örnekleri için bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XIII, B95, Şek. 7, B77, B102.

gövde, bir asma halkası ile sonlanır. Asma halkaları dışta dairesel ya da çokgen formudur; delik ise daireseldir. Birçok örneğin gösterdiği gibi dil bölümleri demirden yapılırdı. Çingirakların kullanım alanları ise çeşitlilik göstermektedir. Büyük boyutlu olanlar hayvanların nerede olduğunun anlaşılması için ya da bir müzik aleti olarak kullanılmış olabilir (Robinson 1941: 518). Özellikle küçük boyutlu olanlar çocuklarla ilişkilendirilebilir. Mezarlarda ele geçen örnekler bebek ya da çocuklara gömü armağanı olarak bırakılmış olmalıdır. Kutsal alanlarda bulunan örnekler de vardır (Dusenbery 1998: 1047).

Divriği kazılarında, 10 çan-çingirak ele geçmiştir (E1-E10). Çan-çingiraklar, Ana Kapı (E2), Sultan Kapısı (E3, E4, E5, E6, E7), Kilise (E8), Mağara Bölgesi (E10), yüzeyde (E1) ve moloz temizliği sırasında (E9) ele geçmiştir. Tamamının malzemesi bakır alaşımdır. Konik gövdeliler çan, küresel gövdeli, daha küçük boyutlu olanları ise çingirak olarak adlandırılmıştır.

3.5.1. Çanlar

Divriği'de ele geçen 2 çan, 1.6 cm ile 3.1 cm yüksekliğinde, 3.2 cm ile 3.6 cm çapındadır. İlk örnek (E1), konik gövdelidir. Üst kısmında daire biçimli zincir/ip halkası bulunan çan gövdesinin alt kısmı kazıma çizgiler ile bezenmiştir. M.Ö. 4. yüzyıl¹⁰⁹ ile M.S. 3-7. yüzyıllar¹¹⁰ arasına tarihlenen benzerleri görülmektedir. Diğer çanın (E2), konik gövdesinin üzerinde dıştan beşgen, içten daire biçimli zincir/ip halkası bulunmaktadır. Her ikisinin de dili korunamamıştır. M.Ö. 4. yüzyıl,¹¹¹ Roma dönemi,¹¹² 5-7. yüzyıllar¹¹³ ile geç Bizans dönemine¹¹⁴ tarihlenen benzerleri bulunmaktadır. Her ikisinin de dili korunamamıştır.

3.5.2. Çingiraklar

Divriği Kalesi kazılarında 8 çingirak ele geçmiştir (E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10). Çingirakların gövdeleri küresel (E3-E10) biçimlidir. Mevcut yükseklikleri

¹⁰⁹ Gisela M. A. Richter, *age.*, s. 464, 1837.

¹¹⁰ Waldbaum, *age.*, Pl. 8, 100; Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XLIV, M9, Çiz. XXXVII, M9; Zeliha Demirel Gökçalp vd. 2017, *age.*, Lev. X, 58; Ebru Durak, *agt.*, Lev. 12, 36.

¹¹¹ Gisela M. A. Richter, *age.*, s. 464, 1840.

¹¹² Elsbeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1047, XS-496; Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 22, 37, M1, M2.

¹¹³ Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 8, 93; Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XLIV, M8, Çiz. XXXVII, M8; Zeliha Demirel Gökçalp 2017 vd., *age.*, Lev. X, 59; Ebru Durak, *Metropolis Bronz Eserleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013, Lev. 12, 33.

¹¹⁴ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 19, HA3.

0.6 cm ile 3.7 cm, çapları 1 cm ile 2.6 cm arasındadır. İki örnek (E3, E4) dışındakiler, kırık halde ele geçirilmiştir.

İlk örnek (E3), çingıraklar arasında en büyük boyutlu olanıdır. Küresel gövdeli, alt kısmı dikey olarak beş dilime ayrılmıştır ve dili eksiktir. Çingırağın tıpkı benzeri Türk dönemine tarihlendirilmiştir.¹¹⁵

Bu gruptaki diğer örnekler (E4-E9), form olarak birbirlerinin aynısıdır. 2 çingırağın (E8, E9) dışındaki örneklerin tamamı Sultan Kapısı buluntusudur. Tam, sağlam ve iyi durumdaki (E4), haricindeki çingırakların gövdelerinin yarısı kırık ve eksiktir, dilleri korunamamıştır. Çingırakların benzerlerinden, Bizans dönemine tarihlenen örnekleri görülmektedir.¹¹⁶ Küresel biçimli çingırağın (E10), üst kısmında daire biçimli zincir halkası ile üzerinde iki delik bulunmaktadır. Formu ile diğerlerinden ayrı olan objenin çingırak benzeri işlevli zil ya da düğme olarak kullanılmış olması olasıdır.

3.6. Ölçü-Tartı Araçları (F)

Tartı araçları, günlük yaşamda ticarete kullanılan, terazi, kantar ve tartılmak istenen ürünün ağırlığını belirleyen ağırlıklardan oluşan araçlardır. Divriği’de ele geçen tartı aletleri arasında 2 terazi kefesi (F1, F2), 1 cep terazisi (F3) ve 4 ağırlık (F4-F7) bulunmaktadır.

3.6.1. Terazi Kefeleri

Teraziler (Lat. *libra, blanx*), yatay duran bir terazi kolu, merkezde bulunan terazi ibresine bağlanan asma/tutma kolu ve terazi kolunun iki ucuna zincirle asılmış kefelere oluşmaktadır. Kefelerden biri tartılacak ürünü, diğeri yükü tartacak olan terazi ağırlığını taşır ve ağırlığın eşitlenmesi ile ölçüm gerçekleştirilir. Terazilerin bilinen en eski örnekleri Mısır’da karşımıza çıkmaktadır. Roma dönemine kadar tek tartı biçimi olarak kullanılan bu aletlerin küçük boyutluları hassas ölçümler için, büyük boyutluları ise daha çok gıda alışverişinde kullanılmak üzere üretilmiştir (Oransay 2006: 122).

¹¹⁵ Bk. Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl.8, 101.

¹¹⁶ Bk. Feride İmrana Altun, *agt.*, Lev. 37, 110, Lev. 37, 108; Meydan Palalı, *agt.*, Lev. 19, 46, 47.

Divriği’de ele geçen, bakır alaşım terazi kefelere, Sultan Kapısı (F1) ve III. Teras (F2) buluntularıdır. 6.2 cm ve 6.9 cm çaplarındaki, hafif iç bükey kefelere ağız kenarında yer alan üç zincir deliği bulunmaktadır. Bu tip kefelere örnekleri farklı dönemlerde kullanılmıştır.¹¹⁷ Divriği buluntuları, boyutları ve kalınlıkları itibariyle sikke ya da değerli madenler gibi hassas malların ölçümünde kullanılmış olmalıdır.

3.6.2. Cep Terazisi

Sarraflar tarafından sikke ölçümünde kullanılan teraziler cepte kullanılabilir boyutlarda olması nedeniyle cep terazisi olarak adlandırılmıştır. Bu tipteki terazilerin bir tarafına tartılacak sikkelerin ağırlığına göre çentikler yapılmıştır. Sikkeler çentiklere yerleştirildiğinde sikke tarafı ağır ağır aşağıya inip sikkeyi düşürüyorsa sikke ağırlığının tam olduğu, sikke terazi çentiği üzerinde kalıyorsa eksik gramajlı veya sahte olduğu anlaşılmaktadır. Terazilerin bir yüzü yarım sikkelerin diğer yüzü ise tam sikkelerin ağırlığını ölçecek şekilde tasarlanmıştır. Yarım sikkelerin ölçüldüğü yüzde “44” yarım Fransız, “50” yarım Osmanlı, “55” yarım İngiliz altını; tam sikkelerin ölçüldüğü diğer yüzde ise “88” tam Fransız, “100” tam Osmanlı, “110” tam İngiliz altını ölçülmektedir (Kürkman 2003: 110).

Divriği kazılarında tek örneği ele geçen cep terazisi (F3), 7.2 cm uzunluğunda, bakır alaşımdır. Sağlam durumdaki cep terazisinin bir kanadı üçgen-kare prizmal, diğer kanadı yarım daire biçimli “kefe” ile sonlanır. Dikdörtgen formlu gövde üzerindeki oyuk içinde dikdörtgen biçimli kürek, gövdenin iki yanındaki menteşeler ile sabitlenmiştir. Tıpkı benzeri 11-14. yüzyıllara tarihlendirilir.¹¹⁸

¹¹⁷ Helenistik-Erken Roma dönemi için bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, H3, H4; Bizans dönemi için bk. Christopher S. Lightfoot, “11. Byzantine Weights and Related Material, 1998-2008”, (Ed. Christopher S. Lightfoot ve E. A. Ivison), *Reports 3: The Lower City Enclosure. Finds Reports and Technical Studies*, 2012, p. 384, Fig. 11/5, 15; Osmanlı dönemi için bk. Garo Kürkman, “İslam Dönemi”, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, AKMED İstanbul 2003, s. 285, 341. Ayrıca 19. yüzyıl Osmanlı dönemi dört zincir deliği bulunan terazi kefesi için bk. Pera Müzesi, *Anadolu Ölçüleri ve Ağırlık Koleksiyonu*.

¹¹⁸ Bk. Garo Kürkman, *age.*, s.223, Kat. No. 82, 83.

3.6.3. Ağırlıklar

Tartı ağırlıkları ilk kullanılmaya başladıkları dönemden itibaren işlevleri gereği farklı boyut ve şekillerde üretilmişlerdir.¹¹⁹

16. yüzyılda Osmanlı maliyesinde kullanılmak üzere yazılmış el kitapları Osmanlı ölçü ve tartılarının ilk toplu verilerini sunmaktadır. Bu kitaplardan biri, Yusuf bin Mehmet tarafından yazılan *Risale-i Kenaniye* isimli eserde, Osmanlı ölçü ve tartı birimleri; ufak tartı birimleri olarak *karat*, *miskal* ve *dirhem*; büyük tartı birimleri olarak *kantar*, *lidre*, *batman* ve *kıyye*; hacim birimleri olarak *müdd*, *keyçe*, *şinir*, *tâğar* ve *müdd-i öşrî*; uzunluk birimleri olarak *zira* ve alan ölçü birimi *mesâha* olarak dört ayrı grupta incelemiştir (Kürkman 2003: 54).

G. Kürkman, Osmanlı döneminde kullanılmış olan 32 adet 1 dirhem ortalama ağırlığının 3.14875 gr olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca dirhem kaç grama karşılık geldiğini görmek amacıyla AKMED koleksiyonundaki 1 dirhemliklerin dışındaki 400, 200, 100, 50, 25, 20, 15, 12.5, 10, 5, 2 dirhemlerden tarihi veya sultanı belli olanlarının gram cinsinden ağırlıklarını saptamıştır. Böylece, 1 dirhem yaklaşık 3.103 gramın üstünde bir değer verdiği tespit edilmiştir.¹²⁰

Divriği kazılarında 4 ağırlık ele geçirilmiştir (F4-F7). Bakır alaşım ağırlıklar, eşkenar dörtgen biçimli 6 yüzlü (F4), üçgen prizmal formlu 8 yüzlü (F5) ve ortası açık daire biçimlidir (F6, F7). Ağırlıklar, Sultan Kapısı (F5) ve Mağara Bölgesi (F6, F7) buluntusudur.

İlk örnek (F4), yüzeyinde herhangi bir işaret veya yazı olmayan ağırlıktır. 15.80 gr'dır ve 5 dirheme karşılık gelmektedir. Altı yüzlü dirhem her yüzü eşkenar

---

¹¹⁹ Roma dönemine tarihlenen, büst biçimli ve yassı ağırlık örnekleri için bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XXIII, H8-H23. Bizans dönemi ağırlık ve ölçüleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Meryem Acara Eser, “Bizans Dönemi”, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, AKMED İstanbul 2002, s. 33-48. Ayrıca bk. Meryem Acara Eser, “Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ndeki Sikke Kontrol Ağırlıkları ve Ticari Ağırlıklar”, (Yay. Haz. A. Oğuz Alp), *Ebru Parman’a Armağan Sanat Tarihi ve Arkeoloji Yazıları*, Ankara 2009, s. 175-189. Erken dönem Bizans ağırlıkları için bk. Oğuz Tekin, *Early Byzantine Weights in The Silifke Museum*, (Ed. Burak Takmer vd.), *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, Kuzgun Yayınevi, İstanbul 2016, s. 857-962. Selçuklu dönemi ağırlıkları için bk. Garo Kürkman, *age.*, s. 224-230; Yakup Ünlüler, “Niğde Müzesindeki Selçuklu Dönemine Ait Madeni Ağırlık Örnekleri”, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017 Niğde, s. 395-402.

¹²⁰ Dirhemlerin gr cinsinden ağırlıklarının görüldüğü, kronolojik tablo için bk. Garo Kürkman, *age.*, s. 66-67.

dörtgen biçimli, aralarda kalan yüzeyleri üçgen pahlıdır. Bu tip ağırlıkların hem Selçuklu hem de Osmanlı döneminde kullanıldığı görülmektedir.¹²¹

İkinci örneğin (F5), yüzeyinde de herhangi bir işaret veya yazı bulunmamaktadır. Ağırlığın benzerleri Selçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlendirilmiştir.¹²²

Diğer iki ağırlık daire biçimli, ortası açık örneklerdir (F6, F7). 6 cm çapındaki ağırlığın yüzeyinde çözümlenemeyen tuğra ile daireler içerisinde Arapça “8” ve “4” rakamı bulunmaktadır (F6). 40.87 gr ağırlığındaki ağırlık 15 dirheme karşı gelmektedir. Diğer örnek (F7), 5.9 çapındadır ve yivli, çentikli yüzeyinde herhangi bir işaret veya yazı bulunmamaktadır. 45.55 gr ağırlığındaki ağırlık 15 dirheme karşılık gelmektedir. Dirhemlerin form benzerleri 18-19. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.¹²³

3.7. Mimari Aksamlar (G)

Divriği’de ele geçen ve mimaride kullanılmış metal aksamların sayısı oldukça azdır. Binaların deprem veya diğer nedenlerle zarar görmesi ile metal parçalarda oluşan deformasyon ve özellikle demir akşamlarda oluşan bozulma, mimariye bağlı aksamların tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Form durumları kısmen iyi olan ve işlevleri açısından benzer özellikler gösteren 3 taş birleştirme kenedi (G1, G2, G3) ve 1 kapı mil yuvası (G4) bu grup içinde incelenmiştir.

¹²¹ Tıpkı benzerlerinin Selçuklu dönemine tarihlenen örnekler için bk. Selçuklu Uygarlığı Müzesi Kataloğu 2. Cilt, s. 134, 135, 137, 138 (13-14. yüzyıllar). Osmanlı dönemine tarihlenen benzerleri için bk. Vesna Bikić, “Ottoman Weights from Belgrade’s Fortress: a Reconsideration”, (Ed. Ibolya Gerelyes, Maximilian Hartmuth), *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*, Budapeşte 2015, p. 44, Fig. 5, 5, 6; Oğuz Tekin, “Ancient And Ottoman Weights In The Collection Of Bursa Museum”, (Ed. Oğuz Tekin vd.), *Tarhan Armağanı. M. Taner Tarhan’a Sunulan Makaleler*, Ege Yayınları, İstanbul 2013, p. 337, 34; Meydan Palalı, *agt.*, Lev. 16, 22.

¹²² Müzeye teslim edilen ağırlığın tartılması mümkün olmamıştır. Selçuklu dönemine tarihlenen biçim benzerleri için bk. Selçuklu Uygarlığı Müzesi Kataloğu 2. Cilt, s. 135, 139 (13-14. yüzyıllar) Osmanlı dönemine tarihlenen örnekleri için bk. Lionel Holland, “A Group of Ottoman *Dirhem* Weights”, (Ed. Donald T. Ariel), *Israel Numismatic Research*, Vol. 9, Jerusalem 2014, Vesna Bikić, *age.*, p. 44, Fig. 5, 8; 217, Fig. 4, a-b-c-d; Garo Kürkman, *age.*, s. 238, 143; Oğuz Tekin 2013, *age.*, p. 337, 35; Oğuz Tekin, “Ancient And Islamic Weights In The Burdur Museum”, (Ed. Hüseyin Metin vd.), *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı*, Ege Yayınları, İstanbul 2015a, s. 145, Fig. 37; Oğuz Tekin, “Balance Weights In The Collection Of The Anatolian Civilizations Museum In Ankara”, *Anatolia Antiqua*, XXIII: 2016, s. 219, 63.

¹²³ Bk. Garo Kürkman, *age.*, s. 280, 312, s. 246, 171, s. 251, 228; Oğuz Tekin, “Weights in The Museums of Denizli, Kütahya and Afyon”, (Ed. Celal Şimşek vd.), *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul 2015b, s. 627, fig.32 (1/3).

3.7.1. Kenetler

Yapı elemanlarının birbirine bağlanmasında kullanılan demir ya da bakır alaşım kenetlerin kullanım alanlarına göre farklı tipleri bulunur. Yan yana duran taş blokların bağlanmasında “T” kenetler, kaplama plakalarının üst bölümlerinden duvara tutturulmasına “L” kenetler ve yine duvar kaplamalarının birbirine sabitlenmesinde “T” kenetler kullanılmıştır (Oransay 2006: 130-133).

A. Taş Birleştirme Kenetleri (T Kenetler)

Uzun ve dikdörtgen biçimli çubuğun iki ucunun aşağıya kıvrılmasıyla oluşmaktadır. Ucu keskinleşerek veya küt şekilde bitebilen bu tip kenetler yan yana duran taş blokların bağlanmasında kullanılmıştır (Oransay 2006: 131).

Taş birleştirme kenetlerinin Divriği’de 3 örneği tespit edilmiştir. Kenetlerden 2’ sinin malzemesi bakır alaşım (G1, G2), 1’ini ise demirdir (G3). Sultan Kapısı (G1) ve Mağara Bölgesi (G2, G3) buluntusu olan kenetlerin üçü de “T” tipindedir. Blokların üzerindeki yuvalara oturtularak iki taşın birbirine bağlanmasında kullanılmışlardır. Kenet başlarının yuvalara sabitlenmesi için yuvaların içine eritilmiş kurşun dökülür ve kurşun soğuyunca kenedi taşa bağlar (Oransay 2006: 131). Bu bağlayıcı özellikleriyle “T” kenetler, Antik Çağ’da en yaygın kullanılan kenet tiplerinden biri olmuştur.¹²⁴

3.7.2. Kapı Mil Yuvası

Kapı milleri, kapının bir eksen üzerinde dönmesi prensibine dayalı sistemlerde kullanılan bir araçtır. Eksende yer alan ve kapının bütün ağırlığını taşıyan mil yatakları, çoğunluklar eşik taşına oyulan daire oyuklar şeklindedir. Kapının rahat dönebilmesi için bu oyukun içine yuvarlak, içbükey bir madeni plaka yerleştirilir (Oransay 2006: 133).

Mağara Bölgesi’nde bulunan demir mil yuvası (G4), yaklaşık kare biçimlidir ve ortasında daire biçimli yuva bulunmaktadır. Divriği örneği benzerlerinden

¹²⁴ Pergamon benzeri için bk. Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 8, BK1; Arykanda benzeri için bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XXIII, İ4; Kibyra benzeri için bk. Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XXIII, H12, H13, H14, H15; Patara benzeri için bk. Feyzullah Şahin, *agt.*, Lev. 18, J1.

malzeme olarak farklıdır. Arykanda'da¹²⁵ bulunan benzeri bronzdur, Olynthus'da¹²⁶ bulunan *in-situ* iki benzeri de bronz olmakla birlikte daha küçük boyutludur. Kibyra'da¹²⁷ bulunan *in-situ* benzeri ise demirdir ancak taşa açılan daire biçimli yuva yerine, mil yuvasının oturtulduğu kenet yuvası içinde dönmesini engeller biçimde yapılmıştır.

3.8. Kapı ve Pencere Aksamları (H)

Yapıların ahşap kapı ve pencerelerinde anahtarlar, filise ve halkalar ile menteşeler kullanılmıştır. Bu tip buluntuların kapı ve pencere aksamları dışında ahşap sandık, kutu gibi mobilyalarda da kullanılma olasılığı olmasına rağmen konu bütünlüğünü sağlamak adına bir arada değerlendirilmiştir.

Bu başlık altında, kilit aynası (H1), anahtarlar (H2-H8), filise çivisi (H9), halkalar (H10-H21) ve menteşeler (H22, H23) incelenmiştir.

3.8.1. Kilit Aynası (?)

Sürgülü kilitlerde, kilit mekanizmasının bir yuva içine yerleştirilmesi gerekmektedir. Kilit aynası olarak tanımlanan bu parçalar daire veya dikdörtgen bir forma sahiptir ve kenarlarda ahşaba tutturmak için çivi delikleri yer almaktadır. Orta kısımda ise anahtarın girmesi için bir delik bulunur.¹²⁸

Divriği'de ele geçen yüzey buluntusu, bakır alaşım obje (H1), Pergamon'da bulunan kare biçimli kilit aynası üzerinde yer alan yarım daire parça ile benzerlik gösterir. Bu nedenle kilit aynasına ait olabileceği düşünülmüştür.¹²⁹

3.8.2. Anahtarlar

G. M. A. Richter anahtarları; bir ucunda anahtar dişleri, diğer ucunda tutma bölümü olan çubuk anahtarlar, bir ucunda anahtar dişleri bulunan çubuk, diğer uçta

¹²⁵ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XXIV, İ15, İ16.

¹²⁶ David M. Robinson, *Excavations at Olynthus, Metal and Minor Miscellaneous Finds*, The Oxford University Press, London 1941; s. 295, Pl. LXXXV, 1286, 1287.

¹²⁷ Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XXIX, H46.

¹²⁸ Sardis örneği için bk. Waldbaum 1983, *age.*, Pl. 24, 380-382, 384, 385, 388-390; Arykanda örneği için bk. B.S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XXV, J2-J8; Kibyra örneği için bk. Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XXXIII, İ36; Pisidia Antiokheia örneği için bk. Arzu Gültekin, *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012, s. 87, 88, 39-42; Patara örneği için bk. Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 33, 34, K3-K5.

¹²⁹ Bk. Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 71, 5.

halka olan anahtarlar ve bir ucunda halka olup, anahtar dişlerinin çubuksuz olduğu anahtarlar olmak üzere üç tipe ayırmıştır.¹³⁰ Anahtarların şekil ve diş yapıları, kullanıldıkları kilit mekanizmasına göre belirlenir ve sınıflamaları kilit sistemlerine göre yapılabilir. Bu bağlamda, Divriği kazılarında ele geçen 7 anahtar; çekmeli (H2), sürgülü (H3, H4, H5) ve manivelalı (H6, H7) olmak üzere üç grup altında incelenmiştir.

Sultan Kapısı buluntusu olan bakır alaşım çekmeli anahtarın (H2) ucundaki dişler anahtar gövdesi ile aynı yöndedir. Sürgülü kilitlerdeki gibi kilit dişlerini yukarı çekerek kapıyı açmak için kullanılır. Formları nedeniyle, kilit kutusuna ulaşması için daha üst seviyedeki bir delikten içeri sokularak kullanılır. Çatalı andıran biçimi ve kaba formu nedeniyle bu tip anahtarlar kolay tespit edilemezler (Oransay 2006: 143).

W. H. Manning, “L” biçimli anahtar olarak adlandırmış ve bu grup içerisindeki anahtarların çoğunlukla iki diş sahip olduğuna değinmiştir.¹³¹ Divriği anahtarının tutamak kısmı ile bir diş kırık ve eksik olmakla birlikte kare kesitli çubuğun ucunda bir diş yer alır. Roma dönemi içinde incelenen anahtarın çeşitli müzelerde benzeri bulunmaktadır.¹³²

Sürgülü anahtarların kilide giren uçlarında, kilit içindeki dişlerle uyumlu karşı-dişler anahtar gövdesine 90 derecelik bir açı yapacak şekilde işlenmiştir. Uzun gövdenin diğer ucu, tutma kolaylığı sağlamak için sabit halka şeklindedir ve gövde üçgen şeklinde geniştir (Demirer 2013: 100). Divriği’de bu grup içinde incelenen 3 anahtar ele geçmiştir (H3, H4, H5).

Mağara buluntusu, demir iki örnek (H3, H4), birbirlerinin aynısıdır. Daire biçimli tutamak kısmı ve üçgen biçimli gövdeden oluşan anahtarların uç kısmında dişleri bulunmaktadır. Benzerleri 4-5. yüzyıllara tarihlenmektedir.¹³³ Sultan Kapısı buluntusu diğer demir örnek ise (H5), daire biçimli, ortasında delik bulunan tutma

¹³⁰ Gisela M. A. Richter, *age.*, s. 361-364

¹³¹ William H. Manning *age.*, s. 90-91, Fig. 25, 2, 3.

¹³² Harvard Art Museums: Müze Env. No. 1920.44.251, 1920.44.253, 1978.495.41 (1-4. yüzyıllar); The British Museum: Müze Env. No. 1870,0402.455, 1892,1104.25, 1867,0508.156, 1877,0116.13, 1915,1208.343.

¹³³ Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XXXIV, İ52, İ53, Çiz. XXXVIII, İ52, İ53.

kısmı ve yarım daire biçimli gövdeden oluşmaktadır. Anahtar dişleri günümüze gelememiştir. Benzer bir örnek Osmanlı dönemi içerisinde incelenmiştir.¹³⁴

Manivelalı anahtarların formu, daire biçimli bir kol ve bir ucuna bağlanmış profilli dişten oluşmaktadır (Oransay 2006: 144). Divriği’de bu grup içinde incelenen iki örnek (H6, H7), birbirlerinin aynısıdır. Daire biçimli çubuk ve ucunda dikdörtgen biçimli anahtar dişi bulunmaktadır. Günümüzdeki anahtarlara çok yakın olan bu formun orta ve geç Bizans dönemleri ile 19. yüzyıla tarihlenen benzerleri bulunmaktadır.¹³⁵

3.8.3. Filise ve Halkalar

Filiseler, baş bölümünde bir halkanın asılması için dairesel boşluk bırakılarak ikiye katlanmış metal bir çubuktan oluşan kulp askıları olarak tanımlanabilir. Günümüzdeki halkalı vidaların işlevinde kullanılmışlardır (Şahin 2018: 84). A. Oransay, filiseleri saplamalı ve çift kancalı olmak üzere çivilerine göre iki gruba ayırmaktadır.¹³⁶

Mağara Bölgesi buluntusu, bakır alaşım filise çivisi (H9), çift kancalı filise tipindedir. Çift kancalılarda halkaya geçen iki ucu sivri çubuk ikiye katlanarak çivi haline getirilir. Ahşaba çakılan çivinin arkadan çıkan uçları, ahşabın arka kısmında iki zıt yöne ayrılarak yassılaştırılır ve böylece ahşap üzerinde halka bölümünün sabitlenmesi gerçekleştirilir.¹³⁷ Günümüzde de yaygın bir şekilde kullanılan filiseler çok amaçlıdır. Tavan veya duvarlara bir şey asmak, hayvan bağlamak veya büyük kapılarda tutamak olarak ya da geçirilen bir zincirle asma kilit vurmak için kullanılmaktadırlar (Demirer 2013: 95).

Halkalar kullanılan alanın çeşitliliğinden dolayı, farklı malzemelerden üretilmiş, kazılarda sık rastlanan buluntulardandır. Divriği kazılarında 12 halka ele geçirilmiştir (H10-H21). Halkalar bakır alaşım (H10-H17) ve demirdir (H18-H21). Sultan Kapısı (H10, H14, H20, H21), Ana Kapı (H12, H16), Mağara Bölgesi (H15,

¹³⁴ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 46, S3 19.

¹³⁵ Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 71, 1001, 1002; Feride İmrana Altun, *agt.*, Lev. 80, 298; Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 46, S3 9, S3 18, B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Şek. 21, J54, J55. 16-17. yüzyıllara tarihlenen The British Museum’daki benzeri için: Müze Env. No. 2007,8045.179.

¹³⁶ Bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 137.

¹³⁷ Ünal Demirer, *agt.*, s. 95. Ayrıca, filise çivisinin işlevini gösteren, bir kutu üzerinde yapılan rekonstrüksiyon çalışması için bk. Elias Khamis, *age.*, p. 123, Fig. 56 BR55.

H17, H19), Bayrak Bölgesi (H13), III. Teras (H18) alanlarında ve sur dibi restorasyon çalışması (H11) sırasında ele geçirilmiştir. Halkaların çapları 1.5 cm ile 6 cm, kalınlıkları 0.2 cm ile 0.8 cm arasındadır. Daire (H10, H13, H14, H15, H16, H17, H18, H19, H20, H21), kare (H11) ya da dikdörtgen (H12) kesitlidirler. Bakır alaşım halkaların üzeri spiral yivli (H12, H13) ya da düzdür (H10, H11, H14-H17). Bakır alaşım halkalar kullandıkları eşya, mobilya veya düzenden bağımsız oldukları için işlevlerini anlamak olanaksızdır. Kiste kutusunda veya lanternada kullanılmış olabilirler ya da perde halkası veya bir askı zincirinin son halkasıdır.¹³⁸ Demir halkalar, kemerlerde, sandaletlerde, silah ve teçhizat askılarında, koşum takımlarında, tartı, aydınlatma aparatlarında ve zincirler gibi basit bağlantılı her birleştirme düzeneğinde sıklıkla kullanılmışlardır.¹³⁹

3.8.4. Menteşeler

Menteşeler, kapı, pencere, ya da kutu gibi ahşap kapaklı mobilyalarda kullanılan, bir pim aracılığıyla birbirine tutturulmuş parçalardan oluşan aksamlardır. Ü. Demirer menteşeleri; filli menteşeler, mafsallı menteşeler, kelebek menteşeler ve rezeler olarak dört gruba ayırmaktadır.¹⁴⁰ Divriği’de ele geçen iki demir menteşe, kelebek (H22) ve mafsallı (H23) menteşe grubu içinde değerlendirilen örneklerdendir.

III. Burç buluntusu kelebek menteşe (H22), üçgen kanatlıdır. Kanatların birleştiği yer kırılmıştır ve pim yeri korunamamış kelebek menteşenin kanatları üzerinde birer çivi deliği bulunur.

Mağara Bölgesi buluntusu mafsallı menteşenin (H23), daire formlu mafsal bölümü inceleyerek uzun bir kola dönüşmüş ve kol ucu kıvrılarak halka mil deliği oluşturulmuştur. Mafsal içinde demir pim kalıntısı mevcut olan menteşenin bakır alaşım benzeri 5-6. yüzyıllara, demir benzeri ise 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁴¹

¹³⁸ Kiste: Yunanlıların papirüs rulolarını korumak için kullandıkları taş, kil, metal veya ahşap mahfaza. Bk. Murat Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü. Yunan-Roma*, Genesis Kitap, Ankara 2011, s. 226.

Lantern/Laterna: Roma uygarlığında kullanılan bir tür yağ lambası veya yağ feneri. Bk. Murat Karatağ, *age.*, s. 246.

¹³⁹ Bu konudaki değerlendirme için bk. Ünal Demirer, *agt.*, s. 96.

¹⁴⁰ Bk. Ünal Demirer, *agt.*, s. 93-95.

¹⁴¹ Ünal Demirer, *agt.*, Lev. XXXII, 19; B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Şek. 19, İ21.

3.9. Mobilya Aksamları (I)

Ahşap kullanılarak yapılmış, kadınların ziynet eşyası ve süs malzemelerini sakladığı sandıklarda, kutularda ya da tabure, sandalye, sehpa, masa gibi mobilyaların yapımında ve süslemelerinde kullanılan kulp, aplik, köşebent ve levha gibi aksamlar ile kilit mekanizmalarına ait parçalar, ahşabın doğada kolay çürüyebilen bir hammadde olması nedeniyle kazı çalışmalarında tekil olarak geçen metal buluntu gruplarıdır (Şahin 2018: 77).

Divriği’de ele geçen 5 mobilya aksamı; aplikler (I1-I4) ve kenet (I5) bu grupta incelenmiştir.

3.9.1. Aplikler

Divriği kazılarında ele geçen 4 apliğin, 3’ü bakır alaşım (I1-I3), 1’i demirdir (I4). Aplikler, Ana Kapı (I1, I3) Sarnıç Bölgesi (I2), ve Mağara Bölgesi (I4) buluntularıdır.

İki örnek (I1 ve I3), çok yapraklı çiçek formundadır ve ait oldukları objeye bir perçin yardımıyla tutturulmuş apliklerdir. Yüzeyi bitkisel motifler ile bezeli aplik (I2) ise ait olduğu objeye bir saplama yardımı ile tutturulmuştur. Bu, apliğin arka yüzünde günümüze gelememiş olan saplamanın izinden anlaşılmaktadır. Demir aplik (I4) üçgen biçimlidir ve iki ucu sivrileştirilerek arkaya doğru kıvrılmıştır. Kıvrılmış uçlar ile apliğin ait olduğu objeye tutturulması sağlanmıştır.¹⁴²

3.9.2. Kenet

“L” biçimli kenetler (köşebentler), özellikle ahşap kutularda, birleştirilen parçaların daha sağlam bir birbirine şekilde tutturulması için kullanılan aksamlardır (I5).¹⁴³ Bayrak Bölgesi buluntularından olan kenet, bakır alaşım bir çivi (J19) ile birlikte bulunmuştur.

¹⁴² Arykanda benzeri için bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Oransay 2006, Lev. XXVII, K6; Pisidia Antiokheia benzeri için bk. Arzu Gültekin, *agt.*, s. 99, 64.

¹⁴³ Patara benzeri için bk. Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 20, K38.

3.10. Çiviler (J)

Mimaride, örneğin ahşap çatı sistemlerinde, kapılarda metal aksamların sabitlenmesinde, bir mekân içinde ahşap konstrüksiyonların birleştirilmesinde, mobilya yapımında ya da süslemede bakır alaşım veya demirden yapılmış farklı formlarda ve boyutlarda çiviler ve raptiyeler kullanılmıştır (Şahin 2018: 86).

Çivilerin sınıflandırılmasında en kapsamlı araştırmayı H. F. Cleere yapmıştır. Cleere, mimaride veya farklı alanlarda kullanılmış çivilerin sınıflandırılmasında çivilerin baş formlarına göre; piramidal başlı, yarı yuvarlak başlı, dairesel-düz başlı ve T şekilli çiviler olmak üzere dört ana grup belirlemiştir.¹⁴⁴

Bu başlık altında incelenen çiviler; yapı çivileri (J1-J16), tegula marmate çivileri (J17, J18) ve mobilya çivileri (J19-J21) olarak üç ana grup altında incelenmiştir.

3.10.1. Yapı Çivileri

Divriği kazılarında ele geçen demir çiviler bu başlık altında değerlendirilmiştir. Çiviler, Mağara Bölgesi (J2, J3, J8, J10, J11, J12, J13, J15), Ana Kapı (J9, J14, J16), III. Burç (J5), Sultan Kapısı (J6, J7) alanlarında ve moloz temizliği sırasında (J4) ele geçmiştir. Bu kategoride incelenen 16 demir çivi baş bölümlerinin formuna göre disk başlı çiviler, küresel topuz başlı çiviler ve dışbükey başlı çiviler olarak üç grup altında incelenmiştir.

A. Disk Başlı Çiviler

Uzunlukları 3.1 cm ile 20 cm arasında değişen 13 (J1-J13) disk başlı çivi bulunmaktadır. Kare kesitli bir gövde ve düz yassı baş bölümüne sahiptirler. Uzunluğu 10 cm'den büyük olan düz başlı çiviler (J1, J2, J3) mih olarak tanımlanmıştır. H. F. Cleere, çivilerin form ve boyutlarına göre işlevlerinin saptanabileceğini belirtmektedir. Mimaride 15 cm'den büyük çiviler ana girişlerde,

---

¹⁴⁴ Henry F. Cleere, "Roman Domestic Ironwork, as Illustrated by the Brading, Isle of Wight", *Villa, University of London Bulletin of the Institute of Archaeology Number one: 1958*, Gordon Square, London 1959, s. 55-74.

daha küçük çiviler ise ikinci destek bağlantılarında ve basit birleştirmelerde kullanılmıştır.¹⁴⁵

Mağara Bölgesi buluntuları arasında yer alan çiviler (J12, J13) birlikte ele geçmiştir. Bu grup çivilerin M.Ö. 1. yüzyıl¹⁴⁶ ile M.S. 2-4. yüzyıllara¹⁴⁷ ve geç Bizans dönemine¹⁴⁸ tarihlenen benzerleri bulunmaktadır.

B. Küresel Topuz Başlı Çiviler

13 cm uzunluğundaki çivi, küresel topuz biçiminde bir başa ve daire kesitli gövdeye sahip tek örnektir (J14). Çivinin, Roma dönemine tarihlenen benzeri bulunmaktadır.¹⁴⁹

C. Dışbükey Başlı Çiviler

Uzunlukları 8.9 cm ile 4.8 cm olan iki örnek (J15, J16), daire biçimli dışbükey bir baş ve daire kesitli gövdeden oluşmaktadır. Benzeri geç Roma dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁵⁰

3.10.2. Tegula Mammate Çivileri

Hamamların ısıtma sistemlerinde içi boş duvar yapmak için kullanılan, köşelerinde konik çıkıntılar bulunan kare formlu pişmiş toprak plakaların (tegula mammate) duvar yüzeyinde sabitlenmesinde “T” kenetlerle benzer forma sahip tegula mammate çivileri kullanılmıştır. Çivilerin “T” biçimli baş bölümü bu plakaları sabitlerken, sivri ucu ise duvardaki harca saplanmaktadır. Böylelikle, tegula mammatelerden oluşan yüzey ile duvar arasında bir boşluk oluşturulmaktadır. Praefurniumdan gelen sıcak havanın, hipokaust¹⁵¹ sistemi aracılığıyla içi boş duvarlara aktarılması ile ısıtma sisteminin tüm yapıya yönlendirilmesi sağlanmıştır. Plakalar ve duvar arasında düzenli bir boşluk oluşturmak için pişmiş toprak çiviler de (spacer pins) kullanılmıştır. Bu sistemde duvarın yüzeyini oluşturan plakalar tegula

¹⁴⁵ Henry F. Cleere, *age.*, s. 56.

¹⁴⁶ Elsbeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1039, S189–3.

¹⁴⁷ Ersin Çelikbaş 2016, *age.*, s. 232, Fig. 2a, Kat. No. 12, 20.

¹⁴⁸ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 36, N 1, N 2, N 6.

¹⁴⁹ William Harry Manning, *age.*, Pl. 63, R103.

¹⁵⁰ Jane C. Waldbaum, *age.*, Pl. 21, 309

¹⁵¹ Lat. *hypocaustum*. Fırından gelen ısıyı oda veya hamam tabanları altında dolaştırmak için yapılmış boşluğa denir. Bk. Ünal Demirer, *agt.*, s. 85, not. 364.

mammatelerdeki gibi bir çıkıntıya sahip değildir. Plakaların sabitlenmesinde kullanılan çivilerin baş bölümleri, birbirine içbükey bir girinti ile bağlanan iki disk şeklinde, sap kısımları ise uca doğru incelen formdadır. Çivilerin baş kısmında bulunan içbükey girinti, pişmiş toprak plakaların oturması için tasarlanmıştır (Şahin 2018: 76-77).

Divriği buluntusu 2 tegula mammate çivisi (J17, J18), 9.4 ile 6.4 cm uzunluğundadır. Kare kesitli ana gövde uçta sivri sonlanırken (J17), baş bölümü yarısı eksik T formunda iki kola ayrılmaktadır. Mağara Bölgesi'nde ele geçen çivilerin benzerleri Roma dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁵²

3.10.3. Mobilya Çivileri

Malzemesi bakır alaşım olan, daha küçük boyutlu çiviler (J19, J20, J21) bu başlık altında incelenmiştir.¹⁵³ Çiviler disk biçimli baş ve kare kesitli gövdeden oluşmaktadır. Uzunlukları 1.3 cm ile 1.7 cm, baş çapları 0.9 cm ile 1.7 cm arasındadır.

Bayrak Bölgesi buluntuları arasında yer alan çivi (J19), “L” biçimli bakır alaşım kenet (I5) ile birlikte ele geçmiştir. Olasılıkla ahşap kutu/sandık/mobilya gibi objelerin birbirine bağlanmasında ve köşebent/kenet gibi diğer birleştirici unsurların sabitlenmesinde kullanılmıştır.

3.11. Savaş Araçları (K)

Antik dönemlerden beri kullanılan savaş araç gereçleri iki ana grupta toplanabilir. Bunlardan ilki saldırı ikincisi ise savunma araçlarıdır. Kama, hançer, ok, mızrak gibi araçlar saldırı araçları; askerlerin giydikleri kalkan, miğfer ve zırhlar ise savunma araçlarıdır. Divriği'de ele geçen savaş araçları içerisinde; ok uçları, kama, kalkan göbeği ve ateşli silah teçhizatları grubu içinde değerlendirilen barutluk ile kurşun kalıbı yer almaktadır. Savaş araçları, Sultan Kapısı (K1, K2, K3, K4, K5), Ana Kapı (K7), Hamam (K8 A-B) ve Mağara Bölgesi'nde (K9) ele geçirilmiştir.

¹⁵² Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 72, 1056; Jane C. Waldbaum, Pl. 21, 305, Pl. 22, 313; Elsbeth B. Dusenbery, *age.*, 1039, S191; Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 37, N 7.

¹⁵³ Benzer formdaki süsleme amaçlı kullanılmış çivi/raptiyeler için bk. Elias Khamis, “Copper Alloy Objects”, (Ed. William Aylward), *Excavations at Zeugma*, California 2013, s. 136-137; Feyzullah Şahin, *age.*, 177-178.

3.11.1.Ok Uçları

Ok ve yay, avcılıkta ve savaşlarda sıklıkla kullanılan uzak mesafe silahlarından biridir. Ok uçlarının sınıflandırılması, ucun, ok gövdesine birleşim yerlerine göre soketli-saplamalı veya kanat/dilim sayısına göre ya da gövde ve kesit tiplerine göre yapılmaktadır.¹⁵⁴ Bunlardan ilkinde ok uçlarının arkasında okun yerleştirildiği bir soket (kovan) bulunur. Saplamalı tipte ise ok ucu ince uzun bir saplama ile biter ve bu saplama ahşap ok gövdesine saplanarak veya bağlanarak kullanılır. Divriği metal buluntuları içinde yer alan 5 ok ucu yay ile kullanılan saplamalı tiptedir (K1, K2, K3, K4, K5). Gövde ve kesitlerine göre sınıflandırılan ok uçlarının 2'si yassı formlu (K1, K2), 2'si üç kanatlı (K3, K4) ve 1'i dörtgen kesitli (K5) örneklerdir. Tamamının malzemesi demirdir. 3'ü (K2, K3, K4), gövde ile saplamanın birleşim yerinde kare (K2, K3) ya da daire (K4) biçimli bilezik bulunan örneklerdir. Tam ve sağlam olan ok uçlarının uzunlukları 4.3 cm ile 5.8 cm; gövde kalınlıkları 0.4 cm ile 0.7 cm arasındadır. Birleşim yerinde bilezik bulunan ok uçlarının bilezik kalınlıkları ise 0.7 cm'dir.

Tip 1: Gövdesi yassı formlu ok uçları, dörtgen (K1) ya da yassı (K2) kesitlidir. Yassı formlu ok ucu (K2) bileziktir. Yassı forma sahip bu örneklerin Mısır'da, Suriye'de ve Anadolu'da Sasani İmparatorluğunun egemen olduğu M.S. 6-7. yüzyıllara tarihlenen benzerleri bulunmaktadır. (Oransay 2006: 95). Bu tip ok uçları, zırhsız düşmanda ve avcılıkta kullanılıyordu.¹⁵⁵ Yassı formlu ok uçları hem Bizans hem de Selçuklu orduları tarafından kullanılmıştır.¹⁵⁶

Tip 2: Gövdesi üçgen biçimli üç kanatlı (K3) veya konik biçimli üç kanatlı (K4)¹⁵⁷ ok uçları bu tipe girmektedir.¹⁵⁸ Birleşim yerlerinde kare biçimli bilezik

¹⁵⁴ B.S. Alptekin Oransay, Arykanda metal buluntuları arasında yer alan ok uçlarını üç dilimli, iki dilimli ve yassı ok uçları olmak üzere 3 ana grupta ele almıştır. Bk. B.S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 94-95. Daniş Baykan, Nif (Olympos) Dağı Kazısı çalışmalarında ele geçen ok uçlarında gövde, kesit formu ve birleşim yerlerine göre sekiz farklı tipe ayırmıştır. Bk. Daniş Baykan, "Nif (Olympos) Dağı Kazısı Buluntularının Tipolojik ve Analogik Değerlendirilmesi", 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 23-28 Mayıs 2011, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara 2012, s. 232.

¹⁵⁵ Bk. Erkan Aygör, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi", *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri E-Dergisi*, 11/16: 2017, s. 13.

¹⁵⁶ Metin Türktüzün vd., "Kütahya Müzesi Müdürlüğü Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Ok uçları", *MASROP*, 10/4: 2016, s. 34, Res. 8, 6.

¹⁵⁷ Konik biçimli ok uçlarının fonksiyonları hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Soyalı kemik veya boynuzdan yapılan bu tipin menzil okçuluğunda kullanıldığı, madenden yapılanların ise idman veya kısa mesafeli hedef okçuluğunda kullanıldığını belirtmektedir. Bk. Erkan Aygör, *agm.*, s. 13.

bulunur. Uç kısımları ile kanatlarının yan bölümü sivri ve keskindir. Bu tip demirden üretilmiş üç kanatlı ok uçlarının M.Ö 5. yüzyıl civarında tunç örneklerden geliştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Tunç ve demirden üretilmiş örnekler bir süre birlikte kullanılmıştır (Erol ve Yıldırım 2016: 137).

Tip 3: Gövdesi dörtgen kesitli (K5) ok ucu Divriği Kalesi buluntularında tekil örnektir. Bu tip, saplamadan itibaren her köşede pahlanarak dörtgene dönüşür ve uç kısma doğru incelenerek sivrileşir. Gövde ve sap doğrudan birbirine bağlanmıştır. Dörtgen ok uçlarının kullanım yerleri zırhlı veya metal korunaklı düşmanlardı.¹⁵⁹ Bizans, Selçuklu ve Osmanlı orduları tarafından kullanılmıştır (Türktüzün vd. 2017: 25).

3.11.2. Kama

Fiziksel yapısı açısından basit olarak, namlu (bıçak) ve kabza olmak üzere iki ana parçadan oluşurlar. Namlu üzerinde namlu ucuna kadar uzanan bir kanal (yiv/oluk) bulunur. Kan oluşu olarak adlandırılan ve namlunun her iki yüzünde bulunan bu kanal, esasen hem kılıcın ağırlığının azaltılması hem de namluya esneklik kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Namlu ve kabzanın birleştiği bölümde yer alan ve eli koruyan siperliğe balçak (koruma) adı verilmektedir (Şahin 2018: 50).

Divriği’de ele geçen tek örnek (K6), saldırı araçları içerisinde incelenen kesici silahlardandır. Kabza, balçak ve namlu bölümlerinden oluşur. Toplam 32.7 cm uzunluğundaki kamanın kabzası kurşun (?), namlu bölümü demir malzemedir. Namlu dövme, kabza ise döküm ile yapılmıştır. Kabza üzerinde kalıpla kabartma ve kazıma bitkisel-geometrik motifler bulunmaktadır. Osmanlıların kullandıkları kesici silahlar tek el ile kullanılmıştır. Bu tür kesici, delici silahların Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanımı ateşli silahların savaşlarda kesin üstünlük sağlamasına

¹⁵⁸ Üç kanatlı ok uçları, formundan dolayı hedefe atıldığında havada daha stabil bir yol izlemekte ve hedefi vurma konusunda daha fazla isabet oranı sağlamaktadır. Üç kanatlı tasarım, ok uçlarını zırha çarptıklarında bükülmelere karşı daha dayanıklı bir hale getirmektedir. Üç kanatlı ok uçlarının bu özellikleri yanı sıra, demirden üretilenlerinin üretim sürecinin karmaşıklığından ve büyük ustalık becerisi gerektirdiğinden söz edilmektedir. Bk. Ayşe F. Erol ve Aytaç Yıldırım, “Fatsa Cıngır Kayası Kazısında Bulunan Ok Uçları”, *Arkeoloji ve Sanat*, 153: 2016, s. 137.

¹⁵⁹ Bu tipin Osmanlı ok risalelerinde “zırh ve demirden başka et, sinir, kemik, her neye isabet ederse geçip çekince bulunduğu yeri söküp parçalar” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca anonim Arap risâlesinde ise bu tipin zırhlı düşman ve aslan benzeri hayvanlara karşı kullanıldığı belirtilir. Bk. Alptekin Yavaş, “Samsat Höyük Orta Çağ Temrenleri Konusunda İlk Tespitler”, *MASROP*, 10/15: 2017, s. 38.

kadar devam etmiştir.¹⁶⁰ Çünkü ateşli silahların tekrarlayıcı ateş üstünlüğünü kazanması, sivri uçlu mermilerin, fişeklerin kullanılması, tüfeklerde yiv ve setlerin açılması sonucu mermilerin büyük hıza ulaşmaları genellikle bakır, demir gibi maddelerden yapılan bu silahların tarihten silinmesine sebep olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından sonra artık yalnızca törenlerde sembolik olarak gösterilen birer tarihi niteliğe bürünmüşlerdir (Arslan Kalay 2017: 110).

3.11.3. Kalkan Göbeği

Savunma araçlarından olan kalkanlar daire formunda, göbek ve etek kısmı olmak üzere iki kademeli olarak biçimlenmişlerdir. Kalkanlar bakır madeninden, söğütten veya deriden yapılabilmektedir.¹⁶¹ Bakır olanlar tek parça levhadan yapılmış olup etek ve göbek kısmından oluşur. Bakır kalkanlarda, merkezdeki, kalkanın dövülerek şekillendirilmesi sırasında ana gövdeden oluşturulmuş kabara biçimli göbek kısımları oluşturulur. Söğüt dalından yapılan, söğüt kalkanlar da bakır kalkanlar gibi iki kısımdan oluşur. Etek kısmı söğüt dallarından örülmüş, aynı zamanda perçin görevi de üstlenen göbek kısmı, bakır ya da demirden yuvarlak ve geniş bir levha ile takviye edilir. Osmanlı kalkanlarının göbekli olmasının nedeni; göbek kısmına yapılan bir darbeye kalkanın yaylanarak ve kayarak saldırıyı bertaraf etmesidir (Çoruhlu 1995: 211-212).

Divriği savaş araçları içerisinde incelenen kalkan göbeğinin (K7) malzemesi bakır alaşımdır. Altıgen formlu levha üzerinde yarım küre formlu kabara biçimindeki göbek üzerinde bitkisel motifler ile yapılmış bezemeler yer almaktadır.¹⁶² Divriği örneği, bakır alaşım olması ve kalkana sabitlenmesi için yapılmış perçin delikleri itibariyle ince söğüt dallarından yapılan kalkanlara ait olmalıdır.

¹⁶⁰ Osmanlı dönemine ait, Van ve Bitlis Müzelerinde bulunan silah örnekleri için bk. Hacer Arslan Kalay, “Van Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahlarından Örnekler”, *OMAD*, 4/9: 2017, s. 105-133; Hacer Arslan Kalay, “Bitlis Etnografya Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahlarından Örnekler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/56: 2018, s. 183-192.

¹⁶¹ Harbiye Askeri Müzesi Koleksiyonunda yer alan Osmanlı deri kalkan örnekleri için bk. Halide Sarıoğlu ve Melda Özdemir, “Savunma Silahlarından Deri Kalkanlar”, *Sanat Dergisi*, 22: 2018, s. 85-98.

¹⁶² Osmanlı koruyucu (savunma) silahlarında görülen bitkisel ve geometrik süslemeler için bk. Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Koruyucu Silahlarında Süslemeler ve Teknikler (Askeri Müze Örnekleri ile)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 24-35.

3.11.4. Barutluk

Ateşli silahların ortaya çıkmasına neden olan barutun icadı 800'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldan sonra kullanmaya başladığı ateşli silahların gelişimi sürecinde silahların yanında bir takım mühimmat ve yardımcı malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi de barutluklardır.¹⁶³

Divriği'de ele geçen barutluğun (K8/A-B) karşılıklı iki parçası da mevcuttur ve iyi durumdadır. 5.5 cm uzunluğunda ve 5 cm genişliğindeki bakır alaşım barutluğun ağız kısmı düz, oval formlu haznesinin üzeri bitkisel ve geometrik motifler ile bezenmiştir. Esas olarak bir hazne ve ağızdan oluşan barutluklar zamanla şekil ve işlev bakımından geliştirilmiştir.¹⁶⁴

3.11.5. Kurşun Kalıbı

Kurşun kalıpları ateşli silahlar içerisinde incelenmektedir. Barutun keşfiyle ateşli silah kavramı ortaya çıkmıştır. O zamana kadar kullanılan vurucu, kesici, delici ve atıcı silahların yerini, zaman içerisinde top, tüfek, tabanca gibi ana gruplar altında toplanan ateşli silahlar almıştır. Barutun ateşli silahlarda kullanımının 14. yüzyılın ilk yarısında başladığı bilinmektedir. Türkler ise barutla hemen hemen icadıyla aynı tarihlerde tanışmışlardır. Osmanlılar 15. yüzyılda Avrupa'da kullanılmaya başlanan ateşli silahları kısa ürede tanıyarak kendi ülkelerine transfer etmişlerdir (Arslan Kalay 2017: 109).

Divriği kazılarında ele geçen bronz kurşun kalıbının diğer yarısı eksiktir. Sağlam durumdaki kalıp üzerinde diğer yarısına takmak için yapılmış üç çıkıntı, iç kısmında dairesel bir çukur dış bükey form ile sonlanan bir kanaldan oluşmaktadır. Tıpkı benzeri, 14. yüzyıl veya sonrasına tarihlendirilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ Osmanlı Devleti'nde barutun ve ateşli silahların kullanımıyla ilgili bk. Yunus İnce, "Osmanlı Devleti'nde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması", (Ed. Hasan Bahar, vd.), *Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 2013, s. 503-524.

¹⁶⁴ Farklı tipteki barutluk örnekleri için bk. Şenay Çemen Işık, "Barutun Ortaya Çıkışı, Kullanımı ve Askerî Müzedeki Osmanlı Devri Barutluk Örnekleri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23: 2014, s. 37-53.

¹⁶⁵ Gladys R. Davidson, *age.*, Pl. 94, 1577.

3.12. Diğer Buluntular (L)

Bu başlık altında, Divriği Kalesi'nde ele geçen bir veya çok az örneği bulunan ve tanımlanamayan objeler değerlendirilmiştir. Bunları; 1 haç (L1), 1 kitap cildi bağlayıcı halka (L2), 1 mühür (L3), 1 spatula (L4), 1 ejder başı (L5), 2 kulp (L6, L7), 2 zırh zinciri (L8, L9), 1 askı parçası (L10), 1 kanca (L11), 3 nal (L12, L13, L14), 1 çift yüzlü kazma/balta (L15) ve 2 tanımlanamayan obje (L16, L17) oluşturmaktadır.

3.12.1. Haç

Haç, Hıristiyan inancında ve sanatında sembolik anlamı, litürjideki yeri ve tasvir sanatlarında anlamı nedeni ile tercih edilmesi açısından önem taşır. İsa'nın çarmıha gerilişi, ölüme karşı zaferi, Hıristiyanlık ve imparatorlar için düşmanlara karşı kazanılan zaferin sembolüdür. (Acara Eser 2010: 27).¹⁶⁶

Bayrak Bölgesi buluntusu olan ve sadece bir kolu günümüze gelebilmiş haç (L1), bronz, üzeri iç içe daire motifleri ile bezeli pandantif haçtır.¹⁶⁷ Küçük boyutlu olarak üretilen ve daha çok süs eşyası şeklinde, boyna asılarak kullanılan pandantif haçlar, Hıristiyan inancını simgelemenin yanında nazar, hastalık ve kötülöklere karşı koruduğuna inanılan takılardır. Hıristiyanlar tarafından hem kadın hem de erkeklerin

¹⁶⁶ M. Acara Eser, Bizans dönemi maden eserleri üzerine çok sayıda araştırma yapmıştır ve haç kültürü hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Bk. Meryem Acara, *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Litürjik) Eserler*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997; Meryem Acara Eser, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Litürji ve Litürjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1: 1998, s. 183-201; Meryem Acara Eser, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Ermeni Haçı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21/1: 2004, s. 143-151; Meryem Acara Eser, "Hıristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç", (Ed. Sema Doğan, Mine Kadiroğlu), *Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan*, İstanbul 2010, s. 27-43; Meryem Acara Eser, "Komana Kazısı Metal Buluntularından Bir Grup: Röliker Haçlar", (Ed. D. Burcu Erciyas, M. N. Tatbul), *Komana Ortaçağ Yerleşimi*, İstanbul 2015, s. 167-180.

¹⁶⁷ Pandantif haç örnekleri için bk. Meryem Acara Eser, "Litürjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı", (Ed. Ayla Ödekan), *Kalanlar*, 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans. "The Remnants" 12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey", Vehbi Koç Yayınları, İstanbul 2007, s. 248; Hicran Özdemir, Gökçen K. Öztaşkın, "Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup", (Ed. Kadir Pektaş vd.), *XIII. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s. 497-499; Oğuz Koçyiğit, "Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Bizans Dönemi Maden Haçları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35/2: 2018, s. 121, Kat . No. 10, 11.

kullandığı bu süs takıları, çoğunlukla sade örnekler olmalarının yanında, bazılarının dekoratif, zengin süslemelerle öne çıktığı görülür (Koçyiğit 2018: 115).

3.12.2. Kitap Cildi Bağlayıcı Halka

Kitap kapaklarının sabitlenmesinde kullanılan bu bağlayıcı halkalar dikdörtgen bir kısım ve halkadan oluşurlar. Erken Bizans dönemi kemer tokaları içerisinde incelenen objelerin, bu işlevine ilk kez araştırmacı C. Lightfoot dikkat çekmiştir.¹⁶⁸

Divriği Kalesi yüzey buluntusu, bakır alaşım kitap cildi bağlayıcı halka (L2), kitap cildinin iki kapağını birbirine bağlayan şeridin ucunda yer alan dikdörtgen biçimli bölüm ve diğer kapağa geçen halka kısmından oluşmaktadır.

3.12.3. Mühür

Mektup, belge ve malların M. Ö. 4. binden beri mühürlendikleri bilinmektedir. M.S. 1. yüzyıldan itibaren kurşun pullar mühür baskı gereci olarak değerlendirilmiştir ve kolay kırılabilir ve ağır baskı malzemelerine göre daha pratik olduğu için hızla yayılmıştır.¹⁶⁹

Ana Kapı buluntusu mühür (L3) üzerinde, altı kollu yıldız (kristogram?) yer almaktadır. Bizans'da ikonoklazma dönemi boyunca mühürlerde figürlü tasvirler kaldırılmış ve 8-9. yüzyıllarda tüm ön yüz monogramlı büyük bir haçla bezenmiştir. İkonoklazma dönemi sonrasında ise yeniden figürlü tasvirlerle dönüş olmamıştır. 10. ve erken 11. yüzyıllar ise geçiş dönemidir. Bu dönemde mühürlerin ön yüzünde bazen yapraklarla çevrelenmiş çapraz bir haç ile bunları kuşatan bir yazıt ya da haç yerine çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon görülür. 11.-12. yüzyıl mühürleri ise ön yüzde kutsal kişilerin imgelerini taşır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Christopher S. Lightfoot, "Learning and Literacy at Byzantine Amorium", (Ed. Aynur Özfirat), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul 2014, s. 381-386.

¹⁶⁹ Zeyrek 2005, 39'dan aktaran Arzu Gültekin, *agt.*, s. 43.

¹⁷⁰ Konuyla ilgili değerlendirme için bk. Zeynep Çakmakçı, *agm.*, s. 55-56. Ayrıca mühürler ile ilgili kapsamlı yayın-katalog çalışması için bk. Vera Bulgurlu, *Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

3.12.4. Spatula

Hem tıp aleti¹⁷¹ hem de kozmetik alanda kullanılan spatula uçlu sondalar, kullanım alanlarına göre farklı boyut ve şekillerde yapılmıştır. Hekimlikte öncelikle ilaç hazırlanmasında ve daha sonra bu ilacın hastanın yarasına uygulanmasında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra diş tedavilerinde dilin bastırılması ile tıbbın dışında eczacılar, ressamlar tarafından da kullanılmıştır. (Oransay 2006: 79; Şahin 2018: 68).

Divriği’de ele geçen örneğin (L4), uç kısmı günümüze gelememiştir. Mağara Bölgesi buluntusu spatulanın, yüzeyi yelpaze formlu ve yassıdır.¹⁷²

3.12.5. Ejder Başı

Çin sanatının tipik hayvanı ejderler, farklı üslup ve semboller ile Selçuklu sanatına da kendine yer bulmuştur.¹⁷³ Anadolu Selçuklu sanatında yaygın olarak kullanılan ejder figürlerinde yaygın tip; sivri kulaklar, iri badem gözler, açık ağızda aşağı ve yukarı doğru helezoni bir kıvrılma meydana getiren çeneler dikkat çeker. Ağızda sivri dişler ve genellikle çatal diller görülür (Öney 1969: 193).

Selçuklu dönemi maden sanatında hayvan figürleri bazen stilize bazen de natüralist bir üslupla işlenmiştir. Ejder figürü evren, su, yağmur, bereket ve kötülükle mücadelenin sembolüdür (Erginsoy 1978: 128-130).

Divriği Kalesi Ana Kapı buluntusu, bakır alaşım ejder başı (L5), kulakları kıvrık, ağzı açık tiptedir.

¹⁷¹ Antik dönem tıp aletleri, 20. yüzyıl başından itibaren araştırmacıların ilgisini çekmiş ve detaylı olarak incelenmiştir. Bk. John Stewart Milne, *Surgical Instruments in Greek and Roman Times*, The Clarendon Press, Oxford 1907; Ernst Künzl, “Forschungsbericht zu den antiken medizinischen Instrumenten”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) II*, 37/3, Berlin 1966, s. 2433-2639. Anadolu’da ele geçen tıp aletlerini konu alan kapsamlı yayın için bk. İlder Uzel, *Anadolu’da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000; Daniş Baykan, *Allianoi Tıp Aletleri*, *Studia at Orientem Antiquum (SOA) 2*, İstanbul 2012.

¹⁷² İnce daire biçimli bir çubuğun uçlarına değişik şekiller verilmiş kulak sondaları ve spatül sondalardır. Çubukların bir ucu, bazen iki ucu da sivri olabilir; bazen de uçlardan biri veya her ikisi zeytin çekirdeği şeklinde sonlanabilir. Bu tip sondalara zeytin sonda adı verilir. Çok rastlanan başka bir örnek, bir ucu zeytin çekirdeği şeklinde, diğer ucunda yassı bir spatül olan spatül sondadır. Bk. Ünal Demirel, *agt.*, s. 71.

¹⁷³ Selçuklu sanatında hayvan figürleri ve sembolik anlamları için bk. Willy Hartner ve Richard Ettinghausen, “The Conquering Lion, the Life Cycle of a Symbol” *Oriens*, 17:1964, p. 161-171; Emel Esin, “Evren (Selçuklu San’atı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşe’leri)”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, 1969, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970.

3.12.6. Kulplar

Divriği’de 2 kulp ele geçmiştir (L6, L7). Sultan Kapısı’nda bulunan kulp (L6), 7 cm yüksekliğinde, 5.4 cm genişliğinde, bir halka ve bir aplik kısmından oluşmaktadır. Üçgen biçimli olan aplik perçinleme yöntemi ile ait olduğu kabın gövdesine birleştirilmektedir. Olasılıkla bir terazi kefesine ait olan bakır alaşım kulpun benzer özellikteki örnekleri bulunmaktadır.¹⁷⁴

Diğer kulp ise (L7), 19.5 cm yüksekliğinde, 14.4 cm genişliğindedir. Demir kulp, iki şeridin kendi ekseninde döndürülmesiyle oluşturulmuştur. Üst kısmında tutma halkası bulunan kulpun, alt uçları “U” biçiminde dışa doğru bükülmüştür. Bu uçların birinde, ait olduğu kabın yarım daire biçimli askı halkası bulunur. Benzerleri 5-6. yüzyıllar ile geç 11. yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁷⁵

3.12.7. Zırh Zincirleri

Divriği kazılarında ele geçirilen 2 zincir (L8, L9), bir zırha ait olan örgü zırh zincirleridir. E. Eser zırhları, yumuşak zırh (deri), örgü zırh ve plaka zırh olmak üzere üç ana tip altında incelemiştir.¹⁷⁶ Örgü zırhlarını hem batı hem de doğu topluluklarının kullandığı görülmektedir. Ok ucu, mızrak ucu ve keskin kılıç darbelerinden korunmak için sık örülmüş küçük halkalar kullanılmıştır. En esnek vücut zırhı formu olan örgü, aynı zamanda ağırdır (Eser 2018: 259).

Hamam buluntusu olan bakır alaşım zincir (L8), 4.5 cm uzunluğunda, iç içe geçmiş beş bakladan oluşmaktadır. Diğer örnek Sultan Kapısı buluntusu bakır alaşım zincir (L9), 9.5 cm uzunluğunda, iç içe geçmiş yirmi beş bakladan oluşan zincir parçasıdır.

¹⁷⁴ Bk. Elias Khamis, *age.*, s. 155, 156, Fig. 143 BR158.

¹⁷⁵ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. X, A28, Şek. 5, A28; Patrick Ottoway ve Nicola Rogers, “Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York”, *The Archeology of York The Small Finds 17/15*, 2002, s. 2809, Fig. 1393, 11920.

¹⁷⁶ Bk. Erdal Eser, “Kösedağ Savaşı’nın Demir Elbiseleri: Zırhlar”, (Ed. Abdullah Kaya), *Türk’ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2018, s. 2559.

3.12.8. Askı Parçası

Ana Kapı buluntusu demir askı parçası (L10), 5.5 cm uzunluğundadır ve sarmal gövdenin iki ucunda geçme halkaları bulunmaktadır. Askı parçası, olasılıkla bir kantara ya da kefeli teraziye ait olmalıdır.¹⁷⁷

3.12.9. Kanca

Kancalar, herhangi bir objenin taşınmasında ya da asılmasında kullanılmıştır. Kilise buluntusu demir kanca (L11), 19.5 cm uzunluğunda, iki ucu zıt yönlere bakan “S” biçimlidir.

3.12.10. Nallar

Arapça “ayakkabı” anlamına gelen nal, tırnaklı hayvanların ayaklarını korumak için tırnak tabanına çakılan değişik formlardaki metal koruyuculardır. En erken evcilleştirilen hayvanlar arasında olan atlar, eşekler ve katırların, metaller işlenmeye başladıktan sonra nallanmış olmaları gerekmektedir. En erken dönemlere tarihlenen nallar M.Ö. 1. yüzyıl Kelt mezarlarında bulunmuştur. Bu mezarlarda bulunan nallar “U” biçimlidir. Ön Asya ve Asya’da ise en erkeni 6. yüzyıla tarihlenen nallar oval ya da yuvarlak sac levhalar şeklindedir.¹⁷⁸

Divriği kazılarında ele geçirilen 3 nal (L12, L13, L14), “U” biçimlidir. Sarnıç Bölgesi’nde bulunan demir nal (L12), 7.8 cm yüksekliğinde, uç ve orta kısımda yer alan dikdörtgen biçimli mahmuz bulunmaktadır. Sur dışında bulunan demir nal ise (L13), 9.3 cm yüksekliğinde, iki delikli ve uç kısmı mahmuzludur. Son örnek Sultan Kapısı’nda bulunan demir nal (L14), 5.2 cm yüksekliğinde, sağlam durumdadır ve üzerinde daire kesitli 3 çivi bulunmaktadır. Yüksekliği 10 cm’yi geçmeyen nalların eşek ya da katıra ait olduğu düşünülmektedir.¹⁷⁹

3.12.11. Çift Yüzlü Kazma/Balta

Günümüzde olduğu gibi Antik Çağ’da da tarım yapılmıştır. Divriği kazılarında, III. Burç alanında ele geçirilen demir çift yüzlü kazma/balta (dolabra)

¹⁷⁷ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, Lev. XXII, H7.

¹⁷⁸ Ersoy 2013, 11’den aktaran Ünal Demirel, *agt.*, s. 129.

¹⁷⁹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 21, HU 3, Taf. 21, HU 22, HU 23.

(L15), iki işlevli bir alettir. Bir tarafı dar ve keskin bir balta, diğer tarafı ise kazma şeklindedir.¹⁸⁰

3.12.12. Tanımlanamayan Objeler

Divriği kazılarında ele geçen 2 objenin (L16, L17) işlevleri tanımlanamamıştır. İlki, Sultan Kapısı'nda bulunan, bakır alaşım, 5.9 cm uzunluğundaki parçanın (L16), bir ucu kırık diğer ucu oval biçimlidir. Üzerinde yan yana dizilmiş, 9 içi noktalı daire bulunan objenin yan kısmında bir delik bulunmaktadır. Bir kenet ya da bir cep terazisi kanadına ait olabileceği düşünülse de elimizdeki veriler objeyi tanımlamaya yeterli değildir. Bu başlık altında incelenen diğer örnek ise yüzey buluntusudur (L17). Bakır alaşım obje 3 cm uzunluğunda, 2.6 cm genişliğindedir. Kare biçimli, içbükey parçanın yüzeyi at nalı biçimindedir. Objeye, dört köşeden arka yüze doğru çıkıntılıdır. Bu formu ile bir kemere geçirilip kullanıldığı düşünülebilir ancak yine elimizdeki verilerin yetersizliği sebebiyle işlevinin saptanması güçleşmektedir.

---

¹⁸⁰ Yayınlanan kazı buluntuları arasında Dolabra'nın üç formu vardır: kazma tarafı düz, aşağıya dönük kazma ve yukarıya dönük kazmalı. Bunlardan ikincisi madenciler, taşçılar tarafından kullanılırken üçüncüsü ise özellikle askeri seferlerde kullanılan pratik bir alet olarak dikkati çeker. Bk. B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 108.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Divriği Kalesi'nde 2006-2018 yılları arasında sürdürülen kazı çalışmalarında ele geçen metal buluntular, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Buluntular, işlevlerine göre kişisel kullanım eşyaları, aydınlatma araçları, mutfak eşyaları, terzi dikiş araç gereçleri, çanlar ve çingiraklar, ölçü-tartı araçları, mimari aksamlar, kapı ve pencere aksamları, mobilya aksamları, çiviler, savaş araçları ve diğer buluntular olmak üzere 12 başlık altında incelenmiştir.

Metal buluntular, arkeolojik kazı çalışmalarında karşılaşılan her bir buluntu grubu gibi, belirli bir dönemde ve yerde yaşayan insanların sosyal, kültürel, ekonomik, dinsel yaşamlarının, düşünce sistemlerinin ve bir bütün olarak yaşam biçimlerinin anlaşılabilmesi açısından önemli veriler sunar. Bu bağlamda, önceki bölümlerde buluntu konumları, genel özellikleri ve işlevleri ele alınarak incelenen metal buluntular bir bütün olarak değerlendirilmiş, özellikle tarihlendirilmelerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Divriği Kalesi'nin jeolojik ve coğrafi durumu nedeniyle alanda stratigrafik bir kazı yapmak güçtür. Buluntuların stratigrafiden destek alarak tarihlenememesi sebebiyle, benzer örnekler ile karşılaştırılmış ve kalenin tarihçesi, kalede egemen olan gruplar göz önüne alınarak, tarihlendirme önerileri yapılmıştır. Anadolu Orta Çağ kazıları ile Osmanlı'nın yaşadığı Balkan ülkelerindeki kazı buluntuları, tarihlendirme için başlıca kaynağı oluşturmaktadır. Kale'nin tarihçesine bakıldığında Bizans-Pavlikan, Mengücekoğulları, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kaleye hâkim olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, söz konusu bu devletlerin hâkim olduğu topraklardaki bu buluntular ve diğer verilerin dikkate alınması zorunludur.

Yüzükler (Kat. No. A1-A20):

Kişisel kullanım eşyaları içerisinde yer alan 20 yüzük, kaş biçimlerine göre 4 grup altında incelenmiştir. Birinci grup olan düz halkalardan tek örneğin (A1), halkası dikdörtgen kesitli, yüzeyi yivlidir. Bu tip yivli düz halkalar, M.S. 1. yüzyıl Roma döneminde ve 4-5. yüzyıllarda Akdeniz çevresinde yaygın olarak

kullanılmıştır. Zeugma’da bulunan benzerleri, 1. yüzyıl sonrası¹⁸¹ ile M.S. 3 yüzyıla tarihlenen sikkelerden dolayı M.S. 253 yılı ve öncesine¹⁸² ve Antik Rusya-Hazar bölgesinde bulunan benzeri 6-7. yüzyıllara¹⁸³ tarihlendirilmiştir. Avrupa’da, Roma dönemi içerisinde incelenen benzer bir örneği de tespit edilmiştir.¹⁸⁴ 1. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar görülen bu tip halkaların, uzun süre ve geniş bir coğrafyada üretildiği ve kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Divriği örneği (A1), Kale verilerine dayanarak, erken Bizans dönemi içinde değerlendirilebilir.

İkinci grup kendinden kaşlı örneklerdir (A2-A5); **A2** ve **A3**’ün oval kaş yüzeyleri bezemesizdir. **A2**’nin Zeugma’da bulunan form benzeri, 3. yüzyıl ve öncesine,¹⁸⁵ Boğazköy’de bulunan benzeri Orta Bizans dönemine¹⁸⁶ ve Komana kazılarında ele geçen tıpkı benzeri Orta Çağ’a tarihlendirilmiştir.¹⁸⁷ Kaş yüzeyi şeritlere ayrılarak dikey çizgiler ve zikzak motifi ile bezenen yüzüğün (**A4**), benzer bezemeye sahip Korint örneği 11-12. yüzyıllar arasına,¹⁸⁸ kaş yüzeyi tek şeride ayrılarak zikzak motifi ile bezemiş, Boğazköy kazılarında ele geçen benzeri ise orta Bizans dönemine tarihlendirilir.¹⁸⁹ **A3** ve **A5** numaralı yüzükler, halkanın yükseltilmesi ile yapılan oval biçimli kendinden kaşlı diğer örneklerdir. Yayınlarda benzeri tespit edilemeyen bu tip örnekler, erken ve orta Bizans döneminde yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁹⁰ Tüm bulgu ve veriler ışığında bu grup Divriği yüzüklerinden, **A4** 11-12. yüzyıllar orta Bizans dönemine, **A3** orta Bizans dönemine, **A2** ve **A5** numaralı örnekler ise Orta Çağ’a tarihlenebilir.

Üçüncü grup halka üzerinde metal kaşın yer aldığı yüzüklerdir (A6-A10); **A6**’nın kaş yüzeyi, içi noktali daireler ile bezelidir. İçi noktali daire motifleri Bizans dönemi, 4-6. yüzyıllar arasında yoğun olarak kullanılmakla beraber, 10-12. yüzyıllar arasında da kendini tekrar eder. Tıpkı benzerleri, Korint, Sardis ve Smyrna/İzmir

¹⁸¹ Nadine Dieudonné-Glad, Michel Feugère, Mehmet Önal, *age.*, s. 61.

¹⁸² Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 98.

¹⁸³ N. V. Zhilina, *agm.*, s.140.

¹⁸⁴ Nina Crummy, *Colchester Archaeological Report 2: The Roman small finds from excavations in Colchester 1991-9*, Widly Press, Hunstanton 1983, p. 48, Fig. 50, 1766.

¹⁸⁵ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 98.

¹⁸⁶ Beate Böhlendorf-Arslan, *age.*, s. 364.

¹⁸⁷ Meryem Acara Eser 2019, *age.*, s. 94.

¹⁸⁸ Gladys. R. Davidson, *age.*, s. 246.

¹⁸⁹ Beate Böhlendorf-Arslan, *age.*, s. 364.

¹⁹⁰ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 448-451.

kazılarında ele geçmiştir. Korint örneği 12. yüzyıl,¹⁹¹ Sardis benzeri Türk dönemi¹⁹² ve Smyrna/İzmir benzeri Bizans dönemi¹⁹³ içerisinde incelenmektedir. Kırşehir Müzesi'nde bulunan, kaşının kare biçimli olması dışında benzer örneği ise Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁹⁴ Yüzüğün, Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nde de tıpkı benzer örneği bulunmaktadır.¹⁹⁵ Selçuklu dönemi ağırlıkları üzerinde de görülen içi noktalı daire motifleri¹⁹⁶ sadece Bizans döneminde değil, Selçuklu döneminde de kullanılmıştır. Bu bağlamda, Divriği örneği **A6**, Kaleye hem Bizanslıların hem de Selçukluların hâkim olduğu göz önüne alınarak, Bizans veya Selçuklu dönemi 12-13. yüzyıllar arasına ait olmalıdır. Bu grup içerisinde ele alınan **A7** numaralı yüzüğün kaş yüzeyi, birbirini kesen iki içi noktalı daire ile bezelidir. **A6** ile benzer özellikler gösteren yüzüğün tıpkı benzeri yayınlarda tespit edilememiştir. Ancak birbirini kesen içi noktalı dairelerin oluşturduğu motif, Selçuklu dönemi ağırlıkları üzerinde sıklıkla görülmektedir.¹⁹⁷ Bu veri ışığında **A7**, Selçuklu dönemi 12-13. yüzyıllar içerisinde değerlendirilebilir.

Bu grup diğer yüzüklerin, metal kaş yüzeyleri bezemesizdir (**A8-10**). **A8**, **A9** ve **A10** numaralı yüzükler birbirleriyle benzerlik göstermekle birlikte **A8**, kaşının ince bir levha biçiminde olmasıyla diğerlerinden ayrılır. **A9** ve **A10** numaralı yüzüklerin, Balkan ülkelerinden Romanya'nın İsaccae kasabasında yer alan Aziz George Kilisesi Orta Çağ mezarı¹⁹⁸ ile Niculitel bölgesi kazılarında¹⁹⁹ ele geçen tıpkı benzeri 17-18. yüzyıllar arasına, **A10**'nun Sardis'te ele geçen benzeri ise Bizans-Türk (?) dönemlerine tarihlendirilmiştir.²⁰⁰ **A9** ve **A10** numaralı Divriği yüzükleri de benzer örnekleri göz önüne alarak bu yüzyıllar arasında değerlendirilebilir. **A8** numaralı yüzüğün tıpkı benzeri yayınlarda tespit edilememiştir ancak dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli, bezemesiz kaş kısmı ile bu grup Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

¹⁹¹ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 247.

¹⁹² Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 130.

¹⁹³ Akın Ersoy, "Smyrna/İzmir Kazılarında Bulunan Bir Grup Kalıp Üzerine Değerlendirme", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6/9: 2019, s. 90, Res. 6.

¹⁹⁴ İlkay Kaydu Akbudak vd., *agm.*, s. 531, Şek. 19, Env. No: 2008/41(A).

¹⁹⁵ Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 237, 1, 2.

¹⁹⁶ Örnekler için bk. Garo Kürkman, *age.*, s. 224-227.

¹⁹⁷ Yakup Ünlüler, "Niğde Müzesindeki Selçuklu Dönemine Ait Madeni Ağırlık Örnekleri", IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 402, Res. 6-10.

¹⁹⁸ Ioan Vailius 1995, *agm.*, s. 379-380.

¹⁹⁹ Ioan Vailius 1996, *agm.*, s. 225-26.

²⁰⁰ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 130.

Divriği yüzüklerinde son grubu kaş yuvasında cam veya taş bulunan yüzükler oluşturmaktadır (A11-A19). İlk örnek **A11**, bu grup taş/cam dolgulu yüzükler arasında, kaş boyutu ile farklı özellikler göstermektedir. Formu ve 0.8 cm çapındaki yüzük kaş ile Sardis²⁰¹ ve Komana²⁰² kazılarında ele geçen tıpkı benzerleri Roma (?) dönemine, Antik Rusya-Hazar bölgesinde bulunan tıpkı benzeri 7. yüzyıla²⁰³ ve Kırşehir Müzesi'nde yer alan tıpkı benzerleri ise Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.²⁰⁴ Avrupa'da, erken Orta Çağ'a tarihlenen benzer formda bir örneği de tespit edilmiştir.²⁰⁵ Geniş bir coğrafyada kullanım alanı olduğu görülen yüzüğün, tıpkı benzerleri Bizans dönemi içerisinde incelendiğinden, Divriği örneği de Bizans dönemine ait olmalıdır. Bu grup **A12**, **A13**, **A14**, **A15**, **A16** numaralı yüzükler ve **A17** numaralı yüzük kaş, genel özellikleri ile birbirine benzerlik gösterirler. **A12** ve **A14**'ün Romanya'nın Isaccea kasabasında bulunan benzeri 17-18. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. **A12**'nin Sardis kazılarında bulunan benzeri Türk (?) dönemine, **A14**'ün Nişapur'da bulunan benzeri ise İslam dönemine tarihlendirilmektedir.²⁰⁶ **A12** ve **A17** arasındaki yüzüklerin yassı ve dikdörtgen halka biçimleri, kaş ile halkanın birleştiği yerde görülen içi boş üçgen motifleri, oval formu kaş kısımlarının spiral biçimli olması ve kaş yuvalarında bulunan taşların benzer formda olmaları gibi özellikleri ile benzer örnekler de dikkate alındığında, bu gruptaki Divriği yüzüklerinin Osmanlı dönemine ait oldukları sonucuna varılmıştır.

A18 ve **A19** numaralı yüzüklerin halkalarının üzerinde günümüze gelemeyen kaş kısımları bulunmaktaydı. Halkaların birleştiği yerdeki kırık-yassılaştırılmış halka uçları ile benzerlerine bakılarak bu sonuca varılmaktadır. Halkaların form benzerleri Korint, Sardis, Birecik-Zeytinli Bahçe ve Kadıkalesi/Anaia kazılarında bulunmuştur. **A18**'in Sardis'te ele geçen benzeri Türk (?) dönemine,²⁰⁷ Korint'te bulunan iki benzeri 9. veya 10. yüzyıl²⁰⁸ ile 14. yüzyılın sonrasına,²⁰⁹ **A19**'un Korint benzeri ise

²⁰¹ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 131.

²⁰² Meryem Acara Eser 2019, *age.*, s. 96.

²⁰³ N. V. Zhilina, *agm.*, p.140.

²⁰⁴ İlkay Kaydu Akbudak vd., *agm.*, s. 532, Şek. 23, Env. No: 2008/54(A), s. 533, Şek. 25, Env. No: 2008/53(A).

²⁰⁵ Nina Crummy 1988, *age.*, s. 10, Fig. 7, 1393.

²⁰⁶ James W. Allan, *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1982, s. 67, 45.

²⁰⁷ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 132.

²⁰⁸ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 236.

²⁰⁹ *Age.*, s. 236.

10-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.²¹⁰ Kadıkalesi/Anaia²¹¹ ve Birecik-Zeytinli Bahçe²¹² kazılarındaki örnekler için ise tarih belirtilmemektedir. Sardis ve Korint kazılarında ele geçen benzerleri buluntu tabakalarına göre değerlendirilmiştir. Bu tip Divriği yüzükleri için, kaş kısımlarının eksik olması sebebiyle sadece halka kesitlerine bakılarak tarihlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

Yüzükler içerisinde **A20**, işlevi bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Ok atışı sırasında kullanılan ok yüzüğünün kaş yüzeyi, orta kısımdan çıkan kıvrık rumiler ile bezelidir. Kaş yüzeyinde görülen bu motif, 12-13. yüzyıl Selçuklu ok yüzüklerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Tıpkı benzerleri Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nde²¹³ bulunan ok yüzüğü, bezemesi ve tıpkı benzerleri ile 12-13. yüzyıllar Selçuklu dönemine ait olmalıdır.

Divriği kazılarında ele geçen yüzüklerin 1'i dışında (A20), tamamının süs eşyası olarak kullanıldığı görülmektedir. Çoğu iyi durumdaki yüzükler, Kale'de dağınık alanlarda ele geçmiştir. Yüzüklerde değişen çaplar, biçimler ve bezemeler göz önüne alındığında takanların kimlikleri hakkında kesin bir fikir öne sürmek mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda farklı parmaklara ve eklemlere takılarak kullanıldığından boyutlarının da farklılık göstermesi nedeniyle kullananları erkek, kadın ya da çocuk diye ayırt etmek zordur.²¹⁴ Ancak Divriği'de ele geçen özenli işçilikli taşlı örneklerin (A11-A15) ekonomik düzeyi iyi olan kişiler tarafından kullanılan yüzükler olduğu düşünülebilir. Aynı özenli işçiliğin görüldüğü, işlevsel yönü ön plana çıkmakla birlikte, estetik kaygılar da taşıyan ok yüzüğü (A20), hediye olarak önemli bir kişiye verilmiş veya yine ekonomik düzeyi yüksek bir kişi tarafından kullanılmış olmalıdır.

Bilezikler (Kat. No. A21-A25):

Halka tiplerine göre gruplandırılan bileziklerden, **A21** ve **A22**'nin halka uçları stilize yılanbaşı biçimindedir. Bileziklere stilize yılanbaşı biçiminin verilmesi

²¹⁰ *Age.*, s. 246.

²¹¹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 49.

²¹² Francesca Dell'Era, "Small Finds From Zeytinlibahçe-Birecik (Urfâ)", (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 399.

²¹³ Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 242, 1, s. 244, 2, 3.

²¹⁴ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 227.

Urartulardan gelmektedir.²¹⁵ Bu tipin geç Roma-erken Bizans dönemine tarihlenen örnekleri de bilinmektedir.²¹⁶ Protomu çokgen olan **A23**'ün Birecik-Zeytinli Bahçe kazılarında ele geçen benzeri için tarih belirtilmemiştir. Çokgen protomlu bileziklerin, 12-13. yüzyıllar Selçuklu dönemi içerisinde incelenen örnekleri de bulunmaktadır.²¹⁷ Halka ucu açık tipteki bu bileziklerin, M.S. 4. yüzyıldan itibaren üretildiği, yüzeylerinin kazıma bezemeler ile süslendiği bilinir.²¹⁸ Bu tip bileziklerin, Urartulardan Selçuklulara kadar yüzyıllar boyu üretildiği ve halk tarafından kullanıldığı söylenebilir. Bileziklerin yayınlarda tıpkı benzeri tespit edilememişse de eldeki bulgular ile Bizans, Mengücekoğulları Beyliği ve Selçuklu'nun Kaledeki varlığı düşünülerek (A21, A22, A23), Orta Çağ içinde değerlendirilebilir.

A24 numaralı bilezik, iki telin kendi ekseni etrafında bükülmesi oluşturulmuştur. Biçim benzerleri Selanik, Korint, Pliska (Bulgaristan), Banat (Romanya); biçiminin yanı sıra küt uç kısmı ile birlikte tıpkı benzeri Aerino, Magnesia (Yunanistan) kazılarında ele geçirilmiştir. Selanik benzeri 10-12. yüzyıl arasına,²¹⁹ Korint benzeri 12. yüzyıla,²²⁰ Pliska örneği 11. yüzyıla²²¹ ve Banat'ta bulunan benzeri 12. yüzyılın 2. yarısı-13. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.²²² Aerino, Magnesia'da ele geçen tıpkı benzeri ise 11-12. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.²²³

İki telin bükülmesi ile oluşturulan bu bileziğin, 10. yüzyıldan 13. yüzyılın başına kadar kullanılan bir tip olduğu söylenebilir. Bu tip sağlam durumdaki bileziklerin uç kısımları, iki telin oval kıvrılması ile sonlanır. Divriği örneğinde olduğu gibi, uç kısımları küt sonlanan tıpkı benzeri 11-12. yüzyıllara tarihlendirildiğinden, Divriği bileziği (A24) de orta Bizans dönemi 11-12. yüzyıllar arasına ait olmalıdır.

---

²¹⁵ Vedat Timur, *agt.*, s. 33-37.

²¹⁶ Cengiz Çetin, *agt.*, s. 14-16.

²¹⁷ Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 226.

²¹⁸ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 71.

²¹⁹ Anastassios C. Antonaras, "Middle and Late Byzantine Jewellery from Thessaloniki and its Region", (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 120.

²²⁰ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 263.

²²¹ Joachim Henning, *age.*, s. 697.

²²² Dumitru Țeicu, *Minor Medieval Art in Banat*, Timișoara 2009, s. 26.

²²³ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 561, 777. Ayrıca Selanik, Bizans Kültürü Müzesi'nde bulunan benzeri için bk. *Age.*, s. 586, 837, Müze Env. No. Bko/151.1n (10-12. yüzyıllar).

A25 numaralı bilezik, yassı kesitli, ince cidarlı, uç kısmı ovaldir. Yüzeyinde geometrik motiflerin yanı sıra tanımlanamayan yazı bulunur. Halka uçları açık, yassı kesitli üzeri geometrik motifler ile bezeli bu bilezikler hem Bizans hem de Selçuklu dönemlerinde kullanılmıştır.²²⁴ Divriği örneğinin biçim ve süsleme benzerlerinden yola çıkarak, Orta Çağ'a ait olduğu söylenebilir.

Divriği kazılarında ele geçen 6 bileziğin tamamı halkası açık uçlu tiptedir. Bileziklerin diğer süs eşyalarına göre daha az sayıda olmaları dikkati çeker. Bu durum, bilezikte cam malzemenin tercih edilmesi ile açıklanabilir.²²⁵

Madalyon (Kat. No. A26):

Orijinalinde sikke olan madalyonun, sonradan üzerine bir zincir deliği açılarak imparator tasvirli olan yüzün kolye olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (A26). Antikçağda, sikkelerin ön ve arka yüzünde taşıdıkları ikonografyanın ve lejandın koruyuculuğa olan inanç nedeni ile, sahte ya da tedavülden kalkmış sikkeler delinerek ya da kulp takılarak madalyon, küpe gibi farklı işlevlere dönüştürülerek üstte taşınmıştır.²²⁶ Sikkenin ön yüzündeki imparator ve yazı okunamasa da arka yüzde değerini, darphane ve şubesini gösteren harfler belirgindir.²²⁷ Madalyon, başkent üretimi 6. yüzyıl sikkelerinin genel özelliklerini yansıtmaktadır.

Kalenin tarihçesine bakıldığında, Bizans'ın 9. yüzyılda Divriği'ye hâkim olduğu bilinmektedir. 6. yüzyıla ait sikkenin bulunması, bu yüzyılda Hıristiyanların bölgedeki varlığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Toka/Kemer Tokaları (Kat. No. A27-A47):

A27 numaralı kemer tokası, stilize edilmiş insan yüzü biçimindedir. Mask tipli tokalar, farklılık gösteren biçim ve boyutlarda örnekleri olmakla birlikte erken

²²⁴ Bizans dönemi örnekleri için bk. Ayşe Esen Mina Koleksiyonu, Necdet Bezmen Seçkisi, Hayat Ağacı. Tree of Life, Boyut Matbaacılık İstanbul, Koleksiyon No. 851, 852, 853 (M.S. 6-8 yüzyıl); Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 413, 521 (10-12. yüzyıl), p. 415, 524 a, b, c (11-12 yüzyıl), s. 416, 527 a, b, c (12-13. yüzyıl). Selçuklu dönemi örneği için bk. Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 528.

²²⁵ Kazı çalışmalarında çok sayıda (1278) cam bilezik ele geçirilmiştir. Divriği Kalesi cam bilezikleri için bk. Erdal Eser, "Bracelets Findings of The Divriği Citadel", International Symposium on Multidisciplinary Studies (ISMS), 20-23 October 2016 Belgrade/Serbia.

²²⁶ Orijinalinde sikke olan eserlerin, bu tip kullanımları için bk. Jean-Marc Doyen, *agm.*, s. I-XXXIX. Ayrıca konuyla ilgili yapılan genel değerlendirme için bk. Dinçer Savaş Lenger, *agm.*, s. 317-326.

²²⁷ Sikkelerdeki imparator tipleri, darphaneler, kullanılan yazıtlar ve monogramlarla ilgili kapsamlı yayın için bk. Zeliha Demirel Gökalp 2009, *age.*

Bizans döneminde karşımıza çıkar.²²⁸ En yakın benzerleri Anemurium, Efes ve Olympos kazılarında ele geçirilmiştir. Diğer en yakın benzeri ise Karnobat Müzesi'nde (Bulgaristan) bulunmaktadır. Anemurium benzeri erken Bizans dönemine,²²⁹ Efes²³⁰ ve Olmypos²³¹ benzerleri ise 6. yüzyıla tarihlendirilir. Karnobat Müzesi'nde yer alan benzeri ise 5-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.²³² Mask biçimli en yakın benzer örnekleri ve Kaledeki diğer erken dönem buluntularına dayanarak **A27**, erken Bizans dönemi 6-7. yüzyıllar içerisinde incelenebilir.

A28 numaralı kemer tokası, oval formlu toka, kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve ve bir dilden oluşur. Benzerleri Fustat, Kibyra, Patara, Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçmiştir. Bir diğer tıpkı benzeri ise Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır. Fustat'ta bulunan tıpkı benzeri erken İslam dönemine,²³³ Kibyra benzeri 5-6. yüzyıllara²³⁴ ve Patara'daki tıpkı benzeri 5-7. yüzyıllara tarihlendirilir.²³⁵ Kadıkalesi/Anaia'da bulunan ve oval toka kısmı ile benzerlik gösteren örneği için tarih belirtilmemiştir.²³⁶ Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki tıpkı benzeri ise Roma dönemi içerisinde incelenir.²³⁷ Divriği buluntusu **A28**, Kalenin erken dönem buluntularına ve benzer örneklerine dayanarak, erken Bizans dönemi 6-7. yüzyıllara tarihlenebilir.

A29 numaralı kemer tokası, oval formlu toka ve kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeveden oluşur. Tokanın benzer örnekleri Nişapur, Korint, Metropolis, Amorium, Pisidia Antiokheia, Pergamon, Hama, Kubad-Abad Sarayı, Prut-Dinyester (Moldova) kazılarında ve Bulgaristan'da ele geçmiştir. Davidson, Korint'te bulunan tıpkı benzerinin, 12. yüzyıl konteksinde bulunmasına rağmen 10. yüzyıldan sonraya tarihlenemeyeceğini belirtir.²³⁸ Amorium'da bulunan tıpkı benzeri Bizans dönemi

---

²²⁸ Bk. dipnot 61.

²²⁹ James Russel, *age.*, s. 139.

²³⁰ Andrea M. Pülz ve Feride Kat, *age.*, s. 201.

²³¹ Zeliha Demirel Gökcalp vd. 2018, *age.*, p. 172.

²³² Dimcho Momchilov, "Belt Decorations 5th–7th C. From The Archaeological Fund Of Karnobat Museum", (Ed. Stoycho Bonev), *Preslav* 7, 2013, s. 414.

²³³ Jere L. Bacharach ve Elizabeth Rodenbeck, "Metal Objects", (Ed. Jere L. Bacharach), *Fustat Finds*, New York 2002, s. 198

²³⁴ Ünal Demirer, *agt.*, s. 199.

²³⁵ Feyzullah Şahin, *age.*, s. 146.

²³⁶ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 63.

²³⁷ Gisela M. Richter, *age.*, s. 334.

²³⁸ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 272

içerisinde incelenmektedir.²³⁹ Metropolis’de bulunan benzeri M.S. 3-5. yüzyıllara (?),²⁴⁰ Pergamon²⁴¹ ve Pisidia Antiokheia’da²⁴² bulunan tıpkı benzerleri geç Bizans dönemine ve Bulgaristan’da²⁴³ bulunan tıpkı benzeri 10. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Bir diğer tıpkı benzeri Kubad-Abad Sarayı’nda bulunan örnek için dönem belirtilmemiş ancak benzerleri ile Orta Çağ içerisinde değerlendirilmiştir.²⁴⁴ Nişapur,²⁴⁵ Hama²⁴⁶ ve Prut-Dinyester²⁴⁷ kazılarında bulunan tıpkı benzer örnekler için ise tarih belirtilmemektedir. Bu tip oval toka, dikdörtgen çerçeve ve dilden oluşan basit halkalı kemer tokalarının,²⁴⁸ orta ve geç Bizans dönemleri içerisinde incelendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Kalenin Bizans buluntularına bakıldığında, erken ve orta Bizans dönemlerine ait oldukları görülür. Ayrıca benzer örneklerin 10-12. yüzyıllar arasında değerlendirildiğini de göz önüne aldığımızda, **A29**, orta Bizans dönemi 11-12. yüzyıllara ait olmalıdır.

A30 numaralı kemer tokası, içi boş dikdörtgen bir çerçeve ve üzerinde yer alan halkadan oluşmaktadır. Karacahisar Kalesi kazılarındaki tıpkı benzeri, iki ucu ejder motifi ile sonlanan “S” biçimli kanca ile birlikte bulunmuştur. Ukrayna’da Osmanlı tabakasında ele geçen iki tıpkı benzerinde ise tokanın dikdörtgen çerçeve üzerinde bulunan kısmı, kanca biçimindedir ya da yine “S” biçimli kanca ile birlikte bulunmuştur. Bu tip tokalar, kemerin iki ucunda yer alır ve bele takıldıktan sonra, kanca yardımı ile halkalar birbirine geçirilerek belde kemerin sabitlenmesi sağlanır.²⁴⁹ Komana kazısındaki tıpkı benzeri ise Divriği örneğinde olduğu gibi tek ele geçmiştir. Komana’daki örneği stratigrafiye göre Orta Çağ dönemine,²⁵⁰

²³⁹ M. Lightfoot, *agm.*, s. 125.

²⁴⁰ Ebru Durak, *agt.*, s. 47.

²⁴¹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 211-212.

²⁴² Arzu Gültekin, *agt.*, s. 22.

²⁴³ Stela Doncheva, *Metal Art Production in Medieval Bulgaria. Jewelry craftsmanship in Bulgaria at the Middle Ages*, Saarbüchen 2012, s. 2.

²⁴⁴ Alptekin Yavaş, “Kubad-Abad Sarayında Bulunan Kemer ve Askı Tokaları”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 7/3: 2012, s. 2640.

²⁴⁵ James W. Allan, *age.*, s. 30.

²⁴⁶ Gunhild Ploug vd., *Hama Fouilles et Recherches 1931-1938 IV 3*, Copenhagen 1969, s. 85.

²⁴⁷ Svetlana Rjabceva, “About The Balkan Relations Of The Population From Prut -Dniester Region According To Finds Of The Non -Ferrous Metal Work”, (Ed. Stoycho Bonev), *Preslav 7*, 2013, s. 172.

²⁴⁸ M. Lightfoot, bu tip çerçevesi dikdörtgen, toka kısmı yuvarlak, oval, yarım daire formdaki tokaları, basit halkalı kemer tokaları olarak gruplandırmıştır. Bk. Mücahide Lightfoot, *agm.*, s. 125.

²⁴⁹ Bk. Volodymyr Prokopenko, *age.*, s. 186, Fig. 2.

²⁵⁰ Meryem Acara Eser 2019, *age.*, s. 98.

Karacahisar Kalesi'nde bulunan tıpkı benzeri ejder biçimli kanca ile bulunmasından dolayı Selçuklu dönemine²⁵¹ ve Ukrayna'da ele geçen tıpkı benzeri Osmanlı tabakasında bulunduğu için 16. yüzyıl ile erken 18. yüzyıllar arasında değerlendirilmiştir.²⁵² Bu bağlamda, tokenın farklı biçimlerde, geniş bir coğrafyada ve uzun dönemlerde kullanıldığı söylenebilir. Tüm bulgu ve veriler ışığında Divriği örneğine bakıldığında, Orta Çağ'da hem Bizanslıların hem de Selçukluların, sonrasında Osmanlıların Kaleye hâkim olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, tokenın benzer örneklerine bakılarak, Orta Çağ içerisinde değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

A31 numaralı toka beşgen formu, tüm yüzeyi delik işi kıvrık dallar ile bezelidir. Delik işi tekniğinin maden sanatında, 12. yüzyılın ortalarından itibaren geniş ölçüde kullanıldığı bilinmektedir.²⁵³ Delik işi ile bezenmiş eserler, Selçuklu dönemi örneklerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Diğer örnek (**A32**), bir kenarı içbükey kavisli, diğer kenarı yarım daire dışbükey formu kemer tokasıdır. Yüzeyinde görülen dışbükey profilin tıpkı benzerleri, Selçuklu dönemi havanlarında görülür. Her iki Divriği örneğinin tıpkı benzeri tespit edilememişse de süsleme tekniğine ve Kalede Mengücekoğullarının ve Selçukluların varlığına dayanarak, **A31**, 12-13. yüzyıllar arası Beylikler/Selçuklu dönemine, **A32** ise 13. yüzyıl Selçuklu dönemine (?) ait olabilir.

A33 numaralı toka, yaklaşık kare biçimlidir ve bir kenarı laleye benzer bir çiçek ile sonlanır. Korint²⁵⁴ ve Amorium²⁵⁵ kazılarında ele geçen iki tıpkı benzeri Türk dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. **A34** dikdörtgen formudur, iki kısa kenarı yaprak motiflidir. **A35** ve **A36** numaralı tokaların yüzeylerinde görülen bitkisel bezemeler birbirleriyle benzerlik gösterir. **A37**'nin yüzeyi üç çiçek motifi ile bezenmiştir. Formu ve süslemesi ile benzer özellik gösteren örneği, Peceneaga bölgesinde (Romanya) bulunmuştur. Bugün Tulcea Arkeoloji Müzesi'nde yer alan

---

²⁵¹ Meydan Palah, *agt.*, s. 58.

²⁵² Vlodymyr Prokopenko, *agm.*, s. 182.

²⁵³ Ülker Erginsoy, *age.*, s. 226.

²⁵⁴ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 275.

²⁵⁵ Christopher S. Lightfoot 1998, *agm.*, s. 79.

bu benzer örnek için tarih belirtilmemiş ancak 16-19. yüzyıllar arasına tarihlenen tokalar ile birlikte değerlendirilmiştir.²⁵⁶

A38 numaralı daire biçimli tokanın merkezi yarım küre formundadır. Yarım küre formundaki parçanın merkezi içi noktalı yedi yapraklı çiçek ile bezelidir. Adygei, Gruzinka Xa mezarlığında (Rusya) bulunan tıpkı benzeri 17. yüzyıla,²⁵⁷ Moldova Ulusal Tarih ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonundaki tıpkı benzeri 16-18. yüzyıllara,²⁵⁸ Köstence (Constanta-Romanya) Ulusal Tarihi ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan tıpkı benzeri üç örnek 18. yüzyıla,²⁵⁹ Romanya'nın İsaçcea²⁶⁰ ve Targușor²⁶¹ bölgelerinde bulunan iki tıpkı benzeri 17-18. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bulgaristan'ın Karnobat bölgesinde bulunan tıpkı benzeri için ise tarih önerilmemiştir.²⁶² Kemer tokasının benzer forma sahip, geç Bizans dönemine tarihlenen örneği de bulunmaktadır.²⁶³ Bu tip tokaların en erken örneğinin geç Bizans'a ait olduğu ve 18. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar halk tarafından sevilerek kullanıldığı söylenebilir. Benzer örnekler bakıldığında **A38**, 17-18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

Divriği buluntuları içerisinde, kemer tokası olarak tanımlanan bir diğer örnek **A39**, bir ucu üç yapraklı çiçek motifi ile sonlanan daire biçimli, kenarlarına çentikler ile dilimli bir görünüm kazandırılan tokadır. Tıpkı benzeri Köstence (Constanta-Romanya) Ulusal Tarihi ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda yer alan toka 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁶⁴ Daha büyük boyutlu olmakla birlikte benzer forma sahip, yüzeyi karanfil çiçekleri ile bezeli, Sultan III. Ahmet'in tuğrasını taşıyan (1703-1730) kemer tokası VKV Sadberk Hanım koleksiyonunda bulunmaktadır.²⁶⁵

²⁵⁶ Ioan Vasiliu 1996, *agm.*, s. 232-233, Müze Env. No. 2.497.

²⁵⁷ Inga. A. Druzhinina, *agm.*, s. 80.

²⁵⁸ Ekaterina Abyzova ve Svetlana Ryabtseva, *agm.*, s. 100-101.

²⁵⁹ Aurel Mototolea 2016, *agm.*, s. 318, 321, 323.

²⁶⁰ Ioan Vasiliu 1995, *agm.*, s. 408.

²⁶¹ Gabriel Custurea, *age.*, s. 302.

²⁶² Rositsa Hristova, *agm.*, s. 109.

²⁶³ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 396, 488.

²⁶⁴ Aurel Mototolea 2016, *agm.*, s. 345. 17-18. Yazar, makalesinde 17-18. yüzyıllara ait 45 kemer tokasını incelemiştir. A39 numaralı tokanın yayınlarda benzerinin tespit edilemediğinden bahsetmektedir.

²⁶⁵ Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'ndaki eser "yaprak formunda, üzeri kazıma ve kabartma tekniklerinde, 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sanatında görülen Hint etkili vazodan çıkan çiçek ve yapraklarla bezelidir. Bu tokanın bezemesinde görülen karanfiller ise 16. yüzyılın ortalarında baş nakkaş olan Kara Memi'nin Osmanlı sanatına kazandırdığı natüralist çiçek çeşitlerindedir ve 18. yüzyılda kısmen devam ettirilen klasik dönem üslup özelliğidir. Kemer

Tıpkı benzeri bulunan **A39** numaralı Divriği örneği, 18. yüzyıl Osmanlı dönemine aittir.

A40/A-B numaralı kemer tokası iki parça halindedir. Kareye yakın dikdörtgen formlu tokaların yüzeyleri kazıma tekniği ile yapılmış, stilize üç servi ağacı ile bezelidir. Tokanın, yüzeyi iki servi ağacı ile bezenmiş benzeri, Rusya'nın Azak bölgesinde ele geçmiştir.²⁶⁶ Targușor'da (Romanya) ele geçen örnek ile de form açısından benzerlik gösterir.²⁶⁷ Her iki benzeri de 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ayrıca, toka üzerindeki yan yana dizilmiş stilize üç servi ağacı kompozisyonu, Victoria and Albert Museum'da bulunan 18. yüzyıla ait bir kumaş üzerinde de görülmektedir.²⁶⁸ Servi ağacı motifinin Osmanlı sanatında sadece maden, kumaş üzerinde değil, diğer sanat dallarında da bolca kullanıldığı bilinmektedir.²⁶⁹ Kare biçimli, bir ucu dilimli benzer formda tokaların, geç Bizans dönemine ait örneği de bulunmaktadır.²⁷⁰ Yine 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başına tarihlenen altın kemer tokasında da benzer form dikkat çeker.²⁷¹ Bu bağlamda, aynı formun yüzyıllar boyunca kullanıldığı ve halk tarafında tercih edildiği düşünülebilir. **A40/A-B** numaralı kemer tokası gerek benzer örnekleri gerekse de bezemesi ile 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

A42 numaralı kemer tokası ise yarım daire biçimli ve yüzeyi bezemesizdir. Romanya'nın Köstence bölgesinde bulunan bir örnek ile form olarak benzerlik gösterir. Balkan örneği 18. yüzyıl ile erken 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁷² **A42** de bu bağlamda Osmanlı dönemi içerisinde incelenmelidir.

A46, dikdörtgen formlu, yüzeyi "S" biçimli profillidir. Kemer tokalarının arka yüzünde görülen ve tokanın kemere/kayışa geçirilmesini sağlayan şerit düzeni bu örnekte bulunmamaktadır. İki kısa kenarı arkaya doğru kıvrılarak ait olduğu

---

tokasının bir diğer dikkat çeken özelliği, tüm motiflerin yüzeyinin Osmanlı üretimi kuyum işlerinde sık görülmeyen parlak kırmızı renkte mineli olmasıdır."

²⁶⁶ Donskoy Kazanchy, *age.*, s. 24.

²⁶⁷ Aurel Mototolea 2018, *agm.*, s. 16.

²⁶⁸ H. Feriha Akpınarlı ve Zeynep Balkanal, *agm.*, s. 203.

²⁶⁹ Bk. dipnot 78.

²⁷⁰ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 396, 489.

²⁷¹ Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan kemer tokası, Osmanlı döneminin kuyumculuk zevkini de gösterir nitelikte, kıymetli taşlar, altın tellerden oluşan yapraklı dallar ve çiçek biçimli yuvalara kakılan lâllerle süslüdür.

²⁷² Aurel Mototolea 2018, *age.*, s. 161.

nesneye tutturulması sağlanmıştır. Bu biçimiyle büyük olasılıkla bir giysi süsü olabilir.

Divriği Kalesi, **A41** ve **A43-A46** numaralı toka/kemer tokalarının yayınlarda benzeri tespit edilememiştir. Ancak tüm kemer tokalarının arka yüzünde, tokanın kemere geçirilmesini sağlayan dikdörtgen veya yassı biçimli şeritlerin bulunduğu görülmektedir. Benzer örneklere göre tarihlenebilen tokaların yüzeyindeki kalıpla kabartma tekniği ile yapılmış motifler, benzeri tespit edilemeyen bu örnekler ile benzerlik göstermektedir. Tümünün malzemesi bakır alaşım olan bu örneklerin, formları farklılık gösterse de malzeme ve yapım tekniklerinin, süsleme teknik ve motiflerinin (kalıpla kabartma, düz-bezemesiz ya da geometik motifli) benzer olması, tokaların kullanım biçiminin aynı düzende olması gibi nedenlerle, benzeri tespit edilemeyen bu tokalar Osmanlı dönemi içerisinde değerlendirilebilir.

Kalenin malzemesi gümüş tek örneği olan **A47**, dikdörtgen biçimli, delik işi, telkâri, granüle ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir. Makedonya Müzesi'ndeki yakın benzeri 19-20. yüzyıllara,²⁷³ Balkanlar'da Lustica Bay koleksiyonundaki yakın benzeri 19. yüzyıla²⁷⁴ tarihlendirilmiştir. Benzer süsleme tekniği ile yapılmış gümüş, Beypazarı,²⁷⁵ Şanlıurfa²⁷⁶ ve Trabzon²⁷⁷ örnekleri için tarih belirtilmemiştir. Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde bulunan, benzer telkâri granüle bezemeli gümüş tepelik örnekleri 19. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir.²⁷⁸ Divriği örneği, teknik ve motif benzerlerine göre, 19-20. yüzyıllar Osmanlı dönemine tarihlendirilebilir.

Toka/kemer tokaları içerisinde: **A27**, Erken Bizans döneminde karşımıza çıkan mask biçimli; **A28** ve **A29**, erken ve orta Bizans döneminde görülen oval toka ve dikdörtgen biçimli çerçeve ile dil kısmından oluşan tokalardır. **A30** ise Orta Çağ dönemi içerisinde incelenen, dikdörtgen biçimli çerçeve ve üzerinde halkanın

²⁷³ <https://uskup.yee.org.tr/tr/haber/uskupte-makedonyada-osmanli-donemi-sehir-kadin-kiyafetleri-sergisi> . Image 11. (Erişim: 22.03.2019-15:32)

²⁷⁴ <http://www.antiquesstankovic.com/file-manager/file/Antique%20Montenegrin%20Jewellery.pdf?context=mosdoc>. p. 9. (Erişim: 23.03.2019-15:45)

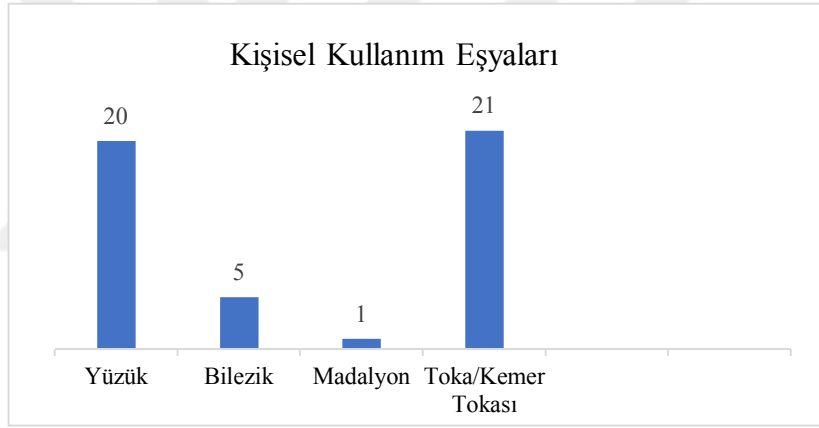
²⁷⁵ Semiha Aydın, Hatice Harmankaya ve Asuman Yılmaz, *agm.*, s. 153, Fig. 1.

²⁷⁶ Feriha Akpınarlı ve Meral Büyükyazıcı, *age.*, s. 72, Şek. 32.

²⁷⁷ Meral Erkan Büyükyazıcı, *agt.*, s. 154, Şek. 4, 125.

²⁷⁸ Bk. Ercan Çalış, Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36: 2017, s. 181, 182, Res. 1, 2.

bulunduğu örnektir. **A31** ile **A47** arasındaki tokaların, kemer ile bağlantısının sağlandığı kısımlarının tek tip olduğu görülür. Kemer tokalarının arka yüzünde, tokanın kemere/kayışa geçirilmesini sağlayan dikdörtgen veya yassı biçimli şeritler bulunmaktadır. Bazı örneklerde ise şeritlerin yanı sıra, karşılığı olan diğer tokaya tutturulması için yapılmış halka yer almaktadır (A32, A40/A-B, A41, A42). **A33-A36, A40/A-B, A41, A42, A45** numaralı tokaların kemer ile bağlantısını sağlayan şeritleri günümüze gelememiştir ancak şeritler bulunduğu izlerden anlaşılmaktadır. Şeritleri sağlam olanlar ya tek şeritli (A32, A37, A38, A39, A44, A47) ya da çift (A31, A43) şeritlidir. Tokaların, Kalede dağınık alanlarda ele geçtiği görülmektedir ancak çoğu Sultan Kapısı (A28, A31, A33, A34, A35, A36, A37, A38, A39) buluntusudur.

Bu tür süs eşyaları, kalede yaşayan insan topluluğunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamaya yardımcı olur. Günlük yaşamda kullanılan takılar ve kemer tokaları, Kalede yaşayan grupların giyim kuşam tarzlarını ve zevklerini gösteren buluntulardandır. Grafikte de görüldüğü gibi, kişisel kullanım eşyaları arasında en yoğun grubu toka/kemer tokaları ve yüzükler oluşturmuştur. Bu grup buluntularının 9'u Bizans, 1'i Bizans veya Selçuklu, 1'i Beylikler/Selçuklu, 3'ü Selçuklu, 7'si Orta Çağ ve 24'ü Osmanlı dönemine aittir. Eldeki veriler, süs eşyalarında, Osmanlı dönemi örneklerinin daha çok günümüze ulaştığını gösterir. Yine 17'sinin Sultan Kapısı alanında bulunmasıyla süs eşyalarının bu alanda yoğunluk gösterdiği görülür. **A47** numaralı toka hariç, bu grup tüm buluntuların malzemesinin bakır alaşım olması ile orta sınıf halka hitap ettiği düşünülebilir ancak

yüzüklerin yarı değerli taş veya renkli cam dolgulu, tokaların ise çoğunun bitkisel-geometrik bezemeli yapılmasıyla daha özenli işçilikli olması dikkat çeker. Gümüş toka (A47), zarif işçiliği ve gümüş gibi değerli madenden olması sebebiyle ekonomik durumu üst düzeyde bir kişiye ait olmalıdır.

Kandil (Kat. No. B1):

Aydınlatma araçları içerisinde incelenen bakır alaşım kandil, konik formlu, delik işi bitkisel bezemelidir. Kandille beraber ele geçen kırık haldeki dört parça boru şeklindeki fitil yuvası/haznesi, birbirinin içine geçerek omuz kısmının merkezine yerleştirilmiş olmalıdır. Bizans sanatında, 9. yüzyıldan itibaren bu tür eserlerin yapımında bakır gibi daha kolay elde edilebilen madenler tercih edilir.²⁷⁹ Dövme tekniği ile yapılan erken İslam dönemine ve Selçuklulara ait, delik işi tekniği ile süslü kandillerin üzerinde karşımıza çıkan geometrik motifler, kare, üçgen, daire, sekizgen gibi formlardan geliştirilmiştir. Bağımsız motiflerin kesişmesiyle ya da çizgilerin uzayıp yön değiştirmesiyle, sonsuz olarak çoğalan geometrik desenlerin, dekoratif olmalarının yanı sıra, sonsuzluk kavramını sembolize etmeleri nedeniyle de kullanıldıkları düşünülebilir.²⁸⁰ Bu bağlamda, Divriği Kalesi kandilinin de gövde alt kısmını dolaşan geçmeler ile süslemenin yanı sıra inançların yansıtıldığı, gövdenin delik işi olması ile de süslemenin yanı sıra yanan fitilden çıkan ışığın daha geniş bir alanı aydınlattığı ve bezemelerin de duvara yansıtıldığı söylenebilir. Divriği kandilinin yayınlarda benzeri tespit edilememişse de aydınlatma araçlarında 9. yüzyıldan sonra malzemede bakırın tercih edilmesi, delik işi tekniği ve motifleri nedeni ile 12-13. yüzyıllar Selçuklu dönemine ait olmalıdır. Benzeri tespit edilemeyen kandil, formu ve bezemesi ile belki de yerel üretimin ya da bir taşra atölyesinin eseriymiş olsa da bu düşünce şimdilik sadece olasılık niteliğindedir.

Şamdan Parçaları (Kat. No. B2, B3):

Divriği Kalesi aydınlatma araçları içerisinde incelenen şamdana ait parçalar bronzdur. İlk örnek (B2), iki parçadan oluşan ancak birbirine ait oldukları kırılma yerlerinin profillerinden anlaşılan şamdan parçası; diğer örnek ise (B3), daire ve konik kesitlidir, üç boğumlu kısım altı yüzlü kırık parçanın birleşmesiyle

²⁷⁹ Meryem Acara Eser 2002, *age.*, s. 27.

²⁸⁰ Ülker Erginsoy, *age.*, s. 128-130.

oluşturulmuştur. Şamdan parçalarının Mağara Bölgesi'nde ele geçmesi ve bronz olmaları ile aynı şamdana ait oldukları düşünülebilir, fakat biçim farklılığı ile ayrı şamdanlara ait olmalıdır. Her iki eserin de tıpkı benzerleri tespit edilememiştir ancak **B2**'nin (B) parçası, 6. yüzyıl Bizans şamdanları ile benzerlik gösterir.²⁸¹ Bu bağlamda, şamdanın kırık ve eksik ele geçmesinin yanı sıra tek parçasının benzerinin tespit edilebilmesi sebebiyle, Orta Çağ'a ait olduğunu söyleyebiliriz. **B3** numaralı şamdan parçası için ise eldeki veri ve bulguların yetersizliği sebebiyle tarihlendirme yapmak güçtür.

Divriği Kalesi kazılarında elen geçen kandil ve şamdan parçalarının (B1, B2, B3) tümü Mağara Bölgesi'nde bulunmuştur. İnsanların günlük yaşamlarında kullandıkları mekanların aydınlatılmasında çeşitli aydınlatma araçlarının önemi tartışılmazdır. Son yıllarda Mağara Bölgesi'nde yoğunlaşan kazı çalışmaları ile ulaşılan veriler kapsamında, Mağara Bölgesi'nde çeşitli mekanların olduğu düşünülmektedir, dolayısıyla aydınlatma araçlarının bu bölgede ele geçmesinin, var olan düşünceyi destekler nitelikte olması önem teşkil etmektedir.

Açık Kaplar (Kat. No. C1-C5):

Mutfak eşyaları ana başlığında ele alınan açık kaplardan **C1** numaralı kâse, sığ hazneli, ağıza doğru genişleyen silindirik gövdeli ve yüzeyi kazıma çizgiler ile bezenmiştir. Tornada çekilerek şekillendirildiğini gösteren torna izi kaidenin dış yüzeyinde görülür. Arykanda kazılarında ele geçen tıpkı benzeri M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁸² **C1**, Zeugma kazılarında bulunan terazi kefesi ile de büyük benzerlik gösterir ancak kefe için tarih belirtilmemiştir.²⁸³ Tıpkı benzeri ve Kalenin tarihçesi ile karşılaştırıldığında, Divriği örneği, Bizans dönemi içerisinde incelenebilir.

C2 numaralı, düz kaideli, silindirik gövdeli kâsenin ağız kısmında daire biçimli delik bulunmaktadır. Üzerinde hiçbir süsleme bulunmayan, asılarak kullanılan kandil ya da buhurdan olabilecek kabın, ağız kenarı büyük ölçüde kırık olmakla birlikte zincirlerin geçirilmesi için ağız kenarında iki delik daha olması

²⁸¹ Bk. Ayşe Mina Esen Koleksiyonu, Necdet Bezmen Seçkisi, *Hayat Ağacı. Tree of Life*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, koleksiyon no. 904.

²⁸² B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 49.

²⁸³ Ellias Khamis, *age.*, s. 155, Fig. 141. BR158.

muhtemeldir. Benzer örnekleri Arykanda ve Sardis kazılarında ele geçmiştir. Arykanda'da bulunan benzeri, bulunduğu konteks nedeniyle M.Ö. 1- M.S. 1. yüzyıla,²⁸⁴ Sardis'te bulunan benzeri ise erken Bizans dönemine tarihlendirilir.²⁸⁵ Bu tip kapların Roma ve erken Bizans dönemlerinde kullanıldığı görülmektedir. Arykanda ve Sardis kazılarında ele geçen benzer örnekleri bulunmasına rağmen, büyük oranda kırık Divriği kâsesi/kabı için tarihlendirmeye yardımcı bir veri bulunmamaktadır.

C3, C4, C5 numaralı örneklerin sadece profil veren ağız parçaları günümüze gelmiştir. **C3**'ün Metropolis kazılarında bulunan tıpkı benzeri M.S. 1-3. yüzyıla,²⁸⁶ **C5**'in Arykanda'da bulunan dışa dönük profilli ağız kısmı ile benzerlik gösteren örneği, bulunduğu katmandan dolayı M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁸⁷ Sadece ağız kısımları günümüze ulaşan bu üç örneği, benzer örneklerine ve Kale verilerine dayanarak tarihlendirmek oldukça güçtür.

Bıçaklar (Kat. No. C6-C11):

Divriği Kalesi kazılarında 6 demir bıçak ele geçmiştir. Mutfak eşyaları başlığında incelenen ilk örneğin (**C6**), Parion kazılarında ele geçen benzeri M.S. 4-6. yüzyıllara,²⁸⁸ Pisidia Antiokheia kazılarında bulunan örneği benzer örneklerine bakılarak Bizans dönemine tarihlendirilirken²⁸⁹ Arykanda,²⁹⁰ Kadıkalesi/Anaia²⁹¹ ve Birecik- Zeytinli Bahçe²⁹² kazılarında bulunan benzerleri için tarih belirtilmemiştir. **C7** numaralı bıçağın Pergamon kazılarında ele geçen benzeri geç Bizans/Osmanlı dönemine,²⁹³ British Museum koleksiyonunda bulunan benzeri Roma dönemine tarihlendirilir.²⁹⁴ Hama'da bulunan benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.²⁹⁵

²⁸⁴ B. S. Alptekin Oransay, *age.*, s. 48.

²⁸⁵ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 89.

²⁸⁶ Ebru Durak, *agt.*, s. 39.

²⁸⁷ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 48.

²⁸⁸ Ersin Çelikbaş 2016, *age.*, s. 220.

²⁸⁹ Arzu Gültekin, *agt.*, s. 38-39.

²⁹⁰ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 104.

²⁹¹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 79.

²⁹² Francesca Dell'Era, *age.*, s. 397.

²⁹³ Wolfgang Gaitzsch 2005, *age.*, s. 188.

²⁹⁴ William Harry Manning, *age.*, s. 108-123.

²⁹⁵ Gunhild Plough vd., *age.*, s. 61.

C8 numaralı bıçağın Olympos kazılarında bulunan örneği 5-6. yüzyıla,²⁹⁶ Kibyra'da bulunan benzeri 5-7. yüzyıllara,²⁹⁷ Zeugma kazılarında ele geçen benzeri erken Bizans dönemine,²⁹⁸ Karacahisar Kalesi kazısında ele geçen benzeri Bizans ve Osmanlı dönemlerine²⁹⁹ tarihlendirilir. Kubad-Abad Sarayı³⁰⁰ Kadıkalesi/Anaia,³⁰¹ Arykanda³⁰² ve Sardis³⁰³ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir. **C9**, **C8** numaralı bıçak ile aynı özelliklere sahiptir. **C10**'un geç Bizans dönemine tarihlenen benzerleri Pergamon'da tespit edilmiştir.³⁰⁴ Kubad-Abad Sarayı,³⁰⁵ Sardis³⁰⁶ ve Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemektedir.³⁰⁷ **C11**, **C10** numaralı bıçak ile aynı özelliklere sahiptir.

Divriği Kalesi bıçaklarının form benzerleri çeşitli kazılarda ele geçmiştir. Bıçakların tamamı korozyon ile kaplıdır ve sap kısımları ile gövdelerinin bazı kısımları kırık ve eksik, kesici ağız kısımları ise korozyon nedeni ile aşınmıştır. Sap kısımları, olasılıkla ahşap malzeme olduğundan korunmamıştır. Bıçaklar kötü durumda, korozyon nedeniyle formları tanımlanamaz haldedir ve işlevlerini (kullanım alanlarını) saptamak güçtür. Divriği Kalesi'nin birçok kez el değiştirmesi ve bıçakların mevcut durumları göz önüne alındığında, benzer örneklerle ve Kale verilerine dayanarak tarihlendirme yapmak mümkün değildir.

Kaşık (Kat. No. C12):

Divriği Kalesi'nde ele geçen tek örnek olan **C12**'nin, sıg kaşık haznesi oval formu, sapı yassı dikdörtgen biçimlidir. Kaşık ile sapın birleştiği yer 'S' profillidir. Kars Müzesi'nde bulunan gümüş tıpkı benzeri 18-19. yüzyıl Osmanlı dönemine,³⁰⁸ Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya Müzesi'ndeki gümüş tıpkı benzeri ise

²⁹⁶ Zeliha Demirel Gökalp 2017 vd., *age.*, 173.

²⁹⁷ Ünal Demirel, *agt.*, s. 217.

²⁹⁸ Umut Alagöz, *Zeugma Antik Kenti Dionysos ve A Evleri Metal Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 53.

²⁹⁹ Meydan Palalı, *agt.*, s. 47.

³⁰⁰ Alptekin Yavaş 2012, *agm.*, s. 8-9.

³⁰¹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 80.

³⁰² B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 104.

³⁰³ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 58.

³⁰⁴ Wolfgang Gaitzsch 2005, *age.*, s. 187.

³⁰⁵ Alptekin Yavaş 2012, *agm.*, s. 8-9.

³⁰⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 58.

³⁰⁷ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 80.

³⁰⁸ Ercan Çalış, *agt.*, Lev. CXX, Res. 127.

Cumhuriyet dönemine tarihlendirilmiştir.³⁰⁹ Tıpkı benzerine ve Kale verilerine dayanarak **C12**, 19-20. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olmalıdır. Kaşık haznesi üzerinde bulunan iki delik muhtemelen kaşık işlevini yitirdikten sonra asılması için açılmış olmalıdır. Kaşık gerek boyutu gerekse de biçimi ile büyük olasılıkla servis işlevi dışında, yemek yemek için kullanılmıştır.

Mutfak eşyaları arasında, yoğun buluntu grubunu bıçaklar oluşturmaktadır. Bu grup buluntularının çoğu Sultan Kapısı (C2, C3, C10, C11, C12) ve Mağara Bölgesi'nde (C7, C8, C9) ele geçirilmiştir. Açık kaplardan **C1** ve **C12** numaralı kaşık dışındaki mutfak eşyalarını; kırık, eksik ve tanımlamaz durumda olmaları ve eldeki verilerin yetersizliği sebebiyle tarihlendirmek mümkün olmamıştır. Kalede ele geçen metal kapların az sayıda olması, seramik kapların daha yaygın kullanımı ile açıklanabilir.³¹⁰

Yüksükler (Kat. No. D1-D10):

Terzi dikiş araç gereçleri başlığı altında incelenen, üst kısmı hafif bombeli yüksük (**D1**), üst kısımdan gövdeye geçişte genişler. Üst kısım nokta şeklinde çukurlar ile gövde üzeri çapraz ekseninde eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelenmiştir. **D2** numaralı yüksüğün ise üst kısmı bombelidir ve gövdeye geçişte bir sıra profil izlenir. Üst kısım nokta şeklinde çukurlar, gövde ise kabartma üçgenler ile bezelidir. **D1**, üst kısımdan gövdeye geçişte genişlemesi ile **D2**, gövde üzerindeki kabartma üçgen motifleri ile form ve bezeme açısından Kaledeki diğer örneklerden ayrılır. Bu yüksüklerin yayınlarda benzerlerinin tespit edilememiş olması da dikkat çeker. Her iki örnek de üstü kapalı yüksük tipinde olmasına rağmen, bu tip yüksük tiplerinden gövde üzerindeki bezemesi ile farklılık teşkil etmesi, benzerlerinin tespit edilememesi ve Kaledeki verilerin yetersizliği ile tarihlendirilememişlerdir.

D3 numaralı üst kısmı bombeli yüksüğün, gövde üzeri çentikleri ile alt kısmı ise kazıma çizgiler ile bezelidir. Tıpkı benzeri Karacahisar Kalesi kazılarında ele geçen yüksük, benzer örneklerine bakılarak orta ve geç Bizans dönemleri içerisinde incelenmiştir.³¹¹ **D4** numaralı yüksük, **D3** ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte alt kısmı çentikler ile bezelidir. **D5** ve **D6**, üst kısmı düz, gövde üzeri çentikler ile

³⁰⁹ Emine Kızılaslan, *agt.*, s. 343-344.

³¹⁰ Divriği Kalesi seramikleri için bk. Erdal Eser ve Meryem Acara Eser 2018, *age.*, s. 49-53.

³¹¹ Meydan Palalı, *agt.*, s. 110.

bezeli, alt kısmı ise sade olan örneklerdir. **D4**, **D5** ve **D6** numaralı örneklerin, Florida Müzesi koleksiyonundaki benzerleri erken 16. yüzyıla tarihlendirilmiştir.³¹² **D7**, üst kısmı bombeli, gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezenmiştir. Florida Müzesi koleksiyonundaki benzeri 18. yüzyıla,³¹³ Kuban Nehri yakınlarındaki bir bölgede (Rusya) ele geçen benzeri 17-18. yüzyıllara³¹⁴ tarihlendirilmiş, Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.³¹⁵ **D8** no.lu üst kısmı bombeli yüksüğün gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir, alt kısmı ise sade bırakılmıştır. Şükrü Tül koleksiyonundaki benzeri 10-13. yüzyıllar arası orta Bizans dönemine,³¹⁶ Dolbenmaen (İngiltere) bölgesinde bulunan gövde üzerindeki bezeme ile benzerlik gösteren örneği, geç 14. yüzyıl-erken 15. yüzyıllar arasına tarihlendirilir.³¹⁷ Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçen, gövde üzerindeki bezeme ile benzerlik gösteren örnek için ise tarih belirtilmemiştir.³¹⁸ **D9** numaralı, üst kısmı bombeli yüksüğün gövde üzeri eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelidir, alt kısmı ise sade bırakılmıştır. Gövde üzerindeki bezeme ile benzerlik gösteren Kadıkalesi/Anaia'da bulunan benzeri için tarih belirtilmemiştir.³¹⁹ Kuban Nehri yakınlarında bulunan form benzeri ise 17-18. yüzyıllar arasında incelenmiştir.³²⁰

D3 ile **D9** arasındaki yüksüklerin, benzer örneklerine bakılarak geniş bir coğrafyada kullanıldığı söylenebilir. Divriği Kalesi'nde ele geçen bu 7 yüksüğü, benzer örneklerle dayanarak, Osmanlı dönemi 16-18. yüzyıllar arasında değerlendirebiliriz. Gerek kalenin bu dönemde Osmanlıların elinde olması gerekse de yine bu yüzyıllara ait Osmanlı dönemine tarihlenebilen buluntuların var olması, yapılan tarih önerisi için dayanak oluşturmaktadır. Ancak ülkemizdeki çeşitli

³¹² Erica Hill, "Thimbles and Thimble Rings from the circum-Caribbean Region, 1500-1800: Chronology and Identification", *Historical Archaeology*, 29/1: 1995, s. 86.

³¹³ Erica Hill, *agm.*, s. 89.

³¹⁴ Ju. Ju. Kargin, "Nekrasov-Cossacks On The Old Kuban River Right Bank (Based On Security Excavations Of "South-East Beloye" Settlement In 2014)", (Ed. M. M. Choref), *Materials in Archaeology and History of Ancient and Medieval Crimea*, Vol. 3, Sebastopol Tyumen Nizhnevartovsk 2016, p. 120-121.

³¹⁵ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 133.

³¹⁶ Zeynep Çakmakçı, *agm.*, s.

³¹⁷ Jörn Schuster, "A Medieval Sewing-Thimble From Dolbenmaen, Gwynedd" *Archaeologicalsmallfinds*, 2014, s. 3.

³¹⁸ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 134.

³¹⁹ *Agt.*, s. 134.

³²⁰ Ju. Ju. Kargin, *age.*, s. 120-121.

kazılarda ele geçen ve müze koleksiyonlarında bulunan bu tür buluntuların çok az araştırmaya konu olması büyük eksiklik teşkil etmektedir.

D10 numaralı, üst kısmı düz olan yüksüğün gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir. Alt kısımda bulunan orta şeritte ise art arda dizilmiş dokuz madalyon içerisinde Malta haçı tasvirleri yer alır. Orta Çağ ve sonrası döneme ait Anadolu kazılarında ve yayınlarda benzeri tespit edilememiş bu yüksük tipinin tıpkı benzeri Almanya’da tespit edilmiştir. Araştırmacı E. Holmes, bu tip yüksükleri “Nuremberg Yüksüğü” olarak tanımlamaktadır. Nurembergli yüksük ustaları tarafından üretilen bu kendine has tarzı bulunan yüksük tipi, 16-18. yüzyıllar arasında ivme kazanmıştır. Nurembergli yüksük ustaları, üst kısmı bombeli olmayan düz yüksükler üretmişlerdir. Yüksüklerin alt kısmında bulunan şeritlerde ise çeşitli tarihler, yonca yaprağı, yıldız, haç gibi motifler kullanmışlardır. Bu motifler Nurembergli ustaların imzası niteliğini taşımaktadır.³²¹ Holmes, yüksüğün, Almanya’da bulunan tıpkı benzer örneğini 16-17. yüzyıllara tarihlendirmiştir.³²²

Bu bağlamda, Divriği Kalesi yüksüğünün alt kısmında, şerit içinde bulunan Malta haçı tasvirinin, büyük olasılıkla yüksüğü üreten ustanın imzasını taşıdığı söylenebilir. Almanya’da üretilen bu yüksük türü, olasılıkla bir tüccar tarafından Divriği’ye getirilmiş olmalıdır. Ayrıca Divriği Kalesi’nde bulunan, 17. yüzyıla ait, gümüş Hollanda parası³²³ ve Sivas Kalesi kazılarında bulunan Nuremberg Jetonu, Sivas ve çevresine bu yüzyıllarda Avrupa’dan tüccar ve seyyahların geldiğini göstermektedir. Tüm bu bulgu ve veriler ışığında Divriği’de bulunan yüksüğün, 16-17. yüzyıllarda, Nuremberg’de üretildiği anlaşılmaktadır.

Makas (Kat. No. D11):

Makaslar da yüksükler gibi terzilere ait olan eşyalar arasındadır. **D11** numaralı makasın bir yarısı eksiktir. Orta kısmında bulunan boğumlu göbekten uzanan makasın bir kolu, yarım daire biçiminde kıvrılarak, parmağın gireceği bölüm oluşturulmuştur. Sardis kazılarında sağlam ele geçen tıpkı benzeri Roma (?)

³²¹ Mary C. Beaudry, *age.*, s. 93-95.

³²² Edwin Holmes, “Sewing Thimbles”. *Finds Research Group Datasheet 9. Finds Research Group 700-1700*, Norwich 1988.

³²³ Bahsedilen Hollanda parası için bkz. Erdal Eser ve Meryem Acara Eser, *age.*, s. 125, Foto. 68.

dönemine tarihlendirilmiştir.³²⁴ Kalenin tarihçesi 9. yüzyıldan geriye gitmemektedir ancak tıpkı benzerinin yanı sıra Kalede geç Roma-erken Bizans dönemine ait buluntuların az da olsa ele geçmesine dayanarak **D11**, geç Roma-erken Bizans dönemine tarihlenebilir.

Makara (Kat. No. D12):

İpliğin sarıldığı makaralar, bu başlık altında incelenen terzilere ait bir diğer eşya grubudur. **D12** numaralı silindirik makaranın kısa kenarları dışa doğru genişler, daha dar ve kısa silindirik parçalar ise uçları sivrilen, yarım küre biçiminde sonlanır. Benzer örnekleri Korint, Rodos ve Komana kazılarında ele geçmiştir. Korint'te bulunan ve malzemesi kemik olan iki benzer örneği Roma veya Bizans dönemine,³²⁵ Rodos'ta bulunan kemik benzeri ise orta Bizans dönemine³²⁶ ve Komana'da bulunan kemik benzerleri 12-13. yüzyıllar arası Danişmentli dönemine³²⁷ tarihlendirilmiştir. Makaraların yüzyıllar boyunca formlarını kaybetmeden kullanıldığı söylenebilir. Divriği örneği ise, kemik olan benzerlerine dayanarak Orta Çağ'a içerisinde değerlendirilebilir.

Düğmeler (Kat. No. D13-D18):

Divriği kazılarında ele geçen düğmeler iki tip altında incelenmiştir. Birinci tip, küresel formu ve bir ucunda düğmenin kumaşa dikilmesini sağlayan halka bulunan örnektir (D13). Tıpkı benzerleri Selanik, Korint, Sardis, Kadıkalesi/Anaia ve Iasos kazılarında ele geçmiştir. Selanik'te bulunan örneği 13-15. yüzyıllara,³²⁸ Korint'te bulunan benzeri 11-12. yüzyıllara,³²⁹ Sardis'te bulunan benzeri 13. yüzyıl orta Bizans dönemine,³³⁰ Kadıkalesi/Anaia'da ele geçen benzeri orta Bizans dönemi 11-13. yüzyıllara³³¹ ve Iasos örneği 13-16. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.³³² Bu bağlamda, benzer örneklerden yola çıkarak, bu tip düğmelerin 11-16. yüzyıllar

³²⁴ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 62.

³²⁵ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 178.

³²⁶ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 366.

³²⁷ Gülseren Koyun Esen, "Small Finds at Komana Made of Bone, Clay and Stone", (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), *Komana Small Finds*, Ege Yayınları, İstanbul 2019, s. 186.

³²⁸ Anastassios C. Antonaras, *age.*, s. 124.

³²⁹ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 252.

³³⁰ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 126.

³³¹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 61.

³³² Fede Berti, "Grave Goods from the Necropolis in the Agora of Iasos", (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 190.

arasında farklı bölgelerde tercih edilerek sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. **D13** numaralı Divriği örneği de benzer örneklere ve söz konusu yıllarda Kalede Bizans, Mengücekoğulları Beyliğinin ve Selçukluların varlığına dayanarak, Orta Çağ'a 11-16. yüzyıllar arasına tarihlenebilir.

D14-D18 arasındaki düğmeler, Sultan Kapısı alanında ele geçmiştir. Toplam 22 düğmeden tamamı disk biçimli baş ve arkasında bulunan saplama kısmından oluşmaktadır. İçlerinden farklı bezemeye sahip 5 örnek seçilerek kataloğa alınmıştır. Düğmelerin yanında, dikdörtgen formlu kemer tokasına ait 3 parça da birlikte ele geçirilmiştir. Bu tip arkalarındaki saplama kısmı ile bir tür aplik düğmeler, çapı 1.3 ile 1.6 cm arasında değişen boyutları nedeniyle kumaş veya deri gibi yumuşak bir eşya üzerinde kullanılmış olmalıdır.³³³ Arykanda kazılarında ele geçen benzerleri buluntu yeri konteks verileri nedeniyle geç Helenistik-erken Roma dönemine tarihlendirilir.³³⁴ 2. yüzyıl Roma dönemine ait bir mezarda bulunan benzerleri de tespit edilmiştir.³³⁵ Hohi Mission'da (Yeni Zelanda) yapılan kazı çalışmalarında da tıpkı benzerleri ele geçen düğmeler, 18-19. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.³³⁶ Yazar, 19. yüzyılın başlarında giyimdeki farklılıkların ve bu düz düğmelerin çok işlevli olmasını düşünerek, belirli giysi tipleriyle ilişkilendirmenin zor olduğundan söz eder.³³⁷ Ancak Divriği'de ele geçen disk başlı düğmelerin, kemer tokasına ait parçalar ile birlikte bulunması ile kemere ya da kemer türü bir deri kayışa ait oldukları düşünülebilir. Düğmelerin baş kısımlarının, kazıma tekniğinde yapılmış ışın biçimli çizgiler ile bezenmesi, sekiz yapraklı çiçek biçiminde olması ya da dilimli şekilde yapılması ile kıyafetler üzerinde kullanılan bir çeşit süs aparatları olduğu da söylenebilir. Ressam Pavlo Verona'nın, 1839 sonrasına ait, II. Abdülmecid'in Eyüp'ten Kılıç Alayı Dönüşü'nü resmettiği tablosunda,³³⁸ askerlerin üniformalarının üzerinde görülen bu tip düğmeler, kıyafetlerin süs unsurları olarak

³³³ Yayınlardaki literatürde "düğme" olarak adlandırıldığı için bu başlık altında iki tipe ayrılarak incelenmiştir. Bu tip düğmelerin giysi aksamlarına ait olma olasılığına rağmen, konu bütünlüğünü bozmamak adına kişisel kullanım eşyaları başlığı altında değerlendirilmemiştir.

³³⁴ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 74.

³³⁵ Gheorghe Popilian ve Dorel Bondoc, *The Roman and Late Roman Cemetery Of Sucidava-Celei. The Excavations From 1969-1983*, Craiova 2012, p. 36.

³³⁶ Ian Smith vd., *Excavations at the Hohi Mission Station, Vol. II, The 2013 Excavations*, New Zealand 2014, s. 47.

³³⁷ *Age.*, s. 47.

³³⁸ Bk. Emine Koca, "18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Erkek Modası", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7: 2009, Res. 9, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

dikkat çeker. Bu bağlamda, bulgu ve verilere dayanarak toplu halde ele geçen ve form olarak birbiriyle benzerlik içinde olan bu düğmeler, 18-19. yüzyıl Osmanlı dönemi içinde değerlendirilebilir.

Terzi dikiş araç gereçleri başlığında ele alınan yüksükler için, G. R. Davidson, Korint'te ele geçen yüksükler üzerine yaptığı araştırmasında, üzeri kapalı yüksüklerin, açık üretilenlere göre daha az görüldüğünü ve daha erken tarihli olabileceğinden söz eder.³³⁹ Araştırmacı R. J. A. Wilson ise, yaptığı araştırmalar sonrasında, üstü kapalı yüksüklerin 9. yüzyıldan daha önceye tarihlenemeyeceğini belirtir.³⁴⁰ Yüksüklerin gövde üzerinde bulunan, kazıma tekniği ile yapılmış, nokta şeklindeki çukurların ya da çentiklerin, bezmeden çok, dikiş iğnesinin kaymasını önleyen ve iğnenin parmağa zarar vermeden kolay itilmesini sağlayan işlevi öne çıkmaktadır. Yüksüklerin **D10** dışındaki, tarihlendirilen örnekleri, benzerlerine dayanarak 16-18. Yüzyıllar Osmanlı dönemine ait olmalıdır. Mağara Bölgesi'nde ele geçen makas (D11), Roma dönemine ait olabilecek tıpkı benzeri ve söz konusu döneme ait diğer buluntu gruplarının da ele geçmesi, bu bölgenin Roma döneminde de kullanıldığına dair veriler sunması açısından önemlidir. Ancak bu konu henüz bir varsayımdır. Gelecek kazı sezonlarında Roma dönemine tarihlenebilen buluntuların ele geçmesi ile konunun netlik kazanması mümkün olabilir. Tamamı Sultan Kapısı'nda ele geçen, 18- 19. yüzyıllar Osmanlı dönemine ait olabileceği düşünülen düğme örnekleri de (D14-D18) tıpkı kemer tokaları gibi, bu yüzyıllarda Osmanlı'nın varlığını gösterir nitelikte olması bakımından önemlidir.

Çanlar ve Çıngıraklar (Kat. No. E1-E10):

Divriği Kalesi kazısında ele geçen çan ve çıngıraklar gövde biçimlerine göre; konik gövdeliler çan, küresel, daha küçük boyutlu olanlar çıngırak olarak adlandırılmıştır.

E1 numaralı çanın üst kısmında daire biçimli zincir/ip geçirme halkası bulunmaktadır. Gövde alt kısmı ise kazıma iki sıra paralel çizgi ile bezelidir. Tıpkı

³³⁹ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 172.

³⁴⁰ Roger J. A. Wilson, "On Early Thimbles: A Seventh-Century-AD Example From Punta Secca, Sicily, In Context: An Early Thimble From Punta Secca, Sicily", *Oxford Journal of Archaeology*, 35/4: 2016, s. 422.

benzerleri Olympos, Kibyra, Parion, Metropolis, Zeugma, Sardis kazılarında ele geçmiştir. Roma'da ve Metropolitan Sanat Müzesi'nde de tıpkı benzerleri bulunmaktadır. Metropolis'te bulunan benzeri M.S. 3-4. yüzyıllara,³⁴¹ Kibyra'da bulunan örneği 5-6. yüzyıllara,³⁴² Olympos benzeri 6-7. yüzyıllara,³⁴³ Sardis'te bulunan benzeri erken Bizans dönemi geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıllar arasında³⁴⁴ ve Metropolitan Sanat Müzesi'de yer alan benzeri M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir.³⁴⁵ Roma,³⁴⁶ Zeugma³⁴⁷ ve Parion'da³⁴⁸ bulunan benzerleri için ise tarih önerilmemiştir.

E2 numaralı çanın üst kısmında içten daire biçimli, dıştan beşgen formlu olan zincir/ip halkası bulunmaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunan benzeri M.Ö. 4. yüzyıla,³⁴⁹ Samothrace³⁵⁰ ve Patara³⁵¹ kazılarında ele geçen benzeri Roma İmparatorluk dönemine, Metropolis kazılarında ele geçen örneği M.S 3-4. yüzyıllara,³⁵² Verulamium³⁵³ ve Kibyra³⁵⁴ kazılarında ele geçen örneği 5-6. yüzyıllara, Olympos'ta bulunan benzeri 6-7. yüzyıllara,³⁵⁵ Sardis'te ele geçen benzeri erken Bizans dönemi geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıllar arasında³⁵⁶ ve Pergamon'da bulunan benzeri geç Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.³⁵⁷ Parion,³⁵⁸ Pisidia Antiokheia,³⁵⁹ Zeugma,³⁶⁰ İsrail,³⁶¹ Hama,³⁶² Olynthus,³⁶³ Roma³⁶⁴ ve Anemurium'da³⁶⁵ bulunan benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir.

³⁴¹ Ebru Durak, *agt.*, s. 36.

³⁴² Ünal Demirer, *agt.*, s. 304.

³⁴³ Zeliha Demirel Gökcalp vd. 2017, *age.*, s. 58.

³⁴⁴ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 43.

³⁴⁵ Gisela M. Richter, *age.*, s. 464.

³⁴⁶ Antonella Romualdi, *Il Patrimonio Disperso. Reberti archeologici sequestrati dalla Guardia di Finanza*, 1989, s. 156-157.

³⁴⁷ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 147.

³⁴⁸ Ersin Çelikbaş, "VII Metal Objects From The Theater", (Ed. Cevat Başaran, H. Ertuğ Ergürer), *Parion Studies I. Roman Theater Of Parion*, İÇDAŞ, Çanakkale 2018, s. 186.

³⁴⁹ Gisela M. Richter, *age.*, s. 464.

³⁵⁰ Elsbeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1047.

³⁵¹ Feyzullah Şahin, *age.*, s. 178-179.

³⁵² Ebru Durak, *agt.*, s. 54.

³⁵³ Rosalind Nibblat vd., *Verulamium: Excavations within the Roman Town 1986-88*, Vol. 37, Britanya 2006, s. 160.

³⁵⁴ Ünal Demirer, *agt.*, s. 304.

³⁵⁵ Zeliha Demirel Gökcalp vd. 2017, *age.*, s. 59.

³⁵⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 43.

³⁵⁷ Wolfgang Gaitzsch 2005, *age.*, s. 173.

³⁵⁸ Cevat Başaran ve Hasan Kasapoğlu, "Parion Kazısı Metal Buluntuları", III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, 3-5 Ekim 2013, s. 134.

³⁵⁹ Arzu Gültekin, *agt.*, s. 143.

Her iki çanın da birçok yerde benzer örneği ele geçirilmiştir. Benzer örneklerine bakılarak, konik formlu çan örneklerinin en erken M.Ö. 4. yüzyıl ve en geç, geç Bizans dönemlerine kadar, uzun bir zaman diliminde kullanıldığı söylenebilir. Ancak şu belirtilmelidir ki, bu çan formu Roma ve erken Bizans dönemlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Geç Bizans dönemi tabakasında bulunan Pergamon örneği dışında, orta ve geç Bizans'a ve sonrasına tarihlenen benzerleri tespit edilememiştir. **E1** ve **E2** numaralı Divriği Kalesi örnekleri ise tıpkı benzerlerine ve Kaledeki erken dönem buluntularına dayanarak, erken Bizans dönemi 6-7. yüzyıllar arasına tarihlenebilir.

E3 numaralı çingırağın gövdesi beş dilime ayrılmıştır ve üstte daire biçimli zincir halkası bulunmaktadır. Tıpkı benzeri Sardis kazılarında ele geçen çingırak, Türk (?) dönemine tarihlendirilmektedir.³⁶⁶

E4 numaralı çingırak, bu grup içindeki sağlam ve iyi durumda bulunan tek örnektir. Dili korunmuş olan çingırağın gövdesi ortasında dışa çekik profil ile bilezik oluşturulmuştur ve üst kısmında üçgen biçimli zincir halkası, alt yarısında ise üç delik bulunmaktadır. Tıpkı benzerleri Nişapur, Metropolis, Kadıkalesi/Anaia, Karacahisar Kalesi ve Hama kazılarında ele geçirilmiştir. Kadıkalesi/Anaia'da bulunan örneği orta Bizans dönemi 11-13. yüzyıllara³⁶⁷ ve Karacahisar Kalesi'nde bulunan benzeri Bizans dönemine tarihlendirilir.³⁶⁸ Nişapur,³⁶⁹ Metropolis³⁷⁰ ve Hama'da³⁷¹ bulunan benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir.

E5 numaralı çingırağın Karacahisar Kalesi'nde bulunan tıpkı benzeri Bizans dönemi içerisinde incelenmiştir.³⁷² **E7** numaralı çingırağın Zeugma'da ele geçen

---

³⁶⁰ Elias Khamis, *age.*, s. 139; Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 149.

³⁶¹ Michal Peleg, "Persian, Hellenistic and Roman Burials at Lohamei HaGeta'ot", *'Atiqot*, Vol. XX, Jerusalem 1991, s. 142-143.

³⁶² Gunhild Ploug, *age.*, s. 88.

³⁶³ David. M. Robinson, *age.*, s. 519.

³⁶⁴ Antonella Romualdi, *age.*, s. 160.

³⁶⁵ James Russell, *age.*, s. 137.

³⁶⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 43.

³⁶⁷ Feride İmrana Altun, *agt.*, 57. Yazar çingırağı, pandantif/düğme olarak adlandırmıştır.

³⁶⁸ Meydan Palalı, *agt.*, s. 51.

³⁶⁹ James W. Allan, *age.*, s. 27-28.

³⁷⁰ Ebru Durak, *agt.*, s. 51.

³⁷¹ Gunhild Ploug, *age.*, s. 58.

³⁷² Meydan Palalı, *agt.*, s. 51.

tıpkı benzeri, bulunduğu konteks verilerinden dolayı M.S. 253 yılı ve öncesine,³⁷³ Kadıkalesi/Anaia'da ele geçen tıpkı benzeri orta Bizans dönemi 11-13. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.³⁷⁴ **E9** numaralı çingırağın ise Metropolis kazılarında bulunan tıpkı benzeri için tarih belirtilmemiştir.³⁷⁵ **E10** numaralı objenin formu ve üzerindeki karşılıklı yerleştirilmiş deliklerin varlığı sebebiyle çingırak ya da zil olabileceği, yine formu ve üzerinde bulunan halkadan dolayı düğme olarak da kullanılmış olabileceği düşünülmüştür. Ancak çingırak, zil ya da düğme olarak benzerleri yayınlarda tespit edilememiştir.

E3-E9 arasındaki çingırakların benzerlerine bakıldığında, Roma (E7), Bizans (E4, E5, E7) ve Türk? (E3) dönemlerine tarihlendiği görülmektedir. Divriği Kalesi kazısında ele geçen çingırakların tamamı birbiriyle benzerlik gösterir. Benzer örnekler Divriği Kalesi çingırakları için kesin tarihlendirme yapmaya yeterli değildir. Ancak benzer örneklerle ve Kalenin tarihçesine de dayanarak Orta Çağ içerisinde değerlendirilebilir. **E10** numaralı obje de formu ile -işlevi kesin olmamakla birlikte- Orta Çağ'a ait olabilir.

Çanlar ve çingırakların farklı kullanım şekli, işlevi olduğu bilinmektedir. Büyük boyutlu olanları hayvanların nerede olduğunun anlaşılması için ya da müzik aleti olarak kullanılmış,³⁷⁶ küçük boyutlular ise mezarlarda ele geçen örneklerine dayanarak bebek ya da çocuklara gömü armağanı olarak bırakıldığını düşündürür.³⁷⁷ Bu bağlamda, Kalede dağılık alanlarda ele geçen bu objelerin, kesin işlevini saptamak güçtür.

Ölçü-Tartı Araçları (Kat. No. F1-F8):

Tartı araçları; günlük yaşamda ticarete kullanılan, terazi, kantar ve tartılmak istenen ürünün ağırlığını belirleyen ağırlıklardan oluşan araçlardır.

Divriği Kalesi'nde ele geçen **F1** ve **F2** numaralı terazi kefeleri hafif içbükeydir ve ağız kenarlarında üçer zincir deliği bulunmaktadır. Korint kazılarında terazisi ile birlikte ele geçen tıpkı benzeri Bizans veya sonrasına,³⁷⁸ Metropolis

³⁷³ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 126.

³⁷⁴ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 56. Yazar çingırağı, pandantif/düğme olarak adlandırmıştır.

³⁷⁵ Ebru Durak, *agt.*, s. 52.

³⁷⁶ David. M. Robinson, *age.*, s. 518.

³⁷⁷ Elsbeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1047.

³⁷⁸ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 216.

kazılarında ele geçen tıpkı benzeri M.S. 3-4. yüzyıllara (?),³⁷⁹ Amorium kazılarında³⁸⁰ ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda³⁸¹ bulunan tıpkı benzerleri Bizans dönemine, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonunda³⁸² yer alan benzeri 18-19. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlendirilmiştir. Kadıkalesi/Anaia'da ele geçen tıpkı benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.³⁸³ Benzer örneklerine dayanarak, bu tür kefelere Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kullanıldığı söylenebilir. Divriği Kalesi'nde bulunan **F1** ve **F2** numaralı terazi kefelere için ise her dönem kullanıldığından ve Kaleye hem Bizans hem de Osmanlıların hâkim olması nedeniyle kesin tarih vermek mümkün olmamaktadır. Kefeler 6.2 cm ve 6.9 cm çapındadır. Küçük boyutları ve ince cidarları sebebiyle sikke ya da kuyumculukta değerli madenler gibi hassas malların ölçümünde kullanılmış olduğu düşünülebilir. Terazi kefelere içinde bulunan kazıma çizgiler de bezemeden ziyade kefelere işlevleriyle ilgili olmalıdır.

Tek örneği ele geçen **F3** numaralı cep terazisinin bir kanadı üçgen-kare prizmal, diğer kanadı yarım daire biçimli "kefe" ile sonlanır. Dikdörtgen formlu gövde üzerindeki oyuk içinde dikdörtgen biçimli kürek, gövdenin iki yanındaki menteşeler ile sabitlenmiştir. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonunda bulunan tıpkı benzeri Bizans veya Selçuklu dönemi 11-14. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.³⁸⁴ Tıpkı benzerine ve kale verilerine bakılarak, Divriği örneği de bu dönem içerisinde değerlendirilebilir.

Ağırlıklar (Kat. No. F4-F7):

Divriği Kalesi kazılarında, 4 ağırlık ele geçirilmiştir. **F4** numaralı ağırlık, altı yüzlü ve her yüzü eşkenar dörtgen biçimlidir. Aralarda kalan yüzeyler üçgen pahlıdır. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmamaktadır. Selçuklu Uygarlığı Müzesi koleksiyonunda bulunan tıpkı benzerleri Selçuklu dönemi 13-14. yüzyıllara,³⁸⁵ Belgrad'ta bulunan tıpkı benzeri Osmanlı dönemi geç 16. yüzyıl ile 17.

³⁷⁹ Ebru Durak, *agt.*, s. 47.

³⁸⁰ Christopher S. Lightfoot, *age.*, s. 382.

³⁸¹ Meryem Acara Eser 2009, *age.*, s. 179

³⁸² Garo Kürkman, *age.*, s. 271.

³⁸³ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 140.

³⁸⁴ Garo Kürkman, *age.*, s. 223.

³⁸⁵ Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 134, 2, s. 135, 2, s. 137, 4.

yüzyılın sonuna,³⁸⁶ Bursa Müzesi koleksiyonunda bulunan tıpkı benzeri Osmanlı dönemi 18. yüzyılın sonuna (?)³⁸⁷ ve Karacahisar Kalesi kazısında ele geçen tıpkı benzeri Osmanlı dönemi 18-19. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.³⁸⁸ **F5** numaralı ağırlık, sekiz yüzlüdür ve bir yüzü üçgen prizmal formudur. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmamaktadır.³⁸⁹ Selçuklu Uygarlığı Müzesi koleksiyonunda bulunan tıpkı benzerleri Selçuklu dönemi 13-14. yüzyıllara,³⁹⁰ Belgrad'ta bulunan tıpkı benzeri Osmanlı dönemi 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başına,³⁹¹ Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonun da bulunan tıpkı benzeri Osmanlı dönemi 17. yüzyıla,³⁹² Bursa Müzesi koleksiyonunda bulunan örneği Osmanlı dönemi 18-19. yüzyıllara,³⁹³ Burdur Müzesi'nde bulunan örneği bu formun yaygın ve uzun dönemler kullanılması sebebiyle kesin olmamakla birlikte Osmanlı dönemi 18-19. yüzyıllara,³⁹⁴ Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda bulunan benzeri Osmanlı dönemi 19. yüzyıl ile erken 20. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.³⁹⁵ **F6** ve **F7** numaralı ağırlıklar, ortası açık daire biçimlidir. **F6**'nın üzerinde çözümlenemeyen tuğra ile daireler içerisinde Arapça "8" ve "4" rakamı bulunmaktadır. **F7**'nin ise üzeri derin yivli üç profilli, kenar kısımları çentiklidir. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmamaktadır. **F6** numaralı ağırlığın Kütahya Müzesi³⁹⁶ ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü³⁹⁷ koleksiyonlarında bulunan tıpkı benzerleri, Osmanlı dönemi 18-19. Yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. **F7** numaralı ağırlığın Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonunda bulunan iki benzeri de 18-19. yüzyıllar Osmanlı dönemine tarihlendirilir.³⁹⁸

---

³⁸⁶ Vesna Bikić, *age.*, s. 44.

³⁸⁷ Oğuz Tekin 2013, *age.*, s. 330.

³⁸⁸ Meydan Palalı, *agt.*, s. 39.

³⁸⁹ Müzeye teslim edilen ağırlığın tartılması mümkün olmamıştır.

³⁹⁰ Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog, C: 2, s. 135, 4, s. 139, 2, 3.

³⁹¹ Vesna Bikić, *age.*, s. 44.

³⁹² Garo Kürkman, *age.*, s. 238.

³⁹³ Oğuz Tekin 2013, *age.*, s. 330.

³⁹⁴ Oğuz Tekin 2015a, *age.*, s. 136.

³⁹⁵ Oğuz Tekin 2016, *age.*, s. 211. Ayrıca Osmanlı dönemi ağırlıkları üzerine çalışma yapan L. Holland'ın makalesinde de görülen bu tip ağırlıklar, Osmanlı dönemi içerisinde incelenmiştir. Bk. Lionel Holland, *age.*, s. 217.

³⁹⁶ Oğuz Tekin 2015b, *age.*, s. 613.

³⁹⁷ Garo Kürkman, *age.*, s. 280.

³⁹⁸ *Age.*, s. 246, 251.

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen **F4** ve **F5** numaralı ağırlıkların form benzerlerinin 13-14. yüzyıllar Selçuklu ve geç 16. yüzyıl ile erken 20. yüzyıllar Osmanlı dönemlerinde kullanıldığı söylenebilir. Üzerinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmayan dirhemler form benzerlerine ve Kalenin söz konusu dönemlerdeki Osmanlı hakimiyetine dayanarak, Osmanlı dönemi 17-18. yüzyıllar (**F4**) ve 17-19. yüzyıllar (**F5**) arasına ait olmalıdır. **F6** numaralı dirhem üzerindeki çözümlenemeyen tuğra ile birlikte, **F7** numaralı dirhem ise üzerinde bulunan çentikli ve yivli ortası açık daire biçimli formu ile 18-19. yüzyıllar Osmanlı döneminde kullanılan ağırlıklardandır.

G. Kürkman, Osmanlı döneminde kullanılmış olan 32 adet 1 dirhem ortalama ağırlığının 3.14875 gr olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca dirhem kaç grama karşılık geldiğini görmek amacıyla AKMED koleksiyonundaki 1 dirhemliklerin dışındaki 400, 200, 100, 50, 25, 20, 15, 12.5, 10, 5, 2 dirhemlerden tarihi veya sultanı belli olanlarının gram cinsinden ağırlıklarını saptamıştır. Böylece, 1 dirhem yaklaşık 3.103 gramın üstünde bir değer verdiği tespit edilmiştir.³⁹⁹ Bu bağlamda, dirhemlerin gr cinsinden ağırlıklarının görüldüğü, kronolojik tabloya göre;

F4 numaralı, 15.80 gr ağırlığındaki ağırlığın 5 dirhem olduğu kabul edilirse, $15.80/5 = 1$ dirhem 3.16 grama karşılık gelmektedir. En yakını III. Mustafa döneminde (H. 1171/M. 1757) görülen 1 dirhem 3.16 grama geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda **F4**, $15.80/3.16 = 5$ dirheme karşılık gelir.

F6 numaralı, 40.87 gr ağırlığındaki ağırlığın 15 dirhem olduğu kabul edilirse, $40.87/15 = 1$ dirhem 2.72 grama karşılık gelir. En yakını I. Süleyman (H. 926/M. 1520) ve IV. Mehmed'de (H. 1058/M. 1648) görülen 1 dirhem 2.65 grama geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda **F6**, $40.87/2.65 = 15$ dirheme karşılık gelmektedir.

F7 numaralı, 45.55 gr ağırlığındaki ağırlığın 15 dirhem olduğu kabul edilirse, $45.55/15 = 1$ dirhem 3.03 grama karşılık gelir. En yakını II. Beyazıd'da (H. 886/M. 1481) 1 dirhem 3.02 grama ve I. Süleyman'da (H. 926/M. 1520) 1 dirhem 3.04 grama geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda **F7**, $45.55/3.02 = 15$ dirheme karşılık gelmektedir.

---

³⁹⁹ Garo Kürkman, *age.*, s. 66-67.

Bölgede yaşayanların, alışverişinde satın aldıkları ürünlerin tartılmasında kullanılan, belirli standartlarda yapılmış terazi kefeleri, cep terazisi ve ağırlıklar bölgedeki ticari yaşamı anlamamıza yardımcı olan buluntu gruplarından. Cep terazileri, sarraflar tarafından sikke ölçümünde kullanılmaktadır ve boyutlarından dolayı cepte taşınabildiği için cep terazisi olarak adlandırılmıştır. Divriği Kalesi kazılarında ele geçen ağırlıkların tamamı ticari ağırlıktır. Ağırlıklar; eşkenar dörtgen, bir yüzü üçgen prizmal ve ortası açık daire biçimlidir ve terazilerde kullanılan tipte, malzemesi bakır alaşımdır. İki ağırlığın (F6 ve F7) üzerinde görülen derin yivler ve çentikler büyük olasılıkla dirhem ağırlığının ayarlanması için yapılmış olmalıdır. Çeşitli müze koleksiyonlarında ve kazılarda benzerleri bulunan, cep terazisi Bizans veya Selçuklu (11-14. yüzyıllar arasına) dönemine, ağırlıklar ise Osmanlı dönemine (17-19. yüzyıllar arasına) tarihlendirilebilir. Bu bağlamda, geç dönemde Kalede Osmanlı hakimiyeti, bu ticari buluntular ile bir kez daha görülmektedir. Ağırlıkların 1'i Sultan Kapısı'nda (F5), 2'si Mağara Bölgesi'nde (F6-F7) ele geçirilmiştir.

Mimari Aksamlar (Kat. No. G1-G4):

Mimari aksamlar başlığı altında incelenen 3 kenet, "II" tipindedir ve yan yana duran taş blokların birleştirilmesinde kullanılmıştır. Bakır alaşım **G1** ve **G2** numaralı kenetlerin, Kibyra kazılarında ele geçen, daha uzun boyutlu demir benzerleri 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴⁰⁰ **G3** numaralı demir kenedin Kibyra'da ele geçen daha uzun boyutlu benzeri 3. yüzyıla,⁴⁰¹ Pergamon kazılarında bulunun benzeri Helenistik döneme⁴⁰² ve Patara'da ele geçen daha uzun boyutlu benzeri Roma İmparatorluk dönemine tarihlendirilmiştir.⁴⁰³ Arykanda kazılarında ele geçen benzeri ise ait olduğu yapı saptanamadığı için tarihlendirilememiştir.⁴⁰⁴ **G4** numaralı demir, kapı mil yuvasının Kibyra kazılarında ele geçen benzeri 3. yüzyıla tarihlendirilir. Olynthus⁴⁰⁵ ve Arykanda⁴⁰⁶ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir.

⁴⁰⁰ Ünal Demirer, *agt.*, s. 235-236.

⁴⁰¹ *Agt.*, s. 235.

⁴⁰² Wolfgang Gaitzsch 2005, *age.*, s. 167.

⁴⁰³ Feyzullah Şahin, *age.*, s. 163.

⁴⁰⁴ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 131.

⁴⁰⁵ David M. Robinson, *age.*, s. 295-296.

⁴⁰⁶ B.S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 133-134.

Benzer örnekler, buluntu tabakalarına bakılarak tarihlendirilmiştir. Divriği’de ele geçen mimari aksamlara ait buluntuları, benzer örneklere ya da Kale verilerine dayanarak tarihlendirmek mümkün olmamıştır. Bu grupta az örneğin ele geçmesi, binaların deprem veya diğer nedenlerle zarar görmesi, metal parçalarda oluşan deformasyon ve bu tür mimari metallerin ikinci kullanım için malzeme yapılması ile açıklanabilir.

Kapı ve Pencere Aksamları (H1-H23):

Yapıların ahşap kapı ve pencerelerinde kullanılan anahtarlar, filise ve halkalar, menteşeler, çeşitli kazılarda sıklıkla karşılaşılan metal aksam gruplarındandır.

H1 numaralı yarım daire biçimli kilit aynası (?), Pergamon’da bulunan kare biçimli kilit aynası üzerinde yer alan yarım daire parça ile benzerlik gösterir. Bu nedenle, kilit aynasına ait olabileceği düşünülmüştür. Pergamon kazılarında ele geçen benzeri erken Bizans dönemine tarihlendirilmektedir.

Anahtarlar (H2-H7):

Anahtarların şekil ve dış yapıları, kullandıkları kilit mekanizmasına göre belirlenir ve sınıflamaları kilit sistemlerine göre yapılabilir. Bu bağlamda, Divriği kazılarında ele geçen 7 anahtar; çekmeli (H2), sürgülü (H3, H4, H5) ve manivelalı (H6, H7) olmak üzere üç grup altında incelenmiştir.

Çekmeli anahtarın (H2), Korint, Arykanda kazılarında ve Metropolitan Müzesi, British Museum ile D. Artemis koleksiyonlarında benzerleri bulunmaktadır. Korint’te ele geçen benzeri 1. yüzyıla,⁴⁰⁷ Arykanda’da ele geçen benzeri konteks verileri ile M.Ö. 1.-M.S. 1. yüzyıllara,⁴⁰⁸ Metropolitan Müzesi⁴⁰⁹ ile British Museum⁴¹⁰ koleksiyonlarında bulunan benzerleri Roma dönemine ve D. Artemis koleksiyonunda⁴¹¹ bulunan benzeri Roma-erken Bizans dönemine tarihlendirilmiştir. Bu tip anahtarların daha çok Roma döneminde görüldüğü söylenebilir.⁴¹² Bu

⁴⁰⁷ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 138.

⁴⁰⁸ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 143.

⁴⁰⁹ Gisela M. A. Richter, *age.*, s. 361.

⁴¹⁰ William H. Manning, *age.*, 90-91.

⁴¹¹ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 274.

⁴¹² Bu tip anahtarların çeşitli müze koleksiyonlarında benzerleri görülmektedir. Bk. dipnot 132.

bağlamda, benzer örneklere ve Kaledeki erken dönem buluntularına dayanarak **H2**, Roma-erken Bizans dönemi içerisinde incelenebilir.

Sürgülü anahtarlar (H3, H4, H5), sürgülü kilit mekanizmalarında kullanılmaktadır. **H3** ve **H4** birbirlerinin aynısıdır. Kibyra kazılarında ele geçen benzerleri 4-5. yüzyıllara,⁴¹³ Karacahisar Kalesi'nde ele geçen benzeri ise Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁴¹⁴ Benzer örneklere ve Kale verilerine dayanarak bu grup anahtarlarından **H3** ve **H4** Bizans dönemine ait olmalıdır. **H5**'in Pergamon kazılarında ele geçen tıpkı benzeri Osmanlı dönemine,⁴¹⁵ Karacahisar Kalesi'nde ele geçen benzeri ise Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁴¹⁶ **H5**, tıpkı benzeri ve Kale verilerine dayanarak, Osmanlı dönemine (?) ait olabilir.

Manivelalı anahtarlar (H6, H7), birbirlerinin aynısıdır. **H6** ve **H7**'nin Korint kazılarında ele geçen benzerleri 11. yüzyıla, Kadıkalesi/Anaia'da ele geçen benzeri orta Bizans dönemi 11-12. yüzyıllara, Pergamon kazılarında bulunan benzerleri geç Bizans dönemine ve Arykanda'da ele geçen benzerleri 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Günümüzdeki anahtarlara çok yakın olan bu formdaki anahtarlar için, tıpkı benzerlerine dayanarak, 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kullanıldığı söylenebilir.⁴¹⁷ Kazılarda ele geçen örnekler, buldukları konteks verilerine göre tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda, bu grup Divriği Kalesi anahtarları benzerlerine, Kale verilerine ve anahtar formuna bakılarak, 19. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olmalıdır. Dikdörtgen biçimli, gövde üzerinde dikdörtgen formlu delik bulunan bu obje (H8), kırık ve dış kısmı eksiktir. Bu formu ile anahtar olabileceği düşünülen objenin, yayınlarda benzeri tespit edilememiştir.

Filise Çivisi (Kat. No. H9):

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen bakır alaşım **H9**, uçları sivrilen dikdörtgen biçimlidir ve ikiye katlanarak filisenin geçirildiği halkadan oluşmuştur. Kibyra kazılarında ele geçen demir benzeri 6-7. yüzyıllara⁴¹⁸ tarihlendirilmektedir.

⁴¹³ Ünal Demirer, *agt.*, s. 266-267.

⁴¹⁴ Meydan Palalı, *agt.*, s. 45.

⁴¹⁵ Wolfgang Gaitzsch 2005, *age.*, s. 207.

⁴¹⁶ Meydan Palalı, *agt.*, s. 45.

⁴¹⁷ 16-17. yüzyıllara tarihlenen The British Museum'daki benzeri için: Müze Env. No. 2007,8045.179.

⁴¹⁸ Ünal Demirer, *agt.*, s. 255.

Pisidia Antiokheia'da,⁴¹⁹ Arykanda,⁴²⁰ Samothrace,⁴²¹ Olba⁴²² ve Kadıkalesi/Anaia⁴²³ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir. Geniş kullanım alanı olan filiseler, tavan veya duvarlara bir şey asmak, hayvan bağlamak veya büyük kapılarda tutamak olarak ya da geçirilen bir zincirle asma kilit vurmak için kullanılmıştır.⁴²⁴ Birçok kullanım alanı ile her dönem kullanılmış olma olasılığı ve Kalenin birçok kez el değiştirmesi nedenleriyle, **H9** numaralı filise çivisini kesin bir döneme tarihlemek mümkün olmamıştır.

Halkalar (Kat. No. H10-H21):

Halkalar kullanım çeşitliliğinden dolayı, demir ya da bakır alaşımdan üretilmiş, kazılarda sık rastlanan buluntulardandır. Divriği kazılarında 8'i bakır alaşım, 4'ü demir olmak üzere 12 halka ele geçmiştir.

H10'un Zeugma kazılarında ele geçen bir benzeri için, M.S. 253 yılından sonraya tarihlenemeyeceği belirtilmiştir.⁴²⁵ Aynı kazıda ele geçen bir diğer benzeri için ise tarih belirtilmemektedir.⁴²⁶ **H11**'in Zeugma'da bulunan benzeri M.S. 3. yüzyılın ortasına tarihlendirilir.⁴²⁷ Kadıkalesi/Anaia⁴²⁸ ve Olynthus⁴²⁹ kazılarında ele geçen benzerleri ile Zeugma⁴³⁰ kazılarında ele geçen bir diğer benzeri için ise tarih önerilmemiştir. **H14**'ün Cıngırt Kayası kazılarında ele geçen tıpkı benzeri M.Ö. 1. yüzyıla ait sikke ile birlikte bulunduğundan, bu yüzyıl içerisinde değerlendirilmiştir.⁴³¹ Zeugma,⁴³² Parion⁴³³ ve Kadıkalesi/Anaia'da⁴³⁴ ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir. **H15** ve **H16** aynı özelliklere sahip olmakla birlikte Cıngırt Kayası kazılarında ele geçen benzeri, birlikte bulunan sikkeye

⁴¹⁹ Arzu Gültekin, *agt.*, s. 28.

⁴²⁰ B.S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 39.

⁴²¹ Elisabeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1028.

⁴²² Emel Erten, "Olba Kazılarında Küçük Buluntular", *Selevcia Ad Calycadnm*, S. 3, Olba Kazısı Yayınları 2013, s. 116.

⁴²³ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 101.

⁴²⁴ Ünal Demirer, *agt.*, s. 95.

⁴²⁵ Elias Khamis, *age.*, s. 141.

⁴²⁶ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 111-112.

⁴²⁷ Elias Khamis, *age.*, s. 144.

⁴²⁸ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 101.

⁴²⁹ David M. Robinson, *age.*, s. 235.

⁴³⁰ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 111-112.

⁴³¹ Ertaç Yıldırım, *Ordu/Fatsa Cıngırt Kayası Kazısı 2012-2014 Sezonu Metal Buluntuları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 56.

⁴³² Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 110.

⁴³³ Ersin Çelikbaş 2018, *age.*, s. 187.

⁴³⁴ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 102.

dayanarak M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilir.⁴³⁵ Olynthus⁴³⁶ kazılarında bulunan benzerleri ile Zeugma'da⁴³⁷ ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemektedir. **H18** numaralı demir halkanın Cingirt Kayası'nda bulunan benzeri sikkelere dayanarak M.S. 3. yüzyıla,⁴³⁸ Kibyra'da ele geçen tıpkı benzeri 6-7. yüzyıllara,⁴³⁹ Sardis kazılarında bulunan benzeri erken Bizans (?) dönemine⁴⁴⁰ ve Pergamon'da bulunan benzerleri geç Bizans dönemine⁴⁴¹ tarihlendirilmiş, Olynthus kazılarında ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁴⁴² **H19**'un Parion kazılarında bulunan benzeri için de tarih önerilmemiştir.⁴⁴³ **H20**'nin Sardis'te bulunan benzeri ise erken Bizans dönemi içerisinde incelenir.⁴⁴⁴ **H12**, **H13**, **H17** ve **H21** numaralı halkaların ise yayınlarda benzerleri tespit edilememiştir.

Menteşeler (Kat. No. H22, H23):

Menteşeler, kapı, pencere ya da kutu gibi ahşap kapaklı mobilyalarda kullanılan, bir pim aracılığıyla birbirine tutturulmuş parçalardan oluşan aksamlardır. **H22** numaralı, demir kelebek menteşenin Sardis'te bulunan benzeri geç Roma (?) dönemine,⁴⁴⁵ **H22** numaralı, demir mafsallı menteşenin ise Kibyra'da bulunan bakır alaşım benzeri 5-6. yüzyıllara,⁴⁴⁶ Arykanda'da bulunan demir benzeri ise üzerindeki süslemelerine bakılarak 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴⁴⁷

⁴³⁵ Ertaç Yıldırım, *agt.*, s. 56.

⁴³⁶ David M. Robinson, *age.*, s. 234.

⁴³⁷ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 111-112.

⁴³⁸ Ertaç Yıldırım, *agt.*, s. 55-56

⁴³⁹ Ünal Demirer, *agt.*, s. 206.

⁴⁴⁰ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 64.

⁴⁴¹ Wolfgang Gaitszsch, *age.*, s. 202.

⁴⁴² David M. Robinson, *age.*, s. 524.

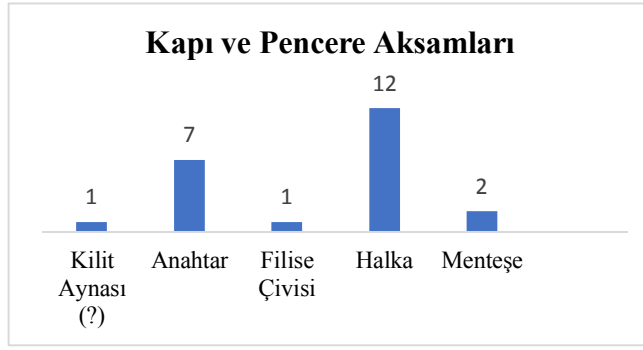
⁴⁴³ Ersin Çelikbaş 2018, *age.*, s. 187.

⁴⁴⁴ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 64.

⁴⁴⁵ *Age.*, s. 64.

⁴⁴⁶ Ünal Demirer, *agt.*, s. 250.

⁴⁴⁷ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 134.

Grafikte de görüldüğü gibi, Divriği Kalesi kazılarında, bu grup buluntularının çoğunu halkalar ve anahtarlar oluşturmuştur. Benzer örneklerine dayanarak, halkaların uzun zaman diliminde çok değişime uğramadan benzer formlarda üretildikleri söylenebilir. Halkalar at koşum takımlarında,⁴⁴⁸ filiseler ile birlikte kapı aksamında⁴⁴⁹ veya aydınlatma araçlarında, fener⁴⁵⁰ ya da laternada asma halkası⁴⁵¹ olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. W. H. Manning, çapları 4.3 cm ile 7.8 cm arasında olan halkaların at koşum takımlarında, filise gibi bağlayıcı elemanlarla birlikte hayvanları bir yere bağlamak amacıyla yapılan düzeneklerde kullanılmış olabileceğinden, küçük çaplı halkaların ise bir zincirin parçası, bir ahşap kutunun tutamağı, hatta yüzük olarak da kullanılabileceğinden söz etmektedir.⁴⁵²

Halkalar, tespit edilen benzer örneklerine bakıldığında; Roma dönemi, Orta Çağ veya sonrasına ait uzun bir süreçte ve geniş bir kullanım alanında kullanılmaları sebebiyle, kesin veri veren kontekslerden ele geçmediği takdirde tarihlendirilmesi çok güç objeler olmaktadır. Bu bağlamda, Divriği Kalesi'nde ele geçen halkaları benzer örneklerine veya Kale verilerine göre tarihlendirmek neredeyse imkansızdır. Ancak **H12**, **H13** ve **H14** numaralı, gövdesi spiral yivli daha süslü halkaların, süs eşyası olduğu ya da ahşap sandık ya da kutularda kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Aynı durum menteşeler için de geçerlidir. Kapı, pencere veya ahşap malzemeler gibi yaygın kullanım alanı olan menteşelerin de elde kesin veri bulunmadığı durumlarda tarihlendirilmesi zor olmaktadır. Ancak daha küçük boyutlarda olan, zarif ve süslü menteşelerin mobilyalarda kullanıldığı söylenebilir.

⁴⁴⁸ Bk. Wolfgang Gaitzsch, *age.*, Taf. 60, Z5.

⁴⁴⁹ *Age.*, Taf. 65, 4, 5.

⁴⁵⁰ Feyzullah Şahin, *age.*, Lev. 12, C3a.

⁴⁵¹ *Age.*, Lev. 12, C3b, C3c.

⁴⁵² William H. Manning, *age.*, s. 140.

Mobilya Aksamları (I1-I4):

Ahşap kullanılarak yapılmış, sandık, kutu ya da tabure, sandalye, sehpa, masa gibi mobilyaların yapımında ve süslemelerinde kullanılan aplik ve köşebent gibi aksamlar, mobilya aksamları başlığı altında incelenmiştir. Aplikler; çok yapraklı çiçek biçimli (**I1** ve **I3**), yaklaşık kare biçimli üzeri kalıpla kabartma bitkisel motifler ile bezeli (**I2**) ya da üçgen biçimli ve uç kısımları araya doğru kıvrılmıştır (**I4**). I4 numaralı apliğin, tıpkı benzerleri Arykanda ve Pisidia Antiokheia kazılarında ele geçirilmiştir. Pisidia Antiokheia’da bulunan benzeri Bizans dönemine tarihlendirilmiş,⁴⁵³ Arykanda’da bulunan benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁴⁵⁴ **I5** numaralı, bakır alaşım “L” biçimli kenet (köşebent), özellikle ahşap kutularda, birleştirilen parçaların daha sağlam bir şekilde birbirine tutturulması için kullanılan aksamlardır. Bayrak Bölgesi buluntularından olan kenet, bakır alaşım bir çivi (J19) ile birlikte bulunmuştur. Mobilya çivisi ile birlikte bulunması işlevini aydınlatması açısından önemlidir. Kenedin, Patara kazılarında ele geçen demir benzeri M.Ö. 1. yüzyılın sonu ile M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.⁴⁵⁵ Benzeri tespit edilen örneklerin, bulunduğu konteks verilerine ve birçok benzerine bakılarak tarihlendirilmeleri yapılmıştır.

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen apliklerden, **I1** bir perçin yardımı ile ait olduğu mobilyaya tutturulmuştur. **I2** numaralı apliğin arkasında bulunan saplama kısmı korunamamıştır ancak izi belirgindir. **I5** numaralı demir aplik ise uç kısımlarının kıvrılması ile mobilya üzerine tutturulmuş olmalıdır. **I5**’in düzgün kesitleri bir ahşap yüzeye bağlanması için uygun görünmektedir. Ahşap mobilyaları süsleyen bu tür aplikler ya da kutu, sandık, masa gibi ahşap mobilyaların daha sağlam bir şekilde birbirine tutturulmasını sağlayan kenetler, her bölgede ve her zaman diliminde kullanılmıştır. Bu nedenle, Divriği buluntuları için kesin bir tarih ya da dönem belirtmek mümkün değildir. Ancak **I2** numaralı apliğin, üzerinde görülen bitkisel bezemeler nedeni ile Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülebilir.

⁴⁵³ Arzu Gültekin, *agt.*, s. 30-31.

⁴⁵⁴ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 147.

⁴⁵⁵ Feyzullah Şahin, *age.*, s. 171.

Çiviler (Kat. No. J1-J21):

Bağlayıcı eleman olan çiviler, mimaride ve mobilyada önemli bir yere sahiptir ve yaygın olarak kullanılmıştır. Bakır alaşım ve demirden yapılan çiviler kullanım alanlarına göre farklı boyut ve formlarda üretilmişlerdir. Çiviler; yapı çivileri, tegula marmate çivileri ve mobilya çivileri olmak üzere 3 grupta incelenmiştir.

Yapı Çivileri (Kat. No. J1-J16):

Mimaride kullanılan demir çiviler, bu alt başlık altında incelenmiştir. Yapı çivileri disk başlı, küresel topuz başlı ve dışbükey başlı olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Yapı çivileri içerisinde ele alınan, disk başlı çivilerden boyutu 10 cm üzerindeki örnekler mih olarak tanımlanmıştır (J1, J2, J3). Bu grup çiviler, disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Sardis'te bulunan **J1**'in benzeri geç Roma dönemine, **J2**'nin benzeri ise geç Roma-erken Bizans dönemine tarihlendirilir.⁴⁵⁶ **J3**'ün Cıngırt Kayası⁴⁵⁷ ve Olynthus⁴⁵⁸ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemektedir. **J4**'ün Samothrace kazılarında bulunan benzeri M.Ö. 1. yüzyıla,⁴⁵⁹ Parion kazılarında ele geçen benzeri M.S. 2-3. yüzyıla,⁴⁶⁰ Pergamon kazılarında ele geçen benzeri ise Roma dönemine tarihlendirilmiş,⁴⁶¹ Kadıkalesi/Anaia,⁴⁶² Kilise Tepe⁴⁶³ ve Kubad-Abad Sarayı⁴⁶⁴ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir. **J5**'in Sardis'te bulunan benzeri geç Roma-erken Bizans dönemine⁴⁶⁵ ve Pergamon'da bulunan benzeri geç Bizans dönemine tarihlendirilir.⁴⁶⁶ Kadıkalesi/Anaia,⁴⁶⁷ Cıngırt Kayası⁴⁶⁸ ve Arykanda'da⁴⁶⁹ ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemiştir.

⁴⁵⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 69.

⁴⁵⁷ Ertaç Yıldırım, *agt.*, s. 63.

⁴⁵⁸ David M. Robinson, *age.*, s. 333.

⁴⁵⁹ Elisabeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1039.

⁴⁶⁰ Ersin Çelikbaş 2016, *age.*, s. 221.

⁴⁶¹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 193.

⁴⁶² Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 95.

⁴⁶³ Dominique Collon-Dorit Symington, *age.*, s. 527.

⁴⁶⁴ Gökhan Meriç, *Kubad Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Çiviler*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018, s. 160.

⁴⁶⁵ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 69.

⁴⁶⁶ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 192.

⁴⁶⁷ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 95.

⁴⁶⁸ Ertaç Yıldırım, *agt.*, s. 63-65.

⁴⁶⁹ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 135-137.

J6'nın Parion'da bulunan benzeri M.S. 3-4. yüzyıllara,⁴⁷⁰ Pergamon'da bulunan benzeri ise geç Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁴⁷¹ Kadıkalesi/Anaia⁴⁷² ve Arykanda⁴⁷³ kazılarında ele geçen benzerleri için tarih önerilmemiştir. **J8**'in Kilise Tepe,⁴⁷⁴ Kadıkalesi/Anaia⁴⁷⁵ ve Kubad-Abad Sarayı⁴⁷⁶ kazılarında ele geçen benzerleri tarihlendirilmemektedir. **J10**'nun Pergamon kazılarında ele geçen benzeri geç Bizans dönemine tarihlendirilirken,⁴⁷⁷ Kadıkalesi/Anaia'da bulunan benzeri için ise tarih belirtilmemektedir.⁴⁷⁸

J14, küresel topuz baş ve daire kesitli saplama kısmından oluşmaktadır. British Musem koleksiyonunda⁴⁷⁹ ve Kilise Tepe⁴⁸⁰ kazılarında bulunan benzerleri için tarih belirtilmemiştir.

Dışbükey başlı ve saplama kısmı kare kesitli çivi örneklerinden, **J15** ve **J16**'nın Sardis'te bulunan benzeri geç Roma dönemine tarihlendirilmiş,⁴⁸¹ Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁴⁸² **J7**, **J9**, **J11**, **J12**, **J13** numaralı çivilerin ise yayınlarda benzerleri tespit edilememiştir.

Çivilerin form benzerleri, -tarihlenebilen örnekler- buluntu tabakalarının verilerine göre tarihlendirilmiştir. Divriği Kalesi kazılarında ele geçen demir çiviler, her dönem kullanılabildiğinden, tabaka verisi ya da *in-situ* örnekleri bulunmadığından, Kale verilerine göre tarihlendirme yapmak mümkün olmamıştır. H. F. Cleere, çivilerin form ve boyutlarına göre işlevlerinin saptanabileceğini belirtir. Mimaride 15 cm'den büyük çiviler ana kirişlerde, daha küçük çiviler ise ikinci destek bağlantılarında ve basit birleştirmelerde kullanılmıştır.⁴⁸³ Bu bağlamda **J1**'in ana kirişlerde kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca, Divriği Kalesi kazılarında malzemesi demir olan 59 çivi, 62 çivi gövdesi ele geçirilmiştir. Korozyon ile kaplı, başı ya da

⁴⁷⁰ Ersin Çelikbaş 2016, *age.*, s. 221.

⁴⁷¹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 192.

⁴⁷² Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 95.

⁴⁷³ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 135-137.

⁴⁷⁴ Dominique Collon-Dorit Symington, *age.*, s. 802.

⁴⁷⁵ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 95.

⁴⁷⁶ Gökhan Meriç, *agt.*, s. 160.

⁴⁷⁷ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 192.

⁴⁷⁸ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 98.

⁴⁷⁹ William H. Manning, *age.*, s. 136.

⁴⁸⁰ Dominique Collon-Dorit Symington, *age.*, s. 798.

⁴⁸¹ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 69.

⁴⁸² Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 97.

⁴⁸³ Henry F. Cleere, *age.*, s. 56.

gövdesi kırık ve eksik çivilerden, daha iyi durumda olan ve form veren demir çiviler kataloğa alınmıştır. N. Sakaoğlu,⁴⁸⁴ Divriği'deki demir ocaklarının işletme ve ihracat koşullarının bilinmediğinden, ancak Mengücekliler döneminde ve öncesinde Ortadoğu ve Anadolu pazarlarına başta mih ve çivi olmak üzere işlenmiş demirin üretimi ve satışının gerçekleştiğinden söz eder. Aynı zamanda, Divriği'de üretilen mih ve çivilerin kaçak olarak İran'a satıldığına ilişkin belgelerin olduğundan bahsetmektedir. Tüm bu bulgular ve Kalede çok sayıda çivi ele geçmesine dayanarak, çivilerin burada üretildiği anlaşılmaktadır.

Tegula Mammate Çivileri (Kat. No. J17-J18):

Hamamların ısıtma sistemlerinde içi boş duvar yapmak için kullanılan, köşelerinde konik çıkıntılar bulunan kare formlu pişmiş toprak plakaların (tegula mammate) duvar yüzeyinde sabitlenmesinde "T" kenetlerle benzer forma sahip olan tegula mammate çivileri kullanılmıştır.⁴⁸⁵ Divriği Kalesi kazılarında toplam 5 tegula mammate çivisi ele geçirilmiştir, ancak sadece iyi durumda olan iki örneği kataloğa alınmıştır. Tegula mammatelerin tamamı Mağara Bölgesi'nde ele geçirilmiştir.

J17 ve **J18** numaralı tegula mammate çivilerinin, Korint, Sardis, Pergamon ve Samothrace kazılarında benzerleri bulunmaktadır. Samothrace kazılarında bulunan benzeri M.Ö. 1. yüzyılın son çeyreğine,⁴⁸⁶ Pergamon'da⁴⁸⁷ bulunan benzerleri Roma dönemine ve Sardis'te ele geçen benzeri ise geç Roma dönemine tarihlendirilmiştir.⁴⁸⁸ "T" biçimli tegula mammatelerin, çeşitli kazılarda ele geçen farklı formlardaki örnekleri de Roma ve erken Bizans dönemine tarihlendirilir.⁴⁸⁹ Bu bağlamda, Divriği Kalesi kazısında ele geçen tegula mammate çivileri, erken dönem buluntularına ve benzerlerine dayanarak, Roma-erken Bizans dönemine (?) ait olabilir.

⁴⁸⁴ Necdet Sakaoğlu, *age.*, s. 456.

⁴⁸⁵ Tegula Mammate çivileri, duvar kaplama çivileri olduğundan mimari aksamlar başlığı altında da incelenebilir ancak konu bütünlüğünün bozulmaması adına çiviler başlığı altında değerlendirilmiştir.

⁴⁸⁶ Elisabeth B. Dusenbery, *age.*, s. 1039.

⁴⁸⁷ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 193.

⁴⁸⁸ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 69.

⁴⁸⁹ Patara örneği için bk. Feyzullah Şahin, *age.*, s. 163, Kat. No. J3 (M.S. 2-5. yüzyıllar); Kibyra örneği için bk. Ünal Demirer, *agt.*, s. 241, H33, H34 (5. yüzyıl), s. 242, H35 (5-7. yüzyıllar).

Mobilya ivileri (J19-J21):

Malzemesi bakır alaşım olan, daha küçük boyutlu bu çiviler, değişik boyut ve formdaki ahşap sandık, kutu ya da masa, sandalye, tabure, sehpa gibi mobilyalarda kullanılmıştır.

J19 numaralı çivinin Patara kazılarında ele geçen benzeri M.Ö. 4. yüzyılın sonu ile M.S. erken 1. yüzyıllar arasına⁴⁹⁰ ve Kibyra kazılarında ele geçen demir benzeri 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁴⁹¹ **J20**'nin Zeugma kazılarında ele geçen bir benzeri 8-10. yüzyıllara tarihlendirilirken,⁴⁹² bir diğer benzeri için tarih belirtilmemiştir.⁴⁹³ **J21** numaralı raptiye olarak da tanımlanan bu çivinin, Patara'da ele geçen benzeri M.Ö. 4. yüzyılın başı ile M.S. erken 1. yüzyıllara,⁴⁹⁴ Zeugma'da ele geçen benzeri M.S. 253 yılı ve öncesine,⁴⁹⁵ Cıngırt Kayası'nda bulunan benzeri birlikte ele geçen sikkeden dolayı M.Ö. 1. yzyıla⁴⁹⁶ ve Metropolis'de bulunan benzeri M.S. 4-5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁴⁹⁷ Zeugma'da⁴⁹⁸ bulunan bir diğer benzeri ile Olynthus⁴⁹⁹ ve Parion⁵⁰⁰ kazılarında ele geçen benzerleri için ise tarih belirtilmemektedir.

Divriği'de ele geçen bakır alaşım mobilya çivilerini, Kaledeki veriler ile tarihlemek mümkün olmamaktadır. Bu tür viler, buldukları bölgede mobilyaların varlığına ilişkin veriler sunar.

J19 numaralı ivi, Bayrak Bölgesi buluntularından olan bakır alaşım bir kenet (I5) ile birlikte bulunmuştur. Ahşap mobilyalarda kullanılan kenet/köşebent ile birlikte bulunması işlevini aydınlatması açısından önemlidir.

⁴⁹⁰ Feyzullah şahin, *age.*, s. 178.

⁴⁹¹ nal Demirer, *agt.*, s. 294.

⁴⁹² Elias Khamis, *age.*, s. 136.

⁴⁹³ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 115-116.

⁴⁹⁴ Feyzullah şahin, *age.*, s. 173.

⁴⁹⁵ Elias Khamis, *age.*, s. 137.

⁴⁹⁶ Ertaç Yıldırım, *agt.*, s. 64-65.

⁴⁹⁷ Ebru Durak, *agt.*, s. 64.

⁴⁹⁸ Deniz Berk Tokbudak, *agt.*, s. 113-114.

⁴⁹⁹ David M. Robinson, *age.*, s. 322.

⁵⁰⁰ Ersin elikbaş 2018, *age.*, s. 187.

Savaş Araçları (Kat. No. K1-K9):

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen savaş araçları içerisinde; 5 ok ucu, 1 kama, 1 kalkan göbeği ve ateşli silah teçhizatları grubu içinde değerlendirilen 1 barutluk ile 1 kurşun kalıbı yer almaktadır.

Ok Uçları (Kat. No. K1-K5):

Ok ve yay, avcılıkta ve savaşlarda sıklıkla kullanılan uzak mesafe silahlarından biridir. Gövde ve kesitlerine göre sınıflandırılan ok uçlarının 2'si yassı formu (K1, K2), 2'si üç kanatlı (K3, K4) ve 1'i dörtgen kesitli (K5) örneklerdir.

K1'in Pergamon'da ele geçen bir benzeri Helenistik döneme,⁵⁰¹ mezar buluntusu bir diğer benzeri ise 7. yüzyılın başına tarihlendirilirken,⁵⁰² Kilise Tepe'de ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁵⁰³ **K2**'nin Sardis kazılarında ele geçen benzeri Bizans (?) dönemine,⁵⁰⁴ Pergamon kazılarında ele geçen benzeri Geç Bizans dönemine,⁵⁰⁵ Kubad-Abad Sarayı,⁵⁰⁶ Gevale Kalesi,⁵⁰⁷ Kureyşler Barajı Kurtarma kazılarında⁵⁰⁸ bulunan benzerleri ise Orta Çağ'a tarihlendirilir. Kadıkalesi/Anaia⁵⁰⁹ ve Metropolitan Müzesi koleksiyonunda⁵¹⁰ bulunan benzerleri için ise tarih önerilmemiştir. **K3** ve **K4**'ün Hama'da bulunan benzerleri için tarih belirtilmemektedir.⁵¹¹ **K4**'ün Amorium'da bulunan benzeri Orta Çağ içerisinde incelenmiştir.⁵¹² **K5**'in Pergamon'da bulunan bir benzeri Helenistik döneme,⁵¹³ mezar buluntusu olarak ele geçen bir diğer benzeri 7. yüzyılın başına,⁵¹⁴ British Museum koleksiyonunda bulunan benzeri formuna bakılarak 1. yüzyıla,⁵¹⁵ Pliska

⁵⁰¹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 197.

⁵⁰² Andrea Pirson, "Byzantinischer Schmuck und Trachtbestandteile aus Pergamon", (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 180.

⁵⁰³ Dominique Collon-Dorit Symington, *age.*, s. 803.

⁵⁰⁴ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 38.

⁵⁰⁵ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 195.

⁵⁰⁶ Alptekin Yavaş, "First Records on Anatolian Seljuk Arrowheads (In the Light of Kubad-Abad Palace Specimens)", *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3: 2012, s. 133.

⁵⁰⁷ Erkan Aygör, *agm.*, s. 13.

⁵⁰⁸ Metin Türktüzün vd., *agm.*, s. 26.

⁵⁰⁹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 112.

⁵¹⁰ Gisela M. A. Richter, *age.*, s. 406.

⁵¹¹ Gunhild Ploug vd., *age.*, s. 49, 57.

⁵¹² Alptekin Yavaş vd., "Amorium Kazılarında Bulunan Bir Grup Ok Ucu", *TÜBA-AR*, 23/23: 2018, s. 196.

⁵¹³ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 198.

⁵¹⁴ Andrea Pirson, *age.*, s. 180.

⁵¹⁵ William H. Manning, *age.*, s. 170.

kazılarında ele geçen benzeri 8-9. yüzyıllara,⁵¹⁶ ve Samsat Höyüğü kazılarında ele geçen benzeri 12-13. yüzyıllar Selçuklu dönemine tarihlendirilir.⁵¹⁷ Birecik-Zeytinli Bahçe⁵¹⁸ Kadıkalesi/Anaia,⁵¹⁹ Olynthus⁵²⁰ ve Hama'da⁵²¹ bulunan benzerleri için ise tarih belirtilmemektedir.

Yayınlarda benzeri tespit edilebilen gerek Anadolu gerekse de Anadolu dışında yapılan kazılarda ele geçen ok uçlarının, Orta Çağ'da sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda, Kale tarihini de göz önünde bulundurarak, bu tür ok uçlarının Bizans, Beylikler/Selçuklu ve Osmanlı tarafından kullanılmış olabileceği olasıdır. Dolayısıyla, Divriği Kalesi ok uçları, Orta Çağ içerisinde değerlendirilebilir.

Divriği Kalesi kazılarında tamamı Sultan Kapısı'nda birlikte ele geçen ok uçlarında 3 farklı tip bulunmaktadır. İncelenen ok uçları; yassı formlu, üçgen formlu üç kanatlı ve dörtgen kesitli olup, Orta Çağ döneminin en sık karşılaşılan tipleridir. Yassı formlu ok uçları zırhsız düşmanda ve avcılıkta hem Bizanslılar hem de Selçuklular tarafından kullanılmıştır.⁵²² Üç kanatlı ok uçları İskit döneminden bu yana en sık kullanılan ve en etkili uç olarak kabul edilmektedir. Üçgen kanatlı ok uçları 11. yüzyıldan sonra yerini yassı tipe bırakmıştır.⁵²³ Dörtgen ok uçlarının kullanım yerleri zırhlı veya metal korunaklı düşmanlardı. Bizans, Selçuklu ve Osmanlı orduları tarafından kullanılan bu tip ok uçlarına, Osmanlı döneminde *murabba* denilmiştir.⁵²⁴

K6 numaralı kama, fiziksel yapısı açısından bakıldığında kabza, namlu ve balçak bölümlerinden oluşmaktadır. Kabzası kurşun (?), namlusu ise demirdir. Kamalar orduda kullanılan silahlardan birisidir. Her ne kadar karşılıklı iki kişinin mücadelesinde kullanılan savaş dışı bir silah gibi görünse de savaş esnasında da kullanılmıştır. Bir kabza ve onu takip eden uca doğru incelerek sivrileşen iki tarafı keskin eni dar ve kısa demir bir namludan meydana gelir. Bele sokularak taşındığı ve

⁵¹⁶ Joachim Henning, *age.*, s. 667.

⁵¹⁷ Alptekin Yavaş vd. 2017, *agm.*, s. 39.

⁵¹⁸ Francesca Dell'Era, *age.*, s. 399. Yazar, bu tip ok uçlarının 7. yüzyıldan beri Bizans dünyasında var olduğunu, Orta ve Geç Bizans dönemlerinde de örneklerinin bulunduğunu ve 11. yüzyılın sonunda Selçukluların tarafından da kullanıldığından bahsetmektedir.

⁵¹⁹ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 113.

⁵²⁰ David M. Robinson, *age.*, s. 394.

⁵²¹ Gunhild Ploug vd., *age.*, s. 57.

⁵²² Erkan Aygör, *agm.*, s. 13; Metin Türktüzün, *agm.*, s. 34.

⁵²³ Alptekin Yavaş vd. 2018, *agm.*, s. 198.

⁵²⁴ *Agm.*, s. 198; Metin Türktüzün, *agm.*, s. 25.

kabza kısmı ilk bakışta dıştan görüldüğü için, taşıyan kişinin önemini, zenginliğini ve saygıdeğer olduğunu vurgulamak üzere süslemesine önem verilmiştir. Ateşli silahların çıkışıyla kamanın, orduda kullanım alanı kalmamıştır.⁵²⁵ Özellikle 19. yüzyılın ortalarından sonra artık yalnızca törenlerde sembolik olarak gösterilen birer tarihi niteliğe bürünmüşlerdir. Kabza üzerinde bulunan motifler, Van Müzesi koleksiyonundaki 18-19. yüzyıllara tarihlenen bir hançer üzerindeki motifler ile benzerlik gösterir.⁵²⁶ Bu bilgiler ışığında, kabzası kalıpla kabartma ve kazıma teknikleri ile yapılmış bitkisel ve geometrik motifli, özenli işçilikli ve süslü Divriği Kalesi buluntusu kamanın; önemli, zengin ve saygıdeğer bir kişiye ait olduğu söylenebilir. Kaledeki Osmanlı dönemi verilerine ve bezemelerine bakılarak **K6**, 18-19. yüzyıllar Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

Savunma araçlarından olan kalkanların merkezinde bulunan **K7**, kalkanların göbek kısmına yapılan bir darbeye kalkanın yaylanarak ve kayarak saldırıyı bertaraf etmesini sağlar. Bakır kalkanlar, merkezdeki, kalkanın dövülerek şekillendirilmesi sırasında ana gövdeden oluşturulmuş kabara biçimli göbek kısımları ile tek levhadan oluşturulur. Söğüt ağacı dalından yapılanlarda ise kalkanın etek kısmı söğüt dallarından örülür ve perçin görevi de üstlenen göbek kısmı, bakır ya da demirden yuvarlak ve geniş bir levha ile takviye edilirdi.⁵²⁷ Bu bağlamda, Divriği Kalesi'nde ele geçen bakır alaşım kalkan göbeği, kalkana sabitlenmesi için yapılmış üzerindeki perçin delikleri ve malzemesinin bakır alaşım olması itibarıyla, ince söğüt dallarından yapılan kalkanlara ait olmalıdır. Yüzeyi altı eşit parçaya bölünmüş ve kalıpla kabartma bitkisel motifler ile süslenmiştir. Üzerindeki motifler tahrip olduğundan çok seçilemese de kıvrık dallarla süslü olduğu görülmektedir. Yapım tekniği ve malzemesi ile Kale verilerine dayanarak **K7**, Osmanlı dönemi içerisinde incelemeye tabi olabilir.

Ateşli silahların gelişimi sürecinde, silahların yanında bir takım mühimmat ve yardımcı malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Barutluklar ve kurşun kalıpları bu malzemelerden olup ateşli silah teçhizatları grubu içinde değerlendirilmektedir. Barutluğun (K8/A-B) birbirinden ayrılmakla birlikte iki parçası da korunmuştur.

⁵²⁵ Hacer Arslan, *Van Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları (XVIII-XIX. Yüzyıllar)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2007, s. 29.

⁵²⁶ Hacer Arslan Kalay 2017, *agm.*, s. 118, Örnek No. 9.

⁵²⁷ Tülin Çoruhlu, *agt.*, s. 211-212.

Yüzeyi kazıma bitkisel ve geometrik motifler ile bezelidir. İstanbul Askeri Müze koleksiyonunda yer alan ve 18. yüzyıla tarihlenen bir barutluk üzerindeki motifler ile yakın benzerlik gösterir.⁵²⁸ Kurşun kalıbı (K9) için G. R. Davidson, bu tip kalıpların, tek bir kurşun/mermi kullanımı için yapıldığından söz eder.⁵²⁹ Tıpkı benzerleri Korint, Karacahisar Kalesi ve Kuban Nehri yakınlarında bir bölgede ele geçirilmiştir. Korint'te bulunan benzeri 14. yüzyıl veya sonrasına,⁵³⁰ Karacahisar Kalesi'nde bulunan benzeri Geç Bizans dönemine⁵³¹ ve Kuban Nehri yakınlarında bulunan benzeri 17-18. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁵³² Osmanlı Devleti'nin ateşli silahları ve yanındaki yardımcı mühimmatları, 15. yüzyıldan sonra kullanmaya başladığı bilinmektedir. Bu bilgi ve bulgular ışığında, barutluğun ve kurşun kalıbının, 15. yüzyıl ve sonrasında kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda, kurşun kalıbı Osmanlı dönemine, barutlu ise yüzeyindeki motifler ile birlikte, 18-19. yüzyıllar Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen savaş araçlarına bakıldığında (ok uçları ve kurşun kalıbı hariç) yüzeylerinin bitkisel ve geometrik motifler ile bezeli olması dikkat çeker. İşlevlerinden ziyade, süslemesi ile sembolik anlamlar taşıdıkları düşündürebilir ancak Osmanlılar, savaş araçlarında da çeşitli motifler ve kompozisyonlar, yazı ve sembolik bezemeler kullanmışlardır.⁵³³

Diğer Buluntular (Kat. No. L1-L17):

Diğer buluntular başlığı altında bir veya çok az örneği bulunan ve tanımlanamayan objeler incelenmiştir.

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen **L1**, sadece bir kolu günümüze gelebilmiş, yüzeyi iç içe daire motifleri ile bezeli, olasılıkla pandantif haçtır. Küçük boyutlu olduğundan pandantif şeklinde boyna asılarak kullanılmış olmalıdır. Bu tür iç içe daire motifleri ile bezeli haçlar genellikle, erken Bizans dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Ancak benzer bezemelerin görüldüğü Orta Bizans dönemi

⁵²⁸ Şenay Çimen Işık, *agm.*, s. 53, Foto. 13, Müze Env. No. 517-21.

⁵²⁹ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 203.

⁵³⁰ *Age.*, s. 203.

⁵³¹ Meydan Palalı, *agt.*, s. 115.

⁵³² Ju. Ju. Kargin, *age.*, s. 182.

⁵³³ Örnekler için bk. Tülin Çoruhlu, *agt.*, s. 402-500.

kontekslerinde de ele geçen haçlar da bulunmaktadır.⁵³⁴ Korint'te bulunan benzeri 10-12. yüzyıllara,⁵³⁵ Boğazköy'de ele geçen benzeri Orta Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁵³⁶ Kadıkalesi/Anaia'da bulunan benzeri için ise tarih önerilmemiştir.⁵³⁷ Divriği'de ele geçen haç, Kaledeki erken Bizans dönemi buluntu verilerine ve kesin tarihlenen kontekslerden çıkmadığı durumlarda bu bezemeye sahip pendentif haçların, erken dönemde yaygın bir kullanımı olmasına dayanarak, 6-7. yüzyıllar erken Bizans dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. **L1**, Kalede Hıristiyanlara ait, tek dini işlevli buluntu olması açısından önemlidir. Ayrıca bu tür buluntuların azlığı, Divriği'nin Hıristiyanlar için dini bir merkez olmaması ile de açıklanabilir.

Kitap cildi bağlayıcı halkası olarak tanımlanan objenin (**L2**), benzerleri bazı yayınlarda erken Bizans dönemi içerisinde kemer tokası olarak da değerlendirilmiştir. Objenin bu işlevine ilk kez C. S. Lightfoot dikkat çeker. Araştırmacı, küçük boyutlarına rağmen bronz tokalara benzerlikleri ile yanılığa düşüldüğünden bahsetmektedir. Roma'daki Gorga koleksiyonunda bulunan iki örnek de kolye bağlantı elemanı olarak tanımlanmış ve bulunduğu konteks verilerine göre 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ayrıca, Lightfoot, Amorium'da bulunan obje üzerinden yaptığı değerlendirmesinde, bu objelerin Orta Bizans dönemi 10-11. yüzyıllara ait olduğunu ve 9. yüzyıldan önce rastlanmadığından söz eder.⁵³⁸ Bizans dönemi resim sanatında da kutsal kitaplar üzerinde tıpkı benzer objelerin varlığı görülmektedir. Yunanistan, Daphne Manastırı Ana Kilisesi kubbesinde yer alan, 11. yüzyılın ortalarına tarihlenen, *Pantokrator İsa Mozaiği*'nde de İsa'nın elindeki İncil'in kapaklarının bu objeler ile tutturulduğu gözlemlenmiştir. British Kütüphanesi'nde bulunan, orijinal tarihi bilinmemekle birlikte eklemeleriyle 12. yüzyıla ait, Yunan El Yazması'nın kapakları da bu objeler ile birbirine bağlanmıştır.⁵³⁹ Yine İstanbul, Ayasofya Müzesi'nde güney galerinin batı duvarında bulunan, 13. yüzyıla ait, *Deisis Mozaiği*'nde İsa'nın elindeki İncil'in kapaklarının bu objeler ile tutturulduğu görülür.

⁵³⁴ Örnekler için bk. Meryem Acara Eser 2019, *age.*, p. 89, Cat. No. 13; Hicran Özdemir, Gökçen K. Öztaşkın, *agm.*, s. 491.

⁵³⁵ Gladys R. Davidson, *age.*, s. 258.

⁵³⁶ Beate Böhlendorf-Arslan, *age.*, s. 365.

⁵³⁷ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 15.

⁵³⁸ Christopher S. Lightfoot, *age.*, s. 383.

⁵³⁹ <https://britishlibrary.typepad.co.uk/digitisedmanuscripts/2010/05/flavio-marzos-manuscript-highlight-add-ms-11835-psalms-with-hymns-1.html>

Lightfoot'un yaptığı araştırmalar ve Bizans resim sanatındaki veriler, bu objelerin asıl işlevini aydınlatmaktadır. Bu bağlamda **L2**, eldeki veriler ve Orta Bizans dönemine ait tasvir sanatındaki örnekleri ile birlikte, Orta Bizans dönemi 11-13. yüzyıllar içerisinde değerlendirilebilir.

L3 numaralı mührün yüzeyinde, kazıma çizgiler ile oluşturulmuş altı kollu yıldız (kristogram?) bulunmaktadır. Bizans'da ikonoklazma dönemi boyunca mühürlerdeki figürlü tasvirler kaldırılmış ve 8-9. yüzyıllarda tüm ön yüz monogramlı büyük bir haçla bezenmiştir. İkonoklazma dönemi sonrasında ise yeniden figürlü tasvirlerle dönüş olmamıştır. Erken 11. yüzyıla kadar mühürlerin ön yüzünde bazen yapraklarla çevrelenmiş çapraz bir haç ile bunları kuşatan bir yazıt ya da haç yerine çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon görülmektedir.⁵⁴⁰ **L3**'ün yayınlarda tıpkı benzeri tespit edilememiştir.⁵⁴¹ Ancak form benzeri Satyros Manastırı kazılarında ele geçen mührün yüzeyi haç motifi ile bezelidir ve buluntu tabakasına göre Orta Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁵⁴² Benzer örnek ve yüzeyinde görülen bezeme ile birlikte bulgu ve verilere dayanarak mührün, 8-11. yüzyıllar arası (?) Bizans dönemine ait olduğu söylenebilir.

Spatulalar, Antik dönemde hem tıp hem de kozmetik alanında kullanılmıştır.

L4 numaralı spatulanın Kıbyra'da ele geçen benzeri 6-7. yüzyıllara,⁵⁴³ Karacahisar Kalesi'nde bulunan benzerleri ise Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁵⁴⁴ Köln'de⁵⁴⁵ ve Sardis'te⁵⁴⁶ bulunan benzerleri için ise tarih belirtilmemektedir. Spatula uçlu sondaların Roma ve erken Bizans dönemine tarihlenen örnekleri bilinmektedir. **L4** numaralı Divriği örneğinin malzemesinin demir olması ve benzerlerine göre daha geniş boyutta olması ile tıpta merhem hazırlamada ya da tarımda kazııcıyı alet olarak kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Spatula, Kale

⁵⁴⁰ Zeynep Çakmakçı, *agm.*, s. 55-56.

⁵⁴¹ Prof. Dr. Erdal Eser'in bilimsel danışmanlığında yürütölen Sivas Kalesi kazısında, mührün tıpkı benzeri ele geçirilmiştir. Ancak mühür yayınlanmamıştır.

⁵⁴² Alessandra Ricci, "Left Behind: Small Sized Objects from the Middle Byzantine Monastic Complex of Satyros" (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 158-159, Fig. 13.

⁵⁴³ Ünal Demirer, *agt.*, s. 230.

⁵⁴⁴ Meydan Palalı, *agt.*, s. 109.

⁵⁴⁵ Wolfgang Gaitzsch, "Ergologische Bemerkungen zum Hortfund im Königsforst und zu verwandten römischen Metalldepots", *Bonner Jahrbücher*, 184: 1984, s. 386.

⁵⁴⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 108.

verilerine ve yaygın olarak kullanıldığı dönemler göz önüne alınarak, erken Bizans dönemine tarihlendirilebilir.

L5 numaralı ejder başı, Divriği Kalesi'nde ele geçen tekil buluntulardandır. Selçuklu döneminde, hayvan formları sevilerek kullanıldığından, hayvan şeklinde olmayan eserlerin üzerinde çoğu zaman kulp veya ayak olarak küçük hayvan heykelticiklerinin kullanıldığı görülebilir.⁵⁴⁷ Kalede ele geçen ejder başı bir şamdan, buhurdan ya da ibrik türü bir kaba ait olabilir.⁵⁴⁸ Bu bağlamda **L5**, 12-13. yüzyıllar Beylikler/Selçuklu dönemi içerisinde incelenebilir.

Bakır alaşım kulp (**L6**), bir halka ve aplik kısmından oluşmaktadır. Bu formu ile olasılıkla terazi kefesine ait, bir kulp olabilir. Yakın benzeri Olynthus kazılarında tespit edilen halkanın aplik kısmı daire biçimlidir.⁵⁴⁹ Zeugma kazılarında ele geçen benzeri ise aplik kısmı terazi kefesine tutturulmuş ve askı zincirleri halkadan geçirilerek keşer teraziye asılmıştır.⁵⁵⁰

Demir kulpun (**L7**), bir ucunda ait olduğu kabın yarım daire biçiminde askı halkası bulunur. Bu askı halkası, lehim ya da kaynak ile kaba tutturulmuştur. Arykanda'da ele geçen benzeri için tarih belirtilmemektedir.⁵⁵¹ Bir kaba ait olduğu düşünülen, Orta Çağ Avrupası'nda bulunan benzeri ise ele geçtiği konteks verilerine dayanarak, 11. yüzyılın sonuna tarihlendirilir.⁵⁵²

L8 ve **L9**, iç içe ve birbirine geçirilmiş baklalardan oluşan zincir parçalarıdır. **L8**'in Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan benzeri⁵⁵³ ile Kadıkalesi/Anaia kazılarında ele geçen benzeri⁵⁵⁴ ve **L9**'un Avrupa'da ele geçen tıpkı benzeri için tarih belirtilmemiştir.⁵⁵⁵ Biçimleri ve birbirlerine benzerliklerinden dolayı ikisi de bir zırha ait zincir parçaları olmalıdır. Askı parçasının (**L10**), Patara'da ele geçen benzeri M.S.

⁵⁴⁷ Selçuklu dönemi hayvan figürleri, sembolleri ve kullanımı ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ülker Erginsoy, *age.*, s. 127-132.

⁵⁴⁸ Türk İslam Eserleri Müzesi koleksiyonunda bulunan ejder başlı şamdan için bk. Sevgi Kutluay ve Seracettin Şahin, *İhtişamlı Bir İmparatorluk Görkemli Bir Miras Selçuklular*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2015, s. 286, Res. 48.

⁵⁴⁹ David M. Robinson, *age.*, Pl. LXI, 824.

⁵⁵⁰ Elias Khamis, *age.*, s. 156, Fig. 144 BR158.

⁵⁵¹ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 51.

⁵⁵² Patrick Ottoway ve Nicola Rogers, *age.*, s. 2809.

⁵⁵³ Gisela M. Richter, *age.*, s. 465.

⁵⁵⁴ Feride İmrana Altun, *agt.*, s. 99.

⁵⁵⁵ Patrick Ottoway ve Nicola Rogers, *age.*, s. 2970.

69-79 yıllarına tarihlendirilirken,⁵⁵⁶ Arykanda'da ele geçen benzeri için tarih belirtilmemiştir.⁵⁵⁷ Askı parçasının, Pera Müzesi Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu'nda bulunan benzeri ise 19. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlendirilmektedir. Patara, Arykanda ve Pera Müzesi koleksiyonundaki benzerlerine bakıldığında, askı parçasının, bir kantar ya da teraziye ait olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, bu tür askı parçalarının uzun tarihsel bir süreçte, tartı araçlarında kullanıldığı söylenebilir.

Kancanın (**L11**), Olympos'ta bulunan benzeri 5-6. yüzyıllara,⁵⁵⁸ Pergamon'da ele geçen benzeri geç Bizans/Osmanlı dönemine tarihlendirilir.⁵⁵⁹ Kadıkalesi/Anaia'da ele geçen benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁵⁶⁰

Divriği Kalesi'nde ele geçen **L6**, **L7**, **L8**, **L9**, **L10** ve **L11** numaralı objeler için, benzer örnekleri ve formlarına bakılarak, işlevleri hakkında yorumlar yapılabilir ancak ait oldukları nesnelere ile birlikte bulunmadığından ve kesin tarihlenen kontekstlerden ele geçmediğinden, tarihlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

Divriği'de ele geçen nallar "U" biçimlidir. **L12** numaralı nalın, Florina Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan benzeri 12. yüzyılın ikinci yarısına,⁵⁶¹ Pergamon'da ele geçen benzerleri geç Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁵⁶² Pergamon'da ele geçen **L13**'ün benzeri geç Bizans/Osmanlı dönemine,⁵⁶³ **L14**'ün benzeri ise geç Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁵⁶⁴

Divriği kazılarında toplam 18 nal parçası ele geçirilmiştir. Yoğun korozyon ile kaplı nal parçalarından iyi durumda olanlar kataloğa alınmıştır. **L12** numaralı nal tıpkı benzerlerine dayanarak Bizans dönemine tarihlenebilir, ancak **L13** ve **L14** numaralı nallar biçim ve çivi deliklerinin farklı olması ile birbirinden ve **L12**'den ayrılmaktadır. Bu bağlamda, **L13** ve **L14** için Kalenin Bizans, Beylikler/Selçuklu ve Osmanlılar tarafından kullanıldığı da göz önünde bulundurularak, benzer örneklerine

⁵⁵⁶ Feyzullah Şahin, *age.*, s. 153.

⁵⁵⁷ B. S. Alptekin Oransay, *agt.*, s. 127-128.

⁵⁵⁸ Zeliha Demirel Gökalp vd. 2017, *age.*, s. 181.

⁵⁵⁹ Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 179.

⁵⁶⁰ Feride İmrana Altun, *age.*, s. 157.

⁵⁶¹ Demetra Papanikola-Bakirtzi, *age.*, s. 113.

⁵⁶² Wolfgang Gaitzsch, *age.*, s. 177.

⁵⁶³ *Age.*, s. 176.

⁵⁶⁴ *Age.*, s. 177.

ve eldeki verilere göre tarih önermek mümkün olmamıştır. Ancak incelenen nallar içinde en yüksek 9.3 cm'dir ve yüksekliği 10 cm'in üzerinde olmayan nalların eşek veya katıra ait olduğu düşünülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi N. Sakaoğlu, Mengücekliler döneminde ve öncesinde Ortadoğu ve Anadolu pazarlarına başta mih ve nal olmak üzere işlenmiş demirin üretimi ve satışının gerçekleştiğinden, Divriği'de üretilen mih ve nalların kaçak olarak İran'a satıldığına ilişkin belgelerin olduğundan bahsetmektedir.⁵⁶⁵ Büyük ihtimalle çiviler ile birlikte nallar da Divriği'de üretilmiş olmalıdır.

Çift yüzlü kazma/baltanın (dolabra) (L15), Sardis'te ele geçen benzeri Roma dönemi veya sonrasına,⁵⁶⁶ Pergamon'da ele geçen benzeri Bizans dönemine tarihlendirilir. Avrupa'da bulunan bir diğer benzeri için ise tarih belirtilmemiştir.⁵⁶⁷ Bulunduğu alanın tabaka verilerine göre tarihlendirilen bu tarım aletlerinin, her dönem kullanıldığı düşünülebilir. Bu nedenle, benzer örneklere ve Kale verilerine dayanarak tarihlendirme yapılamamaktadır.

Divriği kazılarında ele geçen L16 ve L17 numaralı objelerin işlevleri saptanamamıştır. L16'nın, bir ucu kırık diğer ucu oval biçimlidir. Üzerinde yan yana dizilmiş, içi noktalı 9 daire ve yan kısmında bir delik bulunmaktadır. Bu formu ile bir kenet ya da bir cep terazisi kanadına ait olabileceği düşünülebilir. L17, kare biçimli içbükey parçanın yüzeyi at nalı biçiminde bezenmiştir. Objeye, dört köşeden arka yüze doğru çıkıntılıdır. Bu formu ile bir kemere geçirilip kullanıldığı söylenebilir. Ancak L16 ve L17, tek ve kırık-eksik biçimde ele geçtiğinden formlarına bakılarak işlevleri hakkında kesin yorumlarda bulunmak güçtür. L16 üzerinde bulunan içi noktalı daire motifleri hem Bizans hem de Selçuklu tarafından kullanılmıştır. L17 üzerindeki motifler ise Osmanlı dönemi motiflerini yansıtmaktadır. Kale verilerine ve bezemelerine dayanarak, L16 ve L17 numaralı objeler için bu tarihlendirmeler önerilebilir.

---

⁵⁶⁵ Necdet Sakaoğlu, *age.*, s. 456.

⁵⁶⁶ Jane C. Waldbaum, *age.*, s. 49.

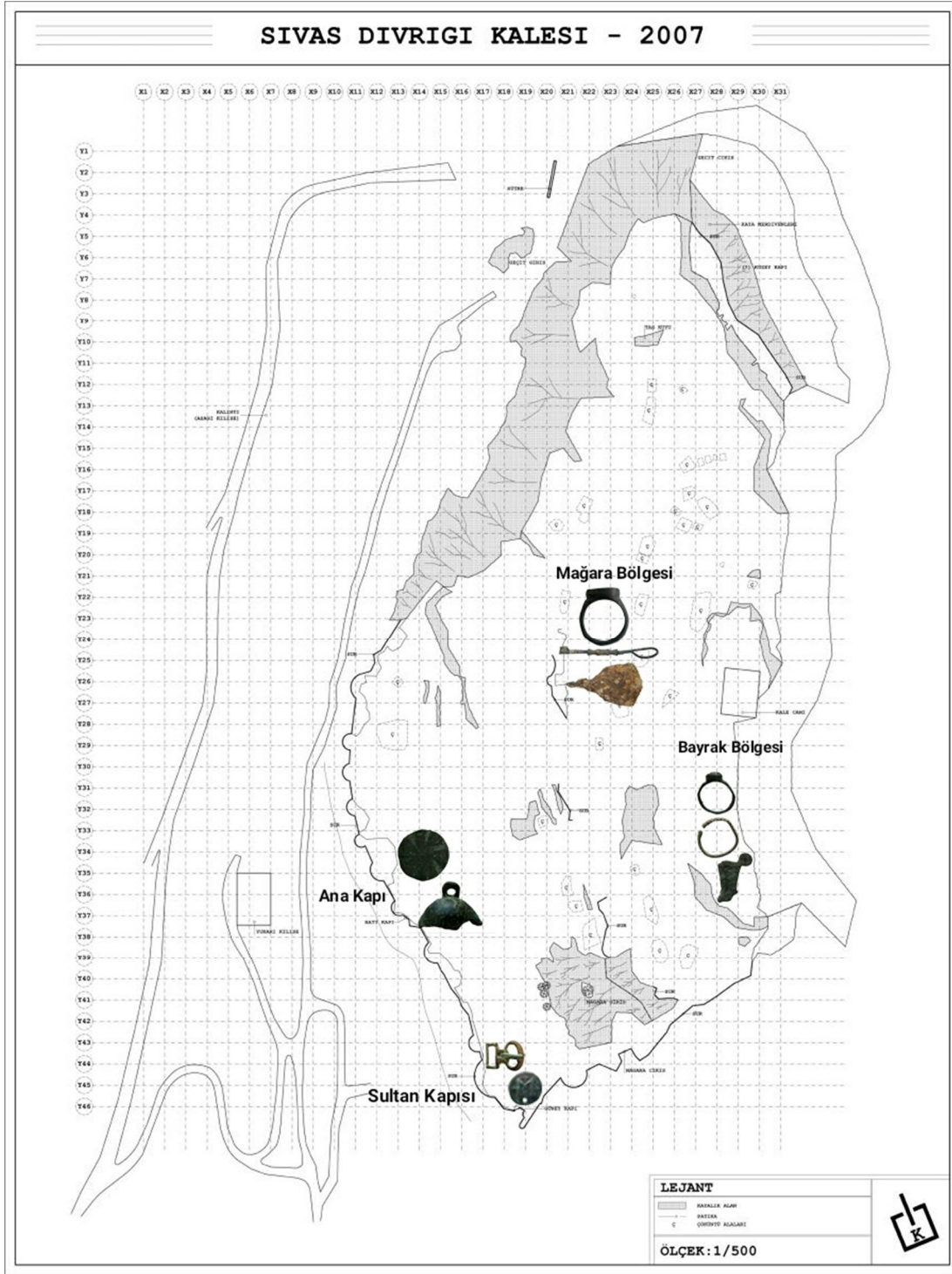
⁵⁶⁷ Wolfgang Gaitzsch, *Eiserne römische Werkzeuge. Studien zur römischen Werkzeugkunde in Italien und den nördlichen Provinzen des Imperium Romanum*, BAR International Series 78, 1980, Taf. 5, 23.

SONUÇ

Divriği Kalesi'nde, 2006-2018 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçirilen toplam 716 metal buluntu içinde, ait olduğu grubu en iyi anlatan ve tekil eserlerden oluşan 176 metal obje incelenmiştir. Buluntular yoğun olarak Sultan Kapısı, Mağara Bölgesi, Ana Kapı ve Bayrak Bölgesi alanlarında ele geçirilmiştir (Ek 2-5; Ek 8). Malzemelerine bakıldığında ise bakır alaşım ve demirin daha fazla kullanıldığı görülür (Ek 9).

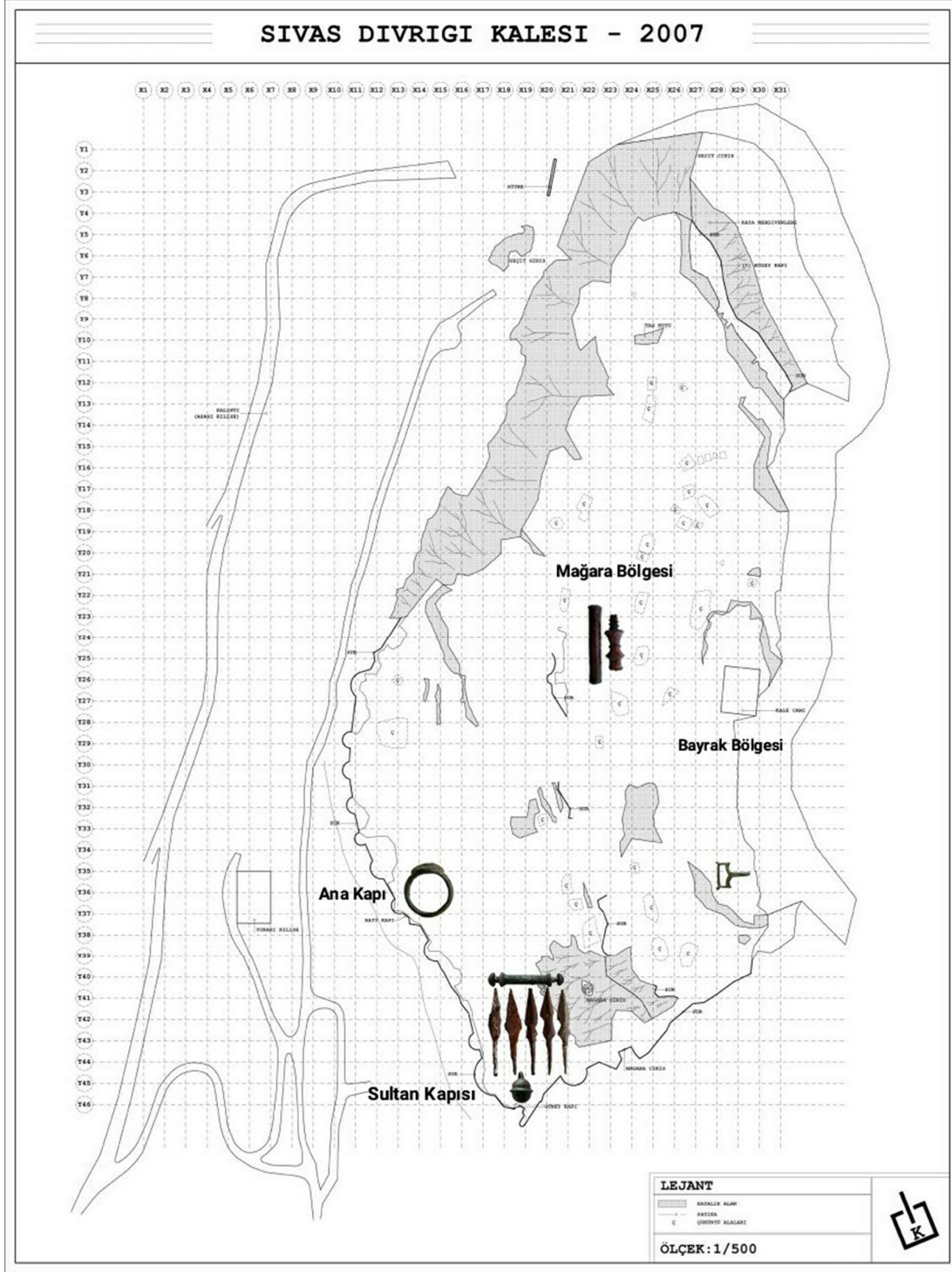
Metal eserler; *kişisel kullanım eşyaları, aydınlatma araçları, mutfak eşyaları, terzi dikiş araç gereçleri, çanlar ve çingiraklar, ölçü-tartı araçları, mimari aksamlar, kapı ve pencere aksamları, mobilya aksamları, çiviler, savaş araçları* ve tekil ya da çok az örneği ele geçen metal buluntular ile tanımlanamayan objelerin yer aldığı *diğer buluntular* olmak üzere 12 başlık altında değerlendirilmiştir (Ek 7).

Yapılan tarihlendirme önerilerine göre; 4 Roma-Erken Bizans dönemi, 19 Bizans dönemi (6-13. yüzyıllar arası), 3 Bizans veya Selçuklu dönemi (11-14. yüzyıllar arası), 2 Beylikler/Selçuklu dönemi (12-13. yüzyıllar arası), 4 Selçuklu dönemi (12-13. yüzyıllar arası), 23 Orta Çağ, 1 Avrupa (16-17. yüzyıllar arası) ve 50 Osmanlı dönemine (16-20. yüzyıllar arası) ait eser tespit edilmiştir (Ek 10; Şek. 1-4). Bu bağlamda verilere bakıldığında, Türk ve Osmanlı döneminden daha çok eser kaldığı ve bunların tüm alanlardan birlikte ele geçtiği söylenebilir (Ek 1).

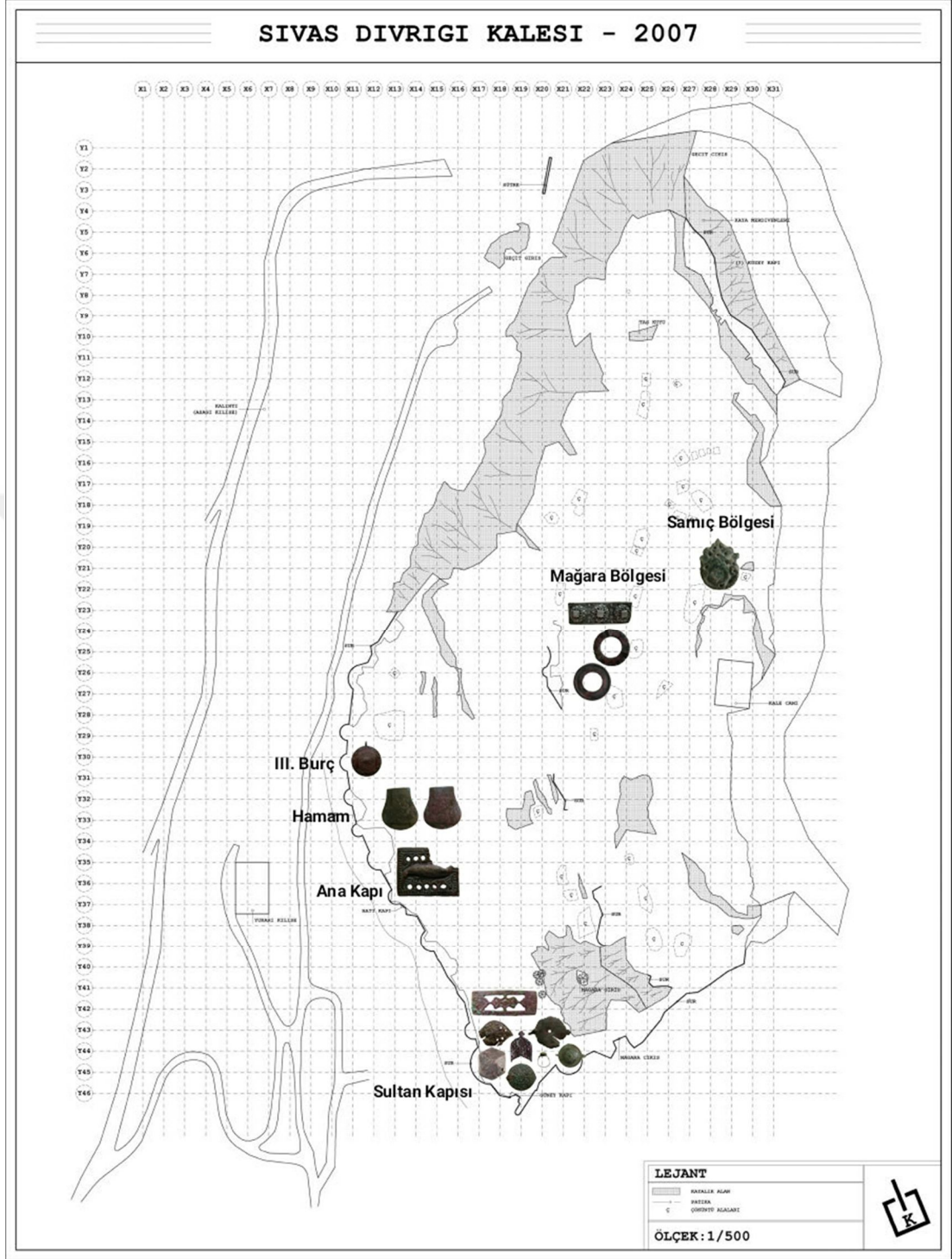

Şekil 1. Geç Roma ve Bizans Dönemlerine Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı

Şekil 3. Orta Çağ'a Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı

Şekil 4. Osmanlı Dönemine Ait Metallerin Buluntu Yerlerinin Alan Üzerinde Dağılımı

Metal buluntular, Kale haritalarında (şek. 1-4) ve buluntu yerlerinin gösterildiği tablolarda ve grafikte (tablo 2-6; grafik 2) görüldüğü üzere, Sultan Kapısı'nda yoğunluk göstermiştir. Bu durum, alanın dik eğimli olması ile buluntuların alanda en uç nokta olan Sultan Kapısı'nda birikmesinin sonucu olmalıdır. Dolayısıyla, bir alandan her döneme ait metallerin ele geçmesi ve alanın jeolojik yapısı sebebiyle, buluntu yeri ile metal eserlerin işlevleri arasında bir ilişkinin varlığından söz etmek güçtür.

Divriği Kalesi'ne dair, 9. yüzyılın ortalarından başlayan tarihi verileri ve Bizans-Pavlikan, Mengücekliler, Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetlerini metal buluntular da desteklemektedir. Ayrıca, Kalede erken döneme (geç Roma-erken Bizans) ait metal buluntuların yanı sıra sikke, seramik ve cam buluntuların da ele geçmesi, söz konusu dönemlerde bölgede Hıristiyanların varlığına işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Yine bu döneme ait daha az sayıda eserin günümüze kalması, sonraki yüzyıllarda Kalenin Türkler tarafından yoğun olarak kullanılmasının sonucudur. Nitekim Kaleyi terk eden grupların, eşyalarını yanında götürmeleri ve sonradan gelen Türk toplulukların da Hıristiyanlara ait, var olan izleri silmesi olağandır. Mengücekliler Kalesi'nde, 11-14. yüzyıllar arasına tarihlenebilen buluntuların az sayıda olması; Kalede 13. yüzyılda başlayan Moğol baskısı sonrası surların yıktırılması ve 14. yüzyılın başlarına doğru, III. Keykubad tarafından bölgenin yağmalanmasının sonuçları olarak açıklanabilir. Ancak Orta Çağ içerisinde incelenen buluntuların daha fazla sayıda olması ile Orta Çağ'da Kalenin yoğun kullanımda olduğunu ve Orta Çağ yaşamı hakkında bilgi verdiğini söyleyebiliriz. Divriği'nin, Osmanlıların eline 1516 yılında kesin olarak geçtiği bilinmektedir. Kalede ele geçen ve 16-20. yüzyıllar arasına tarihlenen buluntular da bu bilgi ile örtüşmektedir. Metal eserlere bakıldığında, günümüze en fazla sayıda Osmanlı dönemine ait buluntunun ulaştığı görülür. Bu durum, gerek Kalede yaşayan son topluluk olması gerekse de daha yakın bir zaman diliminde olması ile açıklanabilir.

Metal eserler aynı zamanda, Divriği Kalesi'nde yaşayan toplumların günlük yaşamı, inançları ve kültürü hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Özellikle kişisel kullanım eşyalarında buluntuların malzemesine ve niteliğine bakıldığında, bölgenin daha çok orta sınıf halk tarafından kullanıldığı düşünülebilir. Elbette, herhangi bir sebeple Kale terkedilirken, yönetici ya da varlıklı kişilerin değerli

eşyalarını arkada bırakmadıkları ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Tarihi verilerin yanı sıra, çivi, nal ve demir malzemenin çok sayıda ele geçmesi ile bu tür buluntuların, Divriği'nin yerel maden ocaklarında üretildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, her döneme ait kişisel kullanıma ve günlük yaşama dair metal eser, yerleşimin dini bir merkez olmadığını ortaya koymasının yanı sıra bu eşyaların yaşantımızda ne kadar önemli yer tuttuklarını, işlevleri değişmeden günümüze ulaşmış örneklerle kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abyzova Ekaterina ve Ryabtseva Svetlana (2007). "Buckles from the collection of the National Museum of Archeology and History of Moldova". *Tyragetia*. 12/1.
- Acara Eser, Meryem (2002). "Bizans Döneminde Maden Aydınlatma Araçlarının Kullanımı ve Orta Bizans Dönemi Polykandilionları". (Ed. Nermin Şaman Doğan). *Ortaçağ'da Anadolu. Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Acara Eser, Meryem (2009). "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Sikke Kontrol Ağırlıkları ve Ticari Ağırlıklar". (Yay. Haz. A. Oğuz Alp). *Ebru Parman'a Armağan Sanat Tarihi ve Arkeoloji Yazıları*. Ankara.
- Acara Eser, Meryem (2010). "Hıristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç". (Ed. Sema Doğan, Mine Kadiroğlu). *Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan*. İstanbul.
- Acara Eser, Meryem (2019). "Objects from Daily Life at Komana: Jewelry". (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser). *Komana Small Finds*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ainsworth, William Francis (1839). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia Vol. II*. London.
- Akpınarlı Feriha ve Büyükyazıcı Meral (2008). "Şanlıurfa Kadın Takılarında Motif ve Kompozisyon Özellikleri". 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). 10-15.09.2007 Ankara. 1. Cilt. Ankara.
- Alagöz, Umut (2012). *Zeugma Antik Kenti Dionysos ve A Evleri Metal Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Allan, James W. (1982). *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*. New York: The Metropolitan Museum of Art.

- Antonaras, Anastassios C. (2012). "Middle and Late Byzantine Jewellery from Thesselanoki and its Region". (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Arslan, Hacer (2007). *Van Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları (XVIII-XIX. Yüzyıllar)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van.
- Arslan Kalay, Hacer (2017). "Van Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahlarından Örnekler". *OMAD*. 4/9: 105-133.
- Atasoy, Sümer (1981). "Bizans ve Osmanlı Devrinde Madenler". *Sanat Tarihi Yıllığı*, XI: 31-36.
- Aydın, Semiha Harmankaya, Hatice ve Yılmaz, Asuman (2013). "An Ethnographic Survey of Belt Examples of Beypazarı Traditional Accessories". *Procedia Chemistry* 8: 150-158.
- Aygör, Erkan (2017). "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi". *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri E-Dergisi*. 11/16: 7-24.
- Bacharach Jere L. ve Rodenbeck Elizabeth (2002). "Metal Objects". (Ed. Jere L. Bacharach), *Fustat Finds*. New York.
- Balgalmış, Abdülkadir (1994). "Divriği". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C: 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 452-454.
- Başaran, Cevat ve Kasapoğlu, Hasan (2013). "Parion Kazısı Metal Buluntuları". III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı.
- Beaudry, Mary C. (2006). *Findings The Material Culture of Needlework and Sewing*. London: Yale University Press.
- Berti, Fede (2012). "Grave Goods from the Necropolis in the Agora of Iasos". (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Belli Oktay ve Kayaoğlu İ. Gündaoğ (1993). *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Berchem Max Van ve Edhem Halil (1917). *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicorum Siwas, Diwrigi*. Le Caire.
- Bikić, Vesna (2015). "Ottoman Weights from Belgrade's Fortress: a Reconsideration". (Ed. Ibolya Gerelyes, Maximilian Hartmuth). *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*. Budapeşte.
- Bodur, Fulya (1987). *Türk Maden Sanatı, The Art Of Turkish Metalworking*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- Böhlendorf-Arslan, Beate (2012). "Das bewegliche Inventar eines mittelbyzantinischen Dorfes: Kleinfunde aus Boğazköy". (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Buyruk, Hasan (2014). "Adana Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Sikkesi". *Sanat Tarihi Dergisi*. XXIII/1: 1-27.
- Collon Dominique ve Symington Dorit (2007). "Metalwork". (Ed. Nicholas Postgate, David Thomas). *Excavations at Kilise Tepe 1994-98*. Vol. 1. Ankara: British Institute.
- Cleere, Henry F. (1959). "Roman Domestic Ironwork, as Illustrated by the Brading, Isle of Wight". *Villa, University of London Bulletin of the Institute of Archaeology Number one: 1958*. London: Gordon Square. s. 55-74.
- Crummy, Nina (1983). *Colchester Archaeological Report 2: The Roman small finds from excavations in Colchester 1991-9*. Hunstanton: Widly Press.
- Crummy, Nina (1988). *Colchester Archaeological Report 5: The post-Roman small finds from excavations in Colchester 1971-85*. Hunstanton: Widly Press.
- Custurea, Gabriel (1986). *Raport de Cercetare. Cercetările Arheologice din Necropola Așezării Medievale Ester Târgușor, Materiale*. București.
- Çakmakçı, Zeynep (2017). "Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'ndaki Bizans Dönemi Madeni Eserleri". *TÜBA-KED*. 15: 45-61.

- Çalış, Ercan (2011). *Kars Müzesinde Bulunan Türk Devri Metal Mutfak Eşyaları (18. Yüzyıldan Günümüze Kadar)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van.
- Çelikbaş, Ersin (2016). “VII. Parion Tiyatrosu Metal Eserleri”. (Ed. Cevat Başaran, H. Ertuğ Ergürer). *Parion Roma Tiyatrosu 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*. Ankara: İçdaş A. Ş. Yayınları.
- Çelikbaş, Ersin (2018). “VII Metal Objects From The Theater”. (Ed. Cevat Başaran, H. Ertuğ Ergürer). *Parion Studies I. Roman Theater Of Parion*. Çanakkale: İÇDAŞ Yayınları.
- Çetinaslan, Mustafa (2016). “Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi’nde Sergilenen Vakıf Şamdanlar”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15: 329-359.
- Çoruhlu, Tülin (1995). *Osmanlı Koruyucu Silahlarında Süslemeler ve Teknikler (Askeri Müze Örnekleri ile)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Darkot, Besim (1988). “Divriği”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. C: 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 596-599.
- Davidson Gladys R. (1952). *Corinth Results of Excavations The Minor Objects*. Vol. XII. New Jersey.
- Dell’Era, Francesca (2012). “Small Finds From Zeytinlibahçe-Birecik (Urfâ)”. (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Demirel Gökalp, Zeliha (2009). *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*. İstanbul: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Demirel Gökalp Zeliha, Uzun Mehmet Cihangir ve Yıldırım Berna (2017). “Olympos Kazısı Madeni Buluntular”. (Ed. B. Yelda Olcay Uçkan). *Olympos I 2000-2014 Araştırma Sonuçları*. İstanbul: AKMED.
- Demirer, Ünal (2013). *Kibyra Metal Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya.

- Dieudonné-Glad Nadine, Feugère Michel ve Önal Mehmet (2013). *Zeugma V: Les Objets*. Lyon.
- Dimitrov, Petar (2012). “Metal decorations from Veliki Preslav”. *Bulgarian e-Journal of Archaeology*. 2: 93-121.
- Doncheva, Stela (2012). *Metal Art Production in Medieval Bulgaria. Jewelry craftsmanship in Bulgaria at the Middle Ages*. Saarbüchen.
- Doyen, Jean-Marc (2013). “Entre Amulettes et Talismans, les Monnaies Trouées: ce qui se Cache Sous les Apparences”. *The Journal of Archaeological Numismatics*. 3: I-XXXIX.
- Druzhinina, Inga A. (2014). “A Burial with Paft Buckles from The Adygei Burial-Ground Gruzinka Xa”. *Kratkiye Soobshcheniya Instituta Arkheologii*. Vol. 232: 80-89.
- Durak, Ebru (2013). *Metropolis Bronz Eserleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne.
- Dusenbery, Elsbeth B. (1998). *Samothrace. THE NECROPOLEIS Catalogues of Objects by Categories*. New Jersey: Princeton University Press.
- Eken, Galip (1993). *Fiziki Sosyal ve İktisadi Açından Divriği (1775-1845)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Erginsoy, Ülker (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erginsoy, Ülker (1997). “Maden Sanatı”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*. İstanbul: YEM Yayınları. 1138-1147.
- Erkan Büyükyazıcı, Meral (2008). *Trabzon İlinde Altın ve Gümüş İşlemeciliği*. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Ersoy, Akın (2019). “Smyrna/İzmir Kazılarında Bulunan Bir Grup Kalıp Üzerine Değerlendirme”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 6/9: 74-91.
- Erten, Emel (2013). “Olba Kazılarında Küçük Buluntular”. *Selevcia Ad Calycadnym 3*. Olba Kazısı Yayınları.

- Erol Ayşe F. ve Yıldırım Aytaç (2016). “Fatsa Cıngırt Kayası Kazısında Bulunan Ok Uçları”. *Arkeoloji ve Sanat*. 153: 133-148.
- Eser, Erdal (2008). “Divriği Kalesi Yüzey Araştırması 2006”. 25. Uluslararası Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 189-204 (M. Acara Eser ile).
- Eser, Erdal (2009). “Divriği Kalesi 2007”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 34: 38-42.
- Eser Erdal ve Akay A. Başak (2012). “Divriği Kalesi 2010”. 33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu C. 4. Malatya. 437-446.
- Eser Erdal ve Akay A. Başak (2013). “Divriği Kalesi 2011”. 34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu C. 3. Çorum.
- Eser, Erdal (2014). “Divriği Kalesi: 2012”. 35. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu C. 3. Muğla. 166-177.
- Eser Erdal ve Görür Muhammed (2015). “Divriği Kalesi: 2013”. 36. Kazı Sonuçları Toplantısı C. 3. Ankara. 525-540.
- Eser Erdal, Görür Muhammed ve Acara Eser Meryem (2017). “Divriği Kalesi: 2015”. 38. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara. 223-236.
- Eser Erdal, Görür Muhammed ve Acara Eser Meryem (2018). “Divriği Kalesi: 2016”. 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. Çanakkale. 345-354.
- Eser Erdal ve Acara Eser Meryem (2018). *Divriği Kalesi Kazısı-I 2006-2017*. Middletown: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Eser, Erdal (2018). “Kösedağ Savaşı'nın Demir Elbiseleri: Zırhlar”. (Ed. Abdullah Kaya). *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Gaitzsch, Wolfgang (1980). *Eiserne römische Werkzeuge. Studien zur römischen Werkzeugkunde in Italien und den nördlichen Provinzen des Imperium Romanum*. BAR International Series 78.

- Gaitzsch, Wolfgang (1984). "Ergologische Bemerkungen zum Hortfund im Königsforst und zu verwandten römischen Metalldepots". *Bonner Jahrbücher*. 184: 379-400.
- Gaitzsch, Wolfgang (2005). *Eisenfunde aus Pergamon Geräte, Werkzeuge und Waffen*. New York.
- Gültekin, Arzu (2012). *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Henning, Joachim (2007). *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium Vol. 2 Byzantium, Pliska, and the Balkans*. Berlin.
- Hill, Erica (1995). "Thimbles and Thimble Rings from the circum-Caribbean Region, 1500-1800: Chronology and Identification". *Historical Archaeology*, 29/1: 84-92.
- Holland, Lionel (2014). "A Group of Ottoman *Dirhem* Weights". (Ed. Donald T. Ariel), *Israel Numismatic Research*, Vol. 9. Jerusalem. 213-219.
- Hristova, Rositsa (2006). "Mediaeval Buckles from The Karnobat Area", *Trakiya and Khemimont IV-XIV Centuries*, Vol. 1, Varna. 108-111.
- İmrana Altun, Feride (2015). *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- Kargin, Ju. Ju. (2016). "Nekrasov-Cossacks On The Old Kuban River Right Bank (Based On Security Excavations Of "South-East Beloye" Settlement In 2014)". (Ed. M. M. Choref). *Materials in Archaeology and History of Ancient and Medieval Crimea*. Vol. 3. Sebastopol Tyumen Nizhnevartovsk.
- Kaydu Akbudak İlkey, Gölbaş Alper ve Başbüyük Zeynel (2017). "Kırşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Yüzüklerin Arkeogemolojik ve Jeoarkeolojik İncelemesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10/52: 525-534.
- Kazanchy, Donskoy (2012). Костюм «Женки» Низового Донского Казака Второй Половины XVII. Начала XVIII Веков. 2-25.

- Khamis, Elias (2013). "Copper Alloy Objects". (Ed. William Aylward). *Excavations at Zeugma*. California.
- Kızılaslan Emine (2013). *Yozgat Nizamoglu Konağı Etnografya Muzesi'ndeki Maden Mutfak Eşyaları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- Koçyiğit, Oğuz (2018). "Erimtan Arkeoloji ve Sanat Muzesi Bizans Dönemi Maden Haçları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 35/2: 110-121.
- Koyun Esen, Gülseren (2019). "Small Finds at Komana Made of Bone, Clay and Stone". (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser). *Komana Small Finds*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Kürkman, Garo (2003). "İslam Dönemi". *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*. İstanbul: AKMED.
- Lenger, Dinçer Savaş (2018). "Antikçağ'da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı". *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 16/3: 317-326.
- Lightfoot Christopher S. (1998). "Amorium Hisarcık'ın Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait Yerleşim ve Arkeolojisi". *Sanat Tarihi Dergisi*. IX: 75-89.
- Lightfoot Chistopher S. (2012). "11. Byzantine Weights and Related Material, 1998-2008". (Ed. Christopher Lightfoot, E. A. Ivison). *Reports 3: The Lower City Enclosure. Finds Reports and Technical Studies*.
- Lightfoot Christopher S. (2014). "Learning and Literacy at Byzantine Amorium". (Ed. Aynur Özfirat). *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e Armağan*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Lightfoot, Mücahide (2003). "Afyon Arkeoloji Muzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*. 3: 119-134.
- Manning, William Harry (1985). *Catalogue of the Romano-British Iron Tools, Fittings and Weapons in the British Museum*. İngiltere: British Museum Press.

- Meriç, Gökhan (2018). *Kubad Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Çiviler*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.
- Momchilov, Dimcho (2013). “Belt Decorations 5th–7th C. From The Archaeological Fund Of Karnobat Museum”. (Ed. Stoycho Bonev). *Preslav 7*.
- Mototolea, Aurel (2016). “Catarama – Pafta de Influență Orientală din Colectiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța”. (Ed. Ada-Adina Marcu vd.). *Pontica XLVIII-XLIX*. Romanya.
- Mototolea, Aurel (2018). “Between Art and Handicraft Buckles (*Pafta*) Of Oriental Influence From Dobrudja”. (Ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer). *Osmanlı Dönemi Balkanlarda Kültürel ve Sosyal Hayat. Cultural And Social Life In The Balkans In The Ottoman Empire Era*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Nibblet Rosalind, Manning William ve Saunders Chistopher (2006). *Verulamium: Excavations within the Roman Town 1986-88*. Vol. 37. Britanya.
- Oransay, B. S. Alptekin (2006). *Arykanda Antik Kentinde 1971- 2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Ostrogorsky, Georg (2008). *Bizans Devlet Tarihi*. (Çev: Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 7.
- Ottoway Patrick ve Rogers Nicola (2002). “Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York”. *The Archeology of York The Small Finds*. 17/15: 2673-3183.
- Öney, Gönül (1969). “Dragon Figures in Anatolian Seljuk Art”. *Bellekten*. XXXIII/13: 193-216.
- Öney, Gönül (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Palalı, Meydan (2015). *Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazısı 2011-2014 Yılları Kazı Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Papanikola-Bakirtzi, Demetra (2002). *Everyday Life in Byzantium*. Athens.

- Peleg, Michal (1991). "Persian, Hellenistic and Roman Burials at Lohamei HaGeta'ot". *Atiqot*. Vol. XX. Jerusalem.
- Pirson, Andrea (2012). "Byzantinischer Schmuck und Trachtbestandteile aus Pergamon". (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ploug Gunhild, Oldenburg Evelyn vd. (1969). *Hama Fouilles et Recherches 1931-1938 IV 3*. Copenhagen.
- Popilian Gheorghe ve Bondoc Dorel (2012). *The Roman and Late Roman Cemetery Of Sucidava-Celei. The Excavations From 1969-1983*. Craiova.
- Prokopenko, Volodymyr (2014). "Saber Belt Hanger With A Hook-Clasp. Eastern Europe, Ottoman Empire From 16- To The Early 18th Centuries". (Ed. M. Dmytriienko). *History of Antique Arms. Researches*. Ukrayna.
- Pülz Andrea M. ve Kat Feride (2011). "Ephesos Bizans Dönemi Küçük Buluntuları-Malzemeye Genel Bakış". (Ed. Falko Daim ve Sabine Ladstätter). *Bizans Döneminde Ephesos*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ricci, Marco (2012). "Roma-Byzantium Affinity and Difference in the Production of Luxury Goods". (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci). *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Richter, Gisela M. A. (1915). *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*. New York.
- Rjabceva, Svetlana (2013). "About The Balkan Relations Of The Population From Prut -Dniester Region According To Finds Of The Non -Ferrous Metal Work". (Ed. Stoycho Bonev). *Preslav 7*.
- Robinson, David M. (1941). *Excavations at Olynthus, Metal and Minor Miscellaneous Finds*. London: The Oxford University Press.
- Romualdi, Antonella (1989). *Il Patrimonio Disperso. Reberti archeologici sequestrati dalla Guardia di Finanza*.

- Russell, James (1982). "Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: The Significance of Context". (Ed. R. L. Hohfelder). *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, New York.
- Sakaoğlu, Necdet (2005). *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Schuster, Jörn (2014). "A Medieval Sewing-Thimble From Dolbenmaen, Gwynedd" *Archaeologicalsmallfinds*. 3-6.
- Smith Ian ve Middleton Angela vd. (2014). *Excavations at the Hohi Mission Station, Vol. II, The 2013 Excavations*. New Zealand.
- Şahin, Feyzullah (2018). *Patara Metal Buluntuları V.2*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Teicu, Dumitru (2009). *Minor Medieval Art in Banat*. Timişoara.
- Tekin, Oğuz (1999). *Bizans Sikkeleri. Byzantine Coins*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2013). "Ancient And Ottoman Weights In The Collection Of Bursa Museum". (Ed. Oğuz Tekin vd.). *Tarhan Armağanı. M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2015a). "Ancient And Islamic Weights In The Burdur Museum". (Ed. Hüseyin Metin vd.). *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2015b). "Weights in The Museums of Denizli, Kütahya and Afyon". (Ed. Celal Şimşek vd.). *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2016). "Balance Weights In The Collection Of The Anatolian Civilizations Museum In Ankara". *Anatolia Antiqua*. XXIII: 211-222.
- Tokbudak, Deniz Berk (2015). *Zeugma Konutlarında Bulunan Bronz Eserler*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Turan, Osman (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Türktüzün Metin, Oransay Alptekin ve Ünan Serdar (2016). “Kütahya Müzesi Müdürlüğü Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Ok Uçları”. *MASROP*. 10/4: 22-34.
- Vailius Ioan (1995). “Cimitirul Medieval de la IsacceaBiserica Sf. Gheorghe”. *Peuce*, XI: 373-409.
- Vailius Ioan (1996). “Obiecte de Podoabasi Accesorii Vestimentare Medievale din Colectiile Muzeului de Arheologie din Tulcea”. *Peuce*. XII: 225-242.
- Waldbaum Jane C. (1983). *Metalwork From Sardis: The Findings Through 1974*. London: Harvard University Press.
- Wilson Roger J. A. (2016). “On Early Thimbles: A Seventh-Century-AD Example From Punta Secca, Sicily, In Context: An Early Thimble From Punta Secca, Sicily”. *Oxford Journal of Archaeology*. 35/4: 413-432.
- Yavaş, Alptekin (2012). “Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Metal Eserler (Bıçaklar)”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 198: 125-142.
- Yavaş, Alptekin (2012). “Kubad-Abad Sarayında Bulunan Kemer ve Askı Tokaları”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 7/3: 1543-1566.
- Yavaş, Alptekin (2012). “First Records on Anatolian Seljuk Arrowheads (In the Light of Kubad-Abad Palace Specimens)”. *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal*. 3: 119-145.
- Yavaş, Alptekin (2017). “Samsat Höyük Orta Çağ Temrenleri Konusunda İlk Tespitler”. *MASROP*. 10/15: 35-53.
- Yavaş Alptekin, Demirel Gökalp Zeliha vd. (2018). “Amorium Kazılarında Bulunan Bir Grup Ok Ucu”. *TÜBA-AR*. 23/23: 179-209.
- Yıldırım, Ertaç (2017). *Ordu/Fatsa Cingirt Kayası Kazısı 2012-2014 Sezonu Metal Buluntuları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Zhilina, N. V. (2017). “Comparative Analysis of the Khazar And Slavic-Russian Attire of Adornments”. *Povolzhskaya Arkheologiya*. 2/20: 127-156.

EKLER

Ek 1. Türlerle Göre Buluntu Yerleri ve Tarih Önerileri

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
A1	Yüzük	Bayrak Bölgesi	Erken Bizans Dönemi
A2	Yüzük	Sultan Kapısı	Orta Çağ
A3	Yüzük	Mağara Bölgesi	Orta Bizans Dönemi
A4	Yüzük	Yüzey Buluntusu	11-12. yy. Orta Bizans Dönemi
A5	Yüzük	Ana Kapı	Orta Çağ
A6	Yüzük	Ana Kapı	12-13. yy. Bizans veya Selçuklu Dönemi
A7	Yüzük	Sultan Kapısı	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
A8	Yüzük	Hamam	Osmanlı Dönemi
A9	Yüzük	-	17-18. yy. Osmanlı Dönemi
A10	Yüzük	Mağara Bölgesi	17-18. yy. Osmanlı Dönemi
A11	Yüzük	Bayrak Bölgesi	Bizans Dönemi
A12	Yüzük	Ana Kapı	Osmanlı Dönemi
A13	Yüzük	Moloz Temizliği	Osmanlı Dönemi
A14	Yüzük	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A15	Yüzük	Ana Kapı	Osmanlı Dönemi
A16	Yüzük	Mağara Bölgesi	Osmanlı Dönemi
A17	Yüzük Kaşısı	Ana Kapı	Osmanlı Dönemi
A18	Yüzük	Bayrak Bölgesi	-
A19	Yüzük	Sultan Kapısı	-
A20	Ok Yüzüğü	Sultan Kapısı	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
A21	Bilezik	Bayrak Bölgesi	Orta Çağ
A22	Bilezik	Ana Kapı	Orta Çağ
A23	Bilezik	Ana Kapı	Orta Çağ
A24	Bilezik	Sultan Kapısı	11-12. yy. Orta Bizans Dönemi
A25	Bilezik	Sultan Kapısı	Orta Çağ
A26	Madalyon	Sultan Kapısı	6. yy. Erken Bizans Dönemi
A27	Kemer Tokası	Yüzey Buluntusu	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
A28	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
A29	Kemer Tokası	Sur Dibi	11-12. yy. Orta Bizans Dönemi
A30	Kemer Tokası	Bayrak Bölgesi	Orta Çağ

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
A31	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	12-13. yy. Beylikler/Selçuklu Dönemi
A32	Kemer Tokası	Mağara Bölgesi	13. yy. Selçuklu Dönemi (?)
A33	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A34	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A35	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A36	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A37	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi
A38	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	17-18. yy. Osmanlı Dönemi
A39	Kemer Tokası	Sultan Kapısı	18. yy. Osmanlı Dönemi
A40/A-B	Kemer Tokası	-	18. yy. Osmanlı Dönemi
A41	Kemer Tokası	III. Burç	Osmanlı Dönemi
A42	Kemer Tokası	Mağara Bölgesi	Osmanlı Dönemi
A43	Kemer Tokası	İç Sur	Osmanlı Dönemi
A44	Kemer Tokası	Mağara Bölgesi	Osmanlı Dönemi
A45	Kemer Tokası	Yüzey Buluntusu	Osmanlı Dönemi (?)
A46	Toka	Ana Kapı	Osmanlı Dönemi (?)
A47	Kemer Tokası	Mağara Bölgesi	19-20. yy. Osmanlı Dönemi
B1	Kandil	Mağara Bölgesi	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
B2	Şamdan Parçası	Mağara Bölgesi	Orta Çağ
B3	Şamdan Parçası	Mağara Bölgesi	-
C1	Kâse	-	Bizans Dönemi
C2	Kâse	Sultan Kapısı	-
C3	Ağız Parçası	Sultan Kapısı	-
C4	Ağız Parçası	Sur Dibi/Restorasyon Çalışması	-
C5	Ağız Parçası	Ana Kapı	-
C6	Bıçak	Yukarı Kilise	-
C7	Bıçak	Mağara Bölgesi	-
C8	Bıçak	Mağara Bölgesi	-
C9	Bıçak	Mağara Bölgesi	-
C10	Bıçak	Sultan Kapısı	-
C11	Bıçak	Sultan Kapısı	-
C12	Kaşık	2009 Açması-Kale Cami Yakını	19-20. yy. Osmanlı Dönemi
D1	Yüksük	Mağara Bölgesi	-
D2	Yüksük	Bayrak Bölgesi	-
D3	Yüksük	Bayrak Bölgesi	16-18. yy. Osmanlı Dönemi

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
D4	Yüksük	Sarnıç Bölgesi	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D5	Yüksük	Ana Kapı	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D6	Yüksük	Mağara Bölgesi	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D7	Yüksük	Sultan Kapısı	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D8	Yüksük	Sultan Kapısı	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D9	Yüksük	Mağara Bölgesi	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D10	Yüksük	Ana Kapı	16-17. yy. Avrupa
D11	Makas	Mağara Bölgesi	Geç Roma-Erken Bizans Dönemi
D12	Makara	Sultan Kapısı	Orta Çağ
D13	Düğme	Ana Kapı	11-16. yy. Orta Çağ
D14	Düğme	Sultan Kapısı	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D15	Düğme	Sultan Kapısı	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D16	Düğme	Sultan Kapısı	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D17	Düğme	Sultan Kapısı	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D18	Düğme	Sultan Kapısı	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
E1	Çan	Yüzey Buluntusu	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
E2	Çan	Ana Kapı	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
E3	Çingirak	Sultan Kapısı	Orta Çağ
E4	Çingirak	Sultan Kapısı	Orta Çağ
E5	Çingirak	Sultan Kapısı	Orta Çağ
E6	Çingirak	Sultan Kapısı	Orta Çağ
E7	Çingirak	Sultan Kapısı	Orta Çağ
E8	Çingirak	Yukarı Kilise	Orta Çağ
E9	Çingirak	Moloz Temizliği	Orta Çağ
E10	Çingirak/Zil/Düğme (?)	Mağara Bölgesi	Orta Çağ
F1	Terazi Kefesi	Sultan Kapısı	-
F2	Terazi Kefesi	III. Teras	-
F3	Cep Terazisi	-	11-14. yy. Bizans veya Selçuklu Dönemi
F4	Ağırlık	-	17-18. yy. Osmanlı Dönemi
F5	Ağırlık	Sultan Kapısı	17-19. yy. Osmanlı Dönemi
F6	Ağırlık	Mağara Bölgesi	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
F7	Ağırlık	Mağara Bölgesi	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
G1	Kenet	Sultan Kapısı	-
G2	Kenet	Mağara Bölgesi	-

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
G3	Kenet	Mağara Bölgesi	-
G4	Kapı Mil Yuvası	Mağara Bölgesi	-
H1	Kilit Aynası (?)	Yüzey Buluntusu	-
H2	Anahtar	Sultan Kapısı	Roma-Erken Bizans Dönemi
H3	Anahtar	Mağara Bölgesi	Bizans Dönemi
H4	Anahtar	Mağara Bölgesi	Bizans Dönemi
H5	Anahtar	Sultan Kapısı	Osmanlı Dönemi (?)
H6	Anahtar	Sultan Kapısı	19. yy. Osmanlı Dönemi
H7	Anahtar	Sur Dibi/Restorasyon Çalışması	19. yy. Osmanlı Dönemi
H8	Anahtar (?)	Sarnıç Bölgesi	-
H9	Filise Çivisi	Mağara Bölgesi	-
H10	Halka	Sultan Kapısı	-
H11	Halka	Sur Dibi/Restorasyon Çalışması	-
H12	Halka	Ana Kapı	-
H13	Halka	Bayrak Bölgesi	-
H14	Halka	Sultan Kapısı	-
H15	Halka	Mağara Bölgesi	-
H16	Halka	Ana Kapı	-
H17	Halka	Mağara Bölgesi	-
H18	Halka	III. Teras	-
H19	Halka	Mağara Bölgesi	-
H20	Halka	Sultan Kapısı	-
H21	Halka	Sultan Kapısı	-
H22	Menteşe	III. Burç	-
H23	Menteşe	Mağara Bölgesi	-
I1	Aplik	Ana Kapı	-
I2	Aplik	Sarnıç Bölgesi	Osmanlı Dönemi
I3	Aplik	Ana Kapı	-
I4	Aplik	Mağara Bölgesi	-
I5	Kenet	Bayrak Bölgesi	-
J1	Mıh	-	-
J2	Mıh	Mağara Bölgesi	-
J3	Mıh	Mağara Bölgesi	-
J4	Çivi	Moloz Temizliği	-
J5	Çivi	III. Burç	-
J6	Çivi	Sultan Kapısı	-
J7	Çivi	Sultan Kapısı	-

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
J8	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J9	Çivi	Ana Kapı	-
J10	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J11	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J12	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J13	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J14	Çivi	Ana Kapı Yol Çalışması	-
J15	Çivi	Mağara Bölgesi	-
J16	Çivi	Ana Kapı	-
J17	Tegula Mammate Çivisi	Mağara Bölgesi	Roma-Erken Bizans Dönemi (?)
J18	Tegula Mammate Çivisi	Mağara Bölgesi	Roma-Erken Bizans Dönemi (?)
J19	Çivi	Bayrak Bölgesi	-
J20	Çivi	Sultan Kapısı	-
J21	Çivi (Raptiye)	Ana Kapı	-
K1	Ok Ucu	Sultan Kapısı	Orta Çağ
K2	Ok Ucu	Sultan Kapısı	Orta Çağ
K3	Ok Ucu	Sultan Kapısı	Orta Çağ
K4	Ok Ucu	Sultan Kapısı	Orta Çağ
K5	Ok Ucu	Sultan Kapısı	Orta Çağ
K6	Kama	-	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
K7	Kalkan Göbeği	Ana Kapı	Osmanlı Dönemi
K8/A-B	Barutluk	Hamam	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
K9	Kurşun Kalıbı	Mağara Bölgesi	Osmanlı Dönemi
L1	Haç	Bayrak Bölgesi	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
L2	Kitap Cildi Bağlayıcı Halka	Yüzey Buluntusu	11-13. yy. Orta Bizans Dönemi
L3	Mühür	Ana Kapı	8-11. yy. (?) Bizans Dönemi
L4	Spatula	Mağara Bölgesi	Erken Bizans Dönemi
L5	Ejder Başı	Ana Kapı	12-13. yy. Beylikler/Selçuklu Dönemi
L6	Kulüp	Sultan Kapısı	-
L7	Kulüp	Sur Dışı	-
L8	Zırh Zinciri	Hamam	-
L9	Zırh Zinciri	Sultan Kapısı	-
L10	Askı Parçası	Ana Kapı	-
L11	Kanca	Kilise	-

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
L12	Nal	Sarıç Bölgesi	Bizans Dönemi
L13	Nal	Sur Dışı	-
L14	Nal	Sultan Kapısı	-
L15	Çift Yüzlü Kazma/Balta	III. Burç	-
L16	Tanımlanamayan Obje	Sultan Kapısı	12-13. yy. Bizans veya Selçuklu Dönemi
L17	Tanımlanamayan Obje	Yüzey Buluntusu	Osmanlı Dönemi

Ek 2. Sultan Kapısı Buluntuları

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
A2	Yüzük	Orta Çağ
A7	Yüzük	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
A14	Yüzük	Osmanlı Dönemi
A19	Yüzük	-
A20	Ok Yüzüğü	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
A24	Bilezik	11-12. yy. Orta Bizans Dönemi
A25	Bilezik	Orta Çağ
A26	Madalyon	6. yy. Erken Bizans Dönemi
A28	Kemer Tokası	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
A31	Kemer Tokası	12-13. yy. Selçuklu/Beylikler Dönemi
A33	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A34	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A35	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A36	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A37	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A38	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A39	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
C2	Kâse	-
C3	Ağız Parçası	-
C10	Bıçak	-
C11	Bıçak	-
D7	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D8	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D12	Makara	Orta Çağ
D14	Düğme	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D15	Düğme	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D16	Düğme	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D17	Düğme	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
D18	Düğme	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
E3	Çingirak	Orta Çağ
E4	Çingirak	Orta Çağ
E5	Çingirak	Orta Çağ
E6	Çingirak	Orta Çağ
E7	Çingirak	Orta Çağ
F1	Terazi Kefesi	-
F5	Ağırlık	17-19. yy. Osmanlı Dönemi
G1	Kenet	-
H2	Anahtar	Roma-Erken Bizans Dönemi
H5	Anahtar	Osmanlı Dönemi (?)
H6	Anahtar	19. yy. Osmanlı Dönemi
H10	Halka	-
H14	Halka	-

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
H20	Halka	-
H21	Halka	-
J6	Çivi	-
J7	Çivi	-
J20	Çivi	-
K1	Ok Ucu	Orta Çağ
K2	Ok Ucu	Orta Çağ
K3	Ok Ucu	Orta Çağ
K4	Ok Ucu	Orta Çağ
K5	Ok Ucu	Orta Çağ
L6	Kulp	-
L9	Zırh Zinciri	-
L14	Nal	-
L16	Tanımlanamayan Objeler	12-13. yy. Bizans veya Selçuklu Dönemi

Ek 3. Mağara Bölgesi Buluntuları

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
A3	Yüzük	Orta Bizans Dönemi
A10	Yüzük	17-18. yy. Osmanlı Dönemi
A16	Yüzük	Osmanlı Dönemi
A32	Kemer Tokası	13. yy. Selçuklu Dönemi (?)
A42	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A44	Kemer Tokası	Osmanlı Dönemi
A47	Kemer Tokası	19-20. yy. Osmanlı Dönemi
B1	Kandil	12-13. yy. Selçuklu Dönemi
B2	Şamdan Parçası	Orta Çağ
B3	Şamdan Parçası	-
C7	Bıçak	-
C8	Bıçak	-
C9	Bıçak	-
D1	Yüksük	-
D6	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D9	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D11	Makas	Geç Roma-Erken Bizans Dönemi
E10	Çingirak/Zil/Düğme (?)	Orta Çağ
F6	Ağırlık	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
F7	Ağırlık	18-19. yy. Osmanlı Dönemi
G2	Kenet	-
G3	Kenet	-
G4	Kapı Mil Yuvası	-
H3	Anahtar	Bizans Dönemi
H4	Anahtar	Bizans Dönemi
H9	Filise Çivisi	-
H15	Halka	-
H17	Halka	-
H19	Halka	-
H23	Menteşe	-
I4	Aplik	-
J2	Mih	-
J3	Mih	-
J8	Çivi	-
J10	Çivi	-
J11	Çivi	-
J12	Çivi	-

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
J13	Çivi	-
J15	Çivi	-
J17	Tegula Mammate Çivisi	Roma-Erken Bizans Dönemi (?)
J18	Tegula Mammate Çivisi	Roma-Erken Bizans Dönemi (?)
K9	Kurşun Kalıbı	Osmanlı Dönemi
L4	Spatula	Erken Bizans Dönemi

Ek 4. Ana Kapı Buluntuları

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
A5	Yüzük	Orta Çağ
A6	Yüzük	11-13. yy. Bizans veya Selçuklu Dönemi
A12	Yüzük	Osmanlı Dönemi
A15	Yüzük	Osmanlı Dönemi
A17	Yüzük Kaşı	Osmanlı Dönemi
A22	Bilezik	Orta Çağ
A23	Bilezik	Orta Çağ
A46	Toka	Osmanlı Dönemi (?)
C5	Ağız Parçası	-
D5	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
D10	Yüksük	16-17. yy. Avrupa
D13	Düğme	11-16. yy. Orta Çağ
E2	Çan	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi
H12	Halka	-
H16	Halka	-
I1	Aplik	-
I3	Aplik	-
J9	Çivi	-
J14	Çivi	-
J16	Çivi	-
J21	Çivi (Raptiye)	-
K7	Kalkan Göbeği	Osmanlı Dönemi
L3	Mühür	8-11. yy. (?) Bizans Dönemi
L5	Ejder Başı	12-13. yy. Beylikler/Selçuklu Dönemi
L10	Askı Parçası	-

Ek 5. Bayrak Bölgesi Buluntuları

Kat. No.	Tür	Tarih Önerisi
A1	Yüzük	Erken Bizans Dönemi
A18	Yüzük	-
A21	Bilezik	Orta Çağ
A30	Kemer Tokası	Orta Çağ
D2	Yüksük	-
D3	Yüksük	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
H13	Halka	-
I5	Kenet	-
J19	Çivi	-
L1	Haç	6-7. yy. Erken Bizans Dönemi

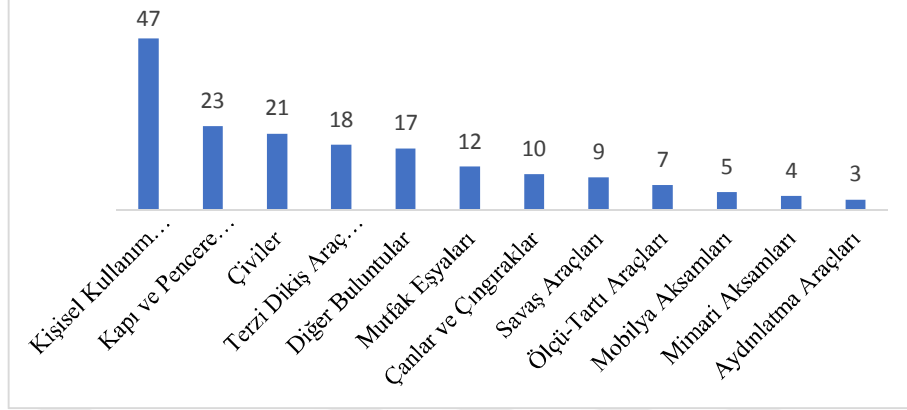
Ek 6. Sarnıç Bölgesi, III. Burç, Hamam, Sur Dibi, Yukarı Kilise, Sur Dışı, İç Sur ve 2009 Açması-Kale Cami Yakını Buluntuları

Kat. No.	Tür	Buluntu Yeri	Tarih Önerisi
D4	Yüksük	Sarnıç Bölgesi	16-18. yy. Osmanlı Dönemi
H8	Anahtar (?)	Sarnıç Bölgesi	-
I2	Aplik	Sarnıç Bölgesi	Osmanlı Dönemi
L12	Nal	Sarnıç Bölgesi	Bizans Dönemi
A41	Kemer Tokası	III. Burç	Osmanlı Dönemi
H22	Menteşe	III. Burç	-
J5	Çivi	III. Burç	-
L15	Çift Yüzlü Kazma/Balta	III. Burç	-
A8	Yüzük	Hamam	Osmanlı Dönemi
K8/A-B	Barutluk	Hamam	Osmanlı Dönemi
L8	Zırh Zinciri	Hamam	-
A29	Kemer Tokası	Sur Dibi	11-12. yy. Orta Bizans Dönemi
C4	Ağız Parçası	Sur Dibi	-
H7	Anahtar	Sur Dibi	19. yy. Osmanlı Dönemi
H11	Halka	Sur Dibi	-
C6	Bıçak	Yukarı Kilise	-
E8	Çıngırak	Yukarı Kilise	Orta Çağ
L11	Kanca	Yukarı Kilise	-
L7	Kulp	Sur Dışı	-
L13	Nal	Sur Dışı	-
A43	Kemer Tokası	İç Sur	Osmanlı Dönemi
C12	Kaşık	2009 Açması-Kale Cami Yakını	19-20. yy. Osmanlı Dönemi

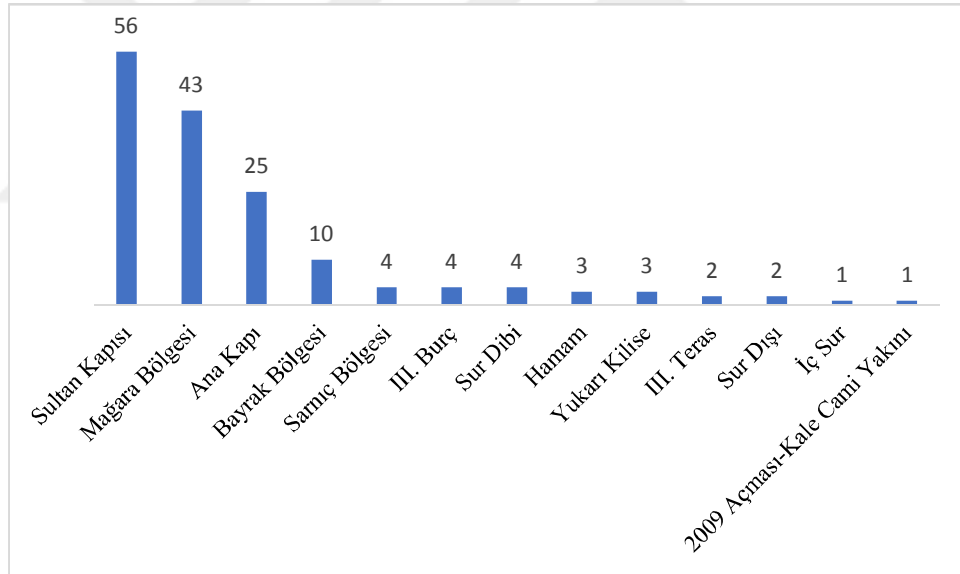

GRAFİKLER

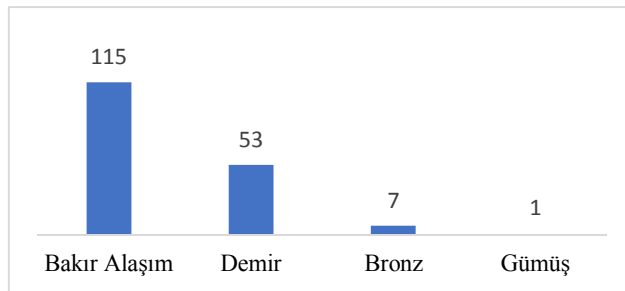
Ek 7. Metal Buluntuların Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı

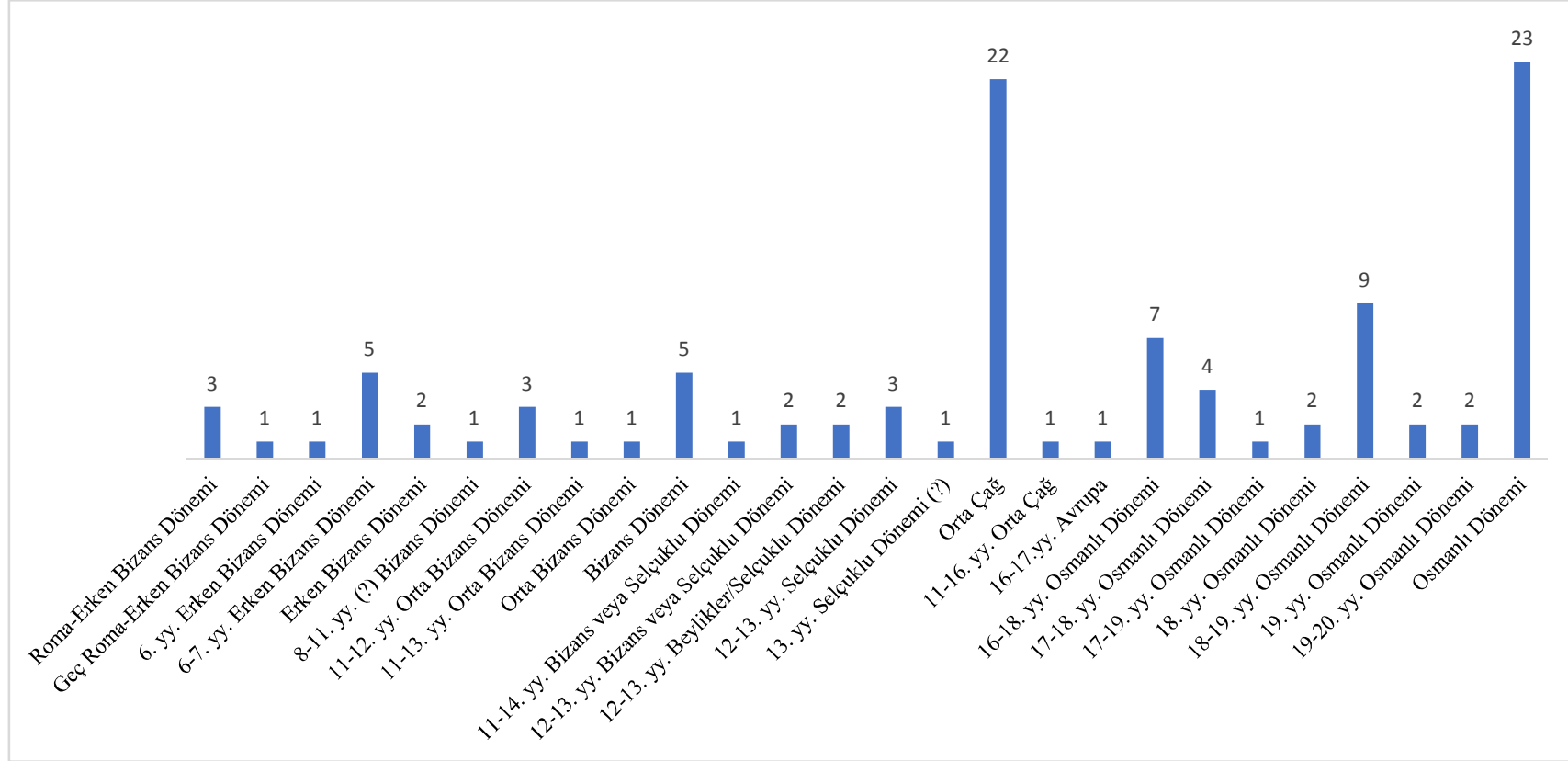
Ek 8. Metal Buluntuların Buluntu Yerlerine Göre Dağılımı

Ek 9. Metal Buluntuların Malzemeye Göre Dağılımı

Ek 10. Metal Buluntuların Dönemlerine Göre Dağılımı

Ek 11. Katalog

A1. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.8 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık ve eksiktir. Dikdörtgen kesitli halkanın dış yüzeyi yivlidir.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Dieudonné-Glad vd, 2013: 350, Pl. 6, 103; Tokbudak 2015, Lev. III, 9; Zhilina 2017, 140, 1, 2.

A2. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/348

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı IV/Sur Dibi, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm, kaş: 0.9x1.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, yoğun korozyonlu, tam ve sağlamdır. Halkası dikdörtgen kesitli yüzük daireye yakın oval biçimli kendinden kaşlıdır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Acara Eser 2019, 94, Cat. No. 31; Böhlendorf-Arslan 2012, 365, Abb. 13, 7; Tokbudak 2015, Lev. II, 6.

A3. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXI)

Kazı Env. No: DK'15/12

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2.3 cm, k: 0.2 cm, kaş: 1x1.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Halkası dikdörtgen kesitli yüzük oval biçimli kendinden kaşlıdır. Kaş yüzeyi bezemesizdir.

Tarihlendirme: Orta Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: -

A4. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXI)

Kazı Env. No: DK'10/46

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2010

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm, kaş: 1.1x1.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Halkası yassı kesitli yüzük daireye yakın oval biçimli kendinden kaşlıdır. Kaş yüzeyi üç şeride ayrılmıştır; alt ve üst şerit dikey çizgiler, orta şerit zikzak motifi ile bezenmiştir. Bezeme, oval bir çerçeve ile sınırlandırılır. Yüzük halkası üzerinde ise, 'V' şeklinde motifler ile oluşturulan bir bezeme bulunmaktadır. Bezemeyi yine dikdörtgen bir çerçeve sınırlandırır.

Tarihlendirme: Orta Bizans Dönemi (11-12. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Böhlendorf-Arslan 2012, 365, Abb. 13, 9; Davidson 1952, Pl. 106, 1971.

A5. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXI)

Kazı Env. No: DK'12/26

Müze Env. No: DK/019

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.7 cm, k: 0.2 cm, kaş: 1x1.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, tam ve sağlamdır. Halkası dikdörtgen kesitli yüzük oval biçimli kendinden kaşlıdır. Kaş yüzeyi profilidir.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

A6. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXII)

Kazı Env. No: DK'15/23

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2015

Tür: Yüzük

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, kaş: 1.2x1.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, üç sıra halinde yerleştirilmiş, merkezinde nokta bulunan sekiz daire ile bezelidir.

Tarihlendirme: Bizans veya Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 106, 1978; Ersoy 2019, 90, Res. 6; Waldbaum 1983, Pl. 48, 840.

A7. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXII)

Kazı Env. No: DK'15/15

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, kaş: 1x1.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, merkezinde nokta bulunan ve birbirini kesen iki daire ile bezelidir.

Tarihlendirme: Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

A8. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'17/M-15

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Hamam, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.7 cm, k: 0.2 cm, kaş ç: 1.1 cm, kaş k: 0.01 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, yoğun korozyonludur. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Bezemesiz, ince levha halindeki kaş kısmı kırık ve eksiktir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A9. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: Levha XXXII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2010

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 1.7x1.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiştir. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi bezemesizdir ve halkası içeriye doğru ezilmiştir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemli (17-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Vasiliu 1995, 405, Pl. II, 6; Vasiliu 1996, 242, Pl. VI, 2

A10. Yüzük (Foto: Levha I, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'18/M-17

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: yak. 2 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 1.3 cm, kaş k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiştir. Yüzük, yaklaşık 2/3'ü eksik dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi bezemesizdir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemli (17-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Vasiliu 1995, 405, Pl. II, 4; Waldbaum 1983, Pl. 48, 839.

A11. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXII)

Kazı Env. No: DK'11/73

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 0.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kakma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyonlu, ¼'ü kırık ve eksiktir. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında bulunan daire formlu taş üç çıkıntı çevrelemiştir.

Tarihlendirme: Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Acara Eser 2019, 96, Cat. No. 36; Crummy 1988, 10, Fig. 7, 1393; Kaydu Akbudak vd. 2017, 532, Şek. 23, 533, Şek. 25; Waldbaum 1983, Pl. 49, 848; Zhilina 2017, 140, 3.

A12. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: ç: yak. 1.8 cm, k: 0,1 cm, kaş ç: 1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kakma ve delik işi teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, yoğun korozyonlu ve tamdır. Yüzük, yassı kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında daire formlu, firuze renkli taş bulunmaktadır. Halka ile kaşın birleştiği yer içi boş üçgen motiflidir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Vasiliu 1995, 405, Pl. II, 1; Waldbaum 1983, Pl. 49, 850.

A13. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXII)

Kazı Env. No: DK'14/1

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Moloz Temizliği, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 0.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kakma ve delik işi teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Bk. Kat. No. A12 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, kaş yuvasında üçgen prizmal taş bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A14. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXIII)

Kazı Env. No: DK'14/17

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı III, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: ç: 1.8 cm, k: 0.05 cm, kaş ç: 0.8x1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kakma ve delik işi teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Yüzük, yassı kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında daire formlu sarı renkli taş bulunur. Halka ile kaşın birleştiği yer içi boş üçgen motiftir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Allan 1982, 67, 45; Vasiliu 1995, 405, Pl. II, 2.

A15. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXIII)

Kazı Env. No: DK'12/18

Müze Env. No: DK.0020

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: ç: 2 cm, k: 0.1 cm, kaş: 1.1x1.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kakma ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, tam ve sağlamdır. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval formlu, spiral yivli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında altıgen prizmal kırmızı renkli taş bulunur. Kaşın her iki yanında halka yüzeyi çizgiler ile bezelidir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A16. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-67

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi/Moloz Temizliği, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, k: 0.1 cm, kaş 1.3x1.4 cm.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyonlu, halkası kırık ve taşı eksiktir. Dikdörtgen kesitli halka kaş üzerine doğru bükülmüştür. Kaş kısmı oval formlu spiral yivlidir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A17. Yüzük Kaşı (Foto: Levha II, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler: 1.7x2.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve halka kısmı eksiktir. Oval formulu turuncu renkli taşı tutmak üzere yükseltelen kenar zikzak biçimlidir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A18. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kaş kısmı kırık ve eksiktir. Yüzük halkası dikdörtgen kesitlidir. Halkanın açık uçlarının üzerinde günümüze gelemeyen yüzük kaşı bulunmaktaydı.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 103, 1837, 1838; Dell'Era 2012, 400, Fig. 7, a; İmrana Altun 2015, Lev. 30, 78, 79; Waldbaum 1983, Pl. 49, 855.

A19. Yüzük (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXIII)

Kazı Env. No: DK'14/404

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. A18 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 106, 1961; İmrana Altun 2015, Lev. 30, 77.

A20. Ok Yüzüğü (Foto: Levha II, Çizim: Levha XXXIII)

Kazı Env. No: DK'16/7

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve üçgen kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, orta kısımdan çıkan rumi kıvrık dallar ile bezelidir.

Tarihlendirme: Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

A21. Bilezik (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi/Yüzey, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 5 cm. k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, $\frac{3}{4}$ 'ü kırık ve eksiktir. Bilezik halkasının iç ve üst yüzeyi düz, yan yüzleri basık, yarım daire kesitlidir. Uç kısmı yassılaştırılarak stilize yılanbaşı biçimi oluşturulmuştur. Uç kısmı ile yan yüzü arasında kalan bölümü, birbirine paralel kalın üç çizgi ile bezelidir.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

A22. Bilezik (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 5 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyonlu, $\frac{3}{4}$ 'ü kırık ve eksiktir. Kare kesitli bilezik halkasının iç kısmı düz, üst yüzeyi spiral yivlidir. Uç kısmına oval form verilerek stilize yılanbaşı biçimi oluşturulmuştur.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

A23. Bilezik (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 4 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, $\frac{3}{4}$ 'ü kırık ve eksiktir. Dikdörtgen kesitli bilezik halkasının protomu çokgen, üzeri yüzeysel spiral yivlidir.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Dell'Era 2012, 402, Fig. 10, a.

A24. Bilezik (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri: Sultan Kapısı/Tandır Yanı, 2010

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 5 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, $\frac{3}{4}$ 'ü kırık ve eksiktir. Bilezik halkası, iki telin kendi eksenine etrafında bükülmesiyle oluşturulmuş spiral biçimlidir.

Tarihlendirme: Orta Bizans Dönemi (11-12. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Antonaras 2012, 120, Fig. 4; Davidson 1952, Pl. 112, 2137; Henning 2007, Taf. 17, 218; Papanikola-Bakirtzi 2002, 561, 777. 586, 837; Teicu 2009, Pl. 9, 2.

A25. Bilezik (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: DK'15/M-30

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 6 cm, g: 0.6 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, $\frac{3}{4}$ 'ü kırık ve eksiktir. Bilezik halkası, yassı kesitli ve ince cidarlıdır, uç kısmı oval sonlanır. Üst yüzeyinde, üçgen çerçeve ile sınırlandırılmış yazı bulunmaktadır. Yan yüzü, birbirine paralel zikzaklar ve karşılıklı iki uçta yer alan dörder çentik ile bezelidir.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

A26. Madalyon (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXIV)

Kazı Env. No: DK'14/286

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bronz

Ölçüler: ç: 3.5 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiştir ve sağlamdır. Orijinalinde sikke olan eserin üzerine bir zincir deliği açılarak ikinci kez madalyon olarak kullanılmıştır. Ön yüzde yer alan imparator büstü ve yazı tahrip olduğundan okunamamaktadır. Arka yüzde ise, merkezde 40 *nummi* değerini gösteren "M" harfi, her iki yanında birer yıldız, üstte bir haç ve altta şubeyi gösteren "€" harfi bulunur. En altta Konstantinopolis darphanesinde basıldığını gösteren "CON" yazısından, sonradan açılan delik sebebiyle sadece "C" harfi okunabilmektedir. Deliğin açıldığı yerden imparator tasvirli yüzün kolye olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Sikke benzeri için bk. Buyruk 2014, 9, Res. 2, Kat. No. 2; Tekin 1999, s. 42, 44, 97, 98, 100, Lev./Pl. I, No. 7, 12. Madalyon benzeri için bk. Doyen 2013, XXXIX, 39, 40, 41.

A27. Kemer Tokası (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 2.3 cm, g: 2.2 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Mask biçimli, üzerinde dört daire biçimli açıklık mevcuttur.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6-7. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Demirel Gökçalp vd. 2017, 189, Lev. V, 13; Momchilov 2013, 415, 6; Pülz ve Kat 2011, 202, Res. 9; Russell 1982, 160, Fig. 6, 13.

A28. Kemer Tokası (Foto: Levha III, Çizim: Levha XXXV)

Kazı Env. No: DK'14/347

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı/Tonoz, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 2.4 cm, g: 1.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Oval formlu toka, kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve ve altta düz, üstte dışbükey formlu dilden oluşur.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6-7. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Bacharach ve Rodenbeck 2002, 201, Fig. 1; Demirer 2013, Lev. VI, B16, Çiz. III, B16; İmrana Altun 2015, Lev. 41, 136; 14.2, 14.15; Richter 1915, 333, 1088; Şahin 2018, Lev. 11, 29, B40.

A29. Kemer Tokası (Foto: Levha IV, Çizim: Levha XXXV)

Kazı Env. No: DK'16/1

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sur Dibi, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3 cm, g: 3. cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve dili eksiktir. Oval formlu toka, kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeveden oluşur. Üzerinde dilin oturacağı yuva belirgindir.

Tarihlendirme: Orta Bizans Dönemi (11-12. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Allan 1982, 67, 37; Davidson 1952, Pl. 114, 2204; Doncheva 2012, 20, Fig. I.14; Durak 2013, Lev.10, 20; Gaitzsch 2005, Taf. 51, SN 10, SN 16; Gültekin 2012, s. 73, 12; Lightfoot 2003, s. 133, Res. 7, b; Ploug vd. 1969, 87, 6; Rjabceva 181, Fig. 1, 23; Ricci 2012, 11, 37; Yavaş 2012, Şek. 2, Foto. 2.

A30. Kemer Tokası (Foto: Levha IV, Çizim: Levha XXXV)

Kazı Env. No: DK'11/72

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.5 cm, g: 2.5 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve halka ile birleştiği kısımda içbükey kavislidir. Diğer uzun kenar ise uçta birer damla ile sonlanır. Toka halkası 1.7 cm çapında daire biçimlidir.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Acara Eser 2019, 98, Cat. No. 43; Palalı 2015, Lev. 21, 61; Prokopenko 2014, 182, Şek. 1, B.

A31. Kemer Tokası (Foto: Levha IV, Çizim: Levha XXXVI)

Kazı Env. No: DK'13/189

Müze Env. No: 34

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5.9 cm, g: 5.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, delik işi tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyonlu ve oldukça sağlamdır. Kemer tokası, bir uzun kenarı yaklaşık beşgen biçimli bir parça ile sonlanan, beşgen formludur. Yüzeyi, ortadaki dikdörtgen biçimli bezemesiz bölüm çevresinde şekillenen delik işi kıvrık dallar ile bezelidir. Arka yüzde, tokenin kemer ile bağlantısını sağlayan, biri yassı diğeri daire kesitli iki şerit bulunur.

Tarihlendirme: Beylikler/Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

A32. Kemer Tokası (Foto: Levha IV, Çizim: Levha XXXVI)

Kazı Env. No: DK'17/M-23

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi II, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 2.3 cm, g: 2 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Tokenin bir ucu içbükey kavisli, diğer kenarı yarım daire dışbükey kavislidir. Düz kenarlardan birisinde, diğer toka ile bağlantısını sağlayan daire biçimli halka bulunur. Üzeri içi boş dışbükey profillidir. Arka yüzdeki yassı şerit ile tokenin kemere tutturulması sağlanmıştır.

Tarihlendirme: Selçuklu Dönemi (?) (13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

A33. Kemer Tokası (Foto: Levha V, Çizim: Levha XXXVI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5.8 cm, g: 3.7 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Tokanın bir kısa kenarı düz, diğer kısa kenarı dışbükey sonlanır ve sekiz dilimlidir. Ortasında lale biçimli bir çiçek bulunmaktadır. Düz kısa kenar, bir sıra art arda dizilmiş noktalı şerit ile sınırlandırılır. Tokanın yüzeyinde, kemere sabitlemek için açılmış dört perçin deliği görülür. Arka yüzde ise, tokanın kemer ile bağlantısını sağlayan şerit günümüze gelememiş ancak izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 116, 2252; Lightfoot 1998, 79, Şek. 3.

A34. Kemer Tokası (Foto: Levha V, Çizim: Levha XXXVI)

Kazı Env. No: DK'14/329

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı II, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 7.2 cm, g: 1.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, delik işi ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Toka dikdörtgen formludur. Merkezindeki uzun kenarları üstte ve altta içbükey kavisli kısa kenarları üç dilimli parça, üç dilimli bölümler ile tokanın kısa kenarlarına birleşir. Kısa kenarları yaprak motifi ile bezeli tokanın, dört kenarını yana dizilmiş daireler çevreler. Arka yüzde ise tokanın kemer ile bağlantısını sağlayan şerit günümüze gelememiş ancak izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A35. Kemer Tokası (Foto: Levha V, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/297

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı/Yüzey, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 7 cm, g: 3.9 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve kısmen iyi durumda olan toka yaprak formudur. Merkezdeki sekiz yapraklı çiçekten çıkan ve her iki yanını saran, dalları yapraklı gonca çiçekler ile oluşturulmuş bezeme, uç kısımda yaprak motifi ile sonlanır. Kenarını art arda yarım daire motiflerinin çevrelediği tokenın üzerinde, kemere sabitlemek için açılmış dört perçin deliği görülür. Arka yüzde, tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan şerit günümüze gelememiş ancak izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A36. Kemer Tokası (Foto: Levha VI, Çizim: Levha XXXVII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.2 cm, g: 3.7 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Yaklaşık daire formu, ucu hafif sivridir. Merkezdeki sekiz yapraklı çiçeği, kıvrık dallı yapraklı stilize çiçekler çevreler. Arka yüzde, tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan şerit günümüze gelememiş ancak izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A37. Kemer Tokası (Foto: Levha VI, Çizim: Levha XXXVII)

Kazı Env. No: DK'11/74

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2011

Tür: Kemer Tokası

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.3 cm, g: 2.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Tokanın bir kısa kenarı içbükey, diğer kısa kenarı dışbükey ve dilimli, tepe noktası üç yapraklı çiçek ile sonlanan kare formudur. Yüzeyi, dilimli bir şerit ile iki bölüme ayrılmış, biri dilimli şerit üzerinde, diğer ikisi karşılıklı içbükey köşelerde yer alan üç büyük çiçek motifi ile süslenmiştir. Motiflerin, aralarında kalan boş alanlar ise daha küçük çiçekler ile bezenmiştir. Arka yüzde, tokanın kemer ile bağlantısını sağlayan yassı şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Vasiliu 1996, 241, Pl. V, 1.

A38. Kemer Tokası (Foto: Levha VI, Çizim: Levha XXXVII)

Kazı Env. No: DK'12/19

Müze Env. No: DK.0029

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

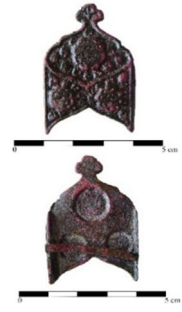
Ölçüler: ç: 3.9 cm, tüm g: 4.7 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Daire biçimli tokanın merkezi yarım küre formundadır. Bir ucu uzatılmış oval form ile sonlanırken, karşısında diğer toka ile bağlantısını sağlayan kırık halka parçası yer alır. Yarım küre formundaki parçanın merkezi içi noktalı yedi yapraklı çiçek ile, dış levha üzeri ise dört sıra silme ile bezelidir. Arka yüzde tokanın kemer ile bağlantısını sağlayan yassı şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (17-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Abyzova, Ryabtseva 2007, 101, 2; Custerea 1986, 302, Fig. 2, 2; Druzhinina 2014, 85, Fig. 3, 3, 4, 5; Hristova 2006, 109, Res. 3; Mototolea 2016, 318, 1; 321, 7; 323, 10; Vasiliu 1995, 408, Pl. V, 1.

A39. Kemer Tokası (Foto: Levha VII, Çizim: Levha XXXVIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5.3 cm, g: 4 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş tokenın, karşılığı olan diğer toka ile bağlantısının sağlandığı kısmı kırık ve eksiktir. Yüzeyinde de kırık mevcuttur. Bir ucu üç yapraklı çiçek motifi ile sonlanan daire biçimli tokenın kenarları, çentikler ile dilimli bir görünüm kazanmıştır. Merkezinde ise bir delik yer alır. Arka yüzde, tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan yassı şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Mototolea 2016, 345, 45.

A40/A-B. Kemer Tokası (Foto: Levha VII, Çizim: Levha XXXVIII)

Kazı Env. No: DK'15/M-68

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

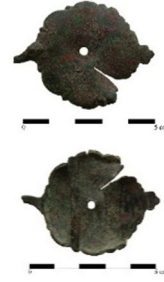
Ölçüler: u: 7.7 cm, g: 5.5 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Karşılıklı iki parçası da mevcut olan kemer tokası temizlenmiş ve iyi durumdadır (A-B). Kareye yakın dikdörtgen formlu tokaların, bir kenarı oval dilimli, diğer kenarı düzdür. Düz kısa kenarında diğer toka ile bağlantısını sağlayan daire biçimli halka bulunur. Yüzeyi, stilize üç servi ağacı ile bezelidir. Ağaçların gövdeleri üç ince çizgi ile biçimlendirilirken, çevreleri yine ince bir çizgi ile belirginleştirilmiş ve üzeri noktalar ile bezenmiştir. Bezemeyi, içi noktalar ile doldurulmuş paralel iki çizgi şerit sınırlandırır. Üzerinde, tokenın kemere sabitlenmesi için açılmış daire biçimli beş perçin deliği bulunmaktadır. Arka yüzde ise tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan korunamamış şeritlerin izleri belirgindir. Diğer toka (B), nispeten daha kötü durumda olmakla beraber aynı form ve bezemeye sahiptir. Bağlantı halkası kırık ve üzerinde sekiz perçin deliği bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Kazanchy 2012, 24, Fig. 38; Mototolea 2018, 29, Fig. 16.

A41. Kemer Tokası (Foto: Levha VII, Çizim: Levha XXXVIII)

Kazı Env. No: DK'13/236

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Burç, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 5.5 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Daire formlu tokenın ucunda, karşılığı olan diğer toka ile bağlantısını sağlayan daire biçimli, 0.8 cm çapında halka bulunmaktadır. Merkezde yer alan altı yapraklı çiçeği altı kollu yıldız kuşatır. Yıldızı, paralel iki sıra çizgiden oluşan daire çevreler. Bu çerçevenin etrafında art arda dizilmiş, farklı boyutlarda daireler yer alır. Tokenın kenarını, kabartma iki sıra şerit arasındaki uç kısımları nokta ile sonlanan, "V" biçimli motifler çevreler. Arka yüzde ise tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan günümüze gelememiş iki şerit, bulunduğu izlerden anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A42. Kemer Tokası (Foto: Levha VIII, Çizim: Levha XXXIX)

Kazı Env. No: DK'15/M-69

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.2 cm, g: 3.3 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve yüzeyinde kırıklar mevcuttur. Yarım daire formlu tokenın ucunda, karşılığı olan diğer toka ile bağlantısını sağlayan daire biçimli halka bulunur. Arka yüzde ise korunamamış şerit izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Mototolea 2018, 32, Fig. 25.

A43. Kemer Tokası (Foto: Levha VIII, Çizim: Levha XXXIX)

Kazı Env. No: DK'14/374

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: İç Sur, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.1 cm, g: 3 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kare prizmal formlu, çevresi iki sıra yivlidir. Arka yüzde ise tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan iki yassı şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A44. Kemer Tokası (Foto: Levha VIII, Çizim: Levha XXXIX)

Kazı Env. No: DK'15/M-25

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.2 cm, g: 3.3, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenen tokenın yüzeyi tahrip olmakla beraber sağlamdır. Köşeleri yuvarlatılmış ve karşılıklı iki kenarı sivrileştirilmiş kare formludur. Arka yüzünde ise tokenın kemer ile bağlantısının sağlandığı, "Z" biçimli şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

A45. Kemer Tokası (Foto: Levha IX, Çizim: Levha XXXIX)

Kazı Env. No: DK'10/45

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2010

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 3.7 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, ¼'ü kırık ve eksiktir. Daire formlu tokenın yüzeyi karelere bölünmüştür. Satranç tahtası gibi, bir karenin içi boş, diğeri dolu olacak şekilde eğik çizgilerle taranarak düzenlenmiştir. Bezemeyi, içi çizgi ile doldurulmuş bir şerit çevreler. Arka yüzde ise tokenın kemere bağlantısını sağlayan korunamamış şeridin izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (?)

Benzer Örnekler: -

A46. Toka (Foto: Levha IX, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.3 cm, g: 2.7 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, delik işi, kazıma ve kabartma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, ¼'ü kırık ve eksiktir. Dikdörtgen formlu tokenın merkezi, uçları zıt yönlere bakan içi boş "S" biçimli profillidir. Motifin iki yanında daire biçimli beşer delik yer alır. Ancak üst sıradaki deliklerden ikisi eksiktir. Tokenın kenarını, iki paralel çizgi ile oluşturulan çerçeve sınırlar. Bu şeridin içi, art arda dizilmiş dikey çizgiler ile doldurulmuştur.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (?)

Benzer Örnekler: -

A47. Kemer Tokası (Foto: Levha IX, Çizim: Levha XL)

Kazı Env. No: DK'17/M-1

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2017

Malzeme: Gümüş

Ölçüler: u: 9.1 cm, g: 3.1 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm ve dövme teknikleri ile yapılmış, delik işi, telkâri, granüle ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Dikdörtgen formlu tokenın ön yüzünde, eşit aralıklarla yerleştirilmiş kabara biçiminde üç rozet bulunur. Rozetlerin merkezinde 0.8x0.8 cm boyutlarında kare biçimli bezemesiz parçalar bulunurken, etrafında küçük kabartma daireler, eşkenar dörtgenler ve merkezi kabaralı sarmallar yer alır. Tokenın dört köşesinde birer kabartma daire, rozetlerin arasında ise karşılıklı yerleştirilmiş merkezi, eşkenar dörtgen parçalı olan üç yapraklı çiçekler görülür. Birbirine paralel silmelerin içine yan yana yerleştirilmiş küçük kabartma daireler, çerçeveyi oluşturmaktadır. Arka yüzde, iki kısa kenarda 0.6 cm çapında bir yuva, uzun kenarda yassı dikdörtgen biçimli şerit ile tokenın kemer bağlantısı sağlanmıştır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (19-20. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Akpınarlı ve Büyükyazıcı 2008, 72, Şek. 32; Aydın vd. 2013, 153, Fig. 1; Erkan Büyükyazıcı 2008, 154, Şek. 4. 125.

B1. Kandil (Foto: Levha X, Çizim: Levha XL)

Kazı Env. No: DK'15/22

Müze Env. No: 2016/96

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: tüm y: 7.7 cm, üst ç: 3.6 cm, alt ç: yak. 6.1 cm, boyun ç: 1.2 cm, k: 0.05 cm

Fitul u: a. 7.3 cm, b. 10.9 cm, c. 13.2 cm, d. 13.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiş, delik işi ve kazıma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen kandilin gövdesinde kırık ve eksik kısımlar mevcuttur. Konik formulu gövdeyi, üstte ve altta kazıma tekniği ile yapılmış geçme ve eşkenar dörtgen motifli iki şerit sıralar. Arada kalan yüzeyi ise altı dikdörtgen levhaya ayrılmıştır. Yarım daire profilli, dikey, kabartma şeritler ile birbirinden ayrılan bu levhaların içi delik işi tekniğinde yapılmış, detayları kazıma çizgiler ile vurgulanmış bitkisel motifler yer alır. Kandilin olasılıkla kapağını ve fitil yerleştirilen boyun kısmını oluşturan üst bölümü yukarı doğru daralır ve yüzeyi noktalar ile bezenmiştir.

Kandille birlikte ele geçen kırık haldeki dört parça, fitilin yerleştirildiği kısım olmalıdır. Boru şeklindeki parçaların birbirinin içine geçtiği, üç parçanın bir kenarındaki profillerden anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme: Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

B2. Şamdan Parçası (Foto: Levha XI, Çizim: Levha XL)

Kazı Env. No: DK'15/M-57

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bronz

Ölçüler: tüm y: 27.9 cm, y: a. 16. 5 cm, b. 11.4 cm, ç: a. 2.7, b. 2.7x4 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Büyük olasılıkla bir şamdana ait parça. Temizlenen parçalar kırık ve eksiktir. Uzun parça (A) silindirik içi boş boru biçimindedir. Yüzeyi düz ve bezemesizdir. Daha kısa olan parça (B) içi boş ve silindirik kısımdan sonra dışa kavisi yapar, tekrar iç bükey kavisi yaptığı yerde profilli bir bilezik bulunur ve yukarı doğru tekrar kavisi yaparak genişler. Üzerinde ise 1.5x1.7 çapında, 3 cm uzunluğunda vidalı kısım bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

B3. Şamdan Parçası (Foto: Levha XI, Çizim: Levha XL)

Kazı Env. No: DK'18/M-10

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Bronz

Ölçüler: y: 8.9 cm, ç: 2.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Şamdana ait parça temizlenmiş, kırık ve eksiktir. Daire ve konik kesitli, üç boğum, altı yüzlü kırık parça ile birleşir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

C1. Kâse (Foto: Levha XI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 3.4 cm, ağız ç: 9.6 cm, kaide ç: 7.5 cm, d: 3.2 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme ve tornada çekme teknikleri ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı kâsenin ağız kısmı beş yerden dikey olarak kırılmıştır. Düz kaideli, ağıza doğru genişleyen silindirik gövdeli kâsenin, ağız kısmı hafif dışa dönüktür. Kaidenin merkezinde, tornaya sabitlendiği kısmın izi ile etrafında yine tornada düzeltirken oluşan paralel çizgiler görülebilmektedir.

Tarihlendirme: Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Oransay 2006, Lev. IX, A23, Şek. 4, A23.

C2. Kâse (Foto: Levha XII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-40

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

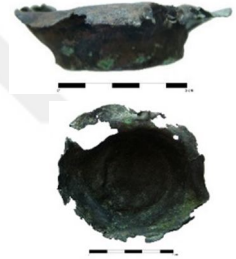
Ölçüler: y: 2.6 cm, ağız ç: 8.1 cm, kaide ç: 5 cm, d: 2.3 cm, k: 0.01 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı gövdenin büyük kısmı kırık ve eksiktir. Düz kaideli, ağıza doğru genişleyen silindirik gövdeli kâsenin, ağız kısmında daire biçimli delik bulunmaktadır. Asılarak kullanılan kandil ya da buhurdan olabilecek kabın, ağız kenarı büyük ölçüde kırık olmakla birlikte zincirlerin geçirilmesi için ağız kenarında iki delik daha olması muhtemeldir. Yüzeyi bezemesizdir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Oransay 2006, Lev. VII, A17, Şek. 4, A17; Waldbaum 1983, Pl. 31, 498.

C3. Ağız Parçası (Foto: Levha XII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: DK'14/338

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı III, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y (k): 4.5 cm, ağız ç: 24 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiş, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve korozyonludur. Zemine dikey, düz ağızlı, küresel gövdeli kabın ağız kenarının 1.5 cm altında ince bir kazıma şerit gövdeyi çevrelemektedir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Durak 2013, Lev. 8, 4.

C4. Ağız Parçası (Foto: Levha XII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: DK'17/M-6

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sur Dibi/Restorasyon Çalışması, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y (k): 3 cm, ağız ç: 18 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Temizlenmiştir. Dışa dönük profilli ağız parçasının iç yüzeyi birbirine paralel iki çizgi ile bezelidir. Kabın ağız kenarının 1.5 cm altında bir kavis ile gövdeye geçilmektedir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

C5. Ağız Parçası (Foto: Levha XII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: DK'15/M-62

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

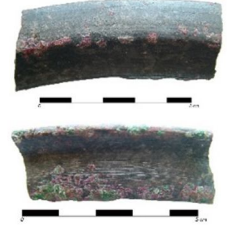
Ölçüler: y (k): 2.1 cm, ağız ç: 30 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Bk. Kat. No. C4 ile benzer özelliklere sahip olmakla birlikte ağız kısmı hafif dışa dönük profilli ve yüzeyi bezemesizdir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Oransay 2006, Şek. 4, A20.

C6. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Yukarı Kilise, 2009

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 12 cm, g: 2 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bıçağın sapa bağlanan kısmı ile gövde uç kısmı kırık ve eksiktir. Sırtı düz, kesici ağız yoğun korozyon nedeniyle aşınmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2016, s. 231, Fig. 1b, 6; Dell'era 2012, 398, Fig.4, d; Gültekin 2012, s. 122, 109; İmrana Altun 2015, Lev. 59, 226; Oransay 2006, Lev. XVII, E5, Şek. 11, E5, E13.

C7. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: DK'16/7

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 9.9 cm, g: 2.4 cm, k: 1.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bıçağın sapa bağlanan kısmı ve gövdesi kırık ve eksiktir. Sırtı düz, kesici ağız yoğun korozyon nedeniyle aşınmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzch 2005, Taf. 33, M71; Manning 1985, Pl. 54, Q27, Pl. 55, Q43; Ploug vd, 1969, s. 63, Fig. 23, 3.

C8. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Mağara Bölgesi, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 7.9 cm, g: 2.1 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bıçağın sap kısmı ve gövdesi kırık ve eksiktir. Sırtı düzdür ve uç kısma doğru daralır. Kesici ağız yoğun korozyon nedeniyle aşınmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Alagöz 2012, Lev. XIII, 35; Demirel Gökalp vd, 2017, Lev. V, 16; Demirer 2013, Lev. XIV, D18, Çiz. X, D18; Oransay 2006, Lev. XVII, E12, Şek. 11, E10, E12; Palalı 2015, Lev. 18, 38; İmrana Altun 2015, Lev. 60, 234; Yavaş 2012, 137, Res. 3; Waldbaum 1983, Pl. 15, 202.

C9. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-17

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Demir

Ölçüler: u(k): 10 cm, g: 2.7 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. C8 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. C8.

C10. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 13.5 cm, g: 2.4 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bıçağın sapa bağlanan kısmı ve gövdesi kırıktır. Sırtı düz, kesici ağız yoğun korozyon nedeniyle aşınmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 32, M50; İmrana Altun 2015, Lev. 60, 236; Waldbaum 1983; Pl. 15, 208; Yavaş 2012, 137, Res. 4.

C11. Bıçak (Foto: Levha XIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sultan Kapısı/Tandır İçi, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 15.3 cm, g: 2.1 cm, k: 0.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. C10 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. C10.

C12. Kaşık (Foto: Levha XIII, Çizim: Levha XLI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: 2009 Açması-Kale Cami Yakını, 2009

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 15 cm, g: 5 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sap kısmı kırıktır. Sığ kaşık haznesi oval formlu, sapı yassı dikdörtgen biçimlidir. Kaşık ile sapın birleştiği yer 'S' profillidir. Kaşık haznesi içinde daire ve kare biçimli iki delik görülmektedir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (19-20. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Çalış 2011, Lev. CXX, Res. 127; Kızılaslan 2013, 343, Kat. No. 96, Foto. 283.

D1. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'15/M-31

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.6 cm, üst ç: 1.2 cm, alt ç: 1.5 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Silindirik formlu, üst kısmı hafif bombeli yüksük gövdeye geçişte genişler. Üst kısım nokta şeklinde çukurlar ile gövde üzeri çapraz ekseninde sık yerleştirilen eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelidir. Yüksüğün alt kısmında, düz iki sıra profilli şerit bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

D2. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.1 cm, üst ç: 1.4 cm, alt ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişte bir sıra profil izlenir. Üst kısım nokta şeklinde çukurlar ile gövde üzeri altı sıra çapraz dizilmiş kabartma üçgenler ile bezelidir. Yüksüğün alt kısmındaki geniş şeritte, kazıma yarım daire motifler bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

D3. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.1 cm, üst ç: 1.4 cm, alt ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişte bir sıra profil izlenir. Üst kısmı nokta şeklinde çukurlar ile gövde üzeri alt alta yerleştirilmiş çentikler ile bezelidir. Yüksüğün alt kısmındaki geniş şeritte, art arda dizilmiş kazıma dikey çizgiler yer almaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Palalı 2015, Lev. 27, 156.

D4. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'13/166

Müze Env. No: DK.31

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sarnıç Bölgesi, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.1 cm, üst ç: 1.4 cm, alt ç: 2 cm, k: 0.05 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Bk. Kat. No. D3 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte yüksüğün alt kısmındaki geniş şerit, art arda dizilmiş çentikler ile bezenmiştir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Hill 1995, 86, Fig. 1.

D5. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.7 cm, üst ç: 1.4 cm, alt ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, yoğun korozyonlu ve sağlamdır. Silindirik formlu, üst kısmı düzdür. Yüksüğün üst kısmı ve gövde üzeri çentikler ile bezenmiştir. Alt kısmı ise, iki sıra düz profil ile sonlanır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Hill 1995, 86, Fig. 1.

D6. Yüksük (Foto: Levha XIV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-47

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.9 cm, üst ç: 1.3 cm, alt ç: 1.6x1.8 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Bk. Kat. No. D5 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte gövdesi kırık ve eksiktir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. D5.

D7. Yüksük (Foto: Levha XV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-14

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.1 cm, üst ç: 1.6 cm, alt ç: 1.8 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişte bir sıra kazıma çizgi bulunur. Üst kısım ve gövde üzeri, çapraz ekseninde sık yerleştirilen nokta şeklinde çukurlar ile bezenmiştir. Yüksüğün alt kısmında ise bir kazıma çizgi yer alır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Hill 1995, 89, Fig. 5; Kargin 2016, 177, Fig. 19, 16; İmrana Altun, Lev. 119, 506.

D8. Yüksük (Foto: Levha XV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/244

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.1 cm, üst ç: 1.5 cm, alt ç: 1.8 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişte bir sıra çizgi yer alır. Üst kısım ve gövde üzeri, çapraz ekseninde yerleştirilen nokta şeklinde çukurlar ile bezenmiştir. Alt kısmı ise, ortası sade bırakılan iki profil ile sonlanmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Çakmakçı 2017, 48, Foto. 1; İmrana Altun 2015, Lev. 120, 511; Schuster 2014, 3, Fig. 1.

D9. Yüksük (Foto: Levha XV, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'15/M-10

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.3 cm, üst ç: 1.6 cm, alt ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişi bir sıra profil izler. Üst kısım ve gövde üzeri, çapraz ekseninde sık yerleştirilmiş eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelidir. Alt kısmı ise ortası sade bırakılan iki profil ile sonlanmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (16-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Kargin 2016, 177, Fig. 19, 19, 21; İmrana Altun 2015, Lev. 120, 515.

D10. Yüksük (Foto: Levha XV, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'14/320

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı/Karakol, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.8 cm, üst ç: 1x1.3 cm, alt ç: 1.8 cm, k: 0.05 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen yüksük kırık ve eksiktir. Silindirik formlu, üst kısmı düz olan yüksüğün üst kısmı ve gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir. Gövdenin alt kısmı üç şeride ayrılmıştır. Üst ve alt şerit, ikişer çizgi arasında art arda dizilmiş dikey çizgiler ile bezenmiştir. Ortadaki daha geniş şeritte, art arda dizilmiş dokuz madalyon içerisinde Malta haçı tasviri bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Avrupa (16-17. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

D11. Makas (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'15/M-31

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 12.7 cm, ç: 0.8-0.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen makasın diğer yarısı eksiktir. Ortası ve kenarları yivli ve profilli olan boğumlu göbekten uzanan iki koldan biri kıvrılarak, 2.4x2.4 cm boyutlarında yarım daire biçimli, parmağın gireceği bölüm oluşturulmuştur. Uç kısmında ise, makasın diğer yarısının birleştiği 0.3 cm çapında daire biçimli yuva bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Geç Roma-Erken Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 17, 239.

D12. Makara (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLII)

Kazı Env. No: DK'15/M-4

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.7 cm, ç: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Silindirik makaranın kısa kenarları dışa doğru genişler, daha dar ve kısa silindirik parçalar ise 0.6 cm çapında uçları sivrilen, yarım küre biçiminde sonlanır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 79, 1276, 1277; Koyun Esen 2019, 186, Cat. No. 60, 61; Papanikola-Bakirtzi 2002, 366, 436.

D13. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 0.8 cm, halka ç: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyonlu, tam ve sağlamdır. Küresel formlu, bir ucunda düğmenin kumaşa dikilmesini sağlayan daire biçimli halka bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Orta Çağ (11-16. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Antonaras 2012, 124, Fig. 12; Berti 2012, 203, Pl. 1, 43; Davidson 1952, Pl. 111, 2124; İmrana Altun 2015, Lev. 39, 120, 128; Waldbaum 1938, Pl. 46, 779.

D14. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.3 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalıdır. Disk biçimli başa sahip düğmenin arkasında merkezde, giysiye tutturulmasını sağlayan ve bir kısmı kırık olan halka bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Smith vd. 2014, 49, Fig. 69.

D15. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: DK'14/359

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı/Tonoz, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.6 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, tam ve sağlamdır. Disk biçimli düğmenin üzeri ışın şeklinde kazıma çizgiler ile bezenmiştir. Düğmenin arkasında, merkezde 0.5 cm kalınlığında kare kesitli bir saplama bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. D14.

Benzer Örnekler: Oransay 2006, Lev. XIII, B95, Şek. 7, B77, B102; Popilian, Bondoc 2012, 133, Pl. L; Smith vd. 2014, 48, Fig. 68.

D16. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/360

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı/Tonoz, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.5 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Bk. Kat. No. D15 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. D14.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. D14.

D17. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.4 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş, tam ve sağlamdır. Disk biçimli düğme başı sekiz yapraklı çiçek şeklindedir. Düğmenin arkasında, merkezde, 0.4 cm. kalınlığında kare kesitli bir saplama bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. D14.

Benzer Örnekler: -

D18. Düğme (Foto: Levha XVI, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.3 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, tam ve sağlamdır. Daire formu düğme başının kenarları üç dilimli, yüzeyi bezemesizdir. Arkasında, kısa kenarlardan 0.2 cm kalınlığında kare kesitli iki saplama bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. D14.

Benzer Örnekler: -

E1. an (Foto: Levha XVII, izim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.6 cm, : 3.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, üzeri kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen anın dili eksiktir. Konik formlu an ezilmiştir. Üst kısmında daire biçimli zincir/ip halkası bulunmaktadır. Gövde, alt kısımda iki sıra paralel çizgi ile bezenmiştir.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6-7. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2018, 196, Fig. 2, Cat. No. 10; Demirer 2013, Lev. XLIV, M9, iz. XXXVII, M9; Demirel Gököl vd. 2017, Lev. X, 58; Durak 2013, Lev. 12, 36; Richter 1915, 464, 1837; Romualdi 1989, 156, 197c; Tokbudak 2015, Lev. XXXIX, 147; Waldbaum 1983, Pl. 8, 100.

E2. Çan (Foto: Levha XVII, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y (k): 3.1 cm, ç: 3.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık çanın dili eksiktir. Olasılıkla konik biçimlidir. Üst kısımda, içten daire biçimli, dıştan beşgen formlu olan zincir/ip halkası bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6-7. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Başaran ve Kasapoğlu 2013, Şek. 7, M14, M17; Demirel Gökalp vd. 2017, Lev. X, 59; Demirer 2013, Lev. XLIV, M8, Çiz. XXXVII, M8; Durak 2013, Lev. 12, 33; Dusenbery 1998, 1047, XS-496; Gaitzsch 2005, Taf. 19, HA3; Gültekin 2012, 143, 151; Khamis 2013, 139, Fig. 94; Niblett vd. 2006, 159, Fig. 47, 71; Peleg 1991, 142, Fig. 12, 4; Ploug vd. 1969, 87, Fig. 32, 8; Richter 1915, 464, 1840; Robinson 1941, Pl. CLXVII, 2614; Romualdi 1989, 156, 197b; Russell 1982, 154, Fig. 4, 4 6; Şahin 2018, Lev. 22, 37, M1, M2; Tokbudak 2015, Lev. XXXIX, 149; Waldbaum 1983, Pl. 8, 93.

E3. Çıngırak (Foto: Levha XVII, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 3.7 cm, ç: 2.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık ve dili eksiktir. Küresel gövde beş dilime ayrılmıştır. Üstte daire biçimli zincir halkası bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 8, 101.

E4. Çingırak (Foto: Levha XVII, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: DK'14/248

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.3 cm, ç: 1.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenen obje tam, sağlam ve iyi durumdadır. Küresel formlu gövdenin ortasında dışa çekik profil ile bilezik oluşturulmuştur. Gövdenin üst kısmında üçgen biçimli zincir halkası, alt yarısında üç delik bulunur. Çingırığın dili mevcuttur.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Allan 1982, 60, 3; Durak 2013, Lev. 12, 28; İmrana Altun 2015, Lev. 37, 110; Palalı 2015, Lev. 19, 47; Ploug vd. 1969, 57, Fig. 21, 9.

E5. Çingırak (Foto: Levha XVIII, Çizim: Levha XLIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y(k): 1.4 cm, ç: 1.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık çingırığın gövdesinin alt yarısı ve dili eksiktir. Küresel formlu üst gövdenin, alt yarısı ile birleştiği yer profillidir. Üst kısımda daire biçimli zincir halkası bulunur.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. E4.

Benzer Örnekler: Palalı 2015, Lev. 19, 46.

E6. Çıngırak (Foto: Levha XVIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/393

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y(k): 1.6 cm, ç: 1.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. E5 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, üst kısımdaki zincir halkası oval formludur.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. E4.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. E5.

E7. Çıngırak (Foto: Levha XVIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/252

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y(k): 1 cm, ç: 2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. E5 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. E4.

Benzer Örnekler: İmrana Altun 2015, Lev. 37, 108; Tokbudak 2015, Lev. XXXVIII, 145, Lev. XXXIX, 148.

E8. Çingırak (Foto: Levha XVIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Yukarı Kilise/Sondaj I, 2009

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y(k): 1.1 cm, ç: 1.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. E5 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, zincir halkası eksiktir.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. E4.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. E5.

E9. Çingırak (Foto: Levha XVIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/258

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Moloz Temizliği, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y(k): 0.6 cm, ç: 1.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, zincir halkası ve dili eksik olan objenin gövdesi ezilmiştir. Gövdenin üst kısmında kırılan zincir halkasının bağlantı yerinde boşluk mevcuttur. Alt yarısında, dikdörtgen biçimli şerit halinde bir açıklık bulunur.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. E4.

Benzer Örnekler: Durak 2013, Lev. 12, 30.

E10. Çıngırak/Zil/Düğme (?) (Foto: Levha XVIII, Çizim: Levha XLIII)

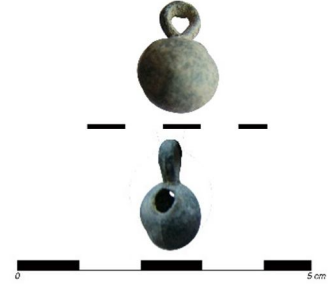
Kazı Env. No: DK'15/M-66

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 1.5 cm, ç: 1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Küresel formlu, üzerinde karşılıklı yerleştirilmiş, 0.5 cm çapında iki delik bulunmaktadır. Uç kısmında, oval biçimli zincir halkası yer alır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: -

F1. Terazi Kefesi (Foto: Levha XIX, Çizim: Levha XLIV)

Kazı Env. No: DK'14/386

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 6.2 cm, d: 1.5 cm, k: 0.05 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı, gövdesindeki ezik ve kırık dışında sağlamdır. Terazi kefesi, daire biçimli ve hafif içbükeydir. İç yüzeyi, birbirine paralel üç çizgi ile bezelidir. Ağız kenarında eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç zincir deliği bulunur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Acara Eser 2009, 188, Res. 14; Davidson 1952, Pl. 99, 1672; Durak 2013, Lev. 10, 19; İmrana Altun 2015, Lev. 126, 533, Lev 127, 537; Kürkman 2003, 271, Kat. No. 270; Lightfoot 2012, 384, Fig. 11/5, 15.

F2. Terazi Kefesi (Foto: Levha XIX, Çizim: Levha XLIV)

Kazı Env. No: DK'14/375

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Teras, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

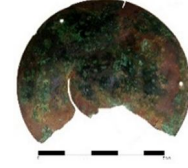
Ölçüler: ç: 6.9 cm, d: 0.8 cm, k: 0.05 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve ¼'ü kırık ve eksiktir. Terazi kefesi, daire biçimli ve hafif içbükeydir. İç yüzeyi, eş merkezli yerleştirilmiş, içbükey birbirine paralel ikişer çizgi ile bezelidir. Ağız kenarında eşit aralıklarla yerleştirilen, biri eksik iki zincir deliği bulunur.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. F1.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. F1.

F3. Cep Terazisi (Foto: Levha XIX, Çizim: Levha XLIV)

Kazı Env. No: DK'14/29

Müze Env. No: 2014/31

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

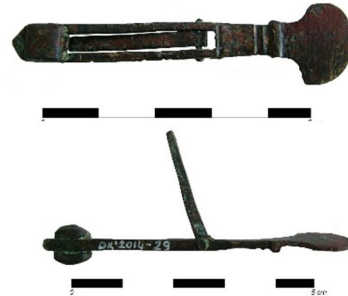
Ölçüler: u: 7.2 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenen obje sağlam durumdadır. Cep terazisinin bir kanadı üçgen-kare prizmal formlu, diğer kanadı yarım daire biçimli “kefe” ile sonlanır. Dikdörtgen formlu gövde üzerindeki oyuk içinde dikdörtgen biçimli kürek, gövdenin iki yanındaki menteşeler ile sabitlenmiştir. Gövde üzerinde iki içbükey, bir dışbükey profil görülür.

Tarihlendirme: Bizans veya Selçuklu (11-14. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Kürkman 2003, 223, Kat. No. 82, 83.

F4. Ağırlık (5 dirhem) (Foto: Levha XIX, Çizim: Levha XLIV)

Kazı Env. No: DK'16/10

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: g: 1.3x1.3 cm, ağı: 15.80 gr.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenen ağırlık iyi durumdadır. Altı yüzlü dirhem her yüzü eşkenar dörtgen biçimlidir. Aralarda kalan yüzeyler üçgen pahlıdır. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret olmayan 15.80 gr ağırlığındaki ağırlık, 5 dirheme karşılık gelmektedir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (17-18. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Bikić 2015, 44, Fig. 5, 5, 6; Palalı 2015, Lev. 16, 22; Tekin 2013, 337, 34.

F5. Ağırlık (Foto: Levha XX, Çizim: Levha XLV)

Kazı Env. No: DK'15/21

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5 cm, g: 3.9 cm, ağı: -

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenen ağırlık iyi durumdadır. Sekiz yüzlü dirhem bir yüzü üçgen prizmal formudur. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmamaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (17-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Bikić 2015, 44, Fig. 5, 8; Holland 2014, 217, Fig. 4, a-b-c-d; Kürkman 2003, 238, Kat. No. 141, 143; Tekin 2013, 337, 35; Tekin 2015a, 145, Fig. 37; Tekin 2016, 219, 63.

F6. Ağırlık (15 dirhem) (Foto: Levha XX, Çizim: Levha XLV)

Kazı Env. No: DK'16/8

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 6 cm, k: 0.3 cm, ağı: 40.87 gr.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen ağırlık iyi durumdadır. Ortası açık daire biçimli, kenarı yükseltilmiştir. Yükseltilmiş kenarı ve iç kısmı yiv ile bezeli dirhem üzerinde çözümlenemeyen tuğra ile daireler içerisinde Arapça “8” ve “4” rakamı bulunmaktadır. 40.87 gr ağırlığındaki ağırlık, 15 dirheme karşılık gelmektedir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Kürkman 2003, 280, Kat. No. 312; Tekin 2015b, 627, fig. 2 (1/3).

F7. Ağırlık (15 dirhem) (Foto: Levha XX, Çizim: Levha XLV)

Kazı Env. No: DK'16/3

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 5.3 cm, k: 0.3 cm, ağı: 45.55 gr.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen ağırlık iyi durumdadır. Dirhem ortası açık daire biçimlidir. Yüzeyi eşit aralıklarla yapılmış derin yivli üç profilli, kenar kısımları çentiklidir. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret olmayan 45.55 gr ağırlığındaki ağırlık, 15 dirheme karşılık gelmektedir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Kürkman 2003, 246, Kat. No. 171, 260, Kat. No. 228.

G1. Kenet (Foto: Levha XX, Çizim: Levha XLV)

Kazı Env. No: DK'15/M-1

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 6.4 cm, g: 1.2 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, bir ucu kırık ve eğilmiş dikdörtgen biçimli kenet.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirer 2013, Lev. XXIII, H14, Çiz. XVIII, H14.

G2. Kenet (Foto: Levha XX, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 6.2 cm, g: 1 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. G1 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirer 2013, Lev. XXIV, H17, Çiz. XIX, H17.

G3. Kenet (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 5 cm, g: 1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı kenet tam ve oldukça sağlamdır. Dikdörtgen biçimli kenedin iki ucu “U” biçimli kıvrıktır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirel 2003, Lev. XXIII, H15, Çiz. XVIII, H15; Gaitzsch 2005, Taf. 8, BK1; Oransay 2006, Lev. XXIII, İ4, Şek.18, İ4; Şahin 2018, Lev. 18, 33, J1.

G4. Kapı Mil Yuvası (Foto: Levha XXI, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'17/M-18

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2017

Malzeme: Demir

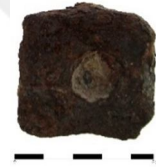
Ölçüler: g: 5.1x5.6 cm, y: 1.7 cm, yuva ç: 2.1 cm, d: 0.8 cm.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yaklaşık kare formlu gövdenin ortasında daire biçimli mil yuvası yer alır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirel 2013, Lev. XXIX, H46; Oransay 2006, Lev. XXIV, İ15, İ16; Robinson 1941, 295, Pl. LXXXV, 1286, 1287.

H1. Kilit Aynası (?) (Foto: Levha XXI, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'13/211

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: g: 4.1 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık ve eksiktir. Kilit aynasına ait olabilecek parça yarım daire biçimlidir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H2. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'14/256

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 3.9 cm, g (k): 1.7 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kare kesitli tutacak kısmı ile dışlardan biri kırık ve eksiktir.

Tarihlendirme: Roma-Erken Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 70, 968; Manning 1985, Fig. 25, 2, 3; Oransay 2006, Lev. XXVI, J27, Şek. 21, J27; Papanikola-Bakirtzi 2002, 275, 280; Richter 1915, 363, 1247.

H3. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'18/M-12

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 7.1 cm, g: 2.4 cm, k: 1.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yoğun korozyon ile kaplı anahtarın bir ucu daire biçimlidir ve ortasında delik bulunmaktadır. Üçgen biçimli gövdenin ucunda iki diş mevcuttur.

Tarihlendirme: Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Demirel 2013, Lev. XXXIV, İ52, İ53, Çiz. XXXVIII, İ52, İ53; Palalı 2015, Lev. 17, 35.

H4. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'18/M-16

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 6.9 cm, g: 2.9 cm, k: 1.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. H3 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, dişlerden birisi tamamen diğeri ise kısmen kırıktır.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. H3.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. H3.

H5. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'14/316

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 7 cm, g: 3.5 cm, k: 0.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yoğun korozyon ile kaplı, kırık ve eksiktir. Daire biçimli, ortasında delik bulunan tutamak kısmı iki yanda daire biçimli dışa taşkın parçalar ile üçgen bölüme birleşir. Üçgen bölüm ise yarım daire gövdeye bağlanır, dişli anahtar kısmı kırıktır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (?)

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 46, S3 19; Palalı 2015, Lev. 17, 34.

H6. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'14/398

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 8.4 cm, g: 2.1 cm, k: 1.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yoğun korozyon ile kaplı anahtarın tutacak kısmı kırık ve eksiktir. Daire kesitli gövdenin ucunda dikdörtgen biçimli anahtar dişi bulunur.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 71, 1001, 1002; Gaitzsch 2005, Taf. 46, S3 18; İmrana Altun 2015, Lev. 80, 298; Oransay 2006, Şek. 21, J54.

H7. Anahtar (Foto: Levha XXI, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: DK'17/M-4

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sur Dibi/Restorasyon Çalışması, 2017

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 6.1 cm, g: 2 cm, k: 1.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. H6.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. H6.

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 46, S3 9; Oransay 2006, Lev. XXVI, J55, Şek. 21, J55.

H8. Anahtar (?) (Foto: Levha XXII, Çizim: Levha XLVI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sarnıç Bölgesi, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 7.4 cm, g: 1.5 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Anahtara ait olabilecek parça korozyon ile kaplı, kırık ve dış kısmı eksiktir. Dikdörtgen biçimli gövde üzerinde dikdörtgen formlu delik bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H9. Filise Çivisi (Foto: Levha XXII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'16/9

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 4.3 cm, g: 0.5 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı çivinin ucu kırık ve eksiktir. Uçları sivrilen dikdörtgen biçimli filise çivisi ikiye katlanarak filisenin geçirileceği halka oluşturulmuştur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirer 2013, Lev. XXXII, İ23, Çiz. XXV, İ23; Dusenbery 1998, 1028, S144-3; Erten 2013, 122, Lev. 31; Gültekin 2012, 96, 58; İmrana Altun 2015, Lev. 93, 354; Oransay 2006, Lev. XXIV, İ57.

H10. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-6

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 1.5 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Daire kesitli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Khamis 2013, 141, Fig. 104 BR113; Tokbudak 2015, Lev. XIX, 76.

H11. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'17/M-3

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sur Dibi/Restorasyon Çalışması, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2.4 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Kare kesitli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Khamis 2013, 144, Fig. 118 BR131; İmrana Altun 2015, Lev. 95, 361; Robinson 1941, Pl. LXII, 875; Tokbudak 2015, Lev. XIV, 55.

H12. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'13/214

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 3.3 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Dikdörtgen kesitli gövde üzeri spiral yivli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H13. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'12/17

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 2.1 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Daire kesitli, gövdesi spiral yivli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H14. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/352

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı III, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 3.9 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, korozyon ile kaplı ve sağlamdır. Daire kesitli, gövdesi yüzeysel spiral yivli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2018, 198, Fig. 3, Cat. No 28; İmrana Altun 2015, Lev. 95, 362; Tokbudak 2015, Lev. XIII, 50; Yıldırım 2017, 129, 13.

H15. Halka (Foto: Levha XXII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'17/M-19

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 2.3x2.4 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve olasılıkla ek yerinden kırılmıştır. Daire kesitli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Robinson 1941, Pl. LXII, 857, 859; Tokbudak 2015, Lev. XVI, 63; Yıldırım 2017, 129, 14.

H16. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'15/M-34

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 1.6x1.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. H15 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. H15.

H17. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-7

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç (k): 6 cm, k: 0.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık ve eksiktir. Daire kesitli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H18. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'14/391

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Teras, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç: 2.8 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve sağlamdır. Daire kesitli halka.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirel 2013, Lev. XXXIII, İ34, Çiz. XXVI, İ34; Gaitzsch 2005, Taf. 43, RI1, RI9; Robinson 1941, 523, Pl. CLXIX 2639; Waldbaum 1983, Pl. 18, 254; Yıldırım 2017, 128, 12.

H19. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'17/M-17

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2017

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç: 3.1 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve kısmen kırıktır. Daire kesitli halka, korozyon nedeni ile deforme olmuştur ve gövdede eksik kısımlar görülür.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2018, 198, Fig. 3, Cat. No. 27.

H20. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'13/208

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç: 4 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve kırıktır. Daire kesitli halka büyük ölçüde deforme olmuştur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 18, 251.

H21. Halka (Foto: Levha XXIII, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç (k): 2.8 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve kırıktır. Daire kesitli halkanın 0.7 cm'lik kısmı eksiktir ve korozyon nedeni ile deforme olmuştur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

H22. Mentеше (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Burç, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: y (k): 12.5 cm, g: 6.9 cm., k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı menteşenin kanatlarının birleştiği yer kırık ve eksiktir. İki kanatlı kelebek menteşenin her kanadında birer çivi deliği bulunur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 18, 255.

H23. Menteşe (Foto: Levha XXIII, Çizim: Levha XLVII)

Kazı Env. No: DK'18/M-23

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 9.4 cm, g: 1.5 cm., k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı menteşenin bir kolu kırık ve eksiktir. Daire formlu mafsallık bölümü inceleyerek uzun bir kola dönüşmüş ve kol ucu kıvrılarak 1.7 cm. çapındaki halka mil deliği oluşturulmuştur. Mafsallık içinde demir pim kalıntısı mevcuttur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirel 2013, Lev. XXXII, İ9; Oransay 2006, Şek. 19, İ21.

II. Aplik (Foto: Levha XXIV, Çizim: Levha XLVIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2010

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.5 cm, g: 1.6 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Çok yapraklı çiçek formlu aplik üzerinde bir perçin deliği bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

I2. Aplik (Foto: Levha XXIV, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

Müze Env. No: 29

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sarnıç Bölgesi, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 2.7 cm, g: 2.1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve iyi durumdadır. Bir ucu oval biçimli, diğer dilimli ucu orta kısımda sivrileşir. Apliğin yüzeyi bitkisel motifler ile bezelidir. Arka yüzde, olasılıkla ait olduğu objeye tutturmak için yapılmış saplama eksik olmakla birlikte izi belirgindir.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

I3. Aplik (Foto: Levha XXIV, Çizim: Levha XLVIII)

Kazı Env. No: DK'14/390

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 7.7 cm, g: 5.3 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Çok yapraklı çiçek formundaki apliğin gövdesinde perçin delikleri bulunur. Üst kısmında, olasılıkla ait olduğu objeye (kutu?) saptamak için yapılmış sivri uçlu, dikdörtgen bir parça yer almaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

I4. Aplik (Foto: Levha XXIV, Çizim: Levha XLVIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 2.9 cm, g: 5.2 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve sağlamdır. Üçgen biçimli apliğin uç kısımları arkaya doğru kıvrılmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gültekin 2012, 99, 64; Oransay 2006, Lev. XXVII, K6.

I5. Kenet (Foto: Levha XXIV, Çizim: Levha XLVIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.2x3.2 cm, g: 0.9 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. "L" biçimli kenedin dilimli iki ucunda birer çivi deliği bulunur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Şahin 2018, Lev. 20, K38.

J1. Mıh (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2011

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 20.2 cm, b.ç: 3.5x4.8 cm, k: 0.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı çivi tam ve sağlamdır. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 21, 302.

J2. Mıh (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: DK'16/5

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 14.1 cm, b.ç (k): 2.3 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J1 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte baş kısmı kırıktır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Waldbaum 1983, Pl. 22, 324.

J3. Mıh (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: DK'18/M-24

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 10.2 cm, b.ç (k): 2.3 cm, k: 1.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J1 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte yoğun korozyon kaplıdır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Robinson 1941, Pl. XCV, 1530; Yıldırım 2017, 134, 23.

J4. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: DK'14/327

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Moloz Temizliği, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 8.9 cm, b.ç: 1.5 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J1 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Collon-Symington 2007, 527, Fig. 314, 2341; Çelikbaş 2016, 232, Fig. 2a, Kat. No. 12; Dusenbery 1998, 1039, S189-3; Gaitzsch 2005, Taf. 37, N 7; İmrana Altun 2015, Lev. 83, 308; Meriç 2018, Lev. XIX, S. No: 26.

J5. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: DK'14/

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Burç, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 5.5 cm, b.ç (k): -, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı çivinin baş kısmı kırıktır. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmı kanca biçiminde kıvrılmıştır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 36, N 2; İmrana Altun 2015, Lev. 82, 302; Oransay 2016, Lev. XXIV, İ49, Şek. 19, İ49; Yıldırım 2017, 136, 25; Waldbaum 1983, Pl. 22, 319.

J6. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 7.2 cm, b.ç (k): 0.3x1.5 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı çivinin baş ve saplama kısmı kırık ve eksiktir. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2016, 232, Fig. 2a, Kat. No. 20; Gaitzsch 2005, Taf. 36, N 1; İmrana Altun 2015, Lev. 83, 307; Oransay 2006, Lev. XXIV, İ50.

J7. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 9.3 cm, b.ç (k): 1.3x1.7 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J1 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte baş kısmı kırık ve eksiktir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

J8. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha XLIX)

Kazı Env. No: DK'18/M-26

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 7.8 cm, b.ç (k): 1.4x1.9 cm, k: 1.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yoğun korozyon ile kaplı çivinin baş kısmı kırıktır. Disk biçimli baş ve "S" kıvrımlı kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Collon-Symington 2007, 802, Fig. 458, 2384; İmrana Altun 2015, Lev. 82, 305; Meriç 2018, Lev. XXIII, S. No: 136.

J9. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-27

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 3.7 cm, b.ç: 3x3.3 cm, k: 1.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yoğun korozyon kaplı çivinin saplama kısmı kırık ve eksiktir. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

J10. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 3.1 cm, b.ç: 2.1 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J9 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 36, N 6; İmrana Altun 2015, Lev. 88, 325.

J11. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 3.5 cm, b.ç (k): 1.3x1.9 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J9 ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte baş ve saplama kısmı kırık ve eksiktir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

J12. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: DK'18/M-19

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 4.3 cm, b.ç: 2.1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J9 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: -

J13. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'18/M-19

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 4 cm, b.ç: 1.8 cm, k: 0.5 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J9 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: --

Benzer Örnekler: -

J14. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: DK'14/302

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı/Yol Çalışması, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 13 cm, b.ç: 1.7x2.3 cm, k: 0.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı çivinin gövdesi eğilmiştir. Küresel topuz biçimli baş ve daire kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Collon-Symington 2007, 798, Fig. 454, 2238; Manning 1985, Pl. 63, R103.

J15. Çivi (Foto: Levha XXV, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'18/M-11

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 8.9 cm, b.ç: 0.4x0.7 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon kaplı çivinin saplama kısmı kırık ve eksiktir. Daire biçimli dışbükey baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: İmrana Altun 2015, Lev. 88, 323; Waldbaum 1983, Pl. 21, 309.

J16. Çivi (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-19

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 4.8 cm, b.ç: 2x2.3 cm, k: 0.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J15 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. J15.

J17. Tegula Mammate Çivisi (Foto: Levha XXVI, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: DK'17/M-2

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri: Mağara Bölgesi II, 2017

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 9.4 cm, b.g (k): 1.6x3.3 cm, k: 1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon kaplı çivinin baş kısmının yarısı ve saplamanın ucu kırık ve eksiktir. "T" biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: Roma-Erken Bizans Dönemi (?)

Benzer Örnekler: Dusenbery 1998, 1039, S191; Gaitzsch 2005, Taf. 37, N 7; Waldbaum 1983, Pl. 21, 305, Pl. 22, 313.

J18. Tegula Mammate Çivisi (Foto: Levha XXVI, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: DK'18/M-18

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri: Mağara Bölgesi, 2018

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 6.4 cm, b.g (k): 0.8x1.7 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J17 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: Bk. Kat. No. J17.

Benzer Örnekler: Bk. Kat. No. J17.

J19. Çivi (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2011

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 1.3 cm, b.ç: 0.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı çivinin saplama kısmı kırık ve eksiktir. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirer 2013, Lev. XLII, L4, Çiz. XXXIV, L4; Şahin 2018, Lev. 21, 37, L33.

J20. Çivi (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-12

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 1.6 cm, b.ç: 1.1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Bk. Kat. No. J19 ile aynı özelliklere sahiptir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Khamis 2013, 136, Fig. 86, BR93; Tokbudak 2015, Lev. XXI, 81.

J21. Çivi (Raptiye) (Foto: Levha XXVI, Çizim: Levha L)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 1.7 cm, b.ç: 1.7 cm, k: 1.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı çivi tam ve sağlamdır. Disk biçimli baş ve kare kesitli saplama kısmından oluşmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Çelikbaş 2018, 196, Fig. 2, Cat. No. 16; Durak 2013, Lev. 14, 53; Khamis 2013, 137, Fig. 89, BR96; Robinson 1941, Pl. XCIV, 1482; Şahin 2018, Lev. 21, 36, L4; Tokbudak 2015, Lev. XXII, 86; Yıldırım 2017, 138, 29.

K1. Ok Ucu (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 4.5 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Korozyon ile kaplı, tam ve sağlamdır. Ok ucu, yassı formlu, dörtgen kesitli gövde ve daire kesitli saplamadan oluşmaktadır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Collon-Symington 2007, 803, Fig. 459, 2394; Gaitzsch 2005, Taf. 39, P 40; Pirson 2012, 179, Abb. 10.

K2. Ok Ucu (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 4.7 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve uç kısmı kısmen kırık ve eksiktir. Ok ucu, yassı formlu, yassı kesitli gövde ve kare kesitli saplamadan oluşmaktadır. Gövde ve saplamanın birleşim yerinde kare biçimli bilezik bulunur.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Aygör 2017, 34, Res. 8, 6; Gaitzsch 2005, 39, P 13; İmrana Altun 2015, Lev. 103, 405; Richter 1915, 405, 1502; Türktüzün vd. 2017, 34, Res. 8, 6; Yavaş 2012, 145, 8; Waldbaum 1983, Pl. 5, 70.

K3. Ok Ucu (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 4.8 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Korozyon ile kaplı, tam ve sağlamdır. Ok ucu, üçgen biçimli üç kanatlı gövde ve kare kesitli saplamadan oluşmaktadır. Gövde ve saplamanın birleşim yerinde kare biçimli bilezik bulunur.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Ploug vd. 1969, 49, Fig. 18, 11.

K4. Ok Ucu (Foto: Levha XXVI, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 5.8 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Korozyon ile kaplı, tam ve sağlamdır. Ok ucu, konik biçimli üç kanatlı gövde ve daire kesitli saplamadan oluşmaktadır. Gövde ve saplamanın birleşim yerinde daire biçimli bilezik bulunur.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Ploug vd. 1969, 57, Fig. 21, 2; Yavaş vd. 2018, 201, S.N: 14.

K5. Ok Ucu (Foto: Levha XXVI, Çizim: Levha LI)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 4.3 cm, k: 0.7 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile biçimlendirilmiştir.

Tanım: Korozyon ile kaplı, tam ve sağlamdır. Ok ucu, üçgen biçimli, dörtgen kesitli gövde ve kare kesitli saplamadan oluşmaktadır.

Tarihlendirme: Orta Çağ

Benzer Örnekler: Dell'Era 2012, 400, Fig. 6, a; Gaitzsch 2005, Taf. 39, P 54; Henning 2007, Taf. 1, 9; İmrana Altun 2015, Lev. 106, 415; Manning 1985, Pl. 81, V139; Pirson 2012, 179, Abb. 10; Ploug vd. 1969, 57, Fig. 21, 1,1; Robinson 1941, Pl. CXXIII, 1988; Yavaş 2012, 144, 6; Yavaş 2017, 51, Foto. 7; Waldbaum 1983, Pl. 3, 40.

K6. Kama (Foto: Levha XXVII, Çizim: Levha LI)

Kazı Env. No: DK'11/74

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: -, 2011

Malzeme: Demir, Kurşun (?)

Ölçüler: tüm u: 32.7 cm, kabza u: 10.7 cm, namlu u: 22 cm, g: 4.1 cm, k: 2.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm ve dövme teknikleri ile yapılmış, kabzası kazıma ve kalıpla kabartma teknikleri ile süslenmiştir.

Tanım: Kabza, balçak ve namlu bölümlerinden oluşur. Silindirik formu, daire kesitli kabzanın üzeri, bitkisel ve geometrik motifler ile süslüdür. İçi eğik çizgiler ve noktalar ile bezeli yivleri, kıvrık dallardan çıkan yapraklar izler. Bezeme, içi boş bırakılmış dört sıra yiv ve çapraz ekseninde yerleştirilen eşkenar dörtgenler ile son bulur. Namlu ve kabza arasında yer alan ve tek parça olan balçak kollarından biri yatay, diğeri namluya dikey olarak gelir ve dört köşeli üçgen form ile sonlanır. Düz ve uç kısma doğru daralarak sivrileşen namlu üzeri yoğun korozyonludur.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

K7. Kalkan Göbeği (Foto: Levha XXVII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-33

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: ç: 6.3 cm. y: 1.9 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenmiş ve bir perçin deliğinin kırık olması dışında iyi durumdadır. Altıgen levhanın merkezi, yarım küre formu kabara biçimindedir ve tepe noktasında iki profilli daire ile sonlanır. Kabaranın yüzeyi, profilli şeritler ile üçgen biçimli altı eşit bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin içi bitkisel motifler ile bezelidir. Levha üzerinde, eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç perçin deliği bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

K8/A-B. Barutluk (Foto: Levha XXVII, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'14/10

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Hamam, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5.5 cm, g: 5 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Karşılıklı iki parçası da mevcut, aynı form ve bezemeye sahip olan barutluk, temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kısa kenarı (ağız kısmı) düz, gövdesi oval formdadır. Yüzeyi, kıvrık dallara sahip üç yapraklı, beş çiçek motifi ile bezelidir. Motiflerin araları çentikler ile doldurulmuş bezeme iki çizgi şerit ile sınırlandırılmıştır. İç yüzeyde perçin izleri görülür.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi (18-19. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

K9. Kurşun Kalıbı (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LI)

Kazı Env. No: DK'17/M-7

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Mağara Bölgesi I, 2017

Malzeme: Bronz

Ölçüler: u: 3.2 cm, g: 1.8 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kurşun kalıbının iç kısmında, dairesel bir çukur, dışbükey oval form ile sonlanan bir kanal ve diğer yarısına takmak için yanlarda ve uçta üç çıkıntı bulunmaktadır. Dış kısmında ise dışbükey dikdörtgen biçimli tutamak yer alır. Kurşun kalıbının diğer yarısı günümüze ulaşamamıştır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 94, 1577; Kargin 2016, 182, Fig. 24, 5-8; Palalı 2015, Lev. 11, 166.

L1. Haç (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LII)

Kazı Env. No: DK'11/75

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Bayrak Bölgesi, 2011

Malzeme: Bronz

Ölçüler: u (k): 1.8 cm, g: 1.4-1.2 cm, k: 0.1 cm.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen ve sadece bir kolu günümüze ulaşabilmiş haçın kol ucundaki dairelerden birisi de eksiktir. Yüzeyi, iç içe daire motifleri ile bezeli, kol uçları ikişer daire ile sonlanan bir haça aittir.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi (6-7. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Böhlendorf-Arslan 2002, 365, Abb. 13, 20; Davidson 1952, Pl. 110, 2071; İmrana Altun 2015, Lev. 2, 7.

L2. Kitap Cildi Bağlayıcı Halka (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LII)

Kazı Env. No: DK'13/190

Müze Env. No: 33

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.5 cm, g: 3.6 cm, ç: 1.8 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı ve sağlamdır. Kitap cildinin iki kapağını birbirine bağlayan şeridin ucunda yer alan dikdörtgen biçimli bölüm ve diğer kapağa geçen halka kısmından oluşur.

Tarihlendirme: Orta Bizans Dönemi (11-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: Davidson 1952, Pl. 114, 2197; Dimitrov 2012, 114, Fig. 6, 8; Lightfoot 2003, 133, Res. 7, a; Lightfoot 2014, 389, Cat. No: 7.

L3. Mühür (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LII)

Kazı Env. No: DK'12/20

Müze Env. No: DK.0049

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2012

Malzeme: Bronz

Ölçüler: y: 1.8 cm, ç: 1.9 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, yüzeyindeki çizgiler kazıma tekniği ile oluşturulmuştur.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Konik biçimli, mühür kısmı daire şeklindedir. Yüzeyinde kazıma çizgiler ile altı kollu yıldız (kristogram?) oluşturulmuştur.

Tarihlendirme: Bizans Dönemi (8-11. yüzyıl?)

Benzer Örnekler: -

L4. Spatula (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LII)

Kazı Env. No: DK'16/10

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Mağara Bölgesi I, 2016

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 9.9 cm, g: 5.1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplıdır ve daire kesitli sap kısmı kırıktır. Spatula yüzeyi, yelpaze formu ve yassıdır.

Tarihlendirme: Erken Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Demirel 2013, Lev. XVIII G6, Çiz. XIV G6; Gaitzsch 1984, Abb. 3; Palalı 2015, Lev. 10, 27, Kat. No. 153, 154; Waldbaum 1983, Pl. 41, 641.

L5. Ejder Başı (Foto: Levha XXVIII, Çizim: Levha LII)

Kazı Env. No: DK'14/8

Müze Env. No: DK.0049

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Ana Kapı, 2014

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3.8 cm, g: 2.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kulakları kıvrık, ağzı açık bir ejder başı biçimli obje.

Tarihlendirme: Beylikler/Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

L6. Kulp (Foto: Levha XXIX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sultan Kapısı, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: y: 7 cm, halka ç: 4.2 cm, halka k: 0.6 cm, g: 5.4 cm.

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm ve dövme teknikleri ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalıdır. Halka sağlam, aplik kısmen kırıktır. Daire kesitli halka ve halkayı ait olduğu kaba sabitlemek için yapılan, olasılıkla üçgen formlu aplikten oluşmaktadır. Aplik üzerinde üç perçin deliği bulunur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Khamis 2013, 156, Fig. 144 BR158; Robinson 1941, Pl. LXI, 824.

L7. Kulp (Foto: Levha XXIX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: DK'13/196

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sur Dışı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: y: 19.5 cm, g: 14.4 cm, k: 0.8 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yüzeyi korozyon ile kaplı, tam ve sağlamdır. Yarım daire şeklindeki kulp, iki şeridin kendi ekseninde bükülmesiyle oluşturulmuştur. Uçları ait olduğu kaba geçirilebilmesi için "U" biçiminde dışa bükülmüştür. Uçların birisinde, ait olduğu kabın yarım daire biçiminde askı halkası bulunur. Yassı şerit şeklindeki askı halkasının uçları ait olduğu kaba tutturulabilmesi (perçin veya lehim ile) daire biçiminde şekillendirilmiştir. Kulp, merkezde kıvrılarak ayrıca 2.5 cm çapında bir tutma halkası da oluşturulmuştur.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Oransay 2006, Lev. X, A28, Şek. 5, A28, Ottoway ve Rogers 2002, 2809, Fig. 1393, 11920.

L8. Zırh Zinciri (Foto: Levha XXIX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: DK'17/M-14

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Hamam, 2017

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 4.5 cm, ç: 1.1x1.4 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalıdır. Birbirine geçirilmiş, daire biçimli beş bakladan oluşan zincir parçası.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Richter 1915, 465, 1850; İmrana Altun 2015, Lev. 91, 337, 339.

L9. Zırh Zinciri (Foto: Levha XXIX, Çizim: -)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı, 2012

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u (k): 9.5 cm, ç: 0.9 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Yeşil patinalı, kırık ve eksiktir. Birbirine geçirilmiş, daire biçimli yirmi beş bakladan oluşan zincir parçası.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Ottoway ve Rogers 2002, 2970, Fig. 1553, 12843.

L10. Askı Parçası (Foto: Levha XXIX, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-61

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Ana Kapı, 2015

Malzeme: Demir

Ölçüler: u (k): 5.5 cm, ç: 0.9 cm, k: 1.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Temizlenmiş ve kırıktır. Sarmal gövdenin iki ucunda geçme halkaları bulunmaktadır. İki parça halindedir.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Şahin 2018, Lev. 14, E5, Lev. 38, E; Oransay 2006, Lev. XXII, H7.

L11. Kanca (Foto: Levha XXIX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Tarihi: Yukarı Kilise, 2009

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 19.4 cm, g: 1 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon kaplı, kare kesitli, iki ucu ters yönde kıvrılmış 'S' biçimli kanca.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Demirel Gökalp, vd. 2017, Lev. VIII, 50; Gaitzsch 2005, Taf. 26, KE 2; İmrana Altun 2015, Lev. 141, 609.

L12. Nal (Foto: Levha XXX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: DK'13/206

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sarnıç Bölgesi, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç (k): 5.5 cm, g: 1.4 cm, k: 0.3 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı, yarısı kırık ve eksiktir. Uç kısmına doğru incelen nal parçası üzerinde, biri uçta diğeri ortada dikdörtgen kesitli mahmuz bulunmaktadır.

Tarihlendirme: Bizans Dönemi

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 22, HU 22, HU 23; Papanikola-Bakirtzi 2002, 113, 107.

L13. Nal (Foto: Levha XXX, Çizim: Levha LIII)

Kazı Env. No: DK'13/205

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sur Dışı, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: y: 9.3 cm, ç (k): g: 6.8 cm, k: 0.2 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı, kırık ve eksiktir. Üzerinde iki çivi deliği ve bir ucunda dikdörtgen kesitli mahmuz bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 21, HU 2.

L14. Nal (Foto: Levha XXX, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'13/206

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Tarihi: Sultan Kapısı, 2014

Malzeme: Demir

Ölçüler: ç (k): 6.8 cm, g: 1.4 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Dövme tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon ile kaplı ve sağlamdır. Nal üzerinde daire kesitli üç çivi bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 2005, Taf. 23, HU 30.

L15. Çift Yüzlü Kazma/Balta (Dolabra) (Foto: Levha XXX, Çizim: Levha LIV)

Kazı Env. No: -

İnceleme Tarihi: Ağustos 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: III. Burç, 2013

Malzeme: Demir

Ölçüler: u: 17 cm, y: 4.3 cm, g: 5.3 cm, k: 0.4 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmıştır.

Tanım: Korozyon kaplı ve yüzeyi tahrip olmuş objenin bir tarafı geniş ve keskin, diğer tarafı dar ve sivridir. Orta kısımda, 2 cm çapında sap deliği bulunmaktadır.

Tarihlendirme: -

Benzer Örnekler: Gaitzsch 1980, Taf. 5, 23; Gaitzsch 2005, Taf. 1, A3; Waldbaum 1983, Pl. 11, 139.

L16. Tanımlanamayan Objeler (Foto: Levha XXX, Çizim: -)

Kazı Env. No: DK'15/M-13

İnceleme Tarihi: Ağustos 2017

Buluntu Yeri ve Yılı: Sultan Kapısı II, 2015

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 5.9 cm, g: 0.5 cm, k: 0.6 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kazıma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Temizlenen objenin bir ucu kırık, diğer ucu oval formudur. Üzerinde kazıma dokuz içi noktalı daire bulunmaktadır. Yan tarafında ise daire biçimli delik yer almaktadır.

Tarihlendirme: Bizans veya Selçuklu Dönemi (12-13. yüzyıl)

Benzer Örnekler: -

L17. Tanımlanamayan Obje (Foto: Levha XXX, Çizim: Levha LIV)

Kazı Env. No: DK'13/188

Müze Env. No: 32

İnceleme Tarihi: Haziran 2018

Buluntu Yeri ve Yılı: Yüzey Buluntusu, 2013

Malzeme: Bakır Alaşım

Ölçüler: u: 3 cm, g: 2.6 cm, k: 0.1 cm

Yapım ve Süsleme Tekniği: Döküm tekniği ile yapılmış, kalıpla kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Tanım: Yeşil patinalı ve kısmen sağlamdır. Kare formlu objenin ön yüzü, at nalı biçiminde bezenmiştir. Objenin biri kırık olan dört köşesi arka yüzde çıkıntılıdır.

Tarihlendirme: Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler: -

Ek 12. Levha Listesi

Lev. I- Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A1-A10)

Lev. II- Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A11-A16, A18, A19); Yüzük Kaşı (A17); Ok Yüzüğü (A20).

Lev. III- Kişisel Kullanım Eşyaları: Bilezikler (A21-A25), Madalyon (A26), Toka/Kemer Tokaları (A27, A28).

Lev. IV- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A29-A32).

Lev. V- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A33-A35).

Lev VI- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A36-A38).

Lev. VII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A39-A41).

Lev. VIII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A42-A44).

Lev. IX- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A45-A47).

Lev. X- Aydınlatma Araçları: Kandil (B1).

Lev. XI- Aydınlatma Araçları: Şamdan (B1, B2); Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C1).

Lev. XII- Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C2-C5).

Lev. XIII- Mutfak Eşyaları: Bıçaklar (C6-C11), Kaşık (C12).

Lev. XIV- Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D1-D6).

Lev. XV- Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D7-D10).

Lev. XVI- Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Makas (D11), Makara (D12), Düğmeler (D13-D18).

Lev. XVII- Çanlar ve Çıngıraklar: Çanlar (E1, E2), Çıngıraklar (E3, E4).

Lev. XVIII- Çanlar ve Çıngıraklar: Çıngıraklar (E5-E10).

Lev. XIX- Ölçü-Tartı Araçları: Terazi Kefeleri (F1, F2), Cep Terazisi (F3), Ağırlık (F4).

Lev. XX- Ölçü-Tartı Araçları: Ağırlıklar (F5-F7); Mimari Aksamlar: Kenetler (G1, G2).

- Lev. XXI- Mimari Aksamlar: Kenet (G3), Kapı Mil Yuvası (G4); Kapı ve Pencere Aksamları: Kilit Aynası (H1), Anahtarlar (H2-H7).
- Lev. XXII- Kapı ve Pencere Aksamları: Anahtar (H8); Filise Çivisi (H9), Halkalar (H10-H15).
- Lev. XXIII- Kapı ve Pencere Aksamları: Halkalar (H16-H21), Mentешeler (H22, H23).
- Lev. XXIV- Mobilya Aksamları: Aplikler (I1-I4), Kenet (I5).
- Lev. XXV- Çiviler: Yapı Çivileri, Mıh (J1-J3), Çivi (J4-J15).
- Lev. XXVI- Çiviler: Yapı Çivileri, Çivi (J16), Tegula Mammate Çivileri (J17, J18), Mobilya Çivileri (J19-J21); Savaş Araçları: Ok Uçları (K1-K5).
- Lev. XXVII- Savaş Araçları: Kama (K6), Kalkan Göbeği (K7), Barutluk (K8/A-B).
- Lev. XXVIII- Savaş Araçları: Kurşun Kalıbı (K9); Diğer Buluntular: Haç (L1), Kitap Cildi Bağlayıcı Halka (L2), Mühür (L3), Spatula (L4), Ejder Başı (L5).
- Lev. XXIX- Diğer Buluntular: Kulplar (L6, L7), Zırh Zincirleri (L8, L9), Askı Parçası (L10), Kanca (L11).
- Lev. XXX- Diğer Buluntular: Nallar (L12-L14), Çift Yüzlü Kazma/Balta (L15), Tanımlanamayan Objeler (L16, L17).
- Lev. XXXI- Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A1-A5), (Çizim: A1, A3, A5- Esranur Koca; A4- Oktay Yerli)
- Lev. XXXII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A6-A13), (Çizim: A6, A7, A13- Esranur Koca; A9- Oktay Yerli).
- Lev. XXXIII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A14-A19), Ok Yüzüğü (A20), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XXXIV- Kişisel Kullanım Eşyaları: Bilezikler (A21-A25), Madalyon (A26), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XXXV- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A27-A30), (Çizim: Esranur Koca).

- Lev. XXXVI- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A31-A34), (Çizim: A31, A32, A34- Esranur Koca; A33- Oktay Yerli).
- Lev. XXXVII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A36-A38), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XXXVIII- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A39-A41), (Çizim: A41- Esranur Koca; Çizim: A39-A40/A-B - Oktay Yerli).
- Lev. XXXIX- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A42-A45), (Çizim: A43- Esranur Koca; A42, A43, A45- Oktay Yerli).
- Lev. XL- Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokası (A47); Aydınlatma Araçları: Kandil (B1), Şamdan (B2, B3), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLI- Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C3-C5), Bıçaklar (C6, C7), Kaşık (C12), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLII- Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D1-D10), Makas (D11), Makara (D12), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLIII- Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Düğmeler (D13-D18); Çanlar ve Çingiraklar: Çanlar (E1, E2), Çingiraklar (E3-E10), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLIV- Ölçü-Tartı Araçları: Teraziler (F1, F2), Cep Terazisi (F3), Ağırlık (F4), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLV- Ölçü-Tartı Araçları: Ağırlıklar (F5-F7); Mimari Aksamlar: Kenetler (G1, G2), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLVI- Kapı ve Pencere Aksamları: Anahtarlar (H2-H8), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLVII- Kapı ve Pencere Aksamları: Filise Çivisi (H9), Halkalar (H13-H20), Mentşeler (H21, H22), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLVIII- Mobilya Aksamlar: Aplikler (I1-I4), Kenet (I5), (Çizim: Esranur Koca).
- Lev. XLIX- Çiviler: Yapı Çivileri, Mıh (J1-J3), Çivi (J4-J8), (Çizim: Esranur Koca).

Lev. L- iviler: Yapı ivileri (J10-J14), Tegula Mammate ivileri (J17, J18), Mobilya ivisi (J21), (izim: Esranur Koca).

Lev. LI- Savaş Araçları: Ok Ucu (K5), Kama (K6), Kurşun Kalıbı (K9), (izim: Esranur Koca).

Lev. LII- Diğer Buluntular: Haç (L1), Kitap Cildi Bağlayıcı Halka (L2), Mühür (L3), Spatula (L4), Ejder Başı (L5), (izim: Esranur Koca).

Lev. LIII- Diğer Buluntular: Kulpları (L6, L7), Zırh Zinciri (L8), Kanca (L11), Nallar (L12, L13), (izim: Esranur Koca).

Lev. LIV- Diğer Buluntular: ift Yüzlü Kazma/Balta (L15), Tanımlanamayan Objeler (L17), (izim: Esranur Koca).

Ek 13. Levhalar

LEVHA I

A1

A2

A3

A4

A5

A6

A7

A8

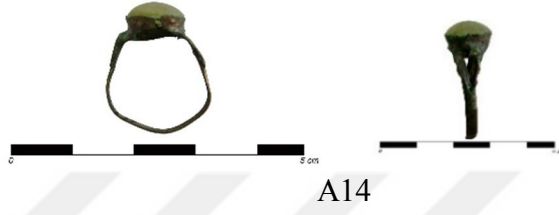
A9

A10

Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A1-A10).

LEVHA II

Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A11-A16, A18, A19), Yüzük Kaşısı (A17), Ok Yüzüğü (A20).

LEVHA III

A21

A22

A23

A24

A25

A26

A27

A28

Kişisel Kullanım Eşyaları: Bilezikler (A21-A25), Madalyon (A26), Toka/Kemer Tokaları (A27, A28).

LEVHA IV

A29

A30

A31

A32

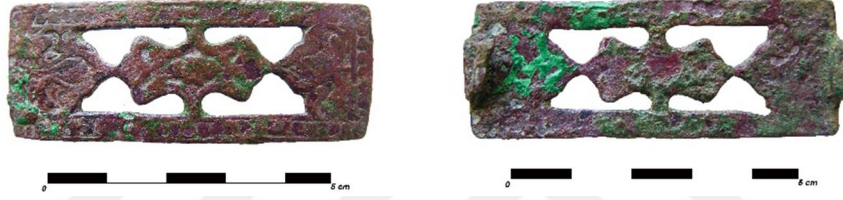
Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A29-A32).

LEVHA V

A33

A34

A35

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A33-A35).

LEVHA VI

A36

A37

A38

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A36-A38).

LEVHA VII

A39

A40/A-B

A41

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A39-A41).

LEVHA VIII

A42

A43

A44

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A42-A44).

LEVHA IX

A45

A46

A47

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A45-A47).

LEVHA X

B1

Aydınlatma Araçları: Kandil (B1).

Aydınlatma Araçları: Şamdan (B1, B2); Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C1).

LEVHA XII

C2

C3

C4

C5

Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C2-C5).

LEVHA XIII

C6

C7

C8

C9

C10

C11

C12

Mutfak Eşyaları: Bıçaklar (C6-C11), Kaşık (C12).

LEVHA XIV

Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D1-D6).

LEVHA XV

Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D7-D10).

LEVHA XVI

D11

D12

D13

D14

D15

D16

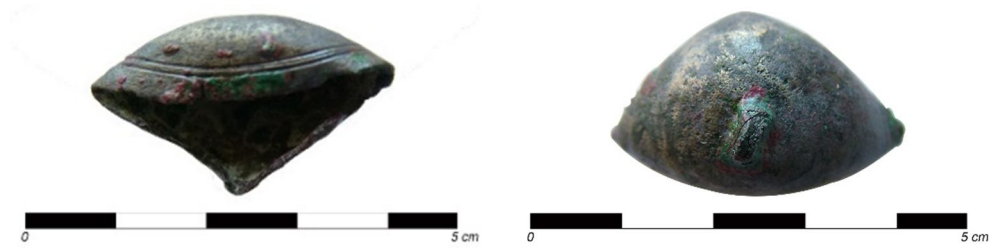

D17

D18

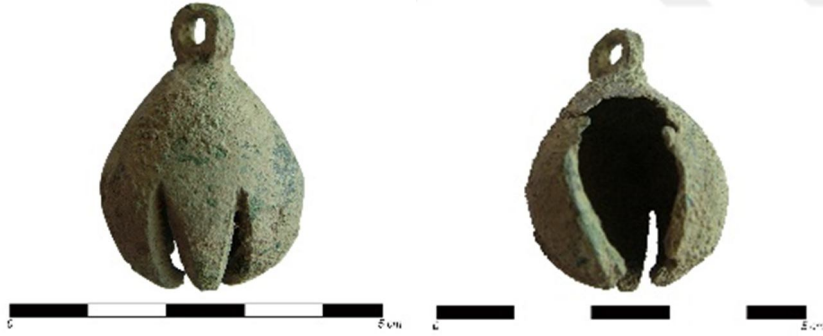
Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Makas (D11), Makara (D12), Düğmeler (D13-D18).

E1

E2

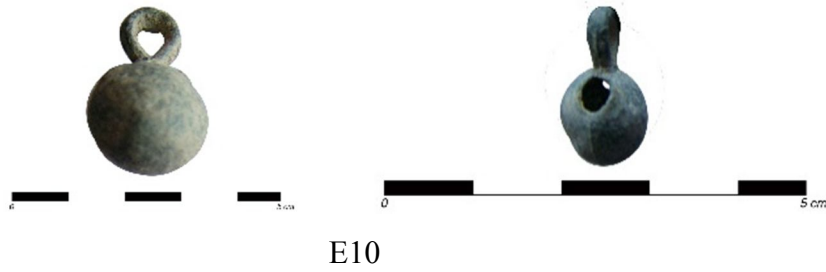
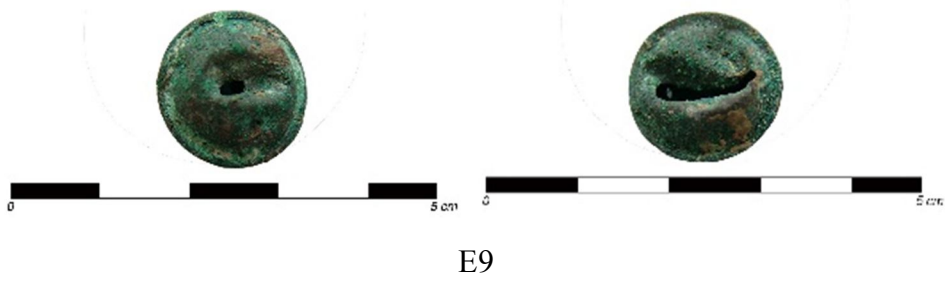
E3

E4

Çanlar ve Çingiraklar: Çanlar (E1, E2), Çingiraklar (E3, E4).

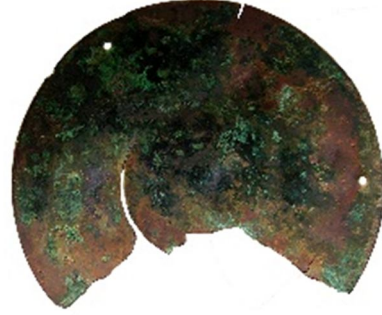
LEVHA XVIII

Çanlar ve Çingiraklar: Çingiraklar (E5-E10).

F1

F2

F3

F4

Ölçü-Tartı Araçları: Terazi Kefeleri (F1, F2), Cep Terazisi (F3), Ağırlık (F4).

LEVHA XX

F5

F6

F7

G1

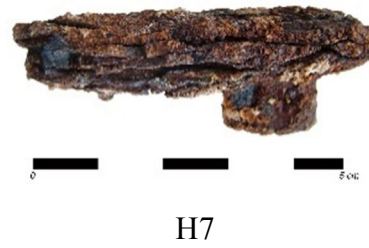

G2

Ölçü-Tartı Araçları: Ağırlıklar (F5-F7); Mimari Aksamlar: Kenetler (G1, G2).

LEVHA XXI

Mimari Aksamlar: Kenet (G3), Kapı Mil Yuvası (G4); Kapı ve Pencere Aksamları: Kilit Aynası (H1), Anahtarlar (H2-H7).

LEVHA XXII

H8

H9

H10

H11

H12

H13

H14

H15

Kapı ve Pencere Aksamları: Anahtar (H8); Filise Çivisi (H9), Halkalar (H10-H15).

LEVHA XXIII

Kapı ve Pencere Aksamları: Halkalar (H16-H21), Menteşeler (H22, H23).

LEVHA XXIV

I1

I2

I3

I4

I5

Mobilya Aksamları: Aplikler (I1-I4), Kenet (I5).

LEVHA XXV

Çiviler: Yapı Çivileri- Mıh (J1-J3), Çivi (J4-J15).

LEVHA XXVI

Çiviler: Yapı Çivileri- Çivi (J16), Tegula Mammate Çivileri (J17, J18), Mobilya Çivileri (J19-J21); Savaş Araçları: Ok Uçları (K1-K5).

K6

K7

K8/A-B

Savaş Araçları: Kama (K6), Kalkan Göbeği (K7), Barutluk (K8/A-B).

LEVHA XXVIII

K9

L1

L2

L3

L4

L5

Savaş Araçları: Kurşun Kalıbı (K9); Diğer Buluntular: Haç (L1), Kitap Cildi Bağlayıcı Halka (L2), Mühür (L3), Spatula (L4), Ejder Başı (L5).

L6

L7

L8

L9

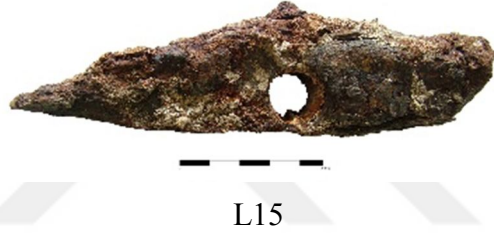
L10

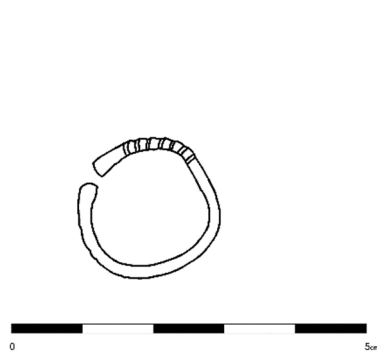
L11

Diğer Buluntular: Kulplar (L6, L7), Zırh Zincirleri (L8, L9), Askı Parçası (L10), Kanca (L11).

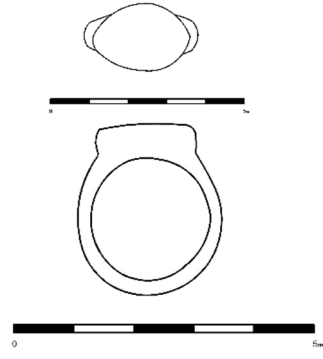
LEVHA XXX

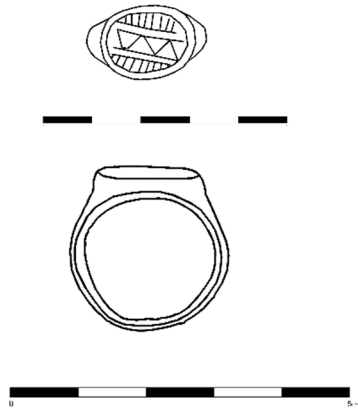
Diğer Buluntular: Nallar (L12-L14), Çift Yüzlü Kazma/Balta (L15), Tanımlanamayan Objeler (L16, L17).

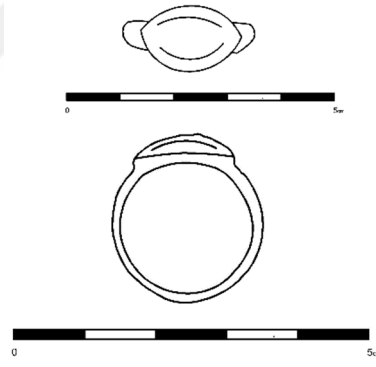
A1

A3

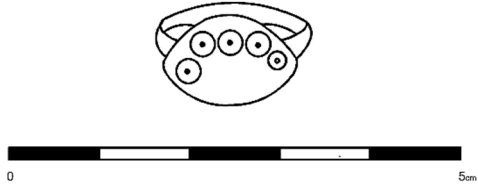
A4

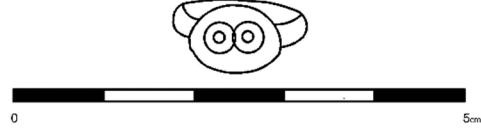
A5

Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A1- A5), (Çizim: A1, A3, A5- Eşranur Koca; A4- Oktay Yerli).

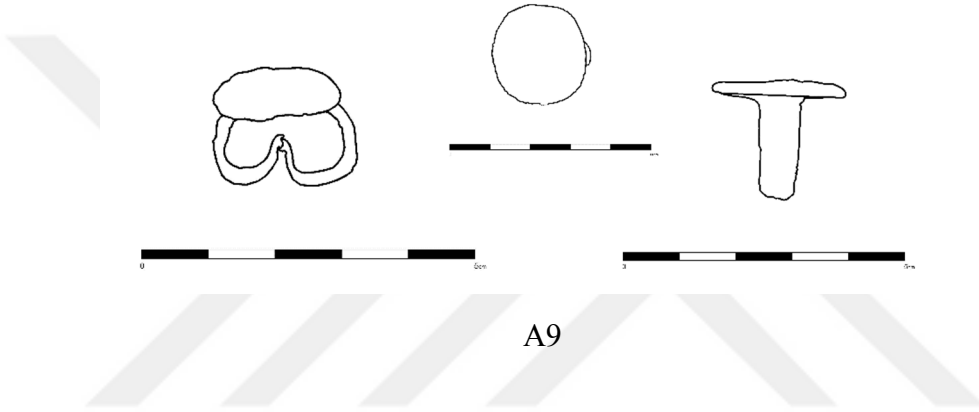
LEVHA XXXII

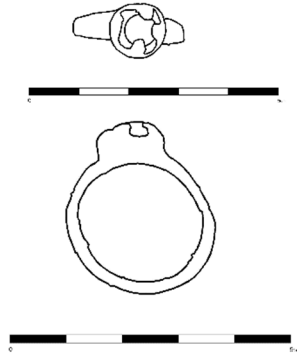
A6

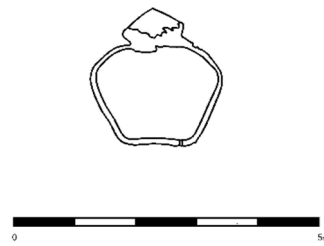
A7

A9

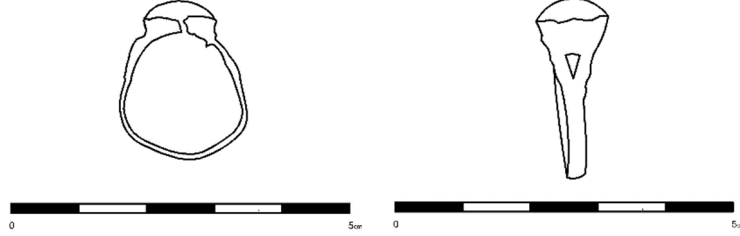

A11

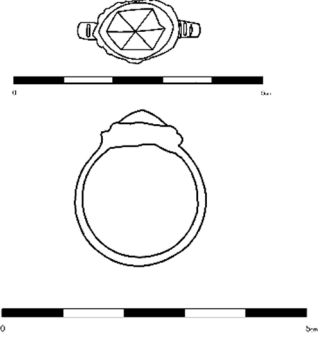

A13

Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A6-A13), (Çizim: A6, A7, A13- Eşranur Koca; A9- Oktay Yerli).

A14

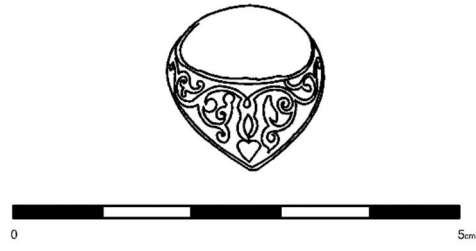
A15

A18

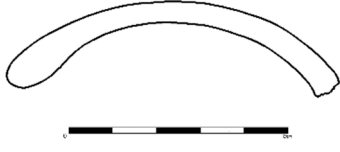
A19

A20

Kişisel Kullanım Eşyaları: Yüzükler (A14-A19), Ok Yüzüğü (A20), (Çizim: Esranur Koca).

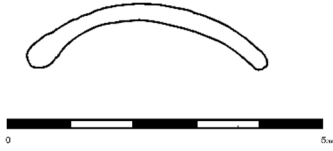
LEVHA XXXIV

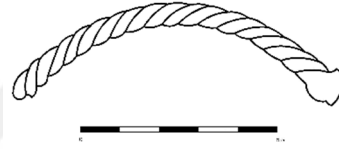
A21

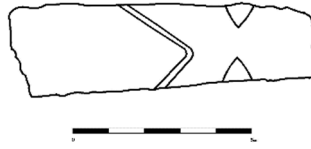
A22

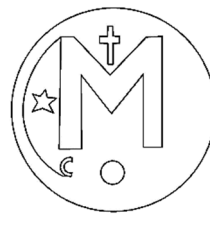
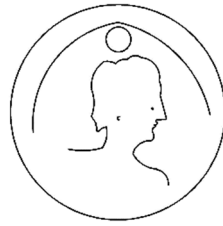
A23

A24

A25

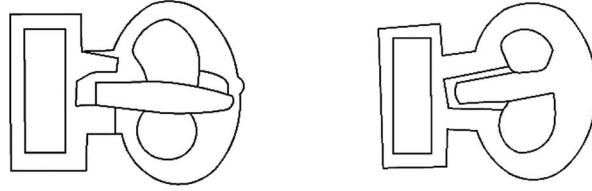

A26

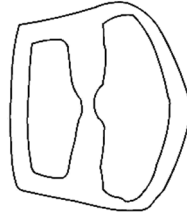
Kişisel Kullanım Eşyaları: Bilezikler (A21-A25), Madalyon (A26), (Çizim: Esranur Koca).

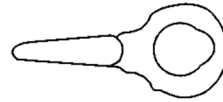
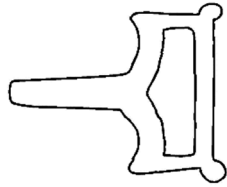
A27

A28

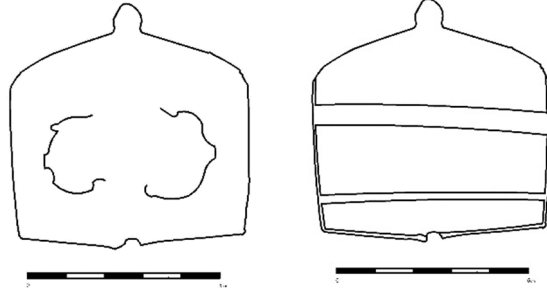
A29

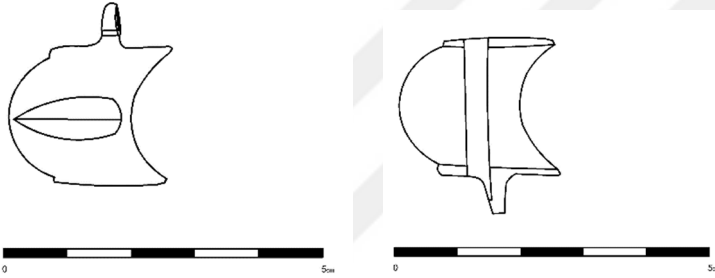
A30

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A27-A30), (Çizim: Eşranur Koca).

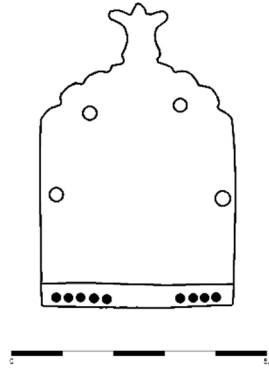
LEVHA XXXVI

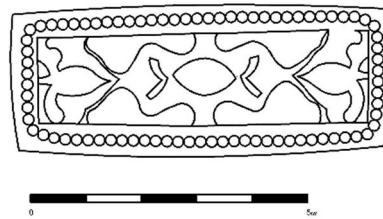
A31

A32

A33

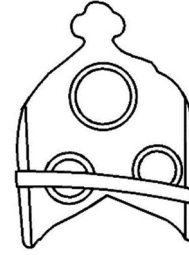
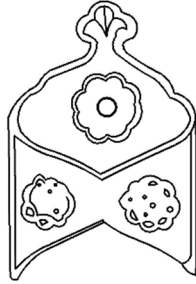
A34

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A31-A34), (Çizim: A31, A32, A34- Eranur Koca; A33- Oktay Yerli).

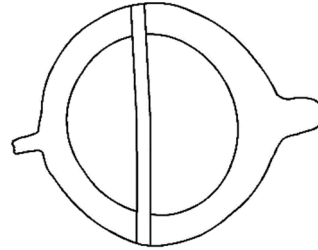
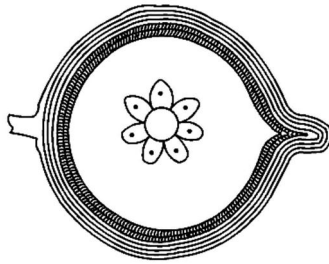

A36

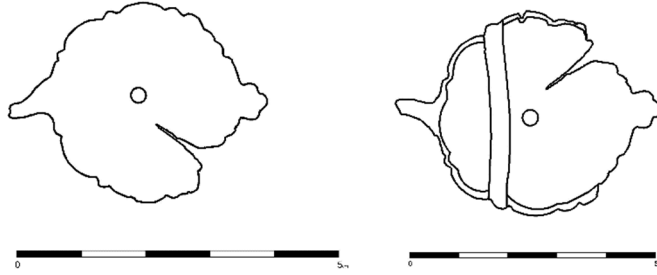
A37

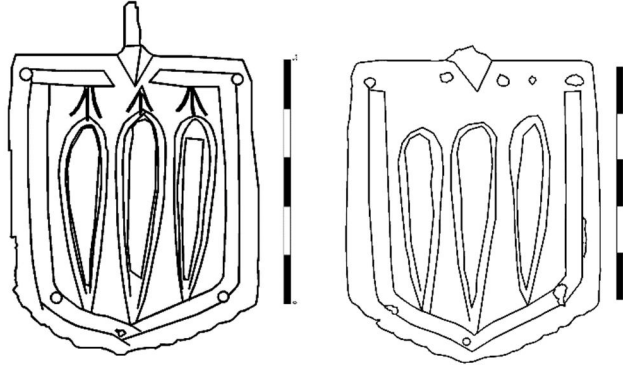
A38

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A36-A38), (Çizim: Eşranur Koca).

LEVHA XXXVIII

A39

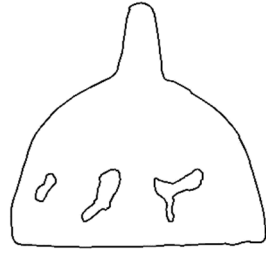

A40/A-B

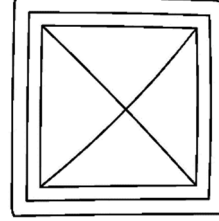

A41

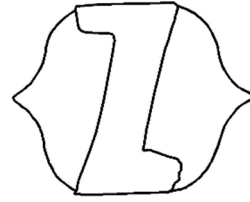
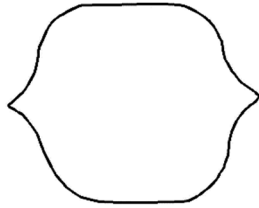
Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A39-A41), (Çizim: A41- Ecranur Koca; Çizim: A39-A40/A-B - Oktay Yerli).

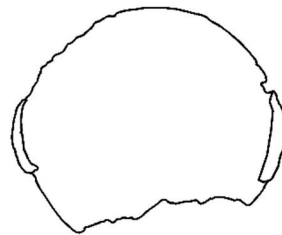
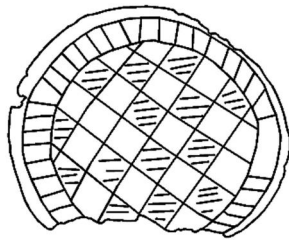
A42

A43

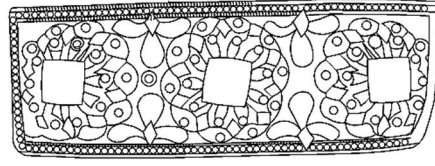
A44

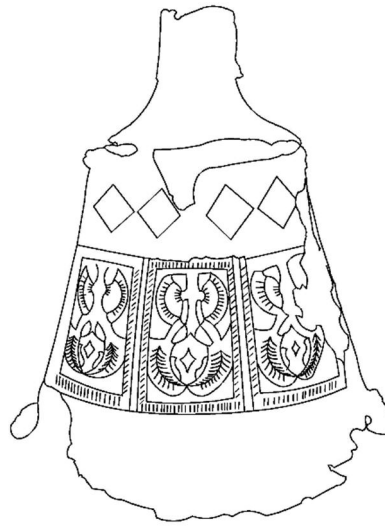
A45

Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokaları (A42-A45), (Çizim: A43- Esratur Koca; A42, A43, A45- Oktay Yerli).

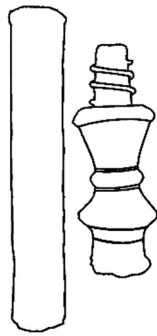
LEVHA XL

A47

B1

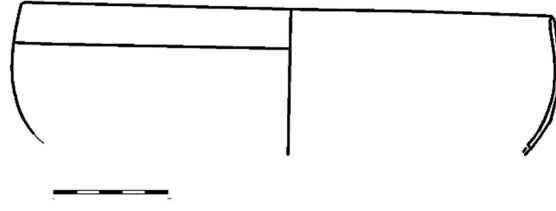

B2

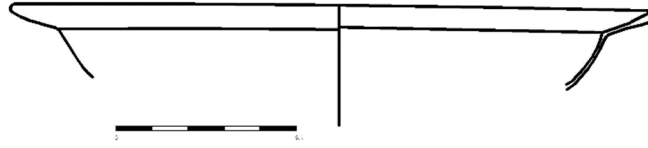

B3

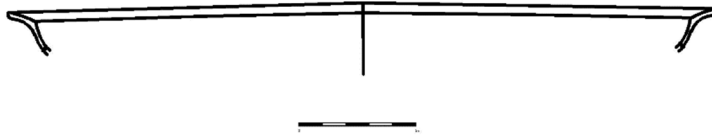
Kişisel Kullanım Eşyaları: Toka/Kemer Tokası (A47); Aydınlatma Araçları: Kandil (B1), Şamdan (B2, B3), (Çizim: Esranur Koca).

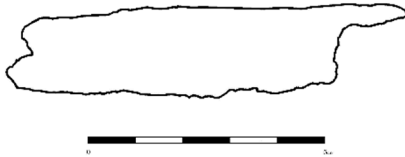
C3

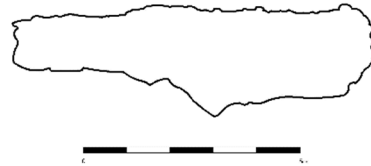
C4

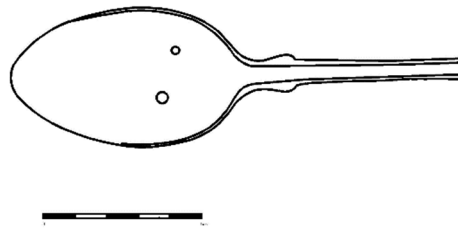
C5

C6

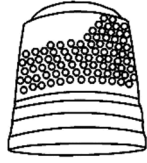
C7

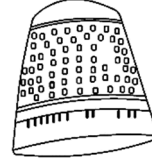
C12

Mutfak Eşyaları: Açık Kaplar (C3-C5), Bıçaklar (C6, C7), Kaşık (C12), (Çizim: Esranur Koca).

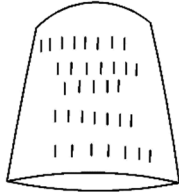
LEVHA XLII

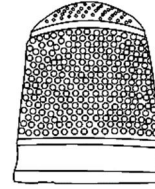
D1

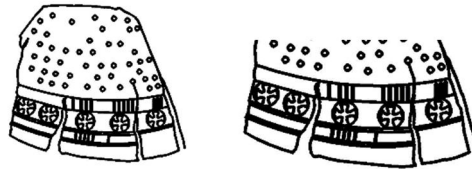
D3

D4

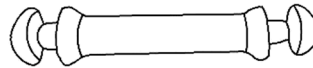
D9

D10

D11

D12

Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Yüksükler (D1-D10), Makas (D11), Makara (D12),
(Çizim: Esranur Koca).

LEVHA LXIII

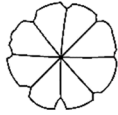
D13

D14

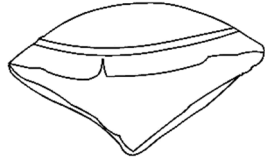
D15

D17

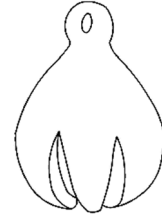
D18

E1

E2

E3

E4

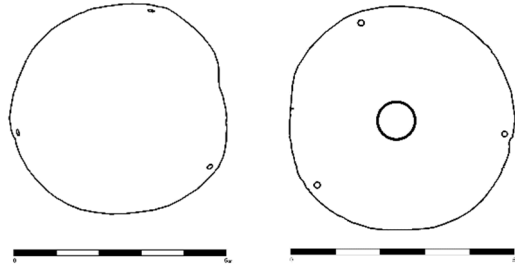
E5

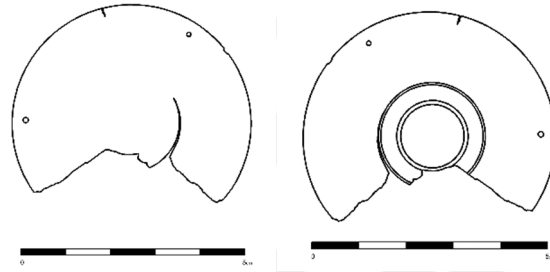
E10

Terzi Dikiş Araç Gereçleri: Düğmeler (D13-D18); Çanlar ve Çıngıraklar: Çanlar (E1, E2), Çıngıraklar (E3-E10), (Çizim: Esranur Koca).

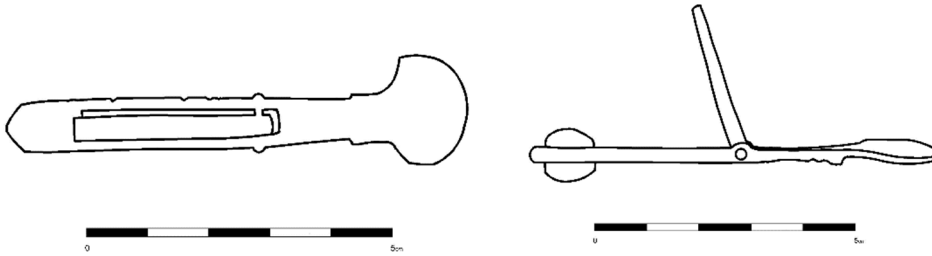
LEVHA XLIV

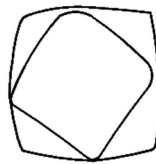
F1

F2

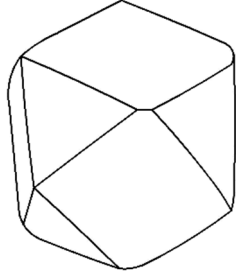
F3

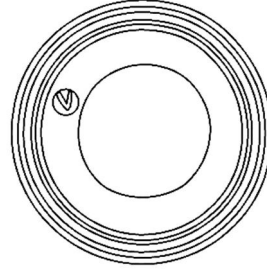
F4

Ölçü-Tartı Araçları: Terazî Kefeleri (F1, F2), Cep Terazîsi (F3), Ağrılık (F4),
(Çizim: Eşranur Koca).

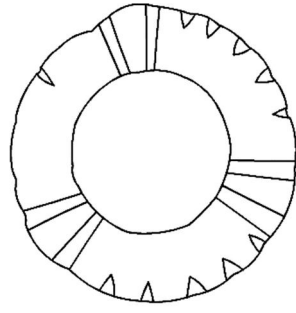

F5

F6

F7

G1

G2

Ölçü-Tartı Araçları: Ağırlıklar (F5-F7); Mimari Aksamlar: Kenetler (G1, G2),
Çizim: Esranur Koca).

LEVHA XLVI

H2

H3

H4

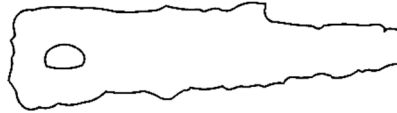
H5

H6

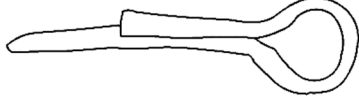
H7

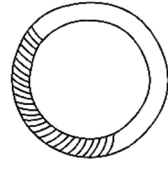
H8

Kapı ve Pencere Aksamları: Anahtarlar (H2-H8), (Çizim: Esranur Koca).

LEVHA XLVII

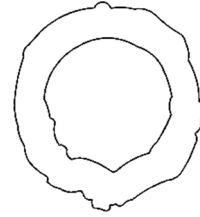
H9

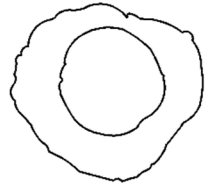
H13

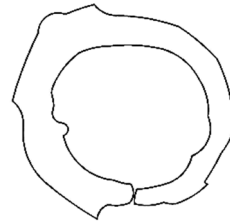
H16

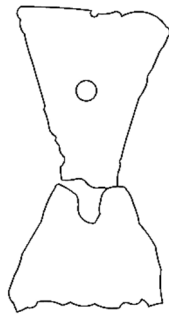
H18

H19

H20

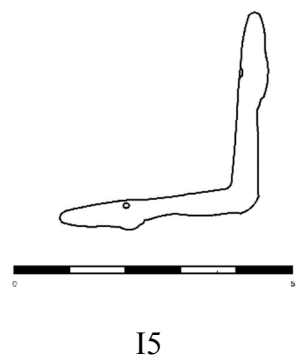
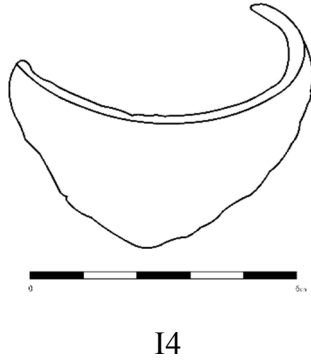
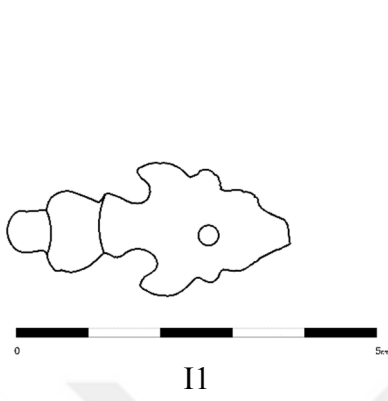
H21

H22

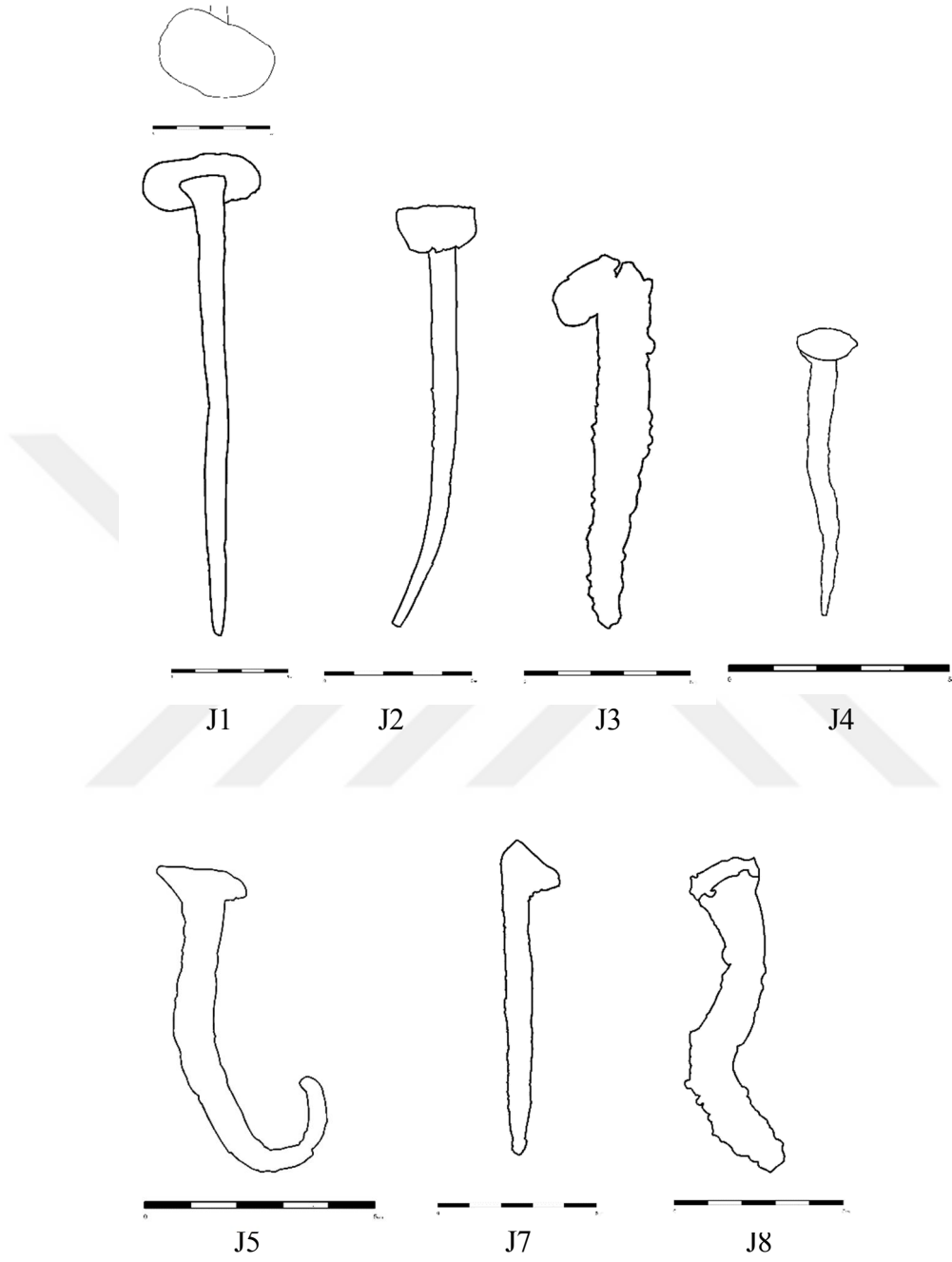
Kapı ve Pencere Aksamları: Filise Çivisi (H9), Halkalar (H13-H20), Mentşeler (H21, H22), (Çizim: Esranur Koca).

LEVHA XLVIII

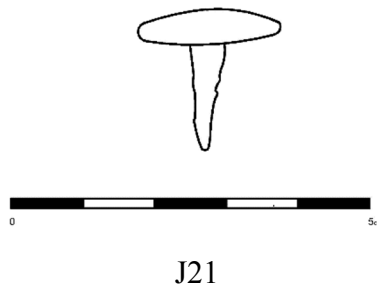
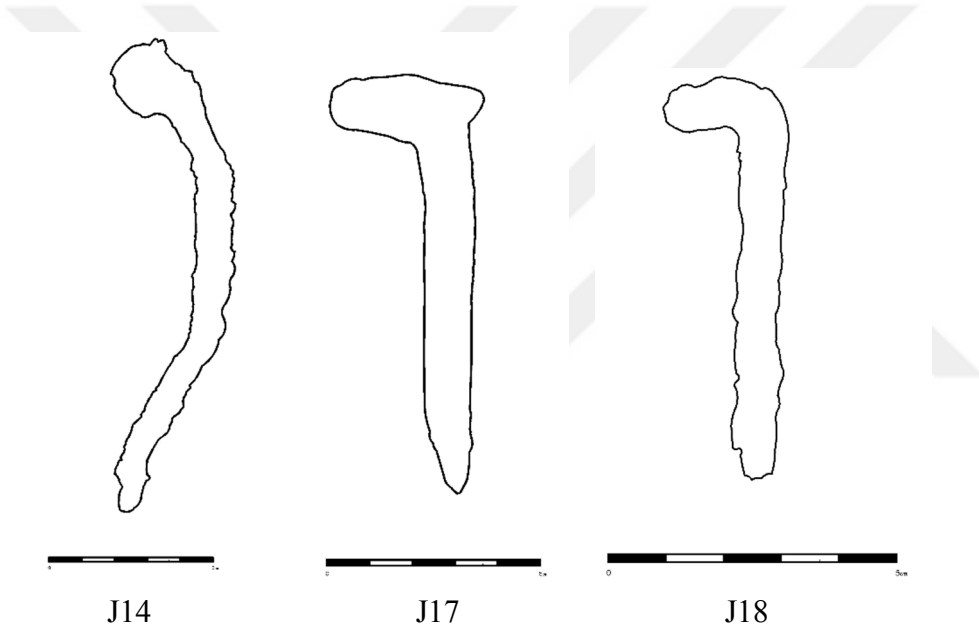
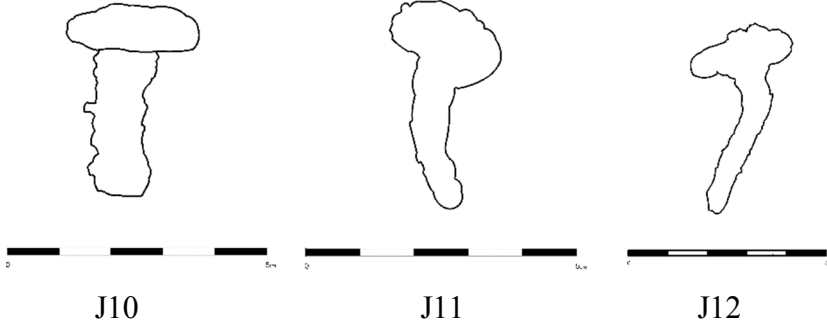
Mobilya Aksamlar: Aplikler (I1-I4), Kenet (I5), (Çizim: Esranur Koca).

LEVHA XLIX

Çiviler: Yapı Çivileri, Mıh (J1-J3), Çivi (J4-J8), (Çizim: Eşranur Koca).

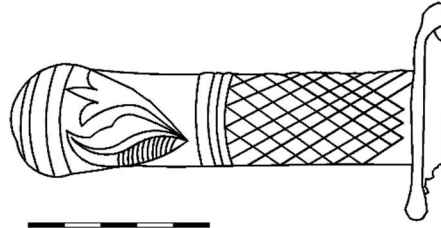
LEVHA L

Çiviler: Yapı Çivileri, Çivi (J10-J14), Tegula Mammate Çivileri (J17, J18), Mobilya Çivisi (J21), (Çizim: Esranur Koca).

K5

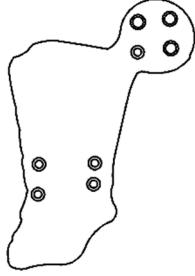
K6

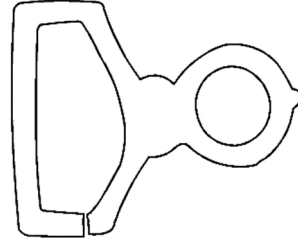
K9

Savaş Araçları: Ok Ucu (K5), Kama (K6), Kurşun Kalıbı (K9), (Çizim: Eşranur Koca).

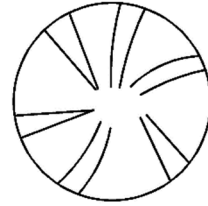
LEVHA LII

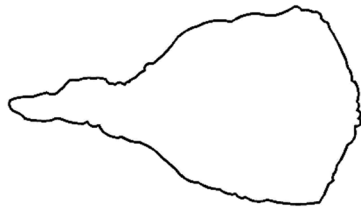
L1

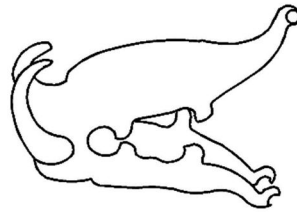
L2

L3

L4

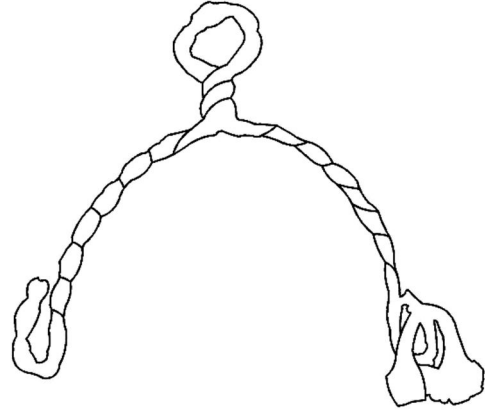
L5

Diğer Buluntular: Haç (L1), Kitap Cildi Bağlayıcı Halka (L2), Mühür (L3), Spatula (L4), Ejder Başı (L5), (Çizim: Esranur Koca).

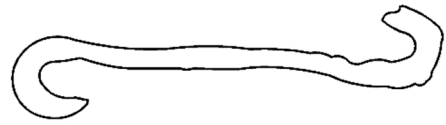
L6

L7

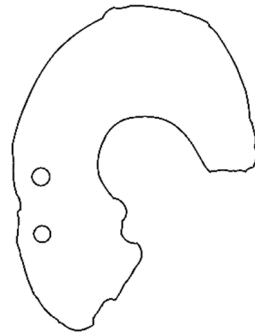
L8

L11

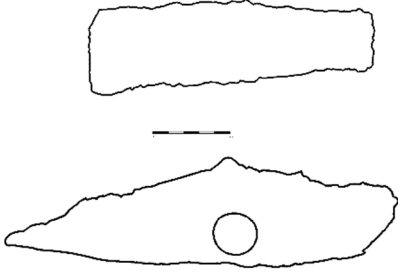
L12

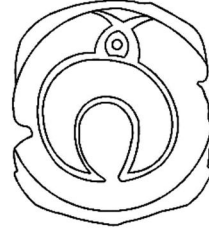
L13

Diğer Buluntular: Kulplar (L6, L7), Zırh Zinciri (L8), Kanca (L11), Nallar (L12, L13), (Çizim: Esranur Koca).

LEVHA LIV

L15

L17

Diğer Buluntular: Çift Yüzlü Kazma/Balta (L15), Tanımlanamayan Obje (L17),
(Çizim: Esranur Koca).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : **Derya ACAR**
Uyruğu : **T.C.**
Doğum Tarihi ve Yeri : **26.03.1991 / İstanbul**
e-posta : **dderyaacarr@gmail.com**

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2015

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2018	Divriği Kalesi Kazısı	Ekip Üyesi
2017	Divriği Kalesi Kazısı	Ekip Üyesi
2015	Hacı Mehmet Sabancı Anadolu Lisesi / Sivas	Stajyer Sanat Tarihi Öğretmeni

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YÖKDİL (65)